

KOLEDAK 1942

O.F. ZA T.O.

KOLEDAR

OSVOBODILNE FRONTE SLOVENSKEGA NARODA ZA TRŽAŠKO OZEMLJE

1949

Trst K

KOLEDAR Osvob
1949

050.92(450.361 Trst.)

019499635

[Signature]

NARODNA IN ŠTUD.
KNJIŽNICA TRST

COBISS •

9635/101.49

IZDALA GREGORČIČEVA ZALOŽBA
TRST 1948

NAVADNO LETO 1949.

ima 365 dni, med temi 52 nedelj in 9 praznikov. Začne se s soboto in konča se s soboto. Od božiča do pepelnice je 66 dni. Predpust traja 53 dni. Post se začne 2. marca in se konča 16. aprila, traja torej 46 dni.

Začetek leta 1949.

Občno in državno leto se začne na novega leta dan (1. januarja).

Cerkveno leto se začne 1. adventno nedeljo dne 27. novembra.

Godovinsko število.

Zlato število	12	Rimsko število	2
Epakta ali lunino kazalo	30	Nedelja črka	B
Sončni krog	26	Crka martirologija	P

Cerkveni prepovedani časi.

Obhajati ženitve je prepovedano od 1. adventne nedelje do božiča in od pepelnice srede do velikonočnega ponedeljka.

Premakljivi cerkveni prazniki.

Pepelnica 2. marca
Velika noč 17. aprila
Vnebohod 26. maja

Duhovo — Binkošti 5. junija
Sv. Trojica 12. junija
Telovo — Sv. Rešnje Telo 16. junija

Civilni prazniki.

1. januar. Začetek leta.
1. maj. Praznik delovnega ljudstva.
6. september. Praznik bazoviških žrtev.

7. november. Velika Oktobrska socialistična revolucija.

Astronomski letni časi.

Pomlad se začne z 20. marcem ob 23. uri in 49 minut. Sonce stopi v znamenje ovna. Pomladansko enakonočje.
Poletje se začne z 21. junijem ob 19. uri 3 minute. Sonce stopi v znamenje raka.

Jesen se začne s 23. septembrom ob 10. uri 7 minut. Sonce stopi v znamenje tehtnice. Zima se začne z 22. decembrom ob 5. uri 24 minut. Sonce stopi v znamenje kozla.

Vstop sonca v znamenja ekliptike.

20. januarja ob 10. uri 9 minut v znamenje vodnarja.
19. februarja ob 0. uri 27 minut v znamenje rib.
20. marca ob 23. uri 49 minut v znamenje ovna.
20. aprila ob 11. uri 19 minut v znamenje bika.
21. maja ob 10. uri 52 minut v znamenje dvojčkov.
21. junija ob 19. uri 3 minute v znamenje raka

23. julija ob 5. uri 56 minut v znamenje leva.
23. avgusta ob 12. uri 48 minut v znamenje device.
23. septembra ob 10. uri 7 minut v znamenje tehtnice.
23. oktobra ob 19. uri 4 minut v znamenje škorpiona.
21. novembra ob 16. uri 17 minut v znamenje strelca.
22. decembra ob 5. uri 24 minut v znamenje kozla.

Znamenja za lunine mene.

Mlaj
Prvi krajec

Sčip ali polna luna
Zadnji krajec

Lunine mene za leto 1949.

Mesec	mena	dan	ura	min.	Mesec	mena	dan	ura	min.
Januar:	Prvi krajec	7.	12	51	Julij:	Prvi krajec	3.	9	8
	Sčip	14.	22	59		Sčip	10.	8	41
	Zadnji krajec	21.	15	7		Zadnji krajec	18.	7	1
	Mlaj	29.	3	42		Mlaj	25.	20	33
Februar:	Prvi krajec	6.	9	5	Avgust:	Prvi krajec	1.	13	57
	Sčip	13.	0	6		Sčip	8.	20	33
	Zadnji krajec	20.	1	43		Zadnji krajec	16.	23	59
	Mlaj	27.	21	55		Mlaj	24.	4	59
Marec:	Prvi krajec	8.	1	42	September:	Prvi krajec	30.	20	16
	Sčip	14.	20	3		Sčip	7.	10	59
	Zadnji krajec	18.	7	1		Zadnji krajec	15.	15	29
	Mlaj	29.	16	11		Mlaj	22.	13	21
April:	Prvi krajec	6.	14	1	Oktober:	Prvi krajec	29.	5	18
	Sčip	13.	5	8		Sčip	7.	3	52
	Zadnji krajec	20.	4	27		Zadnji krajec	15.	5	6
	Mlaj	28.	9	2		Mlaj	21.	22	23
Maj:	Prvi krajec	5.	22	33	November:	Prvi krajec	28.	18	4
	Sčip	12.	13	51		Sčip	5.	22	9
	Zadnji krajec	19.	20	22		Zadnji krajec	13.	16	47
	Mlaj	27.	23	24		Mlaj	20.	8	29
Junij:	Prvi krajec	4.	4	27	December:	Prvi krajec	27.	11	1
	Sčip	10.	22	45		Sčip	5.	16	13
	Zadnji krajec	18.	13	29		Zadnji krajec	13.	2	48
	Mlaj	26.	11	2		Mlaj	19.	19	55
						Prvi krajec	27.	7	31

Mrki.

V letu 1949. bo sonce mrknilo dvakrat, luna tudi dvakrat.

1. Popoln lunin mrk bo 13. aprila. Viden bo v drugi polovici noči.
2. Delni sončni mrk bo 28. aprila. Viden bo v zgodnjih jutranjih urah.
3. Popoln lunin mrk bo 7. oktobra. Viden bo v drugi polovici noči.
4. Delni sončni mrk bo 11. oktobra. Pri nas neviden.

Januar — Prosinec

1	S	Novo leto. O.G.; Dragovid
2	N	V osmini n. l.; Zlatan
3	P	Genov. dev.; Slavomir
4	T	Izabela, kr.; Dobromir
5	S	Telesfor, muč.; Grozdana
6	Č	Sv. trije kralji R, G.; Darin
7	P	Valentin, skot; Svetoslav
8	S	Severin, op.; Bogoljub
9	N	1. po raz. G.; Nikosava
10	P	Pavel, pušč.; Dobroslav
11	T	Higinij, muč.; Božidar
12	S	Ernest, šk.; Bodigoj
13	č	Veronika, dev.; Bogomir sp.
14	P	Feliks, muč.; Neda
15	S	Maver, op.; Radoslav
16	N	2. po raz. G.; Tomislav
17	P	Anton, pušč.; Zvonimir
18	T	Sv. Petra stol v R.; Vera
19	S	Kanut, kralj; Hranimir
20	č	Fabijan in Boštjan, m.; Živojin
21	P	Neža, dev.; Janja
22	S	Vincencij, muč.; Sviloj
23	N	3. po raz. G.; Voljica
24	P	Timotej, škof; Milislava
25	T	Pavlovo spreobr.; Kosava
26	S	Pavla, vd.; Vsevlasi
27	č	Janez Zlatoust; Dušana
28	P	Julijan, škof; Dragomil
29	S	Francišek Saleški; Gorislava
30	N	4. po raz. G.; Desislav
31	P	Marcela, vd.; Divna

3. 1942. Padli v Begunjah na Gorenjskem prvi talci.
6. 1929. Uvedena diktatura v Jugoslaviji.
9. 1905. Začetek prve revolucije v Rusiji.
- 9.-11. 1942. Veliki boji v Dražgošah in okolici. Padlo 1200 Nemcev in Madžarov.
21. 1924. Umrl Vladimir Iljič-Uljanov-Lenin.
25. 1943. Uničena nemška armada pred Stalingradom.

1	T	Ignacij, škof; Budmil	
2	S	Svečnica. Dar. Gosp. Ljubomira	
3	č	Blaž, šk.; Jagoda	
4	P	Andrej Korz, šk.; Žalimir	
5	S	Agata, dev.; Malina	
6	N	5. po raz. G.; Zvezdodrag	☾
7	P	Romuald, op.; Blagoslava	
8	T	Juvencij, škof; Vojmil	
9	S	Ciril Al., šk.; Dobrana	
10	č	Viljem, pap.; Zvonimir	
11	P	Adolf, šk.; Vratigoj	
12	S	Evlalija, dev.; Cvetna	
13	N	1. predp.; Ljuboslava	☾
14	P	Valentin, muč.; Strahomir	
15	T	Favstin, muč.; Vesela	
16	S	Julijana, dev.; Dobrana	
17	č	Kristijan, muč.; Bratomil	
18	P	Simeon, škof; Drago	
19	S	Konrad, pušč.; Miloslav	
20	N	2. predp.; Gojслав	☾
21	P	Irena, dev.; Čudomil	
22	T	Sv. Petra stol v An.; Divka	
23	S	Romana, dev.; Bludomir	
24	č	Matija, ap.; Milena	
25	P	Valburga, dev.; Inoslav	
26	S	Porfirij, šk.; Sodka	
27	N	3. predp.; Nedaš	☾
28	P	Roman, op.; Sebidrag	☾

8. 1849. Umrl France Prešeren.

19.-20. 1944. Prvo zasedanje slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Crnomlju.

23. 1918. Ustanovitev Rdeče armade.

Marec — Sušec

1	T	Pust. Albin, šk.; Mojmir
2	S	Pepelnica. Belin
3	č	Kunigunda, ces.; Milana
4	P	Kazimir, spoz.; Mislav
5	S	Janez od Kr., op.; Sladoje
6	N	1. post.; Danica
7	P	Tomaž Akv., c. uč.; Zvezda
8	T	Janez od B., sp.; Jelen
9	S	Kvatre. Franč. R., vd.; Bodin
10	č	Makarij, šk.; 40 muč.; Danimir
11	P	Kvatre. Sofronij, škof; Stana
12	S	Kvatre. Gregor V., p.; Radoja
13	N	2. post.; Božena
14	P	Matilda, kr.; Svetovid
15	T	Klemen, dvor. sp.; Desimir
16	S	Hilarij, m.; Velislav
17	č	Jedert, dev.; Ljubislava
18	P	Ciril Fer., šk.; Budimir
19	S	Jožef, ž, D.M.; Slavoljub
20	N	3. post.; Zlata
21	P	Benedikt, op.; Vlada
22	T	Benvenut, škof; Tuga
23	S	Viktorijan, m.; Slavo
24	č	Gabrijel, nadom.; Dražislav
25	P	Oznan. M.B.; Jaroslav
26	S	Emanuel, muč.; Predrag
27	N	4. postna; Srđan
28	P	Sikst, pap.; Stanimir
29	T	Ciril, muč.; Uma
30	S	Angela F. vd.; Branivoj
31	č	Modest, škof; Pribislav

12. 1917. Zmaga demokratske revolucije v Rusiji.

14. 1883. Umrl v Londonu Karl Marx ustanovitelj znanstvenega socializma.

20. 1942. V Sloveniji ustanovljene grupe partizanskih odredov.

27. 1941. Narodni odbor strmoglavil Cvetkovićevo vlado.

6. 1941. Razbojniški napad Italije in Nemčije na Jugoslavijo.
12. 1869. Rojen Rihard Jakopič, slikar.
- 21.-23. 1919. Ustanovljen Kongres socialistične delavske stranke, ki se je naslednje leto preimenoval v KPJ.
22. 1870. Se rodil Vladimir Iljič-Uljanov-Lenin.
27. 1941. Ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

1	P	Hugon, škof; Mutimir
2	S	František Pavl., sp.; Gojmir
3	N	5. postna (tiha); Zarko
4	P	Izidor, šk.; Dušica
5	T	Irena, dev.; Dabiživ
6	S	Celestin, pap.; Čudna
7	č	Herman, sp.; Radivoj
8	P	Albert, šk.; Viljenica
9	S	Tomaž, muč.; Ljuban
10	N	6. post. (oljna) Srčanica
11	P	Leon, pap.; Rada
12	T	Julij, pap.; Sava
13	S	Ida, d.; Zdegoj
14	č	Vel. četrtek. Justin, m.; Jelača
15	P	Vel. petek. Helena, kr.; Gestirad
16	S	Vel. sob. Benedikt, sp.; Božislava
17	N	Velika noč. Vitigoj
18	P	Vel. pond. Apolonij, muč.
19	T	Ema, vd.; Tihorad
20	S	Marcelin, šk.; Dragislav
21	č	Anzelm c. m.; Dragomira
22	P	Soter, muč.; Ljubomer
23	S	Viljem, sp.; Bobrica
24	N	1. povel. (bela). Juroslav
25	P	Mark, evang.; Tugomir
26	T	Marcelin in Klet, muč.; Sekana
27	S	Peregrin, sp.; Raduna
28	č	Pavel od Kr., sp.; Slavica
29	P	Robert, opat; Tankoslava
30	S	Katarina Sim. dev.; Samorad

Maj — Veliki traven

1. N	2. povel. Ziga. Praznik del. ljud.
2. P	Sekund, muč.; Živana
3. T	Mavra, muč.; Solnčarica
4. S	Florijan, m.; Valhun
5. č	Irenej, šk.; Desirad
6. P	Judita, muč.; Zdemir
7. S	Stanislav, muč.; Prisnoslav
8. N	3. povel.; Budislav
9. P	Beat, sp.; Prvinica
10. T	Antonin, škof; Dvorna
11. S	Mamert, šk.; Ljerka
12. č	Pankracij, muč.; Stojmir
13. P	Servacij, škof; Jasna
14. S	Bonifacij, muč.; Svetolik
15. N	4. povel.; Jaromila
16. P	Ubal, šk.; Mladena
17. T	Brunon; šk.; Dušoje
18. S	Erik, kr.; Mladica
19. č	Prudencija, dev.; Vitoslava
20. P	Bazila, dev.; Milodar
21. S	Feliks, sp.; Jelina
22. N	5. povel.; Boža
23. P	Željko, muč.; Milorad
24. T	M. D. pomoč kr.; Cveta
25. S	Urban pap.; Zdestan
26. č	Krist. vnebohod; Dragica
27. P	Beda, c. uč.; Volkašin
28. S	Avguštin; šk.; Jaromir
29. N	6. povel.; Dana
30. P	Ferdinand, kr.; Milica
31. T	Angela, dev.; Bojslav

1. Praznik delovnega ljudstva in vsega naprednega človeštva.
1945. Osvobojenje Trsta.
1818. Rojen Karl Marx.
1945. Kapitalucija Nemčije.
1867. Rojen Ivan Cankar.
1892. Rojen maršal Jugoslavije Josip Broz-TITO.

1	S	Fortunat, sp.; Radovan	
2	č	Erazem, šk.; Velimir	
3	P	Pavla; Radoslava	
4	S	Francišek Kar. sp.; Dika	☾
5	N	Binkošti. Dobromil	
6	P	Bink. pond. Bertrand, p.; Milutin	
7	T	Robert, op.; Bogomil	
8	S	Kvat re. Medard, šk.; Svetin	
9	č	Primož in Fel., m.; Dostana	
10	P	Kvat re. Marjeta, kr.; Rusmir	☾
11	S	Kvat re. Barnaba, ap.; Hrvoje	
12	N	1. pobink. Sv. Trojica; Zorica	
13	P	Anton Pad., sp.; Zlatana	
14	T	Bazilij, c. uč.; Brislav	
15	S	Vid; Dragomir	
16	č	Sv. Rešnje telo. Tratimir	
17	P	Adolf, škof; Bodin	
18	S	Feliks in Fort., m.; Bogdan	☾
19	N	2. pobink. Gervazij; Mileva	
20	P	Florentina, dev.; Nenadej	
21	T	Alojzij, sp.; Miloš	
22	S	Ahacij, m.; Gostimir	
23	č	Eberhard, šk.; Višeslav	
24	P	Janez Krstnik; Janislav	
25	S	Viljem, op.; Grlica	
26	N	3. pobink. Rudolf; Hrana	☾
27	P	Hema, vd.; Ladislav	
28	T	Irenej, sp.; Zorana	
29	S	Peter in Pavel, ap.; Pernislav	
30	c	Lucina, dev.; Predislav	

6. 1944. Otvoritev druge fronte z izkr-
canjem v Normandiji.
22. 1941. Nemčija napadla Sovjetsko zvezo
24. 1940. Kapitalucija Francije.
29. 1919. Versajski mir.

A.Č.

Julij — Mali srpan

1	P	Presv. Rešnja kri; Boguslav
2	S	Obisk Mar. dev.; Dragomana
3	N	4. pobink. Heliodor, Nada ☽
4	P	Urh, šk.; Belizar
5	T	Ciril in Metod, sl. ap.; Bogomila
6	S	Izaija, prer.; Domogoj
7	č	Vilibald, šk.; Negoda
8	P	Elizabeta, kr.; Milojka
9	S	Veronika, dev.; Hvalimir
10	N	5. pobink. Amalija, d. ☼
11	P	Olga, dev.; Medo
12	T	Mohor in Fort. m.; Draguška
13	S	Marjeta, dev.; Dragan
14	č	Just, muč.; Svobodin
15	P	Henrik, kr.; Vladimir, kr.
16	S	Karmelska Mati božja; Bogdan
17	N	6. pobink. Aleš, sp.; Držislav
18	P	Friderik, škof; Miroslav ☾
19	T	Vincencij, sp.; Radoš
20	S	Elija, prer.; Česlav
21	č	Danijel, prer.; Zora
22	P	Marija Magd., sp.; Pribina
23	S	Apolinarij, šk.; Brana
24	N	7. pobink. Kristina. m.
25	P	Jakob st., ap.; Boljedrag ☼
26	T	Ana, mati M. D.; Valent, m.
27	S	Natalija, muč.; Dušana
28	č	Viktor, muč.; Svetomir
29	P	Marta, dev.; Dobrila
30	S	Abdon, muč.; Vitodrag
31	N	8. pobink. Ignacij, sp., Jelonica

14. 1789. Zavzetje Bastille, začetek Francoske revolucije.
25. 1943. Padec Mussolinija in fašizma v Italiji.
25. 1586. Umrl Primož Trubar, ustanovitelj slovenske književnosti.
26. 1914. Začetek prve svetovne vojne.

12. 1944. Sestanek Tita in Churchilla v Neaplju.
14. 1941. Podpisana Atlantska deklaracija.
16. 1941. Zažgana prva slovenska vas Rašica pri Črnučah.
31. 1589. Umrli v Ljubljani Jurij Dalmatin, prvi prevajalec celotne biblije v slovenski jezik.

1	P	Makab. bratje; Detomir	3
2	T	Porcijunkula; Bojan	
3	S	Lidija, vd.; Mirača	
4	č	Dominik, sp.; Ljubičica	
5	P	Marija Sn.; Predobra	
6	S	Sikst, pap.; Vlastica	
7	N	9. pobink. Kajetan, sp.	
8	P	Cirjak, muč.; Godešla v	10
9	T	Roman, muč.; Našmir	
10	S	Lavrencij, m.; Jurica	
11	č	Suzana, muč.; Bolemir	
12	P	Klara, dev.; Dobrogost	
13	S	Hipolit in Kasijan, m.; Davola	
14	N	10. pobink. Evzebij sp.; Dobrina	
15	P	Vnebovzetje M. d.; Budinja	
16	T	Rok, spoz.; Nemira	1
17	S	Liberat, m.; Radigoj	
18	č	Helena, kr.; Bronislava	
19	P	Ludovik, šk.; Ljudevit	
20	S	Bernard, op.; Zarka	
21	N	11. pob. Ivana, vd.; Mirlana	
22	P	Timotej, muč.; Ostrivoj	
23	T	Filip Ben.; Bogovoljka	
24	S	Jernej, ap.; Borivoj	1
25	č	Ludovik, kr.; Dragorad	
26	P	Bernard, sp.; Perunika	
27	S	Jožef Kal., sp.; Zlatko	
28	N	12. pobink. Avguštin, c.u.	
29	P	Sabina, muč.; Želided	
30	T	Feliks, muč.; Bronislava	3
31	S	Rajm. sp.; Milodrag	

September — Kimavec

1	č	Tilen, op.; Mladin	
2	P	Štefan, kr.; Milijeva	
3	S	Doroteja, muč.; Lepa	
4	N	13. pob. (ang.) Rozalija	
5	P	Lavrencij, škof.; Nedeljka	
6	T	Caharija, prer.; Radonica	
		Praznik bazoviških žrtev	
7	S	Albin, šk.; Merna	☺
8	č	Rojstvo Mar. dev.; Gostinja	
9	P	Peter Kl., sp.; Vsemir	
10	S	Nikolaj, sp.; Rakita	
11	N	14. pobink. Hiacint, m.; Milan	
12	P	Ime Mar.; Večedrag	
13	T	Frančišek, sp.; Zremil	
14	S	Poviš. sv. križa.; Znanoslav	
15	č	Nikomed, muč.; Svogoj	☾
16	P	Ljudmila, vd.; Sodimir	
17	S	Lambert, šk.; Prvan	
18	N	15. pobink. Marija 7 žal.	
19	P	Januarij, šk. Vitodrag	
20	T	Evstahij, muč.; Morana	
21	S	Kvatre. Matevž, ap.; Blagoslav	
22	č	Tomaž, šk.; Celimir	●
23	P	Kvatre. Tekla, muč.; Slavna	
24	S	Kvatre. M. reš. uj.; Radivoj	
25	N	16. pobink. Kleofa, sp.; Uroš	
26	P	Justina, muč.; Stojzlava	
27	T	Kozma in Dam., muč.; Radomira	
28	S	Vaclav, kr.; Vidica	
29	č	Mihael, nadang.; Stojan	③
30	P	Hieronim, c. uč.; Jekica	

1939. Nemčija je napadla Poljsko. Začetek druge svetovne vojne.
1945. Kapitulacija Japonske.
1930. Bidovec, Marušič, Miloš in Valenčič ustreljeni v Bazovici.
1944. Prihod Rdeče Armade na mejo Jugoslavije.
1943. Kapitulacija Italije.
1947. Ratificirana mirovna pogodba med Italijo-Jugoslavijo, ki predvideva ustanovitev STO-ja.
1943. Sklep OF o priključitvi Slovenskega Primorja k združeni Sloveniji.
1831. Rojen Fran Levstik.

1. 1941. Prvo zasedanje zbora odposlan-
cev slovenskega naroda v Ko-
devju.
3. 1943. Ustanovljen v Sloveniji VII.
korpus NOV in POJ.
15. 1844. Rojen Simon Gregorčič.
20. 1944. Osvobojenje Beograda.
29. 1918. Praznik osvobojenja Slovencev
izpod Avstrije.

1	S	Remigij, škof; Semislava
2	N	17. pob. Rož. v. Teofil, m.
3	P	Kandid, muč.; Vitomir
4	T	Francišek Ser. op.; Tebridrag
5	S	Placid, m.; Dumnuka
6	č	Brun., sp.; Fides, m.; Brunoslav
7	P	Justina, dev.; Dragonika ☺
8	S	Brigita, vd.; Dragosta
9	N	18. pobink Dionizij, škof.
10	P	Fr. Bor., sp.; Stremil
11	T	Firmin, šk.; Negoslava
12	S	Maks., m.; Drugislav
13	č	Edvard, kr.; Rosica
14	P	Kalist, papež; Sestrena
15	S	Terezija, dev.; Radislav ☾
16	N	19. pob. (P. cerkva) Maksima
17	P	Hedviga, kr.; Mira
18	T	Luka, evang.; Travica
19	S	Etbin, op.; Stojgoj
20	č	Janez Kan., sp.; Raša
21	P	Uršula, dev.; Stojslav
22	S	Kordula, dev.; Zorislava
23	N	20. pob. Severin, šk.; Zivka
24	P	Rafael, nadang.; Blagosta
25	T	Krizant, muč.; Zlatija
26	S	Evarist, pap.; Vranica
27	č	Antonija, dev.; Srebra
28	P	Simon in Juda, ap.; Mila
29	S	Ida, dev.; Gradimir ☾
30	N	21. pobink. (Kr.) Vladika
31	P	Lucila, dev.; Gorazd

November — Listopad

1	T	God vseh sv.; Ljubomir	
2	S	Vseh v. d. dan; Zdanila	
3	č	Viktorin, šk.; Bogomil	
4	P	Karl Bor., škof; Dravomir	
5	S	Caharija; Savina	☾
6	N	22. pob. (Zahv.) Lenart, op.	
7	P	Engelbert, šk.; Zdenko	
		<i>Velika Oktobr. sovj. revolucija</i>	
8	T	Bogomir, škof; Neživ	
9	S	Božidar, m.; Sebislav	
10	č	Andrej Av., sp.; Golobica	
11	P	Martin, škof; Višnjica	
12	S	Martin, papež; Davorin	
13	N	23. pob. Stanislav, sp.	☾
14	P	Jo afa, škof; Borislava	
15	T	Leopold, vojv.; Volčica	
16	S	Edmund, šk.; Večerin	
17	č	Gregorij, šk.; Ljubava	
18	P	Odon, opat; Oliva	
19	S	Elizabeta, kr.; Imica	
20	N	24. pob. Edmund, kr.	●
21	P	Kolumban, sp.; Grmislav	
22	T	Cecilija dev.; Jezdimir	
23	S	Felicita, m.; Ravičola	
24	č	Janez, sp.; Jeca	
25	P	Katarina, dev.; Kolomir	
26	S	Konrad, škof; Zdedrag	
27	N	1. adv. Virgilij, šk.; Vedrana	☾
28	P	Gregor, pap.; Lelija	
29	T	Saturnin, muč.; Skoromir	
30	S	Andrej, Hrabroslov	

7. 1917. Velika oktobrska socialistična revolucija. (25. okt. po našem koledarju)

7. 1944. Padel generalni poročnik Franc Rozman-Stane, komandant NOV in PO Slovenije.

16. 1887. Umrl pisatelj Fran Levstik.

28. 1820. Rojen Friderik Engels.

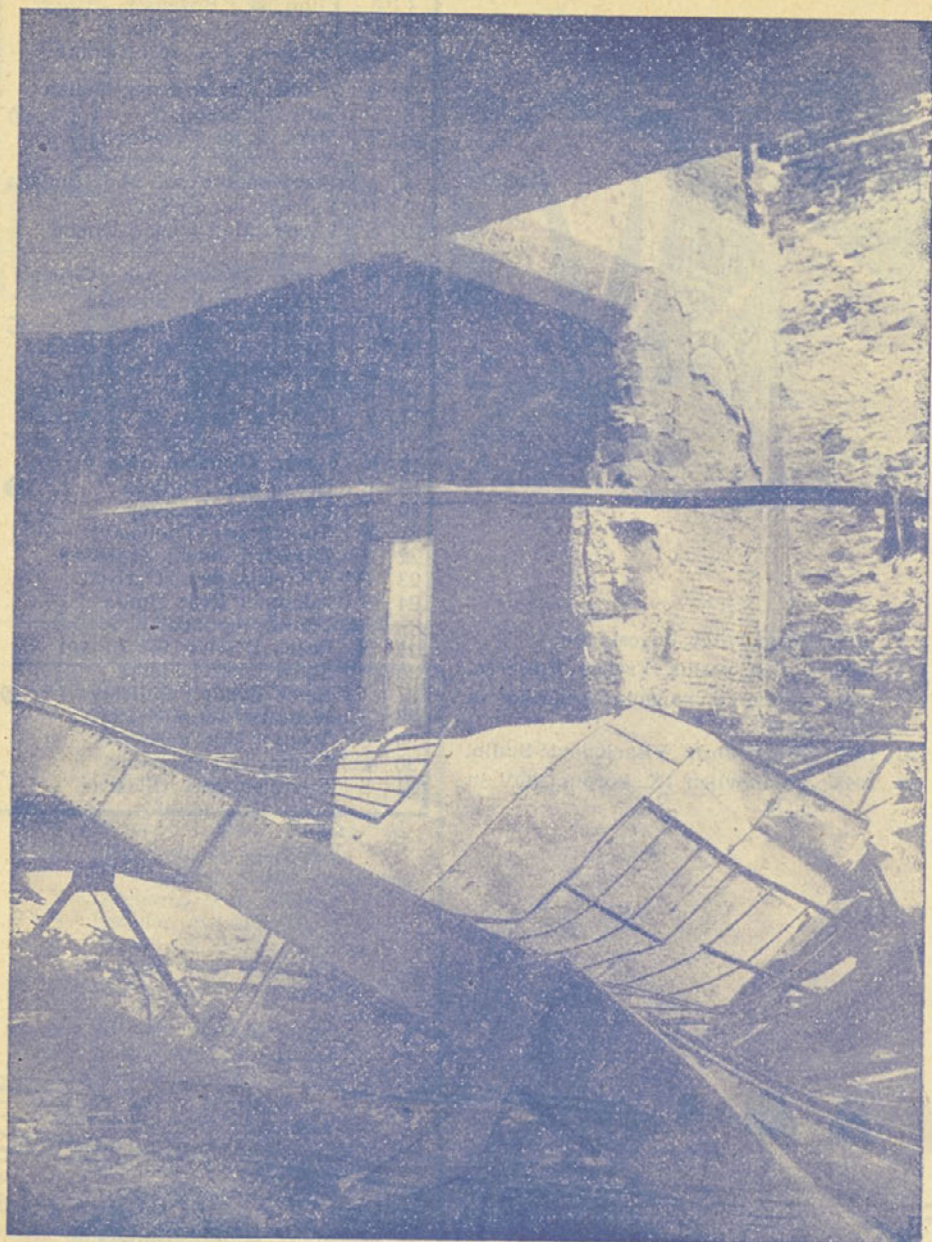
29. 1943. Zgodovinsko zasedanje A.V.N. O.J.-a v Jajcu.

December — Gruden

1	č	Eligij, šk.; Božena	
2	P	Pavlina, dev.; Tihomir	
3	S	Francšek Ks., sp.; Sveljub	
4	N	2. adv.; Barbara, m.; Velika	
5	P	Saba, op.; Stojana	17
6	T	Miklavž, šk.; Vladovita	
7	S	Ambrozij, šk.; Veselin	
8	č	Brezmadežno sp. M.d. Rodana	
9	P	Valerija, muč.; Savica	
10	S	Lavret. Matī božja; Dražič	
11	N	3. adv. Damazij pap.; Gojica	
12	P	Epimak, muč.; Široslav	
13	T	Lucija dev.; Vitača	C
14	S	Kvatre. Dušan, sp; Vojmir	
15	č	Kristina, dekla; Cvetana	
16	P	Kvatre. Adela, vd.; Žaronega	
17	S	Kvatre. Lazar, šk.; Strojslav	
18	N	4. adv. Gracijan, šk.	
19	P	Urban, pap.; Uglješa	•
20	T	Liberat, m.; Boživoj	
21	S	Tomaž, ap.; Tomislav	
22	č	Demetri, muč.; Zvezdana	
23	P	Viktorija, dev.; Ozrislav	
24	S	Adam in Eva; Dunja	
25	N	Božič. Rojstvo G.; Žitigoj	
26	P	Štefan, muč.; Zlatka	
27	T	Janez Evang.; Pelislav	•
28	S	Nedolžni otroci; Zorica	
29	č	Tomaž, šk.; Vrhoslav	
30	P	David, kr.; Branimir	
31	S	Silvester, pap.; Blažena	

1. 1918. Ustanovitev Jugoslavije.
3. 1800. Rojen pesnik France Prešeren.
7. 1941. Japonska napadla Ameriko in Anglijo.
21. 1879. Rojen Josip Visarjonovič-Stalin.
25. 1943. Ustanovljen IX. korpus NOV in POJ.

Stare rane...

Gledališka dvorana, oder v Ljudskem domu
»Balkana« v Trstu. To je ostalo po zločinskem
fašističnem požigu dne 13. julija 1920.

PROGRAM

OSVOBODILNE FRONTE

slovenskega naroda za Tržaško ozemlje

V težki in krvavi osvobodilni vojni proti nacifašističnim okupatorjem svoje domovine, ki jo je slovenski narod — strnjen v svoji Osvobodilni fronti pod vodstvom Komunistične partije Slovenije — bil in zmagovito dobojeval maja 1945, so zdrave sile slovenskega naroda za vedno prekinile s svojo hlapčevsko preteklostjo in odločno stopile na pot svobodnega odločanja o svoji usodi ter se z graditvijo svoje socialistične domovine vključile v svetovni tabor naprednih demokratičnih sil z ljudsko-demokratičnimi državami in s Sovjetsko zvezo na čelu.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda je v osvobodilni borbi preoblikovala slovenski narodni značaj, ki se po zmagi nad nacifašizmom in notranjimi izkoriščevalskimi in protiljudskimi družbenimi sloji ter narodnimi izdajalci oblikuje v značaj novega človeka, kar daje slovenskemu narodnemu občestvu nove značilnosti, predvsem to, da so v njem dokončno prevladale revolucionarno-napredne sile slovenskega naroda.

Napredna vsebina Osvobodilne fronte je omogočila in omogoča, da se v obrobni predelih slovenskega naroda, kjer je slovenski živelj v zgodovinskem stiku z manjšinami madžarskega, nemškega (avstrijskega) in italijanskega naroda, na tej napredni osnovi ustvarja bratsko sožitje med narodi, kar predstavlja neprecenljivo vrednost za utrjevanje in poglobljanje demokratičnega in protimperialističnega gibanja v skladu z interesi svetovnega demokratičnega gibanja s Sovjetsko zvezo na čelu ter pomeni hkrati konkretno pomoč predvsem naprednim demokratičnim silam nemškega (avstrijskega) in italijanskega naroda

I.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda za Tržaško ozemlje ugotavlja, da mirovna pogodba z Italijo ni rešila narodnostnega vprašanja na STO-ju prebivajočih Slovencev; da je z narodnostnega stališča položaj tržaških Slovencev še vedno na osvobodilni stopnji njihovega narodnostnega razvoja in da je zaradi tega zedinjenje vseh Slovencev še nadalje ideal tudi na STO-ju prebivajočih Slovencev.

II.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda za Tržaško ozemlje je dosledni čuvar pridobitev narodnoosvobodilne borbe, ki so plod brezprimerne junaštva in žrtev vsega slovenskega naroda, in smatra, da je najtesnejša povezanost s slovenskim narodom — živčim in prosto se razvijajočim v svobodni domovini — življenjske važnosti za narodnostni obstoj in za gospodarski, socialni, politični in kulturni razvoj slovenskega ljudstva na Tržaškem ozemlju.

III.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda za Tržaško ozemlje varuje enotnost slovenskega ljudstva na Tržaškem ozemlju kot neprecenljivo in nenadomestljivo zgodovinsko pridobitev osvobodilne borbe slovenskega naroda.

IV.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda za Tržaško ozemlje izjavlja, zvesta tradicijam osvobodilne borbe za narodnostno in socialno pravičnost, da bo dosledno branila v skupni borbi proti fašizmu skovano slovansko-italijansko bratstvo, ki preko Slovansko-italijanske antifašistične unije združuje Slovence, Hrvate in italijanske demokratične množice v njihovi skupni borbi za demokratične in človečanske ideale in ki predstavlja nujno osnovo za rešitev vseh vprašanj političnega, gospodarskega, socialnega in kulturnega značaja v okviru Tržaškega ozemlja in v duhu politične in nacionalne strpnosti ter bratskega sožitja med vsemi tremi na tem ozemlju živečimi narodnostnimi skupinami.

V.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda za Tržaško ozemlje sprejema ustanovitve STO-ja, kakor jo določa člen 21. mirovne pogodbe z Italijo, pri tem pa poudarja zavestno žrtev, ki jo slovensko ljudstvo tega ozemlja s tem prispeva k utrditvi miru v svetu.

VI.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda za Tržaško ozemlje naglašja, da bo — skladno z določbami stalnega statuta STO-ja — vsestransko razvila svojo dejavnost za uresničenje narodnostnih, gospodarskih, socialnih, političnih in kulturnih pravic slovenskega ljudstva na Tržaškem ozemlju ter vedno dosledno branila načelo o narodnostni in jezikovni enakopravnosti.

VII.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda za Tržaško ozemlje zagovarja načelo o svobodi govora, tiska, mišljenja, veroizpovedi, združevanja in zborovanja; hkrati pa naglašja, da se bo v interesu demokratičnih svoboščin najostreje borila proti vsem ostankom fašizma ter novo nastajajočemu fašizmu, ki ga imperializem vedno znova poraja.

VIII.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda za Tržaško ozemlje sicer ščiti in pospešuje zdravo zasebno gospodarsko pobudo, a poudarja, da more biti ta zgodovinsko opravičena le, kolikor svojo zasebno korist podreja višjim interesom gospodarske in socialne pravice delovnega ljudstva. Zato se bo borila proti gospodarskemu zaslužnjevanju po finančnih monopolih, ki podrejajo splošne gospodarske interese brezmejnemu izkoriščanju vsega prebivalstva, predvsem pa delovnega ljudstva in ga tirajo v gospodarsko in politično odvisnost od zunanjih imperialističnih sil.

IX.

Skladno z določbami stalnega statuta STO-ja in zvesta svoji napredni vsebini bo Osvobodilna fronta slovenskega naroda za Tržaško ozemlje — v okviru javnega življenja STO-ja — razvila svojo delavnost v sledečih smereh:

A) POLITIČNO

1. za dosledno obrambo politične in gospodarske neodvisnosti STO-ja ter proti vsakršnim poskusom imperialističnega vmešavanja v njegovo notranje življenje;

2. proti vsem poskusom gospodarskega in političnega razdiranja enotnosti STO-ja, pri čemer se to dosledno borila za ohranitev gospodarskih, socialnih, političnih in narodnosnih pridobitev delovnega ljudstva na jugoslovanskem zasedbenem področju STO-ja;

3. za demokratizacijo vsega javnega življenja na STO ju in za uveljavljanje demokratičnih svoboščin — skladno z določbami stalnega statuta STO-ja;

4. za čim demokratičnejšo obliko ustavno pravne ureditve STO-ja;

5. za dosledno izvajanje enakopravnosti žena na vseh področjih javnega življenja na STO-ju;

6. za dosledno izvajanje načela o narodnostni in jezikovni enakopravnosti.

B) GOSPODARSKO

1. za dosledno obrambo tržaške industrije, katere obstoj in razmah sta v življenjski odvisnosti od razvoja našega zaledja;

2. za dosledno krepitev in pospeševanje naravnega trgovinskega prometa z državami našega zaledja;

3. za dosledno krepitev in razvoj tržaškega pomorstva v skladu z vlogo, ki jo ima Trst kot pomorsko-prometno pristanišče za vse zaledne države;

4. za zaščito delavskega, njegove stalne zaposlitve in dviganje njegove življenjske ravni;

5. za zaščito interesov delovnega kmeta;

6. za zaščito tržaškega malega in srednjega trgovskega sloja;

7. za zaščito tržaškega obrtništva;

8. za nacionalizacijo tržaške industrije ter drugih gospodarskih in finančnih ustanov (bivše lastnine italijanske države), ki so po mirovni pogodbi z Italijo last STO-ja.

C) SOCIALNO

1. za ustrezno scodločanje sindikatov v podjetjih in na vseh področjih javnega življenja;

2. za ureditev in izpolnitev sodobnega sistema socialnega zavarovanja, ki naj delovnemu ljudstvu uzakoni priborjene pravice in delavstvu mezde, ki ustrezajo sodobni življenjski ravni;

3. da se ženski delovni sili za enako delo zagotovi enako plačilo;

4. da se uredi mladinsko škrstvo in vajencem zagotovi možnost strokovne izobrazbe ter odpravi izkoriščanje vajenske delovne sile.

C) KULTURNO

1. za dosledno spoštovanje pravice slovenskega jezika na upravnem, sodnem in ostalih področjih javnega življenja;

2. da se dosledno izgradi in izpopolni slovensko šolstvo in vsakemu nadarjenemu državljanu zagotovi možnost srednje- in visokošolske izobrazbe ne glede na njegovo narodno pripadnost; da se Slovencem zagotovi pravica, da samostojno odločajo o slovenskem šolstvu na Tržaškem ozemlju in ga samostojno upravljajo;

3. za nemoten kulturno-prosvetni razvoj slovenskega ljudstva na Tržaškem ozemlju;

4. da se Slovencem na Tržaškem ozemlju v skladu z njihovimi potrebami zagotovijo primerni prostori (gledališča, prosvetni domovi itd.) in se tako omogoči popoln razmah slovenskega kulturnega življenja na STO-ju.

ORGANIZACIJSKA NAČELA OSVOBODILNE FRONTE slovenskega naroda za Tržaško ozemlje

Člen 1.

IME, SEDEŽ IN PODROČJE ORGANIZACIJE

Ime organizacije: Osvobodilna fronta slovenskega naroda za Tržaško ozemlje.

Sedež organizacije: Trst.

Področje organizacije: Svobodno tržaško ozemlje.

Člen 2.

ORGANIZACIJSKA STRUKTURA OSVOBODILNE FRONTE

Osnovne organizacijske edinice Osvobodilne fronte so terenski, krajevni odnosno sektorski odbori, ki so povezani v okrajne odbore, ti v okrožne odnosno mestni odbor in slednji v glavni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda za Tržaško ozemlje.

Člen 3.

Član OF more postati vsak Slovenec, ki prebiva na Tržaškem ozemlju, ki se ni pregrešil zoper narodno čast in ki sprejme program in osnovna organizacijska načela OF ter dela za izvršitev programa, osnovnih načel in sklepov nadrejenih organov.

V Osvobodilni fronti so lahko tudi množične organizacije, če sprejmejo program in osnovna načela Osvobodilne fronte.

Član OF postane, kdor zahteva člansko izkaznico OF pri terenskem odnosno krajevnem odboru.

Članstvo OF se pa izkaže s člansko izkaznico.

Člen 4.

PRAVICE IN DOLŽNOSTI ČLANOV OSVOBODILNE FRONTE

1. Člani Osvobodilne fronte imajo pravico:

- a) voliti in biti voljeni v vse organe Osvobodilne fronte;
- b) prisostvovati kot delegati kongresom, skupščinam, konferencam in sejам ter kot člani množičnim sestankom;

- c) predlagati, razpravljati in sklepati o vseh predlogih.
2. Dolžnosti članov OF so:
- a) redno plačevati prispevke, katerih višino določi izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda za Tržaško ozemlje;
 - b) širiti program in osnovna načela OF ter z njimi seznanjati javnost;
 - c) izvrševati sklepe organov Osvobodilne fronte.

Člen 5.

SREDSTVA ORGANIZACIJE

Sredstva organizacije so:

- a) članarina;
- b) prostovoljni prispevki;
- c) darila in volila.

Člen 6.

ORGANI ORGANIZACIJE

Organi organizacije so:

- a) terenski odbor;
- b) krajevni odnosno sektorski odbor;
- c) okrajna skupščina;
- č) okrajni odbor;
- d) okrajni izvršni odbor;
- e) mestna odnosno okrožna skupščina;
- f) mestni odnosno okrožni odbor;
- g) mestni odnosno okrožni izvršni odbor;
- h) kongres;
- i) glavni odbor;
- j) izvršni odbor;
- k) tajništvo.

Člen 7.

Kongres Osvobodilne fronte je vrhovni organ. Voli glavni odbor in ta izvršni odbor. Sklicuje se najmanj vsako drugo leto po sklepu izvršnega odbora ali na zahtevo najmanj četrtnine članov OF.

Glavni odbor se sestoji iz 45 do 65 članov, je vrhovni organ med zadnjim in naslednjim kongresom, njemu je odgovoren izvršni odbor za svoje delo. Glavni odbor sklicuje izvršni odbor najmanj vsake tri mesece s svojim sklepom ali na zahtevo ene tretjine članov glavnega odbora.

Izvršni odbor se sestoji iz 15 do 21 članov, od teh so: eden predsednik, dva podpredsednika in dva tajnika.

Tajništvo se sestoji iz predsednika, obeh podpredsednikov in obeh tajnikov.

Člen 8.

Mestna odnosno okrožna skupščina voli mestni odnosno okrožni odbor, ta pa mestni odnosno okrožni izvršni odbor.

Mestni odnosno okrožni odbor se sestoji iz 30 do 45 članov, mestni odnosno okrožni izvršni odbor pa iz 10 do 15 članov.

Okrajna skupščina voli okrajni odbor, ki šteje od 20 do 30 članov in ki izvoli iz svoje srede okrajni izvršni odbor, sestavljen iz 7 do 12 članov.

Na krajevnih odnosno sektorskih in terenskih sestankih članov OF se volijo krajevni odnosno sektorski in terenski odbori, ki štejejo 5 do 10 članov.

Člen 9.

Kongres in skupščino sestavljajo delegati, ki so izvoljeni v ustreznem razmerju na terenskih odnosno krajevnih sestankih članov OF.

Člen 10.

Izvršni odbor OF sklicuje po potrebi konference ali posvetovanja ter zборе aktivistov OF.

Člen 11.

Pri glavnem odboru OF se lahko po potrebi ustanovijo razne komisije, katere vodijo delo organizacije OF na posameznih področjih.

Člen 12.

Razen terenskih, krajevnih odnosno sektorskih sestankov so vsi organi OF sklepni, če je prisotnih več kot polovica upravičencev.

Sklepi se sprejemajo z navadno večino glasov prisotnih.

Člen 13.

Organi OF so v svojem delokrogu samostojni v sprejemanju sklepov, s katerimi se ostvarjajo smernice za kongres in druge nadrejene organe.

Člen 14.

KAZNI

Za dejanja, ki škodujejo ugledu ali ki so kakor koli v nasprotju s programom OF, se smejo izrehati disciplinske kazni vstevši izključitev. Izključitev lahko predlaga kateri koli organ; izvršna pa postane šele, ko jo odobri izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda za Tržaško ozemlje.

Proti sklepu o izključitvi je dovoljena pritožba na glavni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda za Tržaško ozemlje.

Pred sto leti je umrl Francè Prešeren

Miroslav Ravbar

Vest o dunajski meščanski revoluciji, ki je izbruhnila 13. marca 1848, je prišla v Ljubljano in Kranj, kjer je Francè Prešeren živel kot advokat, nekaj dni pozneje. V Ljubljani so nastali nemiri. Med demonstranti so bili najbolj vneti rokodelci in delavci iz predmestij. Takoj so razumeli, da je treba podpreti in razširiti meščansko revolucionarno gibanje. Razbili so Metternichovo soho, simbol absolutizma in mračnjaštva, in jo vrgli v Ljubljano. Razdrli so mitniške zapore, poškodovali mitnice in razsekali stražnice, mestnemu županu pa razbili šipe. Tudi po Kranju je vrelo.

Odločnejši kot ljubljanski proletariat so bili kmetje v okolici, na Igu in v Smledniku. Tudi v drugih krajih so kmetje napadli graščine.

Meščanstvo pa je ustvarilo nekake narodne straže in pričakovalo, da bodo na Dunaju izpolnili obljubo, ki so jo dali: vlada je namreč obetala ustavo.

Francè Prešeren, ki je 1841 v Zdravljici napovedoval svobodo in dan, ko se bo na svetu nehal prepir, je bil prepričan, da se bližajo veliki dogodki. Na revolucionarno in demokratično gibanje v domovini in po svetu je gledal iz Kranja in odobral zahteve slovenskega ljudstva. Učinkovito pa v dogajanje ni posegel, bil je truden in izmučen. Dajal pa je poguma vsem, ki so se »zbratili in ki dobro v srcu mislijo«. Pač pa je bil med prvimi, ki je uporabil pridobitev revolucije — tiskovno svobodo, in v Novicah ter pozneje v petem snopiču Kranjske Čbelice je natisnil Zdravljico, naš narodni in politični program, ter še nekaj pesmi.

Toda reakcionarji in fevdalci so izigrali revolucionarne pridobitve. Pomagalo jim je meščanstvo, ki se je ustrašilo delavskega in kmečkega rodu. Na-

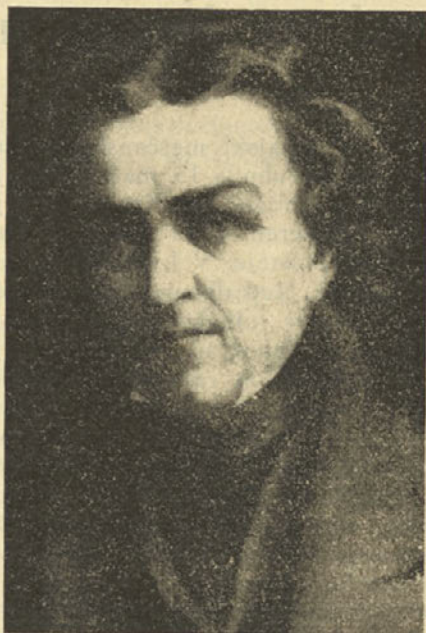
France Prešeren, kip Borisa Kalina

stal je novi, Bachov absolutizem. In ko je slovensko domovino zagrnila zopet črna noč reakcije in mračnjastva, je Francè Prešeren po dolgotrajni in mučni bolezni umrl 8. februarja 1849.

Prešernovo javno delovanje sega od julijske do marčne revolucije (1830—48). Ves ta čas je bil Prešeren najvidnejša osebnost našega kulturnega življenja. Ne samo njegove pesmi v Kranjski Čbelici in Ilirskem listu, ne samo Sonetni venec in Krst pri Savici, temveč tudi njegovo tesno sodelovanje z Matijem Čopom kot umetnostno-kulturnim vodnikom te dobe in Andrejem Smoletom kot izrazito politično glavo označujejo Prešernovo mesto v slovenski kulturno-politični zgodovini. Ne samo borbo za novo vsebino in obliko slovenske poezije, temveč tudi borbo za novo in napredno ideologijo v slovenski kulturi je uveljavilo Prešernovo delovanje v revolucionarni dobi evropskega meščanstva. Niso mu očitali samo nekoristnosti in nenravnosti njegovih pesmi, niso mu kazali samo vzorce poezije in miselnosti v reakcionarni in utilitarni poetiki, tudi očitki svobodomiselstva in revolucionarne demokratičnosti so leteli nanj. Kajti samo to je pomenil izraz »freigeist«.

Prešeren nam je ustvaril naš pesniški jezik in besedno umetnost, saj je

bilo vse slovensko pesniško prizadevanje od Vodnika preko Jarnika do čbeličarjev le iskanje. Dal nam je pesem, obliko in izraz, dal nam je vzor-

France Prešeren po sliki Božidarja Jakca

no epiko (Turjaška Rozamunda, Povodni mož, Krst pri Savici) in nežno liriko (Kam, Pod oknom, Zgubljena vera, Mornar, Nezakonska mati, Pevcu, soneti, zlasti Sonetni venec, Gazele). Prvikrat je pokazal moč slovenskega jezika v satiri in ironiji, ki jo je naperil proti kulturno in družbeno reakcionarnim silam (Nova pisarija, Glosa, Zabavljivi napisi, Zabavljivi sonetje). Napisati nam je hotel dramo in novelo, a tega še ni mogel, ker slovenska proza doslej še ni dosegla vseh potrebnih pogojev in ker je bil Prešeren v prvi vrsti le pesnik.

Francè Prešeren nam je dal najlepše in najdovršenejše pesmi. Za prihodnje čase je namenil pesmi, ki so spominjale njegovih ran: njegove nesrečne ljubezni do dekleta in plameneče ljubezni do zatirane in prezirane domovine. Vedel je, da bo njegova pesem ostala, ker je pognala kali globoko iz srca

Cerkvica sv. Marka v Vrbi, rojstni vasi Prešernovi

in ker je zajela vse njegovo čustveno in razumsko življenje. Njegovo pesniško delo je nastajalo tudi iz zaupanja v slovenski narod in njegovo bodočnost, iz vere v moč slovanskih narodov in delovnega človeštva. Upal je v prihodnost, ko se bodo ne samo na Slovenskem, temveč med vsemi narodi vremena zjasnila in ko si bomo vsi segli v roke ter gospodarili na svoji zemlji kot pravi gospodarji. Zaupal

pa seveda ni tistim reakcionarnim in konservativnim silam, ki iščejo samo dobička in jim ni mar bratov ter gledajo le na gotov denar. Pozival je slovensko ljudstvo, naj ostane zvesto domu in naj veruje vase.

Ob Prešernovi smrti je zopet zavladala absolutistična tema, vendar je vedel naš veliki pesniški prerok, da bo tudi njegovemu narodu zasvetila jutranja zarja.

Politični pogled na leto 1948

Branko Babič

Resolucija Informacijskega urada je imela zelo negativne rezultate za tržaško demokratično gibanje. V enotnem demokratičnem bloku, ki je do včeraj pomenil dosledno in vztrajno borbo proti imperializmu in domači reakciji, je po resoluciji nastala razcepljenost. Na površje so prišle oportunistične in likvidatorske smeri, ki odvzemajo našemu demokratičnemu gibanju dosledno in borbena bistvo in ga vodijo v kompromisarstvo s protiljudskimi silami v veliko veselje anglo-ameriških imperialistov in domače reakcije. To dejstvo je oslabilo demokratično gibanje STO-ja in ga za nekaj časa onesposobilo za dosledno in ostro borbo z imperializmom in reakcijo.

V zvezi s položajem v Trstu moramo pogledati najprej

NA MEDNARODNO POLITIČNO ŽIVLJENJE.

Zasedanja OZN so danes v ospredju mednarodnega zanimanja in političnega dogajanja. Na teh zasedanjih prihajajo do izraza različna gledanja na politična vprašanja, ki razburjajo povojni svet in ki čakajo na rešitev. Dve osnovni gledanji se borita danes pred OZN. Svet je razdeljen na dva politična tabora, ki sta rezultat razvoja

dogodkov in pregrupacije političnih sil v svetu. Na eni strani je demokratični tabor s Sovjetsko zvezo na čelu, na drugi pa imperialistični tabor z ameriški imperialisti. Sovjetska zveza vodi dosledno politiko miru; sporna vprašanja hoče reševati v duhu utrjevanja svetovnega miru in v interesu neodvisnosti narodov in držav. Zato Sovjetska zveza odločno zahteva, da se reši v prvi vrsti nemško vprašanje na osnovi potsdamskih in teheranskih sklepov, da se prepreči obnovitev nemške napadalnosti in da se nemškemu narodu omogoči ustvariti demokratično državo. V vprašanju atomske energije zastopa SZ stališče, ki naj prepreči, da bi atomska energija služila netilcem nove vojne kot sredstvo uničevanja in da se postavi pod mednarodno kontrolo. SZ zahteva zmanjšanje oborožitve kot prvi korak k preprečevanju novih vojnih spopadov.

Imperialistični blok z ZDA na čelu stremi za novo vojno agresijo proti SZ in državam ljudske demokracije v cilju ustvaritve imperialističnega gospodstva v svetu. Zato se ZDA upirajo politiki miru in skušajo preprečiti, da bi prišlo do trajnega miru v svetu. Amerika ustvarja vojna oporišča in nova vojna žarišča. Krši mednarodne pogodbe in obveznosti. Preprečuje

mednarodno sodelovanje s SZ in demokratičnim blokom. V vprašanju Nemčije dosledno krši potsdamske in teheranske sklepe o enotni demokratični Nemčiji; iz zapadne Nemčije ustvarja gospodarsko in vojaško bazo za napad. Enako politiko vodi Amerika na Daljnem vzhodu.

Moč in odločnost demokratičnega bloka s SZ na čelu sta preprečili, da še ni prišlo do novega spopada. Vendar pa ne smemo pozabiti, da imperialisti lahko tvegajo vojno avanturo. Zato morajo biti demokratične sile v svetu budne in pripravljene zadušiti blazen poskus, da bi imperialisti sprožili novo vojno.

Letošnja zasedanja OZN kažejo, da bodo še za daljšo ali krajšo dobo razna mednarodna vprašanja ostala nerešena in da bodo imperialisti skušali obdržati svoje postojanke. Vendar ne bodo pretrgali stikov s SZ kljub kričanju proti njej, saj se zavedajo, da SZ predstavlja odločilni faktor v vseh mednarodnih vprašanjih. Vedo pa tudi, da bi s takšno politiko zbudili odnor v svojih množicah. Zato bo naša demokratičnega bloka razkrinkavati imperialistične načrte in mobilizirati vse narode v borbi proti vojno-hujskaški politiki.

S pogreba tov. Planinčeka, ki so ga ubili fašistični zločinci, doslej še nekaznovani

Tudi v vprašanju Tržaškega ozemlja nameravajo imperialisti nadaljevati sedanjo politiko in preprečiti sporazum v zvezi z guvernerjem. Zdi se, da jim ne gre v račun, da bi ponovili akcijo za priključitev Trsta k Italiji. Imperialisti nočejo, da bi se tržaško vprašanje spravilo z dnevnega reda. Trst jim mora še nadalje služiti kot oporišče. Dejstvo, da se v zadnjem času tržaško vprašanje ne omenja v svetovnem tisku, nas v tem potrjuje. VU se loteva raznih ukrepov, ekonomskega in političnega značaja, ter se pripravlja na upravne volitve s perspektivo, da se v Trstu ne bo nič izpremenilo. Tako se bo rešitev tržaškega vprašanja na osnovi sklepov mirovne pogodbe verjetno zavlekla in bo anglo-ameriška okupacija ostala. Taka situacija terja, da pomnožimo sile v borbi za spoštovanje mirovne pogodbe. Naša borba mora biti opora SZ in demokratičnim državam, ki bodo branile našo stvar. Vztrajna borba v tem vprašanju lahko doseže, da se bo tržaško vprašanje rešilo prej, kakor želijo imperialisti.

Naša situacija je po objavi resolucije Inf. urada težavnejša. Že dejstvo, da je Jugoslavija, ki nam je v naši borbi ves čas nudila največjo pomoč, izpostavljena tudi napadom demokratičnih držav in da je zaradi tega položaj Jugoslavije v mednarodnem svetu oslabljen, potrjuje, da je naša borba težja. Ta situacija slabi naše sile v borbi za spoštovanje mirovne pogodbe in za čimprejšnjo izvedbo njenih določb glede Tržaškega ozemlja. Ti dogodki imajo za posledico možnost, da se reakcija upira izvedbi mirovne pogodbe in da ojači revizionistične zahteve. Zaradi neposredne bližine Jugoslavije in zaradi njene nesebične pomoči tržaškim ljudskim množicam si moramo ogledati

JUGOSLAVIJO

v luči obtožb, ki jih vsebuje resolucija Inf. urada. Zlasti še zaradi tega, ker nekateri izkoriščajo te obtožbe zato, da bi se naše demokratično gibanje drugače usmerilo in da se postopoma

izpremeni naša osnovna linija, torej da se celotno demokratično gibanje privede v revizionizem, na stališče italijanske reakcije v vprašanju Trsta.

Resolucija Inf. urada obtožuje Jugoslavijo napak. Razumljivo je, da kdor dela, dela tudi napake. Ker Jugoslavija dela in gradi nov družbeni red, prav gotovo dela tudi napake. Že nešteto krat so jugoslovanski voditelji analizirali napake in pokazali, kako jih je treba odpraviti. Delovno ljudstvo do danes še ni imelo oblasti, zato je razumljivo, da dela napake, ker se sproti uči, kako je treba upravljati državo. Poleg tega jugoslovansko delovno ljudstvo gradi svojo državo na novih temeljih — z uvajanjem načrtnega gospodarstva. Čeprav Jugoslavija pozna izkušnje SZ, vendar so tam posebni pogoji, zato je treba splošna pravila načrtnega gospodarstva prilagoditi tem pogojem. Pri tem velikem delu se delajo tudi napake, ki pa jih sproti odkrivajo in odpravljajo. Toda resolucija ne govori o teh napakah, govori o splošni liniji, na katero naj bi v zadnjem času zašla Jugoslavija po krivdi voditeljev. Kaj so glavne obtožbe? Da Jugoslavija obnavlja kapitalizem in da je posledica tega protisovjetska politika ter naslonitev na imperalistični blok. Da Jugoslavija razbija svetovno demokratično fronto in vodi nacionalistično politiko.

Če nekoliko natančneje pogledamo prvo obtožbo, vidimo, da ne more odgovarjati resnici. Razen v SZ še v nobeni državi ljudske demokracije niso tako globoko posegli v privatni kapitalistični sektor kot v Jugoslaviji. Industrija in trgovina sta nacionalizirani, uničeni so kapitalistični elementi. Izvedena je bila agrarna reforma, ki daje posestnikom največ 25 do 35 ha zemlje, (na Češkem do 50 ha, na Madžarskem celo do 400 ha). Uvajajo prve kmečko-obdelovalne zadruge, velika državna posestva — močna kolektivna gospodarstva služijo za vzgled kolektivnega obdelovanja zemlje. Na deželi se gradijo zadružni domovi, ki bodo

središča gospodarskega in prosvetnega življenja vasi. Vsa kmečka proizvodnja je vključena v petletni plan, ki določa površino obdelane zemlje, množino posevkov in višino odkupa pridelkov, ki jih morajo kmetje prodati državi.

V čem je obnavljanje kapitalizma v Jugoslaviji?

Če se na deželi bije odločen boj za uničenje kapitalističnih elementov — kulakov, ni treba govoriti o naporih za izgradnjo industrije, ki naj izpremeni agrarno državo v industrijsko.

Podobno je tudi z drugimi obtožbami resolucije. Kako naj Jugoslavija vodi protisovjetsko politiko, ko vsa njeno zunanjo politiko narekuje prijateljstvo do SZ? Znana je legendarna ljubezen jugoslovanskih narodov do SZ. Tito in drugi voditelji so vzgajali jugoslovansko ljudstvo v ljubezni do Sovjetske zveze.

Kje so konkretni dokazi o protisovjetski politiki? Če pogledamo v zunanjo politiko, vidimo, da nikjer ni nasprotja med Jugoslavijo in SZ, saj je Jugoslavija vedno stala ob strani SZ v vseh mednarodnih vprašanjih. Poglejmo samo nekaj primerov po objavi resolucije: varšavska konferenca o vprašanju Nemčije, podonavska konferenca v Beogradu, vprašanje Trsta pred Varnostnim svetom. Takrat je

Zborovanje OF v Mavhinjah

SZ odločno podprla Jugoslavijo, ki je vložila protest proti kršitvi mirovne pogodbe glede Tržaškega ozemlja. To so dejstva in dokazi, ki govore nasprotno o tem, kar trdi resolucija.

Smešna je trditev, da se Jugoslavija naslanja na imperialistične države. Jugoslavija se doma in v zunanji politiki odločno bori proti imperializmu. Zaradi tega je bila razen SZ deležna najostrejših imperialističnih napadov. Ni dokaza o nasprotnem, o tem govorijo samo izmišljene in provokatorske vesti imperialističnih agencij. Izrazit primer je zgodba o jugoslovanskem zlatu v ZDA, ko so skušali dokazati, da Jugoslavija zahteva zlato za ceno popuščanja imperializmu, čeprav je splošno znano, da je Jugoslavija zahtevala svoje zlato že tri leta in da sta CSR in Madžarska že davno dobili svoje zlato iz Amerike.

Kako je z očitkom, da Jugoslavija razbija demokratično fronto?

Ta trditev izvira iz tega, da Jugoslavija ni šla na zasedanje Informacijskega urada. Toda sestanek Inf. urada, na katerem naj bi odločali o resoluciji, je jugoslovansko partijo postavil pred izvršeno dejstvo, da resolucijo sprejme ali ne. Tako KPJ o obtožbah resolucije ni mogla tam povedati svojega mnenja. Zato ni šla na zasedanje Inf. urada, ker pod takimi pogoji ni mogla iti,

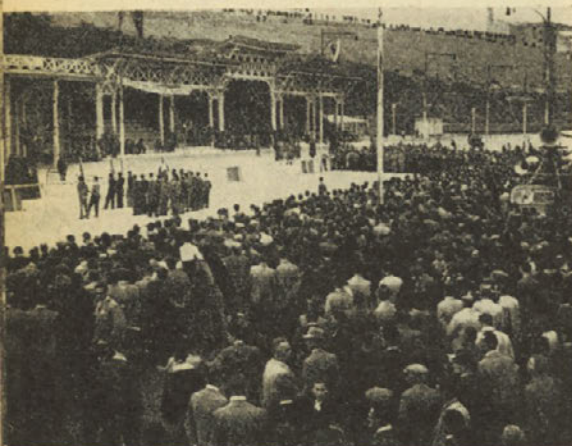
če je hotela braniti resnico proti krivičnim obtožbam.

Že samo dejstvo, da je Jugoslavija socialistična država in da z naglico gradi socializem, jo postavlja v demokratično fronto. Notranja in zunanja politika pa tudi jasno dokazuje, da ni nobene tendence, ki bi Jugoslavijo oddaljevala od demokratične fronte. Nasprotno, Jugoslavija pomaga pri ustvarjanju enotnosti svetovnih demokratičnih sil in pomeni za SZ najmočnejše protiimperialistično oporišče. To trditev potrjujejo dogodki, še bolj pa jo bo potrdil nadaljnji razvoj.

Najtežja je obtožba o nacionalizmu.

Poglejmo, kako je Jugoslavija rešila narodno vprašanje. Jugoslavija je mnogonarodna država. Zato je bilo narodno vprašanje med bistvenimi vprašanji revolucije in narodnoosvobodilne vojne, ki si je v notranji ureditvi države postavila za cilj federacijo in narodno enakopravnost. Zato je narodnoosvobodilna borba pognala tako globoke korenine in so vsi narodi videli v njej tudi svojo nacionalno in socialno osvoboditev. Jugoslavija je narodno vprašanje rešila po naukih Lenina in Stalina in zagotovila vsem narodom svoboden razvoj. Združitev narodov v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji je prostovoljna in jo vodi zavest, da samo združeni lahko ohranijo svojo narodno neodvisnost. Prvič v zgodovini si grade Makedonci svojo državnost, Bosanci in Hercegovci tudi; Srbija, Hrvatska, Slovenija in Črna gora tvorijo samostojne državne enote. Narodnim manjšinam so zagotovljene pravice in uživajo popolno enakopravnost. Torej o nacionalizmu v Jugoslaviji ni mogoče govoriti.

Kako pa je z nacionalizmom v odnosu do drugih držav? V Jugoslaviji ima oblast delovno ljudstvo, ki je uničilo buržoazijo in objektivne pogoje, da bi Jugoslavija vodila nacionalistično politiko. Poglejmo, kako je s to obtožbo, Jugoslavija je razvila močno zunanjo politično aktivnost in sklenila vrsto prijateljskih pogodb z demokratičnimi

Obletnica ustanovitve partizanske »Tržaške brigade« na Montebellu v Trstu.

državami in s SZ. Po vojni je mnogo prispevala k zblizanju balkanskih narodov, vodila je politiko bratskega sodelovanja in pomoči državam ljudske demokracije. Pomagala jim je tudi materialno, da so mogle prebroditi začetne težave povojne dobe (n. pr. Bolgariji, Albaniji, Madžarski, Romuniji, Češkoslovaški, a tudi Poljski). Jugoslavija je dajala iskreno in pošteno, zavedajoč se, da krepi demokratične sile v teh državah. Prav gotovo je pri tem ni vodila nacionalistična tendenca, saj ni postavljala nobenih pogojev. Lepšega dokaza o internacionalizmu ni mogoče pričakovati.

Kako pa je z nacionalizmom pri tistih, ki najbolj kričijo proti Jugoslaviji? Resolucija Inf. urada je sprožila ostro gonjo proti Jugoslaviji in zavze-la tak obseg, da je gonja zašla v meddržavne odnose. Začela se je gonja proti Jugoslaviji kot državi, ki se ni omejila samo na časopise, ampak se je izražala tudi v ukrepih sosednih držav. Napadali so jugoslovanske manjšine na Madžarskem in v Romuniji, zapirali njihove voditelje in jim odvzeli poslanske mandate. V teh državah so se kopičile laži in izmišljotine imperialističnih agencij. To naj bi bila bratska pomoč in kritika? Toda še več! Začele so se pojavljati velikobolgarske tendence do Makedonije. Albanci so izgnali jugoslovanske strokovnjake, ki so jim pomagali pri graditvi države, KP Avstrije noče priznati koroškim Slovencem pravice do samoodločbe in priključitve k Jugoslaviji. Podobno stališče zavzema italijanska KP do slovenskega narodnega vprašanja na Primorskem in do tržaškega vprašanja.

Tako je s tem nacionalizmom, ki ga očitajo Jugoslaviji, a je v resnici njihov nacionalizem. Če pošteno pogledamo okrog sebe, vidimo, da je nacionalizem pri njih, ne pa v Jugoslaviji.

Ob kritiziranju jugoslovanskih napak, ki se vrši pod geslom pomoči jugoslovanskim narodom, si resno postavljamo vprašanje, ali kritiki sploh vedo, kaj se dogaja v Jugoslaviji. Ko

govore o »zdravih silah«, se skljujejo na pustolovce in špekulante, na obupance in osamljence, ki z ljudstvom nimajo stikov. Kako si ti kritiki zamišljajo ločitev voditeljev od ljudstva? Nova Jugoslavija je nastala v morju krvi najboljših sinov pod vodstvom voditeljev, ki so modro in neustrašeno vodili svoje narode v svobodo. Ali vedo ti kritiki, da pomenijo Tito, Kardelj in drugi voditelji sedanje Jugoslavije posebljenje herojske narodnoosvobodilne vojne in da so njihova imena združena z najslavnejšo dobo v zgodovini jugoslovanskih narodov.

Vprašamo se, čemu je bila potrebna resolucija in kakšni so bili razlogi, ki so dovedli do te resolucije. Med vzroki je tudi dejstvo, da je v razvoju delavskega gibanja nastal nov moment. Ko poleg SZ, prve socialistične države na svetu, nastajajo nove socialistične države in da ena od teh najuspešnejše gradi socializem, nastaja vprašanje odnosov med socialističnimi državami

Spomenik padlim borcem v narodno-osvobodilni borbi v Pevmi - Oslavju - St. Mavru (Gorici).

in njihovega skupnega odnosa do kapitalističnega sveta. Da je prišlo do resolucije, je tudi vzrok nerazumevanje, da se je v Jugoslaviji z narodnoosvobodilno vojno izvršila socialna revolucija, da je delovno ljudstvo že tedaj zrušilo kapitalistične izkorščevalce in ustvarilo ljudsko oblast ter s tem pogoje za izgradnjo socializma. V nobeni drugi državi se v teku druge svetovne vojne ni izvršila socialna revolucija. Ta se šele danes razvija v državah ljudskih demokracij. Spor je v tem, ali je Jugoslavija res prinesla nekaj novega in v čem je tista razvojna pridobitev. Ne drži mnenje, da je marksizem z Oktobersko revolucijo in izgradnjo socializma v SZ dosegel vrhunec, da je možno šablonsko uporabljati metode izgradnje socializma povsod enako. Vsak narod gradi in bo gradil socializem pod posebnimi pogoji in bo splošna pravila in izkušnje drugih narodov prirotil svojim razmeram in s tem razvijal marksizem-leninizem.

Izgradnja socializma v Jugoslaviji bo dokazala, da je Jugoslavija na pravi poti. Zato ta gonja, ki se je sprožila proti Jugoslaviji, ne more jugoslovanskih narodov odvrniti od njihove vztrajnosti in odločnosti, da izgradijo socializem v svoji deželi.

V T R S T U

Za tržaške Slovence je prišla resolucija nepričakovano. V srcih mnogih je bolešno odjeknila, drugim pa je prišla kot naročena, da so začeli izvrševati že prej pripravljene načrte. Naše demokratično gibanje, ki je rezultat dolgoletne težnje demokratičnih množic za osvoboditev izpod fašizma, predvsem pa rezultat narodnoosvobodilne borbe proti fašizmu, je vodilo odločno borbo za priključitev Trsta in Julijske krajine k Jugoslaviji. V tej borbi so sodelovale slovenske in italijanske demokratične množice, predvsem delavski razred, ki je videl v novi Jugoslaviji socialno osvoboditev. Narodnoosvobodilna borba slovenskega naroda je imela tudi socialno vsebino, ker se je

v njej razvijala socialna revolucija. Zaradi te socialne vsebine je narodnoosvobodilna borba mobilizirala tudi pri nas vse resnično napredne sile. Vendar pa so ves čas borbe za priključitev k Jugoslaviji obstajale v našem demokratičnem gibanju italijanske nacionalistične tendence. Obstajale so tudi v Komunistični partiji: v enem delu italijanskih komunistov, ki se niso popolnoma otrsli nacionalističnega duha. Te tendence so našle oporo v stališču KPI do vprašanja Trsta, ker se ni nikoli strinjala s priključitvijo Trsta k Jugoslaviji. Tako stališče KPI je bila odkrita podpora nacionalističnim tendencam italijanskih tovarišev, ki so imeli v Trstu informacijski urad, ki je povezoval, organiziral in vodil te sile, ki so se upirale priključitvi k Jugoslaviji (»Priatelji ljudstva«). Zaveštržaskih množic pa je takrat preprečila ta poizkus razbijanja enotnosti. Ko se je z mirovno konferenco zaključila borba za priključitev in ko je nastalo STO, so člani te organizacije zavzeli novo taktiko. Zahtevali so za vodilne ljudi vodilne položaje v vodstvu KP (n. pr. Pratolongo). Ko je spomladi 1947 prišel v Trst Vidali, se je sicer izjavljal za dotedanjo linijo demokratičnega gibanja in odločno poudarjal, da je škoda, da Trst ni bil priključen k Jugoslaviji. Toda te izjave niso bile iskrene. Kmalu potem je prihajalo na dan njegovo pravo stališče, ko je vedno bolj odkrito zastopal linijo KPI. Skušal je uveljaviti nacionalistično linijo italijanske komunistične partije v tržaškem vprašanju in, ker ni uspel, se je potuhnil ter organiziral svoje ljudi in skupine, da v ugodnem trenutku razbije enotnost demokratičnega gibanja.

Ta trenutek je prišel z objavo resolucije Inf. urada. Vidali je izkoristil čustva demokratičnega ljudstva do SZ in Stalina. Za izvedbo svojega nacionalističnega načrta je izbral iskreni internacionalizem tržaškega delavstva.

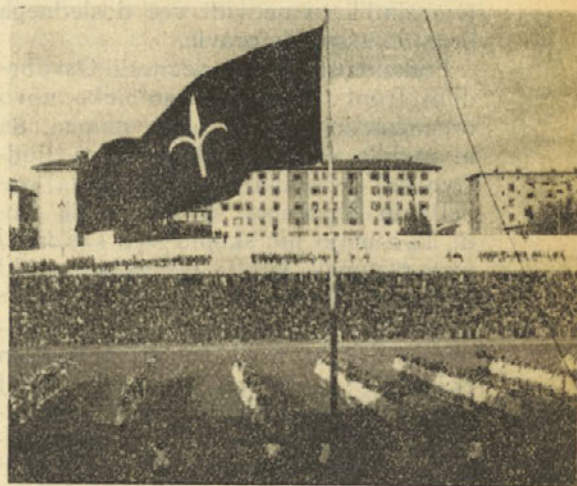
Vidali je izzval razkol v KP in razcep v množičnih organizacijah, obenem pa

si je zadal kot važno nalogo blatenje Jugoslavije. Prikazoval jo je kot deželo, ki je izdala svetovno demokratično gibanje in prešla v imperialistični tabor. Začel je besno gonjo proti jugoslovanski coni STO-ja, iz katere je hotel ustvariti oporišče borbe proti Jugoslaviji. Ker mu to ni uspelo, je svoj napad usmeril na ljudsko oblast. V svoji gonji proti Jugoslaviji pa je ves čas izjavljal, da je bila dosedanja linija demokratičnega gibanja zgrešena. S tem hoče poudariti, da je bila naša borba za priključitev k Jugoslaviji napačna in nacionalistična. Vidali skuša s svojo politiko italijanski buržoaziji dokazati, da on in njegovi ljudje niso bili nikdar za priključitev Trsta k Jugoslaviji, da so bili pač žrtve jugoslovanskega nacionalizma in da nima nobene odgovornosti za politično linijo, ki jo je zastopalo demokratično gibanje. Iz vsega tega je jasno razviden najhujši nacionalizem, do katerega so se povzpeli on in njegovi ljudje. V dokaz in podkrepitev svojega nacionalizma hvalijo celo De Gasperijevo Italijo. Njihovo glasilo je postalo glasilo KPI v Trstu, katere osnovno stalšče se v ničemer ne razlikuje od stališča italijanske buržoazije do tržaškega vprašanja.

Kakšne posledice ima Vidalijevo delovanje v našem političnem življenju? To gibanje ima razen odcepitve tržaškega demokratičnega gibanja od Jugoslavije nalogo razbijanja enotnosti demokratičnega gibanja in onesposobljenja v uspešni borbi za spoštovanje mirovne pogodbe. Tretja naloga pa je, pripeljati vsaj en del tržaškega demokratičnega gibanja na stalšče priključitve Trsta k Italiji. Vidali je začel razširjati teorijo, da smo ves čas vodili napačno politiko v narodnem vprašanju in da je treba danes v interesu svetovnih demokratičnih sil, češ da je Jugoslavija zašla v imperialistični tabor, priključiti Trst k Italiji. Toda SZ je pred Varnostnim svetom odločno podprla proteste jugoslovanske vlade proti kršitvi mirovne pogod-

be in zahtevala spoštovanje mirovne pogodbe. Zato se je moral Vidali umakniti in pošiljati pozdravne resolucije sovjetskemu delegatu z zahtevo, da se mirovna pogodba spoštuje. Ta politika je bila neiskrena, resolucije so računale na razpoloženje ljudstva.

Ko so spoznali, da tako ne bodo mogli uresničiti svojega načrta, so začeli razbijati demokratično gibanje in likvidirati njegovo borbenost. V organizacije so uvedli najhujši oportunizem in kompromise z reakcijo. Na vodilna mesta so prišli šovinisti, oportunisti in ljudje z nejasno preteklostjo. Začelo se je podlo obrekovanje proti poštenim in zvestim članom KP, doslednim borcem za demokratične pravice, ki se ne strinjajo s frakcionističnim delovanjem. Iz vseh organizacij so izključili tovariše, ki so obsojali to politiko, iz vodstva SIAU v prvi vrsti predstavnike OF. S tem se je začel razkol v SIAU. Ko so odstranili iz nje najborbenейše ljudi, je tudi SIAU zašla na pot najhujšega oportunizma in zapustila borbo in mobilizacijo ljudskih množic. Isto se je zgodilo z organizacijami mladine, žena in partizanov. Glavni cilj frakcionistov je: ljud-

1. maj 1948. v Trstu. Zveza društev za telesno vzgojo na Stadionu.

ske množice naj postanejo pasivne, zapuste naj konkretno borbo.

Res je, da se Vidali javno ni izrazil za priključitev Trsta k Italiji. Zaveda se, da bi taka izjava pokopala vse načrte in vzbudila odpor ljudstva. Vendar pa Vidali pripravlja pogoje, da bi se v ugodnem trenutku tudi javno izrekel za priključitev Trsta k Italiji. To je značilno za njihovo dvojno politiko, eno za sebe, drugo za množice, ki jih s postopnim varanjem pripravljajo na veliko prevaro.

Enotni sindikati, najborbenейša množčna organizacija, razredna organizacija delavstva, so v Trstu napisali slavne strani v borbi tržaškega proletariata. Toda po objavi resolucije so prišli v vodstvo sindikatov oportunisti. Zato so danes Enotni sindikati v težki krizi in ne izvršujejo svoje naloge v interesu proletariata. Zašli so v politiko trade-unionizma, z delodajalci vodijo sporazumaško politiko in poudarjajo ekonomizem. S tem je bilo sindikatom odvzeto razredno bistvo. V konkretnih gospodarskih vprašanjih ES danes ne vodijo borbe, v vprašanju draginje prav tako ne. Gre samo za nekako sindikalno enotnost z Delavsko zbornico, ki izkorišča slabost ES in se dela, da vodi »delavsko« politiko. Tako tržaški proletarijat v svojem sindikatu ne vidi več doslednega branitelja svojih pravic.

Frakcionisti niso prizanegli Osvobodilni fronti. Ustanovili so neko novo organizacijo, ki ima jasen namen, da bi razbila enotnost slovenskega ljudstva na Tržaškem ozemlju. Nekaj zapeljanih Slovencev in slovenskih ljudi, ki nimajo nič skupnega z OF in ki niso razumeli, kaj je OF za slovenski narod, misli, da OF lahko služi različnim političnim barantačem. Novo tajništvo naj bi pred zunanjim svetom dokazalo, da je ves slovenski živelj na Tržaškem ozemlju proti Jugoslaviji. Prevarati bi hotelo slovensko ljudstvo za vse pridobitve, ki jih je OF dala slovenskemu narodu. Toda »zastopniki« Slovencev v tem tajništvu ne predstavljajo nikogar.

NALOGE V BODOČNOSTI

Ohraniti moramo in še čvrsteje razviti enotnost naše vsenarodne organizacije — Osvobodilne fronte. OF je politično, socialno, kulturno in gospodarsko, izoblikovala novega slovenskega človeka, ki v svoji domovini gradi nov družbeni red. Tržaški Slovenci, z mejo ločeni, se politično, socialno, kulturno in gospodarsko moremo razvijati le v najtesnejši zvezi s svojim matičnim narodom. Konkretna borba za naše narodnostne pravice mora pri nas pomeniti le borbo za vzporeden razvoj z domovino. Zato je vsak poizkus razbijanja OF izdajstvo, ki preko mlačnosti vodi k novi obliki poitalijančevanja na anglo-ameriškem področju STO-ja. OF pomeni obenem najnaprednejšo socialno vsebino nove Jugoslavije. Zato je borba proti razbijanju enotnosti OF in slovenske kulture osnovna naloga vsakega Slovenca v interesu našega narodnega življenja in demokratičnega gibanja sploh.

OF se bo borila z vso odločnostjo proti šovinističnim tendencam v svojih vrstah in kjer kolj bi se pojavile. Borila se bo proti kršitvam narodnih pravic s strani anglo-ameriške vojaške uprave in italijanske nacionalistične reakcije, ki odreka Slovincem pravico do enakopravnosti, do jezika, šolstva in kulture. OF bo čuvala tradicije in pridobitve narodnoosvobodilne borbe in se bo borila proti vsem, ki skušajo te tradicije in pridobitve slovenskemu ljudstvu odvzeti ali pa jih omalovaževati.

OF pozdravlja napore slovenskega naroda v domovini, ki strnjen ob svojem vodstvu kljub vsem težavam gradi socializem.

Skupina okoli »Demokracije« ne predstavlja slovenskega ljudstva na Tržaškem ozemlju. Proti tej izdajalski skupini, ki tudi v novih pogojih nadaljuje politiko zakrknjenih sovražnikov slovenskega naroda, gre naš najostrejši boj.

OF bo nadaljevala dosledno borbo proti imperializmu in reakciji z vsemi demokratičnimi silami Tržaškega ozemlja za njegovo politično in gospodarsko neodvisnost.

Bratstvo in skupna borba z italijanskimi demokratičnimi množicami sta temelj enotnosti demokratičnega gibanja na Tržaškem ozemlju. Zato OF najodločneje obsoja razbijaško delovanje frakcionistov, obsoja izključitev predstavnikov OF iz vodstva SIAU in si zadaja nalogo za ponovno utrditev enotnosti v okviru SIAU.

OF se bori za spoštovanje mirovne pogodbe in čimprejšnjo izvedbo vseh določb mirovne pogodbe v zvezi s Tržaškim ozemljem.

OF se bori za dosledno demokratizacijo javnega življenja na Tržaškem ozemlju. Pozdravlja vsak ukrep, ki vodi k administrativnim volitvam, vendar pa odločno obsoja odredbo števil. 345, ki daje volilno pravico reakcionarjem, ki so se v zadnjih vojnih letih in po vojni naselili v Trstu.

OF mora učvrstiti in izpopolniti svojo organizacijsko strukturo, da bo sposobna tudi za samostojen nastop v obrambo narodnostnih pravic slovenskega ljudstva na Tržaškem ozemlju.

OF poziva vse italijanske in slovenske demokratične množice k odločni borbi proti vsem domačim in zunanjim sovražnikom demokratičnega gibanja.

Vitalnost ljudske oblasti

Julij Beltram

Priznati je treba, da je ljudska oblast kot nov progresivni sistem uprave povsem dokazala svojo življenjsko sposobnost in trdnost, četudi živi v posebnih pogojih in je morala zaradi posebnih specifičnosti premagati prenekatero težavo in rešiti marsikatero težko nalogo. Značilnosti, kakršne bomo srečali malo kje: dvojno plačilno sredstvo, mnogonarodna dežela, meja med mestom in deželo, so komplicirana vprašanja, ki jih ni bilo lahko rešiti. Toda rešila jih je lahko samo oblast ljudstva, ki je po svojem značaju globoko demokratična, ki je dejansko odpravila neenakopravnost med prebivalci različne narodnosti določila kot kaznivo dejanje šovinistične izpade ter uredila vprašanje plasmana blaga. Razvili so se organi oblasti in ustvarila se je taka (da se tako izrazimo) zakonodaja, ki je v skladu s statutom STO-ja, določenim po mirovni pogodbi in v popolnem soglasju z interesi delovnega ljudstva. To dokazuje, da je mogoče v okviru statuta re-

šiti vsa vprašanja, ki zadevajo delavno ljudstvo vsega teritorija, z organi, in določili ki jih predvideva statut STO-ja.

Ni dvoma, da smo imeli pri tem težka vprašanja, zlasti zaradi tega, ker nas vlada italijanske države ni oskrbela s potrebnimi finančnimi in valutnimi sredstvi, kot bi morala, če bi se držala sklepov mirovne pogodbe. Toliko težja je odgovornost italijanske vlade, ker je kršila pogodbo samo glede naše cone in ne glede celotnega teritorija. Nadalje nam je anglo-ameriška vojna uprava preprečila skoraj vsakršno trgovanje s Trstom, kar je moralo otežkočiti trgovanje in dobavljanje potrebnega industrijskega blaga.

Kljub temu beležimo v zadnjem letu korenite izpremembe na vseh poročjih gospodarske, upravne in kulturne dejavnosti. Zagotovljeno je delo vsakomur, ki je voljan delati, in kruh za vse prebivalstvo. Začeli smo

usmerjati vse panoge gospodarstva s ciljem, da razvijemo vse produktivne sile, dvignemo kvantiteto in kvaliteto ter tako izboljšamo življenjske pogoje delovnemu človeku. Storjeni so seveda šele prvi koraki, toda s tem je postavljena osnova za vse krepkejša in odločnejša korakanja naprej v določeni smeri. V zadnjem letu smo tako rekoč otipali teren, premerili sile in potrebe, ugotovili možnosti produkcije ter katere kulture najbolj uspevajo. Znano je, da je naša dežela pretežno poljedelska, da pa ima precej močno ribjo industrijo. S polno aktivizacijo te industrije je istočasno v glavnem rešen problem zaposlitve delavstva. Zaradi tega je težnja našega gospodarstva, da zagotovi surovine razen drugi zlasti tej industriji, ki bo preusmerjena tudi za predelavo kmetijskih proizvodov. Poskušnje konserviranja sočivja in sadja so se dobro obnesle, tako da je zagotovljeno predelovanje vsake količine kmetijskih pridelkov te vrste. Nadalje so bili izvršeni resni koraki za zvišanje donosa žitaric s tem, da so se selekcionirala in razkužila semena, da bi jih očuvali pred snetjo. S tem da so semena zagotovljena in izbrana kakor tudi da smo pravočasno oskrbeli potrebna umetna gnojila, je vsekakor s'gurnej-

ša perspektiva za boljše in večje pridelke.

Prav tako smo začeli z resnim izkoriščanjem vseh odpadkov pri ribji, vinski in sadni predelavi. Tudi glede tega so se poizkusi dobro odnesli, za kar ima glavno zaslugo tov. inž. Kovačič Stanko.

Svojo življenjsko sposobnost je ljudska oblast pokazala tudi s tem, da je začela z večjimi gradbenimi deli in sicer v takšni meri, kakršno pač dovoljuje zmogljivost delovne sile. Naj naštejemo samo nekatere večje objekte. Gradnja velike osnovne italijanske in slovenske šole v Kopru s 24-timi razredi. Nadalje velike mehanične delavnice in garaže, izgraditev 8 osnovnih šol z nad 20-timi razredi, ki so bile v glavnem že izročene pouku. Nadalje je v gradnji 11 velikih zadružnih domov, za nadaljnji 10, ki bodo dograjeni v prihodnjem letu, pa so pripravne v teku. V preteklem letu sta dve obnovitveni zadrugi, Šmarje in Marežice, zgradili in obnovili 50 hiš ter druga manjša dela kot so adaptacije bolnic itd.

Zadružništvo je v zadnjem letu izvršilo zadano nalogo in s tem postalo odločujoč gospodarski faktor na vasi. Še nikoli ni istrski kmet tako ugodno prodal svojih pridelkov niti jih oddajal s tako majhnim trudom. Kmetijske zadruge so mu tako rekoč na pragu odkupile vse pridelke in dobavile vsa nujno potrebna sredstva. Če upoštevamo, da so zadruge odkupile nad 1000 vagonov različnega sadja in zelenjave, krompirja itd. ter plasirale to blago, in če upoštevamo, da so to izvršile zadruge, ki so bile v glavnem ustanovljene letos spomladi, potem si lahko mislimo, kakšna je življenjska sila teh zadrug in požrtvovalnost ljudi, ki jih vodijo. Res je, da je trgovanje le ena izmed aktivnosti kmetijskih zadrug in da se bodo te morale vreči na delo z vso silo, da zajamejo tudi druge panoge gospodarstva: živinorejo, čebelarstvo, svilogojstvo, ureditev delavnic, trtnice itd., so vendar rezul-

Gospodarska razstava v Kopru l. 1948.

tati združnega delovanja spričo stanja, v karšno je fašizem porinil naše ljudstvo, še kar zadovoljivi. Z dograditvijo združnih domov kot gospodarsko kulturnega centra na vasi bo razmah zadrugarstva še mnogo večji v smeri dviganja kulture na vasi, kulturnega obdelovanja in predvsem produktov.

Omeniti moramo še zadrugo višjega tipa — kmečko obdelovalno zadrugo Puče —. Ustanovljena je bila januarja 1947. ter je v teku dveh let pokazala neverjetne uspehe. Dvignila je produkcijo vina za štirikrat, prav tako produkcijo žitaric. Podvojila je prašičjerejo in živinorejo, zagotovila svojemu članstvu življenjske potrebščine, zgradila svoj združni dom ter se pripravlja na graditev združne kleti, hlevov in svinjakov. Prav tako si je dobavila mlatilnico, več traktorjev, kamijon in druge poljedelske stroje. Po vzgledu te zadruge se snujejo v drugih vaseh zadruge istega tipa, kar je vsekakor zelo značilno in hvalevredno. Istrski kmet je pretrgal vsako vez s preteklostjo ter hoče boljše, kulturnejše življenje, vredno človeka, ki dela in ki se svojega ustvarjalnega dela zaveda. Zato razbija okove suženjske preteklosti, odpravlja sebična stremjenja ter gradi novega človeka na vasi, človeka, ki ne bo imel nič skupnega s zatiranim, zaničevanim in zaostalim iz prejšnje dobe. To je velika, napredna, globoko človečanska zamisel, ki jo istrski ljudje oživetvarjajo pod okriljem ljudske oblasti v coni B.

Tudi na področju kulture in prosvete vrši ljudska oblast veliko delo. Odpravlja namreč nepismenost, organizira različne tečaje, odpira šole, oživlja kulturno življenje. Več združnih tečajev, glasbenih, strokovnih itd., da ne omenjamo večernih tečajev, daje svoj pečat novemu življenju. Slovensko učiteljske in gimnazije je lansko leto obiskovalo okoli 300 dijakov, hrvatsko gimnazijo pa 129 dijakov.

Poleg tega je v Piranu nova italijanska realna gimnazija, v Kopru pa klasična. Nadalje so v vseh mestih meščanske srednje šole, ki jih obiskuje veliko število učencev. Odprta je nova slovenska trgovska šola v Kopru, prav tako italijanska v Izoli in hrvatska v Bujah. Tu je le bežno nešteto, kaj dela ljudska oblast na področju kulture, da ne omenjamo slovenskih italijanskih in hrvatskih dijaških domov, ki so povsod, kjer so srednje šole. Nadalje daje ljudska prosveta štipendije in podpore vsem dijakom. Vse to je za Istro novo, kajti še nikdar ni istrski človek živel v takih pogojih in ni imel takih možnosti si jih je izbojeval, ko je v NOB pregnal okupatorja ter si postavil svojo oblast.

Zato je tudi razstava gospodarske delavnosti jugoslovanskega področja STO-ja izraz vsega, o čemer smo govorili, saj je bil namen, da pokaže ljudstvu Istre, kam mora usmeriti svojo delavnost in čemu mora posvetiti potrebno pozornost. Pozitiven odjek, ki ga je razstava napravila med prebivalstvom Istre, daje garancijo, da bo prihodnja boljša in sicer zato, ker se bomo posluževali izkušenj kot tudi upoštevali znanstvene ugotovitve razstave pri proizvodnji in predelavi.

Gospodarska razstava v Kopru 1. 1948

opisnik M. BAMBIC

Tako so s praktično dejavnostjo organi ljudske oblasti razbili in ovrgli vse klevete sovražnikov ljudstva, vse žalitve in napade na ljudsko oblast kot nov napreden sistem uprave ter tako dokazali svetu prednosti, ki jih ima pred tistim starim preživelim sistemom, ki ga vidimo v coni A, kjer

mgoli brezposelnih in kjer vlada stalna zaskrbljenost pred jutrišnjem dnem. Poudarjamo, da so to le prvi uspehi, kajti mi bomo s vsakim dnem izboljšali istrskemu delovnemu ljudstvu življenje na vseh področjih. Tako bomo izpolnili našo dolžnost.

Slovenska manjšina v Italiji v novem obdobju

Jože Vižinski

Mirovna pogodba z Italijo, ki je stopila v veljavo 15. septembra 1947., je usodepolna listina za Slovence goriškega mesta, tega tisočletnega gospodarskega in socialnega središča ozemlja od Predila do Vipavske doline, Krasa in Brd. Ž njimi vred so bili tega dne odtrgani od svojega neposrednega, prirodnega zaledja, od svoje domovine Slovenije tudi okoliški kraji Gorice same do Števerjana, Ločnika, Sovodenj, Slovenci Dobrdoške planote, Beneški Slovenci Nadiške in Terske doline, Rezijani, ta najbolj zagonetni folklorni otok slovenskega ozemlja, pa Kanalski Slovenci pod romarskimi Višarji. Vsega okrog 80.000 duš.

Kot kaŕipot v novo obdobje je ŕe 24. julija 1947. izšla nova »Soča«. Ta je mogla zapisati v svojem uvodniku kot napotek slovenski manjšini v Italiji besede, ki jih velja ponoviti: »Ne tajimo, da je odločitev mirovne konference za nas boleča. Toda prekalieni v stoletnih bojih se ne vdajamo obupu, ampak resnici jasno in pogumno gledamo v oči. Postali smo ŕrtev v prilog svetovnega miru, ne bomo pa s politično svobodo ŕrtvovali tudi svojega slovenstva. To je naša odločna volja, ki ima boli kot kdaj prej izgleda za uspeh. Preko vseh bojazni se nam smehlia neposredna bliŕna združene domovine, ki se bo zmeraj in z

ljubeznijo zanimala za našo usodo. Italija je z mirovno pogodbo obvezana, da nam ne bo kratila naših narodnih svoboščin. Njena zvestoba do dane besede bo uravnavala tudi naš notranji in zunanji odnos do nje«. Pa je uvodničar dodal tem svojim besedam ŕe: »In danes je potrebno bolj kot kdaj prej, da preko vseh meja ostanemo duhovno povezani z ostalimi Slovenci. Ob virih slovenskega jezika, slovenske kulture in celotnega narodovega življenja moramo črpati moči za boj in za vztrajanje«. A »poslej bolj kot kdaj prej se moramo izogibati notranjim sporom in za vsako ceno očuovati enotnost«.

To so zlate besede, blesteti bi se morale na pročelju vsakega slovenskega doma. »Soča« je kmalu postala glasilo Demokratične fronte goriških, beneških in kanalskih Slovencev, po resnosti svojega dela, po načelnosti svojih smernic, po množičnem sestavu svojih vrst pač neizpodbitne predstavnice slovenske manjšine v Italiji. ŕe sama »Soča« predstavlja s svojim doslej izišli mi številkami (začetek oktobra 1948.) pravo zakladnico ŕitja in bitja naše manjšine v Italiji. Tu je zbrano vse, prav do potankosti vse, kar dela naša manjšina, kako si prŕadeva urediti življenje v novih okoliŕčinah, kako se kulturno vzpenja viŕavam nasproti, ka-

ko žije in bije na gospodarskem polju in kako se predvsem trudi organizacijsko in politično, da si izvojuje, kar ji daje mirovna pogodba, kar ji jamči nova italijanska ustava in kar ji gre po vseh človeških dognanjih in priznanjih. Da ne prezremo naše prvinske šolske zahteve: že v prvih številkah je »Soč« z vso odločnostjo zahtevala, da mora slovensko učiteljske ostati v Gorici. Kje in kako sicer naj se vzgajajo učitelji za našo manjšino, če ne v njenem srcu? In pa Beneškim Slovincem slovenske šole! Te jim je Italija obljubila že za zgodovinskega glasovanja 1866. leta, pa je kasneje preklečala besedo in jim v zadnjih desetletjih celo odvzela materinščino v cerkvi in božji besedi. Že te prve številke novega glasila slovenske manjšine v Italiji so naše množice, tudi tiste v Slovenski Benečiji in gori v Kanalski dolini tako izpodbudile, da smo 10. avgusta 1947. sešeli na ustanovnem kongresu Demokratične fronte goriških, beneških in kanalskih Slovencev, to je celokupne naše manjšine, kar 177 delegatov. Zbrali in zborovali so zastopniki iz vseh naših krajev, tudi iz Rezije, delavcev, kmetovalcev razumnikov. Lahko jim je bilo izklesati program slovenske manjšine pod okriljem nove demokratične fronte:

da je Demokratična fronta Slovencev enotna, vseljudska organizacija Slovencev na Goriškem, v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini,

da bo vodila neizprosni boj proti vsem, ki skušajo razbiti enotnost slovenske narodne manjšine,

da sloni na tradicijah narodno-osvobodilnega boja slovenskega naroda,

da bo preprečila vsak poskus narodnostne in kulturne odtujitve slovenske manjšine od narodov FLRJ,

da se bo borila skupno z naprednimi silami nove Italije za obnovo dežele, za obrambo demokratičnih pridobitev italijanske republike in za socialno izboljšanje delovnega ljudstva,

da bo podpirala vse demokratične, strokovne, združne, ženske, mladinske organizacije itd.,

da bo storila vse v smislu italijanske ustave, da se v njej zajamčene pravice kot so priznanje slovenskega jezika, tiska, združevanja, javnih shodov in manifestacij uresničijo, da se uveljavi dvojezičnost, službovanje slovenskih javnih uslužbencev v domačih krajih,

da zahteva priznanje slovenskih osnovnih in srednjih šol, prosvetnih društev, knjižnic, čitalnic,

da morajo slovenske občine preiti v slovensko upravo, da se povrne vojna škoda itd.

Na kongresu so nastopili, pač prvič v zgodovini zapadnega obrobnege slovenstva, tudi zastopniki Beneških Slovencev. Zvenelo je kot bolesten krik iz trpeče grude, ko so zahtevali predvsem narodne šole v materinščini.

Ko je napočil 15. september 1947. in so italijanske čete vkorakale v mesto, si je šovinistična in fašistična drhal privoščila zaščiten napad na naše goriške Slovence: do krvi pobiti naši ljudje, uničene trgovine, razdejana stanovanja. Naša delegacija je odšla v imenu Demokratične fronte Slovencev v Italijo v Rim, da se pritoži pri samem

Novigrad, najjužnejši kraj TO-Ja.

predsedniku vlade De Gasperiju. Ta jo je sprejel 18. septembra 1947. in obljubil delegaciji vse, prav vse: od kaznovanja izgrednikov do narodnostnih pravic, kakor jih je sam dal nemški manjšini na Južnem Tirolskem. Ostalo je kot po navadi samo pri besedah. Pri vljudnostnem sprejemu je ostalo

drugi svetovni vojni vrnile na naša tla.

Glavni odbor v Italiji se je 19. oktobra 1947. sestal k važni seji, da potegne črto pod prvomesečno bivanje naše manjšine v Italiji. V svoji resoluciji je zahteval kaznovanje izgrednikov, vrnitev škode prizadetim, ustano-

S kongresa žena v Gorici-Podgori,
dne 22. avgusta.

tudi pri videmskem prefektu, kjer se je Demokratska fronta zavzela za šolske in jezikovne pravice Beneških Slovencev. Delegacija, ki so jo tvorili prof. Budal, Vizintin in ing. Rustja Jožef, je med rimskim obiskom priredila tiskovno konferenco, na kateri je pred zbranimi domačimi in tujimi novinarji pojasnila položaj naše manjšine in njena stremljenja. »Soča« pa je prinesla edinstven kulturni dokument: sliko o požigu slovenske knjige med septembrskimi izgredi v Gorici. Nacistične in fašistične metode so se kljub

vitev avtonomnega slovenskega šolskega sveta za šolska vprašanja slovenske narodne manjšine, upravo slovenskih občin pa tam bivaajočih Slovencev, pravice do državljanstva v smislu mirovne pogodbe (čl. 20), vrnitev slovenskih uradnikov v domače kraje, spoštovanje zborovalne svobode in svobode tiska.

Po pravici je mogla slovenska narodna manjšina pokazati v tistih dneh na svobodo, ki jo uživa italijanska manjšina v Jugoslaviji, na Reki in povsod tam, kjer živi še v tako malem kom-

paktnem številu: lastni dnevnik, lastna gledališča, lastni drugi listi in revije, popolna šolska samouprava, neovirano delovanje na vseh javnih področjih in v vsem, prav v vsem popolna enakopravnost z ostalimi državljani!

Glavni odbor DFS v Italiji je 24. oktobra 1947. zato poslal vseslovenskemu odboru v Beogradu spomenico. V njej prikazuje novo stanje slovenske manjšine v Italiji ter opozarja na delovanje teroristične organizacije, kakršna je »Divisione Gorizia«.

List medtem prodira v sleherno slovensko vas, število naročnikov v Slovenski Benečiji in v Kanalski dolini z Režijo vred raste z vsakim tednom. Množe se dopisi zlasti iz Slovenske Benečije, kar priča, kako tko te vezi te dežele z osrčjem slovenske manjšine in kako se usmerja z visokimi ideali Demokratične fronte Slovencev v Italiji, ki niso le ideali za lastno kulturno in gospodarsko izživiljanje v ma-

Oblasti so proti tem nežnim cvetkam prosvitljenih mož na eni in drugi strani mejnikov gluhe. Treba se je boriti, da si Slovenci ohranijo še to, kar so si sami postavili ob trenutku, ko so strli skupno z ostalimi silami fašizem. Vendar udarci pričenjajo leteti nanje.

Na kulturnem polju se ne morejo uveljavljati, kakor bi želeli. Zanje ni dvoran ne društvenih prostorov. Goriški Ljudski dom, ki so ga goriški Slovenci zgradili kot svoj Trgovski dom s prispevki od ust že za pokojne Avstrije in kjer so osredotočili vse svoje gospodarsko in kulturno udejstvovanje, je fašistična Italija vprav ukradla, a nova Italija jim ga vrniťi neče. Mnogo je dvoran v Gorici, ki so proste, neke celo prazne, a Slovenci vanje ne smejo. Slovenska Glasbena matica nima učilnic. Posebno gane človeka, ko sliši, da so goriški dijaki ostali brez svojega dijaškega doma. Slovenci so oblastvom izjavili, da si ga

Z mladinskega kongresa v Gorici-Standrežu,
dne 29. avgusta.

terinščini, temveč tudi plemenite iskre stremljenja po mirnem, če mogoče vprav bratskem sožitju med obema narodoma na mejah med Italijo in Jugoslavijo.

sami kupijo, če jim ga oblastva izprazni. Tudi ta skrajno skromna želja je naletela na gluha ušesa. Večino ma siromašni slovenski dijaki morajo dolgo pot obresti, da pridejo v svojo

učilnico. Dramska družina ne more vežbati, kaj še nastopati.

In ista pesem je po slovenskih vaseh, kjer imajo povsod svoje pevske

šino v gospodarskem življenju. Betežne gospodarske razmere goriškega mesta, ki je ostalo središče brez svojih pokrajinskih zvez, tlačijo predvsem

Z Ljudskega tabora v Sovodnjah pri Gorici, dne 26. sept. — Lahkoatletske tekme.

zbore, svoje dramske krožke, svoja športna društva. O avtonomiji slovenskega šolstva ni duha, pač pa se name-

slovenskega gospodarstvenika od delavca do obrtnika in trgovca. Delavce mečejo iz služb, ker morajo na njih-

Z Ljudskega tabora v Sovodnjah pri Gorici, dne 26. sept. — Oder s pevskim zborom.

ščajo nenaklonjeni skrbniki italijanske narodnosti.

Posebno huda je za slovensko manj-

va mesta razni »esuli«. Obrtniki ne morejo do novih obrtnic, trgovcem jemljejo prostore in jim omejujejo že

tako težki obstanek. Še slovenske zadruge niso varne svojega, vsekakor visoko socialnega delovanja. Še tem se poizkuša zadržati njihovo obče koristno delo, češ da so nastale iz sedaj v tujini ležečih središč.

Pri državnoborskih volitvah dne 18. aprila 1948. je naša narodna manjšina, kakor jo zastopa DFS v Italiji, nastopila v sestavu italijanske ljudske fronte

in zavzela stališče v skladu s tistimi, ki so bili po krivici napadeni, z državo, ki je v tako veliki meri izpolnila svojo vlogo v veliki narodnoosvobodilni vojni in ki je že doslej zaorala tako globoke brazde socialistične preureditve.

Medtem se je tudi notranja organizacija DFS v Italiji bolj in bolj krepila. Dne 22. avgusta je bil v Podgori velik praznik vseh Slovenk v Italiji. Vr-

Z občinskih volitev v Gorici, dne 31. okt. 1948.

te. Postavila je svojega lastnega kandidata v osebi zobozdravnika dr. Mermolje iz Gorice. Vsi zavedni Slovenci so volili za kandidate Ljudske fronte, katera je izšla iz volitev kot druga politična enota delovnega ljudstva. Vrste DFS v Italiji so se še bolj strnile.

Valovi, ki so razburkali svetovno javnost po znani kominformistični resoluciji proti Jugoslaviji, so pljusnili tudi do slovenske narodne manjšine. Kaj je bolj naravnega, kakor da se je DFS v Italiji od vsega začetka postavila proti šovinistični svetovni reakciji

šil se je prvi kongres Zveze slovenskih žena v Italiji. Posebno razveseljiva je bila obilna udeležba iz Slovenske Benečije. Sprejete resolucije so izraz visoke kulturne stopnje naše žene in pa njihovih plemenitih vidikov za vse kulturno udejstvovanje ženske. Naša žena je izrekla, da hoče ostati čuvarka našega ognjišča in jezika, vzgojiteljica bodočih pokolenj.

Sledil mu je prvi kongres slovenske mladine v Italiji 29. avgusta 1948. v Štandrežu. Zopet krasen priliv slovenske mladine iz Benečije. Tiste iskreče

se oči teh naših mladincev so nam najboljši prerok za bodočnost.

DFS v Italiji se v polni meri zave-
da svojih dolžnosti. Želi, da bi se posta-
vili trgovski stiki z neposrednim za-
ledjem, s tistim, ki je tisoč let živela
od njega Gorica, to je z Vipavsko do-
lino, Krasom, Tolminom in Bovcem in
dalje do Idrije. Dokazala je, da se ne
omejuje na manjšinska vprašanja, tem-
več da želi sodelovati tudi pri resnem,
blagotvornem delu za zблиžanje, tako
gospodarsko kakor kulturno med obe-
ma narodoma, ki živita na novi itali-
jansko-jugoslovanski meji. Oba naro-
da sta tu, morata živeti skupaj, se vživ-
ljati drug v drugega, se razumeti, se
med sabo polnopravno spoštovati, si
pomagati v življenju in v napredku.
To so nesebični ideali, bolj potrebni
sedaj kot kadarkoli poprej. Svet pre-
letavajo temne slutnje, vнемajo se

iskre, mir je ogrožen. Pokažimo na
tem malem drobцу Evrope, da se ho-
čemo med sabo sporazumeti, razume-
ti drug drugega. A vse to je izvedlji-
vo le ob popolnem medsebojnem spo-
štovanju, enakost za enakost, svoboda
za svobodo, svobodni državljani eni
in drugi, iste pravice. Od izvedbe teh
plemenitih stremljenj bomo živeli eni
kakor drugi in bi lahko postali vzor in
vzгляд za mnoga razburkana ognjišča
nesoglasja v ostali Evropi in za ves
svet.

Toda bilanca enoletnega življenja
naše manjšine v Italiji ni razveseljiva.
A mi zaupamo v bodočnost! Kajti
zavedamo se, da bodočnost pripada de-
lovnemu ljudstvu, demokratičnim mno-
žicam sveta, katere bodo strle izkoriš-
čene narode zatiralce in vojne hujska-
če. In takrat bodo ljudstva postala za-
res svobodna.

Smrt v internaciji

France Bevk

Izmed ljudi, ki sem jih srečal v inter-
naciji, mi je posebno živo v spominu
učitelj Fran Tratnik. V menzi, pod
nizkimi oboki nekdanje samostanske
kleti, sva sedela drug drugemu naspro-
ti. On vedno v svojem kotu, zmeraj
na istem mestu, z bledico na velikem,
podolgovatem obrazu in s prijazno,
plaho sijočimi očmi. Redkih besed, ka-
kor da se boji koga nadlegovati s svo-
jo govorico, te je pozdravil le s toplim
nasmehom.

Po imenu sem ga poznal že davnaj
prej, ko sem naletel tu pa tam na nje-
gove drobne, skromne leposlovne pri-
spevke. Videla pa sva se pred dokaj
let: enkrat samkrat, ko sem ga bil v
neki poslovni zadevi obiskal na njego-
vi šoli v Črnem vrhu. Takrat sem ga
našel v avgustovskem soncu sedečega
sredi vrta med cvetočimi gredami.
Spal je z odprto knjigo na kolenih in
z debelimi kapljami znoja na čelu.

Tega prizora sem se živo spomnil

vsakikrat, ko sva sedela v menzi. Kljub
glasnemu razgovoru tovarišev je red-
no zadremal v odmoru med prvo in
drugo jedjo. Zaspal je s peresom v
roki med pisanjem pisma. Zakinkal je
stoje na dvorišču, oslonjen s hrbtom
na kol in z glavo nagnjeno na prsi. V
tem položaju so ga nekoč fotografira-
li. Bil je videti kot obešenec. Sliko so
kazali za šalo in smeh. Smehljal se je
tudi on.

»Ne vem, kako da se mi tako hoče
spati«, mi je nekoč potožil. »Spal bi
in spal, veliko spal. Ne zdržim, ako le
malce mirujem«.

»Pa ste bolni«, sem pripomnil.

»Ni normalno, to vem. Vendar se
čutim zdravega. Le včasih bolj težko
sopem, golša mi nagaja. Pa to pri me-
ni ni nič nenavadnega«.

Bil mi je ljub. Rad imam mirne, pre-
udarne ljudi, ki ne delajo veliko hru-
pa. Zato in zaradi njegove osamljeno-
sti sem včasih poiskal njegovo druž-

bo. V redkih urah, ko sva se sprehajala po dvorišču, se je preko navade razgovoril. Duševno sta naju zblíževala učiteljski poklic in zanimanje za literaturo. Z mirnim, skoraj tihim glasom mi je pripovedoval mnogokaj zanimivega iz dijaških let in o delu na vasi. Ko je beseda nanesla na njegovo pisateljevanje, ki je ostalo vse življenje le pri poizkusih, je bil skromno zadržan, kakor da se sramuje pred menoj. V razgovoru o slovenski literaturi, ki jo

let konfinacije. V bedi je dočakal vojno, ki ga je pahnila v internacijo... Njegov vnanji videz človeka, ki ne zna skaliti vode, je varal na oko. V njem je tičal upornik brez velikih besed. Razgalil ga je le kdaj pa kdaj v najintimnejšem razgovoru.

Enainštiridesetega, ko se je — mišlim — poletje že nagibalo na jesen, je vse dneve nekaj pisal. Vsak dopoldan in popoldan je improviziral pisalno mizo. Postavil je pručico na slam-

Bori, bori v tihi grozi... Pri kupu kamenja, kjer danes stoji spomenik bazoviškim junakom, je komaj pred 18 leti odtekla njih kri. — Zaman?

je dobro poznal, pa se je zopet ves razživel.

Po svoji čudi miren, skoraj plah, bi bil v normalnih razmerah za svet neopažen odslužil svoja leta v kaki gorski vasi, se dal upokojiti in nato prav tako neopažen tudi umrl. Toda fašisti so tudi iz najmirnejših in najskromnejših ljudi delali junake in mučenike. Zadostovalo je, da je mož poučeval slovensko petje, delal pri hranilnici in zadrugi, že so ga zaznamovali. Grožnja ga ni uklonila, ni pobegnil čez mejo v mirnejše življenje kakor mnogi pred njim. S hladno samozavestjo je sprejel izgubo službe in pet

njačo in stoje ter globoko sklonjen nihal besedo na besedo. Morda je pisal številna pisma znancem in prijateljem, morda spomine ali kaj leposlovnega — kdo ve. In vedno bolj pogosto se je zgodilo, da je zaspal med pisanjem, v menzi ali na dvorišču. Hkrati je potišal, kakor da ga nekaj gloje in se mu izcejajo moči.

Nekega dne je legel in ni več vstal. To se je zgodilo povsem tiho in neopazno, nikomur ni kaj potožil. Postalni smo pozorni šele, ko ga že dva dni ni bilo v menzo. Nepremičen in z zaprtimi očmi je vznak ležal na slamnjaci in težko dihal. Odklanjal je vsako

jed. Zdaj pa zdaj ga je davil kašelj, da je bil ves zaripel v obraz. S šibkim, skoraj tihim glasom je trdil, da se je najbrž prehladil in da mu bo kmalu bolje. Odklanjal je že samo misel na zdravnika, kakor da ne mara s tem nadlegovati niti nas, niti uprave taborišča.

Poklicali smo dežurnega agenta, ki je postal ob njegovi postelji in ga vprašal, kaj mu je. Zapisal ga je za prihodnji zdravniški pregled. Ta je bil šele čez dva dni. Vsaka pomoč izven določenega roka je bila proti predpisom. Najmanjši ugovor bi bil sprejet kot upor. Ko pa je prišel zdravnik, je bil bolnik že napol v nezvesti, ustnice, ušesa in nosnice so mu bile že rahlo posinele.

In kakor zmeraj v takih primerih, se je zdravnik razburil: »Zakaj me niste prej poklicali?« Razburil se je ravnatelj, razburili so se agenti, razburilo se je vse taborišče. Interniranec je smel biti bolan, zapuščen od vsega sveta, a ni smel umreti. Smrt jim je nalagala neko odgovornost. Ker so morali najti krivca, je padla krivda na nas, kakor da smo prikrivali bolnikovo stanje.

V resnici bi moža, da je bil mlajši, rešila le operacija. V njegovih letih bi tudi operacija pomenila gotovo smrt. Odpeljali so ga v bolnišnico, kjer je čez dva dni umrl. Ravnatelj je želel, da bi bil pogreb tih, brez šuma. Ni maral, da bi smrt vzbudila preveliko pozornost v mestu. In pogreb kar najpreprostejši z dvema pogrebcema, ki bi ga odnesla po stranski poti na pokopališče. Videl sem nekoč tak pogreb, ki je napravil name bolesten vtis velike zapuščenosti in revščine.

Temu smo se uprli. Nismo hoteli, da ga pokopljejo kot občinskega reveža. Že iz spoštovanja do tovariša, ki je vse pridobil s svojo srčno dobroto. Ni kadil, a je vedno nosil s seboj cigarete in jih je ponudil vsakomur, ki jih ni imel. To na tih in neopazen način, kakor da se sramuje svojega srca. Poleg tega je naredila smrt na nas

najgloblji vtis. Bila nam je kot zrcalo jutrišnjega dne. Vsakogar, kar nas je bilo, bi lahko zadela ista usoda popolne zapuščenosti. Hkrati pa smo hoteli pokop izrabiti za propagando. Naj meščani vidijo, da so ga ubili; da je ostal doma, bi še lahko živel. Naj vedo, da nas, ki stopamo za njim, morda čaka ista pot...

Zbrali smo denar in postavili ravnatelja, ki se je izvijal in krčil, pred dovršeno dejstvo. Najeli smo posebno bratovščino, ostanek nekdanjih cehov v mestu. Kupili smo velik venec s širokim trakom in pozlačenim napisom. Pokojnik je bil globoko veren, dasi ni vsiljivo razkazoval svoje pobožnosti, četudi je ni skrival. Ni zamudil nobene nedeljske maše, tiho je molil vsak večer, ko je legel. A to je bilo tako naravno, v skladu z njim, da ni vzbudilo nobene opazke. Hoteli smo mu narediti poslednjo uslugo s krščanskim pogrebom. Plačali smo duhovnika in zvonove vseh sedmih cerkva v mestu, da so mu klenkali na zadnji poti.

Mrliški sprevod je bil za naše pojme nenavaden, skoraj grotesken. Spredaj je plaval velik križ, za njim rdeče bandere s podobami svetnikov, ki so jih nosili člani bratovščine v napol cerkvenih, od spodaj zablatenih oblačilih. Zdelo se je, kakor da cela procesija mežnarjev hodi pred nami. Pogrebci so bili nevidni, skriti pod veliko škrlatno pregrinjalo, ki je padalo čez nosila in segalo do tal. Bilo je, kakor da krsta počasno sama plava skozi ozke ulice.

Polovica taborišča in več je stopala za krsto. Žene, ki so stale ob hišah, so se kremžile na jok in si brisale solze. Spregovorilo je srce. Čustva najpreprostejših so bila na naši strani. Tragična je misel, da človek umre daleč od doma in od svojcev ter je pokopan v tuji zemlji... Morda se je v katerem izmed gledalcev porodilo tudi vprašanje...

Zunaj mesta, ob zadnjih hišah, so postavili krsto na tla. Pogrebci so slekli svojo grotesknost. Člani bratovšči-

ne so se s svojimi banderami vračali domov. Tu se je ponavadi tudi duhovnik poslovil od mrliča, ako ni bil posebej plačan, da ga pospremi do pokopališča. Mi smo ga plačali.

Križ in krsta sta plavala dalje po cesti med redkimi samotnimi hišami, drevesnimi nasadi in pod železniškim viaduktom. Pri pokopaliških vratih so krsto znova položili na tla. Duhovnik je izmrmral kratko molitev, poskropil krsto in odšel.

Zavzeti smo se spogledali.

»Ali ga mar ne bo pokopal?«

»Spremljavo do pokopališča, tako je bilo zmenjeno«, so nam pojasnili. »Do groba je posebna tarifa«.

Bili smo ogorčeni nad tako kupčijo ob mrliču. Izraza »do pokopališča« nismo jemali tako dobesedno. Da smo to lahko popravili, bi tega ne bili sto-

rili. Sami, s tiho mislijo nanj smo ga zagrebli. Med gostimi, številnimi cipresami se je dvignil nov, svež grob slovenskega rodoljuba. Okrog in okrog je stal le redek nagrobnik z napisom ali križ, zgolj skromne ploščice s številko groba. Tako ploščico je dobil tudi naš tovariš, učitelj Fran Tratnik.

Zapisali smo si njegovo številko, da bi grob ne bil za vedno pozabljen. Menili smo se o tem, da mu postavimo spomenik. Ne vem, kaj je z njegovim grobom. Morda so ga medtem razkopale bombe, ki so bile namenjene bližnjemu železniškemu viaduktu. Od takrat se je zgodilo toliko velikih, prejšnjih neslutenih stvari, da je nekateri grob ostal pozabljen. Le lik dobrega tovariša Frana Tratnika še živi v spominu marsikaterega izmed nas. In te vrstice naj mu bodo skromen spomenik.

MELANHOLIJA

Večerna zarja me objema,
ko skrušen gledam tvoj obraz,
spomin ob sliki me razvema:
kam te zaprl je, draga, čas?

Se usten cvet je poln opoja,
razsiplješ ga predrzno v svet:
ni lepšega naslikal Goya,
Tizian bi bil nad njim zavzet!

Zdaj v mestu se sprehajaš s tujci,
angleško se bo sin učil...
Bo dal srce slovenski zemlji,
se bo za nove dni boril?

O, če s teboj se pogospodi,
obrnil proti nam bo ost!
Morda bo veren sin svobodi,
sejal Angležem bo mladost...

Večerna zarja me objema,
ko skrušen gledam tvoj obraz,
spomin ob sliki me razvema:
kam te zaprl je, draga, čas?

Crtomir Sinkovec

Literarni večer na Krasu

Vladimir Bartol

Ob nekem slovenskem kulturnem jubileju nas je šla manjša skupina pisčlih ljudi brat iz svojih literarnih postavkov v eno izmed tipičnih kraških vasi v bližini Trsta. Vsak je vzel s seboj, kar je pač imel pri roki, ta socialno črtico iz življenja tržaškega delavca, oni nekaj intimnih ali borbeno spodbudnih pesmi, tretji spet opis osebnega doživljanja iz velike osvobodilne borbe. Prišli smo kot ljudje, ki prinašajo nekaj s seboj, in na vse zadnje, saj smo zares hoteli dati slovenske besede lačnim ljudem ščepec slovenske kulture.

V dvorano, ki je bila za manjšo vas še precej prostorna, se je nagnetlo ljudstva, starejših mož in žena, fantov in deklet, doraščajoče mladine in ob straneh in pod odrom kopčica šolarjev in še manjših otrok. Ljudje so govorili glasno, po dvorani je vršal živžav in vsi so z očitnim zanimanjem pričakovali prvi nastop slovenskih pesnikov in pisateljev v vasi.

Čakajoč, da pridem med svojimi tovariši na vrsto, sem sedel med občinstvo, med žene in očance ter navezal z njimi pogovor. Pomenili smo se o tem in onem, pripovedal sem jim o slovenski književnosti, o Župančiču in Finžgarju, o Mišku Kranjcu in o Vrancu ter o vsej naši živi pisariji.

Ob pogledu na toliko otrok, ki so nemirni tekali sem in tja, govorili na vsa usta ter se prerivali, sem si na tistem mislil, da utegne biti naš nocojšnji literarni večer precej animiran, na

kar se je bil človek sicer ob raznih prireditvah posebno v tržaških predmestjih že privadil.

Ne spominjam se več natančno, kdo je prvi nastopil. Pač pa se mi je do danes ohranil čudoviti vtis, ki ga je name napravila popolna tišina, ki je kakor blisk prekinila prejšnji žižav, takoj ko se je pojavil recitator na odru. Naravnost telesno si začutil, kako je vsa dvorana, kot bi presekal, zadržala dih. In kmalu sem spoznal, kako so vsi, od starčkov pa do najmlajših, z največjo zbranostjo poslušali slovensko besedo, ki je prihajala z odra.

Od nekdanj so mi bili lastni javni nastopi mučni in neprijetni. Toda ko sem tisti večer stopal s svojo novelo v roki na oder, sem imel še posebno slab občutek. Zdelo se mi je, da je stvar, ki jo prinašam tem svojim pričakujočim in pozorno poslušajočim rojakom, vse preborna in preneznatna. Vendar sem zbral pogum in se še posebej trudil, da bi bral glasno in jasno.

Vsi izmed nastopajočih smo bili deležni toplega priznanja. In prav je imel tisti tovariš, ki je dejal, da velja to priznanje preko nas vsej slovenski kulturi.

Po literarnem večeru smo posedli, kot se po stari in dobri slovenski šegi spodobi, med domačine v bližnji gostilni. Pomirjen po srečno opravljenem nastopu sem se znašel med možmi in ženami, s katerimi sem se prej pogovarjal v dvorani. Izrazil sem svoje presenečenje nad tolikšno zbranostjo po-

slušalcev in posebno otrok ter povedal, da tega skoraj nisem pričakoval. Vsevprek so mi hiteli zatrjevati, da ima pri tem največjo zaslugo vaški učitelj, ki navdušuje mladino za slovenske kulturne dobrine. Toda meni se je zdelo, da ni bil samo učitelj tisti, ki je imel za to zasluge, marveč da so morali tudi starši zraven marsikaj prispevati, saj sem videl med otroki tudi take, ki gotovo še niso zahajali v šolo.

Ker je tekel pogovor tudi o stvareh, ki smo jih brali in ki so se po večini tikale dobe osvobodilne borbe, sem jih povprašal, kako so oni prebili tista usodna leta.

Eden izmed mož je pokazal skozi okno in rekel: »Vidite, od tam so prišli partizani, ko so prodirali v Trst. Tam, pred ono hišo se je ustavil prvi njihov tank. Noreli smo od veselja«.

Neka žena je dodala: »Nemci so še streljali v vas. Tam na onem vrtu se je razpočila granata, ko sem nesla vino in kruh partizanom«.

Druga žena je pripovedovala: »Pred ono hišo so mi Nemci ustrelili sina. Hčer so mi odpeljali v Ravensbrueck. Mož in drugi sin sta odšla v partizane. Bila sta ranjena, a sta se oba vrnila«.

Tretja žena se je oglasila: »V bunkerju tam za ono hišo smo imeli skrito orožje in hrano za naše partizane. Skoraj vsa vas je vedela za bunker. Prihajali so fašisti in Nemci ter delali čistke. Nihče ni ničesar izdal. Fašisti so me odvedli v Trst, v ulico Bellosguardo. Pretepali so me kakor živino. Stiskala sem zobe, a če bi me bili tudi na kosce razsekali. Taki smo bili takrat vsi«.

Pokazala je na leseno nogo pod križom. Mož, ki je prej govoril, jo je dopolnil: »Tudi ona je izgubila hčer. Pri neki čistki so jo ustrelili na koncu vasi. Druga hči je bila v taborišču v Nemčiji, vrnila se je bolna in še sedaj ni prava«.

Poslušal sem na levo in desno. Vsak mi je hitel pripovedovati svojo zgodbo in sleherna od njih bi zaslužila, da

bi bila za vekomaj zapisana v zlato knjigo.

Nekdo je dejal: »Takrat, ko so prišli partizani, je bilo kot bi mignil pozabljeno vse gorje. Vsi smo si rekli, vse žrtve so bile vredne tega trenutka. Nihče še pomisliti ni mogel, da bi spet kdaj odšli. In vendar smo šli«.

Kar naprej so tako pripovedovali in vsevprek sem poslušal. Tovariši so začeli siliti k odhodu. Poskušal sem vstati, toda moške in žene niso nehali pripovedovati.

»Vidite tisti vogal; pogledajte tisto hišo, tisti vrt, tisto polje. Pri onem obmejnem kamnu se je zgodilo... Prav tu pred hišo je počil strel... Tam je bil bunker... Tu je stopil prvi partizan iz tanka...«

Nisem in nisem mogel od njih. Iz vsake besede je žarela živa in slavna zgodovina. Vsaka hiša, vsaka ograda, vsak vrt, vsak vogal, da, vsak kamen je bil priča težkih in krvavih dni, a tudi dni velikih in polnih vere in zanosa.

Končno smo se le poslovili. Vprašal sem se in sprašujem se še danes: Mi smo jim priredili literarni večer? Prebrali smo jim nekaj drobnih, bornih stvari. Toda pravi, živi literarni večer so nam priredili oni sami. Oni sami, ki so žive priče nedavne, toda nesmrtna zgodovine.

Obnovili so kopališče pri Sv. Nikolaju v Koprščini

Ob tridesetletnici smrti Ivana Cankarja

Miroslav Ravbar

V poletju 1917, ko je besnela prva svetovna vojna in se je v Rusiji pripravljal proletarska revolucija, se je Ivan Cankar preselil z Rožn. ka, kjer je živel dolga leta, v ljubljansko mesto. Prihodnje leto pa se je v h.ši, ki je ni bil vaje, ponesrečil. Zaradi splošne oslabeledosti in živčne izčrpanosti ga je po padcu napadla nagla pljučnica in pred 30 leti, 11. decembra 1918, je umrl. V začetku meseca je bilo proglašeno zedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov in na Balkanu je nastala nova država. Slovenski narod jo je sprejel z velikim upanjem, a kmalu je doživel razočaranje. Tudi Cankarju bi se zgodilo tako.

Tako se je zaključilo težko in mučno življenje največjega slovenskega novelista in dramatika. Otroška leta — rodil se je 10. maja 1876 na Vrhniki, na Klanecu — so mu potekala v pomanjkanju, ki ga je pretresljivo opisoval v mnogih novelah, povestih in spominih. V osnovno šolo je hodil na Vrhniki, od 1888 do mature 1896 je obiskoval realko v Ljubljani. Odločil se je za študij stavbne tehnike na Dunaju, ki ga pa ni kdo ve kaj zanimala. Nekaj časa se je navduševal za romanistko, italijansko in francosko literaturo. Toda visokošolski študij je pustil in postal pisatelj: živel je bedno bohemsko življenje, bil nekaj časa žurnalst in se za poldrugo leto preselil domov. Tedaj — 23. septembra 1897 — mu je umrla mati, ki ji je v svojih delih postavil čudovit spomenik, in je s honorarjem za svoje pesmi plačal pogrebce. Preselil se je na Dunaj, kjer je ostal skoraj zdržema 11 let, stanoval je med dunajskim proletariatom v Ottakringu. V maju 1907 je bil v domovini, ko je pri prvih splošnih volitvah kandidiral na socialno-demokratski listi in dobil med vsemi kranjskimi socialno-demokratskimi kandidati največ glasov. Vendar ni bil izvoljen, zmagali so klerikalci. V jese-

ni 1909 je nekaj časa živel pri bratu v Sarajevu, kjer je napisal Hlapce in Kuranta. Odslej je bival večinoma na Rožniku, prijaznem hribčku sredi gozda zapadno od Ljubljane. Vsak teden je zahajal v mesto »k brivcu«, med literate in prijatelje.

Literarno delo je začel kot pesnik in ti začetki so polni elementov iz Aškerčeve epike in lirike (1893), bil je član tajne dijaške Zadruge, ki se je ukvarjala predvsem z literaturo. Tam se je sprijateljil s Kettejem, Murnom in Župančičem. Cankar je bil neizprosni sodnik v esteti in se je zavzemal za prevratne in svobodomiselné nazore v literaturi. Z izdajo lastne pesniške zbirke se je začel baviti spomladi 1897, toda založnika je težko našel. Jedro zbirke naj bi tvorile pesmi iz Ljubljanskega Zvona. Knjiga pesmi, *EROTIKA*, je izšla šele marca 1899. Ljubljanski škof Bonaventura Jeglič je pokupil nerazprodane izvode, kakih 700, in jih dal sežgati v aprilu, najbrž zaradi cikla »Dunajski večeri«. Tako je postala Cankarjeva poezija žrtev zelotizma in fanatičnosti. Že zaradi tega dejanja, ki spominja na začetke slovenskega slovstva in škofa Hrena, so svobodomiselni kritiki pesmi hvalili, klerikalci pa devali v nič. Cankar je bil do svojih pesmi kritičen in je začel pripravljati novo izdajo. 1902 je izšla nova Erotika z epilogom, kjer opisuje svoje duševno razpoloženje v času prve izdaje.

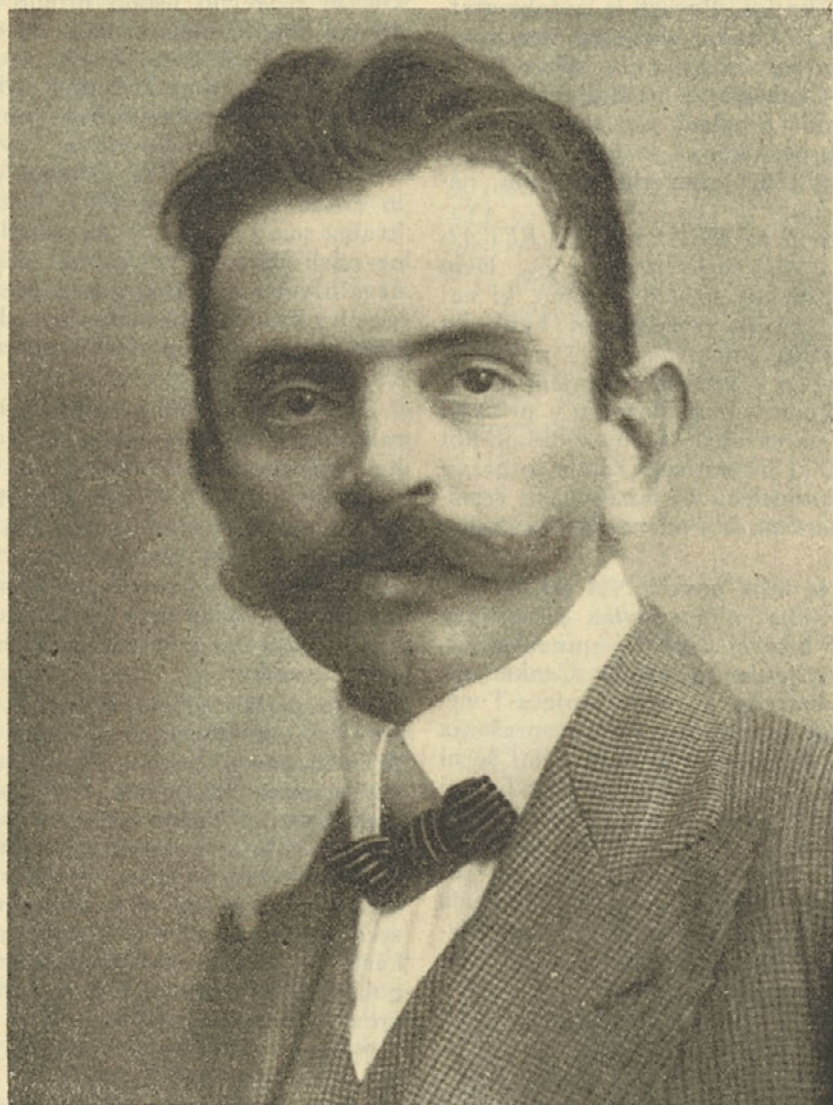
Druga Cankarjeva knjiga so bile *VINJETE*, listki, zbrani iz časopisov, in nekaj novih črtic, ki jih je napisal na Dunaju. Knjiga je izšla 1899.

Za prvima knjigama so hitro sledila druga Cankarjeva dela. Pisal je tudi v časopise in revije, zlasti v Ljubljanski Zvon.

Drama *JAKOB RUDA*, ki je doživela premiero marca 1900, je bila druga Cankarjevo dramatično delo, kajti prvo dramo, zajeto iz političnega

življenja, Romantične duše, je napisal že 1897. Ker pa je imel to dramo za nezrelo delo in se ni nikdar lotil predelavanja, je ni objavil. Vsebina Jakoba Rude napoveduje marsikaj za prihod-

(1901) je prišla na oder šele pet let po natisu in je posegla v politično življenje, med voditelje »naroda«. Tipična cankarska oseba je novinar Julijan Ščuka, ki gre proč od svojega politič-

Ivan Cankar l. 1907. kot socialno-demokratski kandidat.

nje Cankarjeve drame in novele. Posestnik Ruda, ki je prišel na kant, gre v smrt, njegova hči pa se v ljubezni oklene poštenega človeka, slikarja Dolinarja.

Drama *ZA NARODOV BLAGOR*

nega gospodarja in dopoveduje ljudstvu, kaj skrivajo za geslom »za narodov blagor«.

1901 je izšla ostra satira proti filistrom, farizejskim hlapcem fraze, samopridnim rodoljubom in moralnim

ter pravnim predpisom meščanske družbe — *KNJIGA ZA LAHKOMISELNE LJUDI*.

Povest o *TUJCIH* (1902) je kritika sprejela ugodneje kot dosedanje Cankarjeve knjige. Povest je avtobiografska, saj je Cankar doživljal ista ponižanja in razočaranja kot slikar Pavle Slivar. Cankarja je najbolj bolelo, da je »narod« proglasil vse umetnike, slikarje in pesnike, za »tujce«, češ da so se odtujili in izneverili svojemu narodu.

S snovjo za *KRALJA NA BETAJNOVI* (1902) se je bavil tri leta. Delo je zamislil kot socialno dramo, ki naj bi obravnavala »vsesplošni bankerot slovenskega ljudstva«, a je misel izpremenil in v svojem tedanjem individualističnem razpoloženju prikazal Maksa, najvažnejšo osebo v drami, kot človeka, ki je sam sebi zakon in pravica, individualna, do fanatičnosti resničljuba vest. Na oder je prišla drama 1904.

1903 je izšla povest *NA KLANCU*, zvesta slika in zgodovina pisateljeve domače hiše in družine, apoteoza težkega življenja in usode Cankarjeve matere-Francke in očeta krojača-Toneta. Toda rešitve socialnega vprašanja proletarskega rodu Cankar tedaj še ni našel, saj pravi njegov študent Lojze: Rojen sem na Klancu, na Klancu siromakov, pečat mi je bil vtisnjen na čelo še ob rojstvu, pečat berača, ki je obsojen na žalostno smrt. Za Cankarja je bilo slovensko življenje en sam Klanec siromakov, ki mu ni in ne bo konca.

Dejanje druge žalostne zgodbe, *ŽIVLJENJE IN SMRT PETRA NOVLJANA* (1904), je postavil v ljubljansko cukrarno. V povesti stoji na cesti popotnik, ko se drugi že rodi, in ko ta umre, se pojavi novi popotnik. Ista brezkončna vrsta proletarskih usod kot na Klancu.

Roman *HIŠA MARIJE POMOČNICE* (1904) je zbudil zaradi delnega naturalističnega opisovanja veliko nasprotovanje svetohlinskih kritikov. Can-

kar je pozneje rekel: Knjigo so mi popolnoma napak in hudobno razumeli. Pri njej sem imel čisto misel. V romanu je pokazal življenje v bolniškem oddelku za kožne bolezni nedoletnih deklic in nesrečno usodo hrome Mački, grbave Brigitte, slepe Tončke in drugih izobčenk. Tudi v tej knjigi neutešljivega hrepenenja po življenju prikazuje Cankar eno generacijo kot ponovitev življenjske usode človeštva.

V zbirki *OB ZORI* je zbral novele in črtice od 1898 do 1902; kritika je hvalila samo — slog, ni pa opazila etične misli in mogočne pesmi idealističnega hrepenenja, ki spremlja odslej pisateljevo delo. Nezaupanju v bodočnost naroda je zoperstavil odrešujočo silo ljubezni.

Zbirka novel *Mimo življenja* bi morala iziti 1904, a je ostala pri založniku. Obsega samo že objavljene stvari.

GOSPA JUDIT (1904) je prvi obracun s Cankarjevimi kritiki, ki so v službi klerikalne ali liberalne stranke brez trdnih načel ocenjevali slovensko moderno. Cankar je v knjigi utemeljil svoje nazore o pomenu in poslanstvu književnosti.

Ljubezensko zgodbo *KRIŽ NA GORI* (1905), ki govori o umetniku Mateju in njegovem dekletu Hanci, je Cankar napisal zelo naglo in je nekako nadaljevanje Tujcev in povesti *Na Klancu*. Toda ta zgodba je jasnejša: Umetnik Mate ni tujec, umetnik se bo rešil v ljubezni do rodne grude in ljudstva, saj usoda ni nepremagljiva. Cankarja je začel zapuščati fatalizem in polagoma je postajal tudi v družbenih vprašanjih borbenejši.

Povest *POTEPUH MARKO IN KRALJ MATJAŽ* (1906) je znova poudarila isto misel, a mnogim še ni bila razumljiva: Okleniti se je treba domovine in verovati v bodočnost. Muzikant-umetnik Marko ljubi in veruje v bodočnost, v Kralja Matjaža.

Življenjepis idealista *MARTINA KAČURJA* (1907) zajema usodo učitelja-idealista, ki ga pisatelj spremlja po njegovih postojankah v Zapolju, v

Blatnem dolu in na Lazah. Toda Kačur vedno bolj pada in njegova žena se pogreza v družbeno blato. Idealist, nekdanj naprednjak, nato socialist iz opozicije, obupa, njegovo delo se izjalovi. Zgodba Kačurjeva je utemeljena v konkretnih družbenih razmerah in Cankarjevih nazorih, zaradi tega ni pesimistična groteska, temveč zgodovinsko zvesta slika tedanjega slovenskega učiteljstva.

Ljubezenska pesem v prozi *NINA* (1906) pri kritikih ni našla zagovornika.

ALEŠ IZ RAZORA (1907), povest o farizejskem pobožnežu in sebičnežu, je napisana v čudovitem jeziku in plastično prikazuje zavrženega hinavca ter okolje, v katerem živi.

KRPANOVA KOBILA (1906) je drugi Cankarjev obračun s kritiki in obramba njegove umetnosti, obenem pa napad na Govekarjevo vodstvo ljubljanskega gledališča in satira proti vsem govekarjem v slovenskem javnem življenju.

HLAPEC JERNEJ IN NJEGOVA PRAVICA (1907) je najbolj znana Cankarjeva povest, prevedena v vrsto svetovnih jezikov. Napisal jo je sredi volivnega boja, ko je mnogo sodeloval pri socialističnem Rdečem praporu. Ta, po Cankarjevem mnenju njegova najboljša novela, opisuje hlapca Jerneja, ki je 40 let služil pri Sitarju, a ga je sin po gospodarjevi smrti brezobzirno pognal z njegovega doma. Jernej gre iskat pravice, a je seveda v kapitalistični družbi ne najde. Marxistični nazori so v tej povesti najjače izraženi, enako tudi v predavanju, ki ga je bral 24. in 25. aprila 1907 v Ljudskem odru tržaškega delavskega doma pod naslovom »Slovensko ljudstvo in slovenska kultura«.

Drama *POHUIŠANJE V DOLINI ŠENTFLORIJSKI* (1907), ki jo je napisal v dveh tednih, in *ZGODBE IZ DOLINE ŠENTFLORIJSKE* (1908) obravnavajo problem umetnosti in hinavščino, najhujše zlo našega javnega življenja.

Roman *NOVO ŽIVLJENJE* (1908) je šel mimo kritike; veliko umetniško in socialno vrednost pa imajo novele in črtice, ki jih je zbral v knjigi *ZA KRIŽEM* (1908).

V povesti o *KURENTU* (1909), kjer se zrcali imenitna slika slovenskega veseljaštva, je čudovito prikazal slovensko narodno trpljenje in hrepenenje.

Umerjene in umetniško dovršene so povesti pod naslovom *TROJE POVESTI*, ki jih je napisal za mohorjansko občinstvo (1909).

O drami *HLAPCI* (1910) je rekel, da je njegovo največje delo. Drama razgaljuje ničvredneže in neznačajneže, ki so ogorčeno ugovarjali, da se jih je Cankar lotil. Zato je deželna vlada prepovedala uprizoritev.

BELA KRIZANTEMA (1910) je tretji odgovor recenzentom in obenem odkritosrčna in poštena umetniška izpoved.

VOLJA IN MOČ (1911) obsega tri izpovedi v obliki zgodb o Melitti, Miri in Dani, *LEPA VIDA* (1912) pa je dramska pesem hrepenenja.

Hinko Smrekarjeva karikatura
Ivana Cankarja z l. 1912.

Pred svetovno vojno je opisoval svoje življenje, napisal avtobiografsko povest o Grešniku Lenartu in *MILANA IN MILENO*.

Natis zbirke *Moja njiva* je preprečila vojna.

Med vojno je sodeloval pri Domu in svetu, ki ga je urejeval njegov bratranec Izidor.

Črtice in novele iz najtežjih dni vojne je izdal 1917 pod naslovom *PODOBE IZ SANJ*.

Ivan Cankar je zapustil za seboj velikansko delo. Nad 30 knjig je izdal za svojega življenja, nekaj pa jih je izšlo po smrti. Njegova zbrana dela obsegajo 20 debelih knjig.*)

Rod, ki je prišel za njim, se je učil od njega. Slovensko ljudstvo, ki mu je bila dolgo časa Cankarjeva umetnost zaprta, ga je spoznalo in priznalo. Toda šele resnično narodno in socialno osvobodjenje bo popolnoma združilo Ivana Cankarja s slovenskim narodom.

M. R.

* Dela, navedena z velikimi črkami, so izšla za Cankarjevega življenja.

NAROČILO MLADINI

Izza Snežnika pošilja pozdrave
jutranje sonce in štiri postave
dignile so se pod sinje nebo,
Rim so zagrnile v senco temno.

«Padli kot žrtve smo v cvetu mladosti,
da bi nekoč bilo konec gorja;
da obsijal svetel žarek radosti
ljudstvo trpeče bi vsega sveta.

Pomni mladina, ki v zarje zdaj nove
krepko, mladostno, namerjaš korak:
Mi smo izbrali prezgodnje grobove,
da bi svoboda pregnala ves mrak.

Narod od Alp in do Soče, Jadrana,
staro je pravdo stoletja iskal.
Zmaga nikomur ne bo darovana,
če si je v borbi ne bode jemal».

Ivo Marinčič

Matija je rinil iz mesta v hrib. Strehe so se uglabljale pod njim in obzorja je bilo več in več. Modra morska plan je žarela in se v daljavi stapljala z nebom. Obrisi Istre so tonili v brezbrežju. Na jug in vzhod so se razlivali po vzpetinah in rebrih vsi odtenki zelenin.

»Ni suše. Kras je vrt«, je z ugodjem kimal Matija sebi in stezi in grmom, kipečim iz šopov mehke trave. »Skoraj kakor tile vrtiči«, je užival svetovivanske zelene plahte in plaitice pod seboj, razprostrte vsepovsod ob hišah in hišicah, ki so se bolj in bolj odmikale in manjšale.

Pod njim se je sprožilo brnenje lahkega avtomobila s sivo platneno streho, izgubilo se je v cestni ključ na vzhodu in se nato oglasilo znova z belkastega traka pod temno borovo obrvjo pri vrhu.

»Mi lezemo — oni švigajo«, je sopihal po debelem grušču v sedlo, zasekano med pobočji. »Vse so prešvigali v teh nekaj letih. Dve vrsti kap: krožniki — rogljiči. Veliko jih ni. Voz pa toliko, kakor bi imel vsak svojega. Vozarijo so cestah in po gmajnah, še rajši po njivah.

Nad gruščasto potjo v zaseki je tekla pri vrhu nova velika cesta. Matija se je vzpel nanjo in se razgledoval v obe smeri. Od vzhodne vijuge se je primajala čokata moška postava s palico čez ramo in pisano culo na njej. Za možakarjem je skakljalo boso dekletce.

»Bele so kraške poti. Ta pa je črna«, je zaklical čokatec že kakšnih sto korakov pred Matijo, ki je brž razložil:

»Druge peljejo v Rim, pravijo; ta iz pekla v pekel.

»Jaz sem pa mislil, da pelje iz Trsta v svet«. Možakar je obstal, pomaknil senčnik na sivi čepci navzgor in potegnili z ruto po potnem čelu in ščetinastem licu. »Hudo sodiš.

»Prav sodim. Vsi sodimo tako. Cesta ni črna od katrana, od kletev je taka, ki padajo nanjo.

»Ali je tudi tebi kaj odrezala?«

»Meni ne. Režejo drugače. Kar odrežejo, pade v brezno. Ne vidiš več ne zemlje ne lire.

»Za nas je ni. Zase imajo vsega na kupe. Poglej!« Možakar je pomignil s kocinasto brado proti zapadni vijugi. Tam se je črno in srebrno zasvetil širok gosposki avto in obstal. Izstopilo je nekaj tujih častnikov in gospodičen. Naredili so nekaj korakov ob robu ceste in zavili v borove sence. Zadnji je nosil pojočo skrinjico v roki. »Koncert nosijo s seboj. Mi imamo tukaj pekel — oni nebo. Znajo.

»Znajo, znajo... Mi ne znamo. Srečno!« Matija je krenil nazaj pod cesto in po kamniti poti med zloženimi zidki in mejami v nečkasto planoto. Zategnil je korak in presojal z očmi na desno in levo: »Nekaj bo. Tod ne lomastijo — zdaj še ne. Malo preveč moči. Bolje da moči, kakor da žge.

Sence grmov in kakšnega drevesa so bile kratke, niso senčile poti. Matija je krenil na višev travniček z njivico v listati dolnici in se zleknil v senco drobnih hrastov. Med razmišljanjem o ljudeh, ki znajo, je zadremal. Predramila ga je ženska govorica s kolovoza. Močnejši glas je prepoznal, preden se je dvignil, da bi videl, kdo se usaja. Mica Grgičeva je skoraj vpila:

»Divji so. Nič boljši od prejšnjih — črni. Kamni in trave me ne ovadijo, če povem resnico. Vojna je kenčana. Pri nas jo začenjajo znova. Kar še ni posutega, posipajo. Kar ni steptanega, teptajo. Zagnala bi se v tiste tanke in jih prevrgla v morje. Moj vrt je zdaj kolovoz, trši kakor ta. Vsi boste lahko vozili po njem. Tudi hlev jim je bil na poti. In še smejali so se: naj zaprem prašiča v hišo, če mora biti zaprt,

pa da je sam rajši prost; naj popišem škodo — vse plačajo, do stotinke».

Matija je kriknil v njeno ploho besed:

»Mica, pridi no sem! Povej, povej! Kakšnega vraga ti delajo spet?«

Visoka, koščena kmetica je stopila skozi plitko vrzel v zloženem zidku na travnik. Za njo sta se približali dve manjši tovarišici, obe z ruto na glavi, ena s koškom na levi roki, druga z motiko v desnici. Mica je začela vsiljivo mahati z rokami pred Matijo, kakor da naj on razsodi med njo in »njimi«, neznanimi nasprotniki:

»Vozijo povsod, samo po cesti ne. Najrajši zaženejo po žitu ali krompirju. Tudi po tvojem. Pojdi v vas — poglej!« Iztegnila je roko proti zapadu, kjer se je na dnu uleknjene ploskve belilo skozi vejevje nekaj razpotegnjenega zidovja in je nad njim rdelo nekaj streh pod šilastim zvonikom. »Zdaj jo še spoznaš. Sproti postaja drugačna. Drvijo prosto kakor po najširšem trgu. Če kam zadenejo, naj se zlomi, naj pade, naj se potrga — saj plačajo! Zloženi zidki ob njivah in pašnikih so jim posebno všeč. Bolj ko se posipljejo, bolj se smejejo. Če voz obtiči, suvajo naprej in suvajo nazaj, dokler ni vse zdrobljeno in razmetano. Hiti, Matija, hiti, dokler še kaj stoj!«

Matijevo oko je švignilo z jezo proti vasi:

»Vsi hitimo! Branimo vas! Novi Turki so vdrli vanjo.«

»Ne pustijo«, je odmgala ženska z motiko. »Če ti je fašist ali Nemec zažgal, nisi smel gasiti. Tako je tudi zdaj. Čez tebe bi vozili.«

»Ali pa bi te zaprli«, je dodala tovarišica s koškom. »Če pljuvaš proti vetru, pade nate. Naj posujejo! Če vse plačajo, bomo imeli vse novo.«

»Ti, ki imaš podrtijo in zemlje ne več kakor za predpasnik«, je oporekala Mica. »Kdo nam vrne naše njive, tudi če jih plačajo? Zdaj so vse zmešali s kamenjem. Vozijo, kakor bi delali novo cesto. Tam ne bomo več ne kopali ne orali. Kdaj in kako plačajo? Lani

so zdrajsali njivico Frincu doli pri kalu. Pisal je in prosil. Še piše in prosi. Plačuje druge, da mu pišejo. Po laško — po naše ne razumejo, nočejo razumeti. Frinc pa čaka in čaka. Kdor ima, lahko plačuje in čaka. Kaj pa če nima? V jeseni ne bo ne krompirja ne kruha. Kje vzameš? Kako boš čakal? Kaj vržeš v jasli? Kaj skuhaš otrokom? Tega oni ne pomislijo. To jih nič ne briga. Vozarijo in se smejejo.«

»Tudi za cesto še niso plačali, pravijo«, je pritegnil Matija.

»Kdo ve, kdaj bodo, če bodo«, je skomizgala ženica z motiko.

»Zaženimo hrup!« je zahtevala druga. »V časopisu naj jih ožmikajo!«

»So jih že. To se jih ne prime. Smejejo se tudi temu. Vse je bob v steno«, se je hudovala Mica. »Nimajo časa brati. Pa tudi ne razumejo.«

»Verjamem«, je skrižal Matija prste obeh rok in jih sklenjene stresal z dlanmi navzven proti Mici. »Nekaj kraških vasic več ali manj — kaj je to njim, ki so toliko velikih mest posuli v grobljo! K poveljniku bi bilo treba, k višjemu poveljniku — če imajo kakšnega takega, ki se ne bo smejal našemu človeku v obraz. Može bi bilo treba poslati in povedati: »Tako in tako — samo škodo delate, nič drugega ko škodo. Imamo pustote in skale, zveržen svet, ki ni za drugo ko za tanke. Tja jih zaženite! Tam jih lahko dobro preizkusite«. To bi bilo potrebno, če imajo kje človeka, ki priznava, da smo tudi mi ljudje. Vse drugo je prazno.«

»Škoda, Matijec, da nisi ti njih general«, je kimala Mica. »Ti bi jih ukroti; vem, da bi jih. Stopi v Trst do takega takega poveljnika, če ga kje iztakneš, ali v Miramar, kjer že je. Vzemimo mu seboj pa mu dopovej!«

»Pr'hajam iz mesta«, je pravil Matija. »Za prejšnjo škodo sem vprašal. Imamo ljudi, študirane glave — gredo naprej do najvišjih mest, do prvega generala. General obeta in vsi obetajo. Samo kdaj — to je tisto! Hočejo papirje, dosti papirjev, ki romajo da-

leč, menda do Neaplja ali kaj. Po vsej Italiji uradujejo za nas uboge Kraševce, pa na Angleškem in še v Ameriki. Skrbijo za nas, bi dejal, in bodo plačali — samo kdaj? Tam pri Gorici so zmečkali mladeniču stopalo in so plačali — po dveh letih. No, pa zračunajte, kaj je več: zmečkano stopalo ali zdrajsana njiva?»

»Plačajo — ne rečem«, je priznavala ženica s koškom. »Samo — če plačajo po dveh letih, nas prej pobere lakota. Zahvalim se za tako skrb. Tudi po dveh letih nam ne bo plačilo nič pomagalo. Delajo novo puščavo. Za njivc ne bo več. Uničijo nas. Poženejo nas s trebuhom za kruhom. Lepo smo dočakali.

Od severozapada se je razlegel pok. Še nekajkrat se je stresel zrak. Vsem štirim je gledala skrb iz oči. Novo pokanje jim je zapiralo besede. Ko se je poglelo, je zaškrtal Matija:

»Odmeva kakor zares. Drugod sklepajo mir. Pri nas začenjajo vojsko. Svobodno ozemlje. Oni se svobodno vojskujejo. Zdaj se lahko — ni sovraženika. Ko je bil, smo se morali mi.

»Naši hlevi, naše njive so njih sovražniki«, je stokala Mica. »Kako se bomo branili?« Vprašanje je očitalo, pogledj so zbadali.

»Ne misli, da bi se ne znali!« je odbijal Matija. »Imamo ljudi.

»Malo nas je«, je odkimavala žena z motiko. »Veliko ne bi opravili.

»Tudi malo ljudi veliko opravi«, je Matija skoraj šepetal. Besede so namigavale.

»Ne, Matija, ne!« je žena preplašena spustila motiko in se mu proseče obesila za komolec.

»Trst zasipajo z belim kruhom — belim, da ti jemlje vid. Pa ugrizni — prazna goba. Nič ne zaleže. Pred skladišči sukna postajajo strgani ljudje. Gosposki grabeži se nosijo ko grofi — drugo je vse cunjavo. Reveži kosijo in večerjajo na ulici, pred grmadami sira, gnjati in klobas. Oči se nasitijo, želodec ne. Odhajajo z vdrtimi lici, s počasnimi, drsajočimi koraki in se zavlečejo v vlažen brlog, daleč od svetlih dvoran, daleč od sile gospode. Taka je tržaška Amerika. Naša kraška je pa spet drugačna.

»Je tako, je«, se je utrgalo Mici. »Tako ne bo ostalo. Ne more, ne sme tako ostati, Matija. Pojdi, skliči može in fante! Dopovejte jim!«

»Bomo, bomo«, se je smehljal Matija. »Če so ljudje, bodo poslušali.

Krenil je počasi proti vasi. Ženske so drobnele za soncem.

VPRAŠANJE

Ali za vetrnico sem prišel na svet?
Ali bom kljukca lažnjivega igral?
Ali modrost mi bo ploha besed?
Ali kot bilka v vetru bom pal?

Kaj je v meni, kaj je z menoj?
Ali sem jedro? Prazna lupina?
Ali tema sem ali sinjina,
ali mrtvilo sem ali razvoj?

ODGOVOR:

Nov čas me je kot luč prižgal:
svetlobo svojo dajem ubogim,
razsvetlil srca mračna mnogim,
še bolj sem z njimi vzplapolal...

Crtomir Sinkovec

Skorja kruha

Zora Jugova

Pred hišo je zahupal avtomobil, koj nato pa so zadoneli po vežnih vratih močni udarci. »Policija!»

Takrat je stanovala Anka v predmetstu v majhni podstrešni sobici v ozko posteljo v kotu. Z možem sta spala na tleh na slamnjači, na postelji je spal otrok. Kakor da so udarci padali po njenem srcu, se je zbudila iz nemirnega spanja. Zopet je zaropotalo po vratih: »Policija«. Zdaj so postajali glasovi že nestrpnejši. Tudi mož se je prebudil. Trenutek sta se nemo gledala. »Kdo je na vrsti, ti ali jaz«, to je bila misel obeh. Potem sta prižgala luč — bilo je tri zjutraj — se oblekla in ona je od groze in zaspanosti opotekaje se komaj lezla po lesenih, škripajočih stopnicah navzdol. Odklenila je vrata in že so stali pred njo in ji s svetilkami svetili v obraz, da ji je jemalo vid.

»Stanuje tu Ana N.?«

»Da, to sem jaz«. Zarezali so se in pokazali svoje požrešne zobe. Anki se je zdelo, da je razločno slišala, kako so v nasladi požirali slino. Dišali so po cenjenih parfumi in brilantini, vinu, tobaku in potu, da bi takoj uganila, pred kom stoji, tudi če bi jih ne videla. Bila je fašistična policija, ki je prav tiste dni najbolj divjala. Bil je mesec maj leta 1943.

»Kje je vaše stanovanje?« Peljala jih je v sobico.

»Samo to?«

»Pokažite osebne izkaznice!« Možu so izkaznico vrnili, njeno pa je komisar vtaknil v žep. Zdaj je bilo jasno. Ona torej pojde. Bala se je pogledati možu v oči — vedela je, da trpi zanjo. Otrok je še spal.

»Kje imate arhiv?«

»Kakšen arhiv?«

»Sekretar mora vendar imeti spiske svojih članov in drugo. To hočemo imeti.«

»Ne razumem vas, nič takega nimam«. Še močnejše je udarjalo po njenem srcu. Torej vedo — vsaj nekaj vedo. Že so premetavali perilo, obleke in posodo. Vse so pretaknili, a našli niso nič.

»Oblecite se, greste z nami!« To je pomenilo zapor, internacijo ali celo smrt.

Mož je hotel, da bi jo pustili doma, pri otroku, saj je tako šibka, kako bo prenesla.

»Pustite jo, če že morate nekoga odpeljati, vzemite mene«. Toda melali so se, da niso ne slišali ne razumeli, in se niso zmenili zanj. Kljub sovraštvu jih je skoro hvaležno pogledala. Tiho pa je siknila možu: »Molči! Bodi zadovoljen, da ostaneš«. Radi šundra in premetavanja se je prebudil tudi otrok. Radovedno je pogledal, z zaspanimi, velikimi očmi, kakor da je v trenutku vse razumel, je zajokal in stekel k materi. »Mama, kam greš? Ostanil!« Fašist ga je odrinil ter jo odvedel k izhodu. Ko je zadnjikrat pogledala po skromni sobici, je zrla vanjo četvero od bolesti in brezumja osteklenelih oči. Zbrala je poslednje sile, da je iztisnila iz bledeh lic nekaj smehu podobnega in je tiho zajecjajala: »Na svedenje, kmalu.«

Ko so se zaprla hišna vrata, se je zaprlo tudi njeno srce. Brezčutno je zrla predse, pripravljena kakor ujeta zver, da se ubrani napadu. Prevažali so jo po temnih predmestnih ulicah levo in desno, pot se ji je zdela neskončna. Kakor da prvič vidi te ulice in da se vozi po tujem mestu. Sunkoma se je avtomobil ustavil pred policijsko stražnico. Potem so jo vodili po temnem hodniku in stopnicah v prvo nadstropje. V temi se je ob nekaj spotaknila in padla. Pobirala se je s tal, kakor da to ni ona, kakor da pomaga betežni starki na noge. Potem so se odprla

vrata, zasijala je luč in izza pisalne mize je iz fotelja pogledala zaspala, debela komisarjeva glava. Oči je imel rdeče in otekle kakor zver, ki si jo zmotil. Na leseni klopi, nasproti nje, mu sta sedeli dve ženski in mlad mož. Ko jih je Anka pogledala, ji je za trenutek zastal dih. »Tudi oni«. Srepe komisarjeve oči so ujele ta trepet — začel se je: »Čedna družčina«. In potem se je začelo zasliševanje. Prevažali so jo iz policije v kasarno, iz luči v temo, po stopnicah gor in potem zopet v brezračno klet. Tu ni bilo ne dneva

rišica Draga jo je slovesno predstavila ter tragikomično orisala položaj in »običaje« sobe. Povedale so ji, da je lahko srečna, ker je prišla sem — mnogo huje je med vlačugami.

»Da, tu imamo red in snago. Le vode ne smeš uporabljati preveč. Tudi dnevni sprehod imam. Kaj hočeš lepšega, od zida do zida ozko dvorišče, v sredi raste drevo, nekdo je celo ptček priletel nanj, in košček neba vidiš. Včeraj je bilo modro, jasno in sonce je sijalo. Morda bo tudi danes. Noči so pustejše...« »Molči!« jo je preki-

Kraška vas je v jeseni tiha, ovita v meglo,
le tuintam se zasniva lučka v temo.
Tam za črnim ognjiščem
svetlika se ognja sijaj; —
po mrzlih poljih hodim
in vse me kliče nazaj.

Srečko Kosovel.

ne noči, bile so samo strašno dolge minute, minute brez konca, ko si je želela samo, da bi zaspala in se nikoli več ne prebudila. To je trajalo tri dni.

Potem je prišlo olajšanje. Kakor da je stopila v paradiž. Premestili so jo v sobo k političnim osumljenkam. Bilo jih je trinajst. Župan sobe, tova-

nila lepa deklica s svetlimi lasmi in črnimi očmi. Morda je imela dvajset, kvečjemu dva in dvajset let. »Molči« je izrekla s takim poudarkom, da so se mahoma vsi zresnili.

»Čemu? Ako je že tu, je bolje, da se čimprej seznani z vsemi našimi običaji«. »Pa ni treba že zdaj, še prekma-

lu bo zvedela«. Anka se je nasmehnila: »Zakaj mi ne zaupate? Saj nisem otrok«.

»Torej... ponoči, veš... ko že odbije osma... in potem vse do treh zjutraj, ne moreš spati. V teh urah so nočna zasliševanja... v teh urah mučijo«. Nastala je tišina, da bi slišal šivanko, če bi padla na tla. Vse so pridrževale dih. »Vem, saj sem bila nocoj tam«. Ta trenutek, kakor da je padel teman zastor z njih obrazov in da je zasijalo sonce v te mračne zidove, se je kakor olajšanje iz prsi vseh hkratu zaslišal srečen vzdih.

»Torej si že naša«.

Potem so ji prepevale ruske, srbske in slovenske partizanske pesmi. To je bilo za Anko krasno, nepozabno jutro. Nekaj pesmi je poznala, te je prepevala z njim, po večini pa so ji bile nove.

Sredi najlepšega razpoloženja so se odprla vrata in stražnik je poklical njeno ime. Istočasno je vrgel na posteljo okrajek suhega hlebca in vrata so se že zaprla. Anka se je zastrmela v črno skorjo. Vse njene misli so bile zopet v tihi, mali podstrešni sobici,

pri njenem črvičku, ki že tretji dan ni utegnila misliti nanj, pri možu, bila je zunaj oklepajočih jo zidov, v življenju. Da, to skorjo kruha, prav tako, je pred dnevi pustila doma. Takrat je bil kruh še svež, zdaj pa je suh. »Kaj ga doma ni nihče jedel? Čemu ga ni jedel?« Dušilo jo je v prsih, poklicala bi stražnika, da bi vsaj povedal, kdo ga je prinesel. Morda je to trajalo le nekaj sekund. Anka je mislila, da ji srce utripa s tako silo, da ji bodo žile na vratu počile.

Na hodniku pred vrati je nastal šum, zaslišalo se je rožljanje verig in Anka je natanko razločila možev glas. Planila je k vratom in kriknila: »Mate!« Potem se ji je vse stemnilo. Ko se je prebujala, so ji kakor iz daljave doneli v ušesih zvoki partizanskih pesmi. Prebolela je tisto, česar se je najbolj bala. Otrok je ostal sam. Čez nekaj dni je dobila dopisnico, pisano z okorno otroško roko. »Mama, bodi zame brez skrbi. Sem pri teti Mariji. Bodi pogumna, ponosna sem nate«. Po njenih licih je zdrknila prva solza, odkar je odšla od doma. Bila je solza bolesi in ponosa.

ZIMSKA ROMANCA

Vaška radost zacvetela
je v ta čas za vasovanje:
srce s srcem bova grela,
deklica, in pila sanje...

— Dober večer, nagajivka!
V ognju ti žari ognjišče.
Daj prigrizek mi, šaljivka,
daj poljubov mi prgišče!

Potlej grem s teboj na delo,
pletja vaju sem in mlatve;
pojdem s tabo, da veselo
vezala si bova statve.

Tkal s teboj bom tebi balo:
v rjuhe bele rože rdeče,
da se dete bo smehljalo
v sijajini mlade sreče...

Crtomir Sinkovec

Miče Muštačon in skrito orožje

Rade Pregarc

Miče Muštačon je znan po muštačah, ki so tako košate in velike, da sežejo skoraj do ušes. Zato mu tudi pravijo Miče Muštačon. Pa ni znan samo po svojih muštačah, ampak tudi po svoji šegavosti. Je pač prava, stara okoličanska korenina, ki rada norce brije iz vsega in vseh pa tudi iz sebe.

In še nekaj je na njem, kar človeka zmede. Gleda namreč malce navzkriž in nikoli ne veš, ali škilil vate ali kam drugam. Tudi po njegovem obrazu se ne da nikoli uganiti, ali misli resno, kar govori, ali se norčuje.

Povedati pa moramo, da je bil Miče Muštačon med narodnoosvobodilno borbo mož na svojem mestu. Znano je bilo, da ga ni, ki bi bolj prebrisano spravljal orožje in druge potrebščine v roke partizanov. Znano je bilo tudi, da mu lahko zaupaš največjo skrivnost, kakor da bi jo zaupal ribi ali pa zakopal v grob.

Res je, da so mu v začetku neradi zaupali zaradi njegove norčave narave in neresnega obraza, potlej se je pa izkazalo, da ga prav njegova norčava zunanost izvrstno ščiti pred sovražniki in izdajalci, ki so mislili, da je na njihovi strani ali vsaj na nobeni.

Znano je, kako je nesel mimo fašistov poln koš fižola. Ko so ga vprašali, kaj nese, jim je pomolil koš pod nos in rekel resno:

»Porto bombe. Le par piccole, ma le ga una forte detonazion. A do, tre, quattro tiri! Tako bo pokalo, da bo kaj!«

In je bilo res, kajti pod fižolom so bile prave bombe.

Fašisti so se smejali in ga pustili mimo, ne da bi brskali po košu. Ko se je odmaknil nekaj korakov, je zaklical:

»Vinceremo! Ma noi!«

»A chi l'Italia? A noi!« so vpili fašisti.

»A voi, a voi«, je odgovarjal Miče, »Trst pa a noi!«

Takih in podobnih, vedno šegavih, včasih nagajivih in pikrih, je kar mrgolelo iz Mičeta Muštačona.

Kljub temu da se jim ni zdel resen, so ga sumničili in mu večkrat premetali hišo, podstrešje, kanovo, tetojo a zaman. Nikoli niso našli ničesar, čeprav je imel vse polno letakov in drugih reči.

»V štirno še niste pogledali! Morda je tam! Mi vse v štirno skrivamo«, je dejal in se muzal, vihajoč svoje muštače.

Šli so, se nagnili nad vodnjak in gledali vanj. V njem se je lesketala voda in odsevalo nebo.

Potem so ga ošteli in mu zagrozili, da ga bodo zaprli, če se bo še drznil norčevati se z njimi. Menda ne misli, da so tako neumni in da ne vedo, da se v štirno ne more nič skriti.

»Ja, znaste ben vi, če se ne more, allora se ne more in pri nas ni nič!« Odšli so nejevoljni.

Pa je le bilo vse skrito v vodnjaku, ampak ne v tistem na korti, pač pa v nekem drugem gori v pašnah. Izkopana je bila pod treso in imela veliko razpoklino v stenah.

Nekoč, ko je raznašal po Trstu mleko namesto žene, ki mu je bila nekaj zbolela, in je neka šjora, jezikava babnica in velika prijateljica črnih srajc, pred njim rohnela na partizane, češ da so razbojniki, banditi in podobno, ji je Miče odgovoril:

»La ga ragion, siora! che bandisti! Che banda! Co i ghe darà la sonada in Piazza Grande, tutti i colombi neri e le loro colombine i scamparà oltra el mar!«

»Lei no la me ga capi: no bandisti, ma banditi!«

»La scusi, no go senti ben, son un poco sordo! Ben bandisti o banditi ma i sona pulito!«

Tako je bilo z Mičetom Muštačonom vse do konca vojne. Ob koncu si je pa oddahnil:

»Da«, — je rekel — »treba je priti do sape. Včasih mi jo je tako salamensko jemalo, ko sem bil v škripcih, no zdaj, ko je hudič vzel tisto fašistično zalego, bo morda boljše!«

Tako je mislil Miče Muštačon, pa se je prevaril. Vse se je skazilo in se čez noč izprevrгло.

Tako si Miče Muštačon ni utegnil počteno oddahnuti. Razglasilo se je, da je to in ono storil za partizane, tako in tako ukanil fašiste in naciste, da je marsikaj vedel in znal o orožju in še dosti več so temu in takemu dodali...

Pa se je zgodilo, da je Miče Muštačon sedel na zidu poleg hiše in z dlanmi varoval pred burjo plamen vžigalice, s katero si je prižigal cigareto, kar prihrumi predenj gruča čerinov in ameriški oficir. Američan se je bog ve kje naučil nekaj slovenskih besed, najbrž iz slovarčka, in takoj nahrulil Mičeta:

»Kje imate orodje?«

Miče ga je pogledal, pokazal z roko, v kateri mu je tlela cigareta, proti kolibi in mirno odgovoril:

»Tam le v tetoj!«

»Tako tam greti! Pokazati!« je ukazal oficir, švigajoč z očmi po Mičetu.

Miče je vstal in šel. Za njim vsi. Ko je odprl vrata, je pokazal v kot:

»Eko, ondilele: vile, grablje, šape, pikon, štangolin, dva sipona, dva badi-la, sekira...«

»Ne, orodje, orodje... kje?«

»Leti pred nosom, kaj ga ne vidite?«

»Ne, orodje... pum — pum! Razumeti?«

»Pumpe pej nimamo. Kalamo vodo iz štirne s štenjakom!«

»O dirty people! Razumeti? Orodje, orodje!«

»Zastopim, zastopim. Eko, letelele, je vse kar imamo.«

»Ne, ne...« Amerikanec izvleče iz žepa drobno knjižico in naglo lista po

njej, potem se obrne k Mičetu. Ne to, puške, mitraljeze... kje?«

»Ja, puške nimamo, mitraljezov tudi ne! Martal.«

»Mortal? Pokazati! Takoj! Kje?«

»V kuhinji.«

In Miče zakliče proti hiši:

»Vanka, prinesi martal! Gospodje bi ga radi videli!«

Njegova žena Vanka je izvlekla iz hiše starinski možnar iz enega kosa in ga postavila prednje. Miče Muštačon jim pojasni:

»Je še od rajnke none, v njem je tolkla kavo.«

»No, no! Orodje, orodje...«

»Saj sem vam ga pokazal!«

»O perfid, vi perfid! Skrivate partizanski!« — Amerikanec se je obrnil proti kolibi, stopil vanjo, hlastno segel po vilah in mahaje z njimi pred Mičetom vpil:

»To ne orodje! To ne pum — pum...« Za hip se je zamislil in potem začel listati po knjižici. »Aha! Orožje, orožje... Capito?«

»A—a, orožje? orožje iščete?« je razvlekel usta Miče Muštačon, da so se muštače skoraj dotaknile ušesa. »Da, vile... so orožje in niso. Kakor se v roke vzamejo. Če suneš z njimi v trebuh, je tisti izgubljen... alora so orožje. V začetku partizanji niso imeli boljšega. Bon, mi drugega orožja nimamo...«

Preiskali so mu hišo od vrha do tal, a niso našli nič, ker ni bilo kaj najti.

Miče jih je hudomušno gledal, ki-mal z glavo in dejal:

»Lepo delaste! Skoraj tako kakor fašisti ali pa morda še bolje! Olrajt!«

In zgodilo se je Mičetu Muštačonu, kar se mu ni pod fašisti ne pod Nemci; odpeljali so ga s seboj in vtaknili v zapor.

Da. Ko bi vsaj vedel zakaj, ne bi rekel nič, a samo zaradi orodja, to je pa zares demokratično in ne gre in ne gre v mojo glavo!«

Tam so ga mesec dni vlačili po raznih pisarnah in pred preiskovalce. Ne-ki angleški sodnik si je na vse načine

prizadeval, da bi iz njega iztaknil priznanje o skritem orožju. Očital mu je, da je prekanjen lisjak, da so njemu, sodniku, znane vse njegove lokavosti iz časa fašistov in naj kar po pravici pove, kako in kaj je z orožjem.

»Da, če že silite, bom pa povedal, no! Orožja je vse polno na tržaškem ozemlju. Pa še kakšnega orožja! Vsi ga imamo skritega...«

»V fojbah, kaj? To smo videli! je vzkliknil pametni sodnik.

»A, ne!«

»Kje pa, kje?«

»V srcih, gospod, v naših srcih!«

»Ne delajte se norca!« je vzrožil sodnik.

»Nič norca. To je morda prvič, da govorim zares. Temu orožju se pri nas pravi svoboda.«

Sodnik mu je za to odkritosrčnost odmeril tri mesece zapora.

Po treh mesecih so ga izpustili. Ko je stopal po klancu proti domu, ga je kompare Dreja srečal in veselo pozdravil. Miče Muštačon mu je glasno zaupal:

»Viš zlodje, nisem vedel, da se Amerikanci in Angleži tako bojijo njihov vil...«

SINČKU ZA GOD

Glej, moj mali Jožko
danes spet goduje,
svojega patrona
z mamó sam praznuje.

Le veselo, sinko,
bodi dobre volje!
spet pomlad je prišla,
vse je v cvetu polje.

Daleč proč v tujini,
očka tvoj samuje;
tudi on veselo
s tabo god praznuje.

Ko boš večji zrasel
in se očka vrne,
šel boš z njim po gozdu
gledat žive srne.

Pa darov dobil boš
kakor še nikoli,
zdaj pa mamó ubogaj
in le priden bodi.

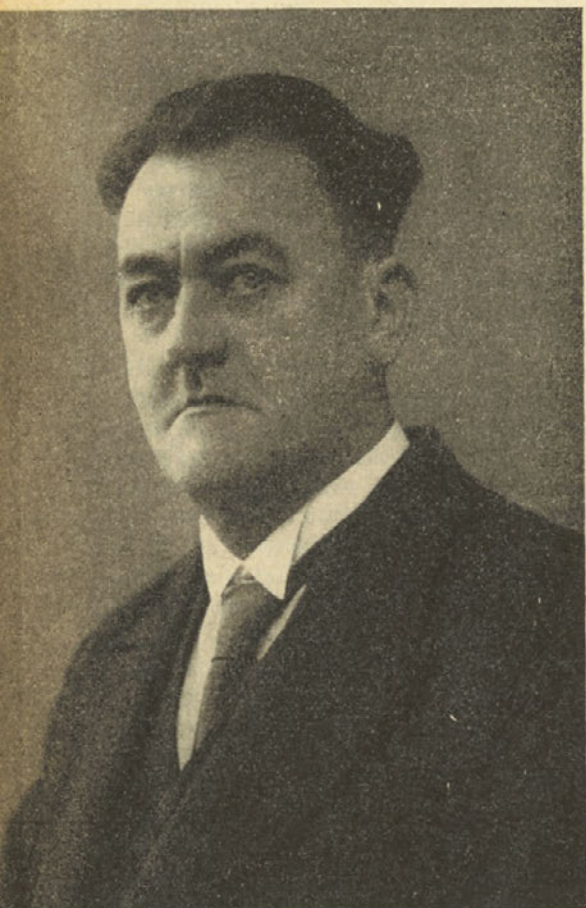
Ko bo vojna v kraju
in se vrne očka,
tudi on obdaril
svojega bo Jožka.

Ivo Marinčič

Damir Feigel - sedemdesetletnik

A. Budal

Damir Feigel praznuje sedemdesetletnico svojega rojstva. Tega slavlja se veseli vsa zapadna Slovenija, prav posebej Goriška. Rojenice so mu prisodile v Idriji, kjer se je rodil 18. julija 1879, da ga pot zanese ob Idriji k Soči in se mu zavozla pod goriškim gradom, kjer bo jasnili lica in vedril čela rojakom v propadajoči Avstriji, nato pa v kraljevi, fašistični in demokrist-

Damir Feigel — sedemdesetletnik.

janski Italiji. Pisal je v dobi, ko je Goriško zagrnil val najkrutejšega zatiranja, in je pomagal ovreči s pere-

som smrtno obsodbo, ki jo je fašistična domišljavost izrekla nad zapadno tretjino slovenskega narodnega ozemlja.

Feiglovo življenje je tesno združeno z usodami goriškega mesta. Tu je obiskoval klasično gimnazijo do l. 1900 in zaslovel v dijaškem svetu po svoji dovtipnosti. Videč, kako vse na svetu nekam postraneva, koliko je v njem krivega in kako malo pravega, se je odločil za pravo in pravno fakulteto dunajskega vseučilišča. Zaradi nezadostnih sredstev ni mogel zaključiti visokošolskih nauk. Vstopil je v tiskarsko in založniško podjetje Andreja Gabrščka v Gorici in se posvetil popolnoma naprednemu kulturnemu delu, ki ga opravlja še danes. V prostih urah je gojil humoristično leposlovje.

Med prvo svetovno vojno je delil usode svojega ljudstva in mu pomagal najprej doma, nato pa v begunskih taboriščih. Po vojni se je krepko udeleževal pri gospodarski in kulturni obnovi. Važno je bilo njegovo mesto v tajništvu županske zveze in v odboru Goriške Maticе. V najtežji četrti stoletja med obema vojnama je stal Feigel dan na dan poleg Franceta Bevka v neprestani, trdi borbi zoper fašistične krivice in imperialistično nasilje. Bevkova odločnost in podjetnost sta bili mogotcem trn v peti. Zato so ga radi preganjali, zapirali v ječe in taborišča ter odganjali na daljne otoke. V takih dobah je slonelo tudi Bevkovo narodno delo na Feiglovih ramah.

To delo je Feigel žilavo nadaljeval med drugo svetovno vojno. Utrjeval je v ljudstvu narodno zavest in širil domačo besedo v najtežjih dneh, ko je bila uradno prepovedana. Nacizem je prinesel novo gorje: oboroževal je domobrance zoper borce za narodno svobodo in podpihoval na vse kriptne bratomorno klanje. Damir Feigel je zastavil svoje sile za osvobodilno borbo.

Kot urednik »Soče« se trudi še danes za njene smotre, da bi prišlo do pametnega in mirnega sožitja med Slovenci in Italijani, da bi dosegli Slovenci v Italiji človeške, kulturne in narodne pravice, karšne uživajo Italijani v Jugoslaviji in kakršne so jim zajamčene v mirovni pogodbi in v novi italijanski ustavi.

Za take smotre je Feiglovo pero prav posebno pripravno. Iz vsega njegovega književnega dela diha tisti življenjski optimizem, ki tudi v najtežjih razmerah ne obupuje. V vseh njegovih knjigah ni niti besedice, ki bi kolčkalj spominjala na narodno mržnjo. Vse njegove strani so vedre in zabavne in šibajo smehoma, prizanesljivo splošne človeške slabosti. Prevladujejo človekoljubje, srčna dobrota in plemenitost, širokogrudnost, umevanje in vsestranska razgledanost.

Od l. 1904 dalje so se vrstile premnoge humoreske in črtice v nekdanji Gabrščkovci »Soči«, v šaljivih listih »Jezu«, »Osi« in »Kurentu«, v »Domačem prijatelju«, »Goriški straži«, »Edinosti«, »Mladiki«, »Našem glasu«, po vseh Koledarjih Goriške Matice in drugod, zadnja leta tudi v novi goriški »Soči«.

V presledkih je Feigel zbral po nekaj boljših stvari in jih objavil v knjigah. Njegovo slovstveno delo šteje petnajst knjig. Že l. 1911 se je njegovo ime razširilo po vsej Sloveniji s knjigo »Pol litra vipavca«, ki prinaša vse glavne prvine njegovega ustvarjanja: vesele dijaške zgodbe, časnikarske in detektivske dogodljaje, pustolovščine, fantastična razkritja in izume, vero v nenehno napredovanje človeške družbe.

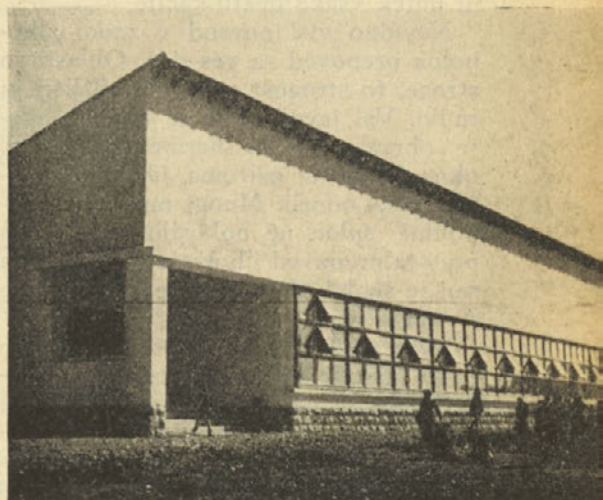
»Bacili in bacilke« iz l. 1920 smešijo moderne razvade, dolgoveznost domišljavih govornikov, vsiljivost trgovskih potnikov, neresnost nepravih kritikov in nadležnost raznih neblagih ljudi. V zbirki »Tik za fronto« (1921) je kakšnih dvajset vojnih črtic, ki kažejo smešne strani človeške narave v luči prve svetovne vojne v Gorici. Slovstveno, časnikarsko in malomeščansko življenje obdeluje vedra zbirka »Po

strani klobuk« (1923). Kratkočasen prirodoepis živalstva je knjižica »Domače živali« (1924).

Za bralce Goriške Matice je napisal Feigel nekaj daljših povesti, ki so prav tako napete kakor fantastična poglavja Julesa Vernea, za Slovence pa mnogo bolj zabavne. Pustolovski roman »Pasja dlaka« (1926) slika življenje naših rojakov in rojakinj v Egiptu. Globlje v Afriko, v deželo brez težnosti, nas vodi njegovo nadaljevanje v knjigi »Na skrivnostnih tleh« (1929). Doživljaji staroegipčanske mumije, ki oživi in hodi po Gorici, dokler je ne povozi avto, so popisani v »Faraonu v fraku«.

Pristransko zgodovinopisje zasmehu je »Brezen« (1931). S knjižico »Ob obratu stoletja« se vrača pisatelj v dijaške spomine. V zdravniški svet sega »Kolumb« (1932), povest o zamenjanih možganih dveh ponesrečencev. V »Čarovniku brez dovoljenja« se smejemo neprilikam nabiranja zračne elektrike z liliputatorjem. Podobno je »Čudežno oko«. Vesel potopis je »Okoli sveta 8«. Oživljanje obdeluje »Supervitalin« (1939).

Muza smeha se modro muza iz vseh Feiglovih spisov.

Novozgrajena šola v Šmarjah pri Kopru

Volitve v goriški mestni svet

Damir Feigel

31. oktobra 1948. Volitve v goriški mestni svet. Deseta ura predpoldne. Na Travniku. Ljudje odhajajo od slovenske maše, drugi prihajajo k naslednji. Pred cerkvijo majhna gneča. Travnik in ulice se pa kmalu izpraznijo. Le tu pa tam moti to nenavadno in idlično samoto kaka oseba, ki hiti na bližnje volišče.

Povsod po zidovih vidiš lepake vseh mogočih barv, različnih oblik, vsi se dobrikajo volivcu in ga opozarjajo na njegovo strankarsko dolžnost. Ne moreš se otresti domneve: Ti lepaki skušajo držati skupaj goriško zidovje, da se pred časom ne zruši. Da preti mestu nevarnost radi nove meje, je le preočitno. Ta mir po goriških ulicah je le nekak predujem na bližnjo bodočnost. Bo li morebitna injekcija v obliki proste cone utegnila pognati onemogli in oslabei obtok hitreje po žilah goriškega mesta, se nenehno izprašujejo politiki in gospodarstveniki. Nekateri prenapeteži so proglasili že sedaj Gorico za svetnico — Santa Gorizia. Gorica bo morala prej umreti, preden postane svetnica. To je naravni potek vsake beatifikacije.

Nevidno visi povsod v zraku alkoholna prepoved za ves dan. Oblasti so stroge, to strogost so podčrtali listi in radio. Vsi javni lokali se boje za svoje obrtnice in so hermetično zaprli okna in vrata, oziroma jih sploh zjutraj niso odprli. Mnogi meščani predpoldne sploh ne pokusijo vina, toda prav ta prepoved jih užeja. Prepovedan sad je sladak. O tem se je prepričal že Adam v raj.

Sicer pa kot stalni gost dobim, modruje marsikdo, gotovo kozarček, moja krčma ni na vidališču, oddaljena je precej od najbližjega volišča, orožništvo straži volišča ali pa divja po mestu na svojih jeepih, da prepreči s svojo navzočnostjo vsako zbiranje množic.

Po takem razmišljanju potrkáš kot stalni gost na vrata. Nobenega odziva, čeprav si slišal, kako je padla v prav tedaj na mah otemneli kuhinji pokrovka na tla. Zašepetaš ob zaklenjenih vratih svoje ime. Nič. »Samo kozarček, prosim!« Molk. In vedno bolj se prepričuješ, kako posega oblast s svojo prepovedjo v popolnoma zasebno življenje vsakega posameznika.

Greš k brivcu. Kratek razgovor z brivcem, v kolikor dopuščajo milnate pené na ustnih. Razgovor se giblje o vremenu, vsak se boji razgaliti svoje misli. Končno je tudi ta operacija končana. In britje je operacija, je nekrvavi poseg brivčeve britve v žive stvore tvoje kože. Čakaš, da ti brivec po operaciji razkuži razdražena lica. Kako dobro de, kako hladi alkohol. Toda zaman čakaš. Alkohol je na dan volitev prepovedan v kakršni koli obliki. Zadovoljiti se moraš, da ti opere brivec obraz z navadno vodo.

* * *

Popoldne. Hodiš po mestu. Po ulicah ne srečuješ nobenega znanca, čeprav bi dal za vsakega cekin. Na Kamčatki bi prej naletel na leva ko v mestu na prijatelja. Goriško jesensko sonce pa greje, podi te iz stanovanja, vabi te v okolico: na Brda, v Podgoro, Pevmo, Štandrež. Pa se spomniš prepovedi. Povsod vse zaprto. Alkohol je prepovedan povsod, kjer koli se vrše volitve. Začenjaš dvomiti o dobrotah volivne pravice kot izrazu državlanskega udejstvovanja posameznika, če ti jih pa zagrenjajo oblasti s tako prepovedjo. Končno se odločiš, za kar so se bili vsi drugi že kdaj odločili, da ostaneš doma vključ krasnemu jesenskem dnevu in vključ vabečemu soncu. Človek mora biti pripravljen tudi na žrtve, če prav ne gre drugače. Sedel sem k mizi, vzel najbližjo knjigo v roke in začel brati. Izpiti sem moral

kelih grenkobe do dna, saj druga pijaka na dan volitev v goriški mestni svet mi sploh ni bila dovoljena.

V tem mi zadoni na uho pesem. Pogledam skozi okno in vidim prihajati po ulici pevca. Kar po sredi jo maha. Napeva pesmi nisem utegnil pogoditi, preveč je poskakoval njegov glas iz ene melodije v drugo, prav tako ne besedila. Pevec se je nekoliko zaletaval, z rokami je pa krilil po zraku, kakor bi samemu sebi taktiral.

Njegovo petje je privabilo vse ljudi, ki so samotarili v svojih stanovanjih, k oknu. Slon s tigrom na svojem

sedlu bi ne mogel vzbuditi večjega občega zanimanja, kakor ga je vzbudil ta pevajoči dobrovoljček na dan brezalkoholnih volitev v goriški mestni svet. Kje, vraga, se ga je nalokal, so se spraševali ljudje. Občudovali so ga in mu zavidali. Pod mojim oknom je pa zapel:

»in mi ga žingamo

in mi ga žagamo ...«

in v celem mestu ni bilo tedaj srečnejšega človeka vkljub volitvam v goriški mestni svet, vkljub alkoholni prepovedi in vkljub kontrolnim jeepom orožniških straž po mestnih ulicah.

PETDESETLETNIK

Na bradi prvi sneg,
na temenu jesen pozna,
goljave in goljave,
vejevje v dalj strmi.

Ni žalosti, strahu,
spomin le sije, sije,
premeške melodije
prinaša iz daljav.

Zapni si suknjo, Sever!
in prsi in kolena
niso več tisto. Vendar
sto let zdrže, zdrže.

Ne, ne, brezmejno vse,
lepota in dobroti,
strahota in temota
in upanje, prezir.

Za vse, Gospod, za vse
klečim pred tabo danes:
da si me mehko božal,
da si mi dal krvi,

po glavi z batom, s krampom
spet rože mi postiljal,
ugasnil luč za lučjo,
prižgal svoj sončni kres.

Danilo Lokar

Suh, izmozgan človek je bil, že pol leta je bil v ječi. Iznenadil me je prvi dan, ko sem ga srečal; njegov obraz je s košatimi, povešenimi brki spominjal na Nietzscheja. V njegovih očeh je bilo nekaj nemirnega, upornega, njegovo vedenje nenavadno. Kadar ni bil z jetniki na delu, je sameval v kotu ob oknu, ločen od vseh. Sedel je na pogradu, dal si opravka s svojimi stvarmi ali pa je bral. Nihče iz petdesetorice zaprtih se ni toliko zanimal za knjigo kakor on. Dobil jo je kjer koli, pogreznil se v čtivo in preždel ure v svojem kotu.

Drugi jetniki so si morali povedati toliko novic, posebno ko so se pozno popoldan vrnili z dela; živahno so razpravljali v skupinah, dokler ni prišlo sporočilo, da ni zrak čist, da je blizu belogardistični stražnik ali da je na obhodu zver, poveljnik jetnišnice. On, mrki človek, nekje od Gorice doma, je ostajal v svoji samoti, ločen od vseh. Z nikomer ga ni vezalo prijateljstvo. Odljuden je bil in kadar ga je kaj pognalo kvišku, so vse kretnje očitovale razdraženost in pripravljenost na spopad. Razburjal se je, kako hudiči postopajo z jetniki, obsojal razmere in se včasih sporekel tudi s tovariši.

Proti večeru je šlo, skupina jetnikov, ki so delali na mestni pristavi, se je vrnila v zapore. Samotni človek, zidar, kakor sem že zvedel, je bil med njimi. Najprej je šel k svojemu pogradu, odložil zimski suknjič, nato se je previdno ozrl okrog. Nekaj je prekladal, medtem je v velikem prostoru vse bolj vrvelo, z dvorišča je zvonel dal znamenje za večerjo. Zidar se je odločil, stopil naglo k meni ter mi — kakor mimogrede — izročil zavitek. Prejel ga je bil zame na pristavi, od koder se je spretno vtihotapljal živež v jetnišnico. Nisem utegnil, da bi se mu zahvalil za uslugo.

Prijatelj, ki je bil opazil bežni dogodek, je prišel k meni ter mi pošepetal:

»Pazi se, ta človek ni zanesljiv!«

Opozorilo je bilo resno in zato neprijetno. Rad bi zvedel kaj več.

»Česa ga dolžite?« sem poprašal. Nihče mi še ni povedal kaj več o njem.

»Od lanskega poletja je že v zaporu. Drugi odhajajo s transporti v Dachau, taki, ki so bili pozneje ujeti, njega držijo med nami. Najstarejši je v tem prostoru.«

»Po tvojem mnenju vohun?«

»V gestapovski službi.«

Nisem verjel.

»Je kaj dokazov?«

»Nihče ne ve, zaradi česa je zaprt. Ali ni to dovolj?«

»Še dolgo ne!« sem odgovoril.

Pomilovalno me je prijatelj pogledal.

»Le nesi kožo na prodaj za dokaz! Ali res ne vidiš vsega njegovega vedenja? Saj ne prenese, če mu pogledaš v oči!«

Niso me prepričali. Oddolžil sem se mu za uslugo, bil je hvaležen. Porazgovorila sva se, poprašal sem ga, zakaj je zaprt. Z nekim orožjem, z granatami ali s čim so ga spravljali v zvezo. Take stvari niso bile prav nedolžne. Menda nimajo pravih dokazov in tako ga držijo hudiči v zverinjaku, kjer bo erknil od glada. Razdražen mi je pripovedoval svojo zgodbo in ni štedil psokv na račun razbojnikov, ki hočejo delavcu zlomiti tilnik.

Potem je prišel spet transport jetnikov v Nemčijo. Bil je kazenski, tak, da si moral golih rok daleč v tujno, povrhu še v času, ko zima kar ni hotela odnehati. Upravičeno se je zgrozil, ko ga je zadel udarec, da so ga odbrali kot žrtev. Mnogo najboljših tovarišev nam je iztrgal.

Zidarja se spet niso spomnili. Klel je in bliskal z očmi. Segnil bo v tem brlogu! Ubijejo naj ga, kaj bi se igrali z njim! Čimprej, tem bolje! Razburjen se je metal po sobi, nikjer mu ni bilo obstanka. Zdelo se je, da grize okrog sebe.

»Vidiš komedijanta?« se je rogal prijatelj. »Vsak je danes vesel, če nanj pozabijo, ta pa kolne, ker ga niso uvrstili v transport! Ali ga boš še zagovarjal? Če je bilo sumničenje kdaj upravičeno, je zdaj dokazano! Farizej hudičev!«

Razmišljal sem o njegovem duševnem razpoloženju in uvidel, da je vsak dan težje. Sojetniki so se ga ogibali, stal je sredi vseh na sramotnem odru, zunaj se ga nihče ni spomnil. Rodbina mu ni ničesar poslala v ječo, ali niso imeli ali pa so bili drugačni vzroki. Njegovo življenje je postajalo neznosno, njegova razdražljivost je še narasla.

Še nekaterikrat mi je prinesel s pristave zavitkov, izročal mi jih je skrivaj, oprečno, vtis sem imel, da mu dobro de, ker mi more pomagati. V zaporu pa se je spet oglašal mefistofelski glas: slabega kurirja si dobil, izgnilo bo, kar ti pošiljajo svoji!

Uprl sem se. Ali ni taka obdolžitev netovariška, da se ne izrazim drugače! Ta človek je že dolgo zaprt, žrtev je; zakaj bi ne bila njegova čast prav tako nedotakljiva kakor čast vseh onih, ki ga sumničijo?

»Vzroki so«, me je zavračal prijatelj. »Tam pred božičem so imeli nekaj z njim. Menda si je bil pridržal cigarete, ko jih je tihotapil v zapore.«

»Menda, si dejal«, sem pobijal sumničenje; »torej spet ni dokazano!«

Prijatelj se razburja, ker mu ne verujem. Očita mi, da vidim v vsakem človeku nepokvarjenega krepostnika, da sem naiven in smešen. Kapitalistični red je tako zastrupil človeško miselnost, da se bomo še dolgo borili s pogubnimi posledicami tega npravnega zločinstva. Izrodkov ne bomo iztrebili, dokler ne bo zrasel nov rod.

Začel sem omahovati. Zidarja so zaposlili s posebnim delom, okrog zaporov so se naglo gradili bunkerji, okupator in izdajalci so se zbali obračuna, ki se je bližal. Delo ni bilo lahko; domneval sem, da je kolikor toliko celo zaupno, saj so delavcem dajali priboljške v hrani.

Toda zidarjeva čast ni bila omadeževana zaradi stvari, ki mi jih je prinašal v zapor. Sporočilo mi je dokazalo, da mi je tovariš vestno in do zadnje malenkosti predal, kar je bil prejel zame na pristavi. Prepad med njim in drugimi jetniki pa se je še razširil. Dasi ni nihče odkrito povedal svojega slabega mnenja o možu, je vendar ostal izločen iz družbe.

Približal se je velikonočni teden. Našim krvavim varuhom je šel strah v mozeg, stotine jetnikov so jim povzročale težke skrbi, čeprav smo bili v velikih kletkah golih rok. Mrzlično so zmetali nekaj komunistov v temnice pod zemljo, odkoder ni bilo več rešitve, z naglimi prevozi so pognali večino jetnikov iz Ljubljane, posebno v Žlebič, Struge in Ribnico, pridržali so v ječi le še take, s katerimi še niso bili uredili vseh računov.

Na večer pred veliko nočjo nas je ostalo v našem velikem prostoru le še šest. Vedeli smo, da bomo preživeli štiri in dvajset ur v miru, bili smo prosti, krvniški obrat se je to noč ustavil. Tovariš, ki je imel srečo, da se je nekaj dni prej rešil v svobodo, se nas je spomnil; spričo svetosti praznika naših krvnikov je njegov dar dobil nemoteno prehodnico v ječo. Zbrali smo še nekaj jestvin za bolnike in zapuščene, ki niso imeli od nikoder pomoči, ter smo v tihi večerni uri sedli za mizo sredi velike sobe. Posvetiti smo hoteli ta večer svoje misli samo borbi, ki nas je družila tudi v teh sivih prostorih. Dogodki so nam vlivali vero, da je že blizu čas, ko bo sovražnik zlomljen. Fašistična zver se je s prebito hrbtenico skušala zavleči v brlog. Z zadnjimi močmi še je besna zasajala strupene čekane na desno in

levo. Trepetalj smo za tiste, ki so v podzemeljskih bunkerjih preživljali zadnje strahote. V tišini noči so včasih segli njihovi kriki do nas, da se nismo mogli ubraniti težkih slutenj.

Zidar je sedel z nami, mrk, molčeč. Res so odšli skoraj vsi, ki mu niso zaupali, ki so gledali v njem nevarnega človeka in nihče izmed nas, ki smo še ostali, se ni bil z njim kdaj sporekel. Toda kdor je preživel dolge mesece sredi ljudi zaznamovan in izobčen, ni mogel še najti miru. V zidarjevih očeh je še sijal odpor.

Povečerjali smo, skromno, spomnili smo se onih, ki so dali življenje za veliki ideal in nato brali uvod h Krstu. Kdaj bi mogel človek bolj razumeti besede o dnevih, ki so nočem enake, kdaj občutiti globlje vso bližino velikega časa, ki je trkal na zidove ječe, kakor to uro? Če bo treba v smrt — tako blizu smo ji — jo bomo sprejeli z zavestjo, da ni tako strašna, kakor so dnevi v sužnosti. Življenje je imelo le še en smisel. Ako bi se v tem trenutku odprla vrata in bi nas krvniki vodili na morišče, bi šli mirni, kot zmagovalci. Bil je to mir, ki ga da človeku zadnja odločitev.

Zidar je molčal, a je bil ves z nami, to so razodevalj njegov obraz, njegove svetle oči, še njegove roke. Nisem mogel razumeti, da je Prešernova beseda tako zajela njegove misli in čustva. Bil je predsodek do človeka iz ljudstva, če ga še ne poznaš. Še druga misel me je udarila. Ali bi mogel biti tovariš tako z nami, če bi bila resnična le senca sumničenja, da je izdajalec? Iskal sem izhoda iz vozla svojih misli, a ga nisem našel.

Luč je ugasnila, legli smo na pogrado, n'komur ni bilo več do razgovora.

Zunaj je toplo dihala noč, jug je zavel.

Drugo jutro smo bili sami. Spet eden tistih dni v ječi, ko je od jutra do noči večnost. Sedel sem pri mizi in čutil,

kako sem odtrgan od sveta in dogodkov, brez moči, vklenjenih rok in nog.

Zidar je iskal v svojem kotu. Pod pogradom je imel kovčeg, nahrbtnik in menda še nekaj škatel ali kaj; bile so zapuščina jetnikov, ki so jih pota nosila bogve kod.

Nenadoma je stal pred menoj. Ko sem vzdignil oči do njegovega zagrenjenega obraza, se je utrlil na njem smehljaj. Tovariš je imel v roki drobno knjižico, ponujal mi jo je. Njegov pogled je iskal v mojih očeh. Vzel sem zvežček in ostrmel, bila je zbirka uporniških pesmi Mateja Bora. Zidar, ki je po nekem neizgovorjenem zakonu živel v ječi zaznamovan kot izobčenec, je skrival knjižico kot dragocen zaklad. Ni se mogel ločiti od nje niti tedaj, ko so ga bili odtrgali od svojcev ter mu vzeli svobodo.

Ta trenutek morda sam ni slutil, kako je posegel v moje misli. Št'nil sem mu roko, revolucionarju, in bral:

*Pod nami, ki v zarje korakamo
opljuvani, prekleti —
se maje stari svet!*

NA KRASU

Zidarji zidajo nove vastce,
že pogorišče črno izginja

in sred rdečega roja, zelenega brinja
suhote mlado kažejo lice.

Skržati velevalo soncu »žgi, žgi«,
da apno v stenah se posuši,

da bodo suhe za zimo suhote;
pobarvane sobe sredi samote.

In burja z Nanosa, Cavna kot lev
rjovela bo, duš junaških odmev.

(Suhote — pravimo hišam na Krasu)

M. B.

Njihova pot v svobodo

Mara Samsa

Nad barako se je sklanjalo mlado bukovo zelenje. Po osojnih kotanjah so še samevali zadnji ostanki snega, kot hladne priče življenja, ki se je gubilo v nevrnitev, a še vedno pritiskalo na ljudi v barakah. Ni jih moglo izpustiti iz svojega grozotnega objema.

Prejšnji dan jim je radio oznanil svobodo. V ambulanci so pozno zvečer poslušali partizanske pesmi, ki jih je oddajal Trst. Zvoki so plaho udarjali ob stekla bolniških barak, kot bi se bali motiti njihovo tišino in priliti nemira v srca, trepetajoča v pričakovanju.

Tudi kurirji so prišli popoldan z istimi vestmi iz Mrzle rupe in Trnovskega gozda. Že nekaj dni ni bilo tam borbenih edinic. Odmev kanona je zamrl v daljavi. Žal jim je bilo skoraj votlega bobnenja. Približevalo jih je tovarišem v brigadi. Ustvarjalo jim je videz, da so med njimi. Razvijalo je pred njihovimi očmi borbe, ki jim niso bili priče. Bojevali so jih le v dolgih, brezkončnih pogovorih in tako blažili svojo bolečino, svojo odtrganost.

Končno je vendarle prišla svoboda. Toda dolgo pričakovana je bila, velika in lepa, da je srce v prvem hipu skoraj ni moglo sprejeti vase. Preveč mraka se je nabralo v teh barakah v poslednjih štirinajstih dneh v njem, preveč bolnega kopnenja in za drugo je bilo tako malo prostora. Le počasi je pronicala vanj svetloba in ga napolnila do roba. Toda le za hip, samo za kratek hip. Štiri gole, lesene stene so zopet zazijale. Zdelo se jim je, da se zlobno krohočejo. Opomniti jih hočejo, da so njihovi in ne morejo še nikamor. Ogenj v očeh jim je polagoma ugasel. Ne, ni bilo, kakor si je vsakdo zamišljal ta veliki dan. Oguljufani so bili zanj in neusmiljeno prikrajšani. Prej tega ujetništva med štirimi stenami bolniške barake niso tako kruto čutili. Toda zdaj jim je žagalo v prsih. Skelilo jih je bolj od sovražnikovih ran.

»Mislim sem, da jo odnesem«, je odsekano zaključil Tine kurirjevo pripovedovanje. Nekdo je moral reči nekaj, kar bi vsebovalo misel vseh. Tine je to kaj hitro opravil. Vzdihi olajšanja se mu je pri tem izvil. S težkimi koraki je odkreval k svojemu ležišču. Srdito je udarjal z berglo ob tla, kakor da bi bila ona kriva, da ga je oplazilo ravno pred koncem, potem ko se jim je izvijal nad dve in pol leti.

Na nizkih ležiščih so se pretegnila mlada, spočita telesa. Bilo je med njimi, kot bi si že vse povedali. Nobena beseda se več ne izplača.

Zastrmiš se preko okna v neskončno širino bukovega gozda, v gola vitka debla, ki se vrstijo tja do Križne gore. Nje se držita Čaven in Nanos. Daleč pod njima sta Gorica in Trst, kjer so nočoj brigade Primorskega korpusa.

»Kaj bi tisto!« se je nenadoma zdramil Peter. Glasno je dopolnil misel, ki jo je sprožil Tine in je zdaj še toliko globlje orala po njem. »Izvojevali smo svobodo. Tudi za nas je bo še zvrhana mera«. Beseda mu je bila robata in zadržana. Poznalo se ji je, da hoče z njo skriti, kar ga črviči. Tiščalo ga je, ker ni mogel ob tej slovesni uri pohiteti s svojo brigado v Gorico. Kolikokrat jo je gledal, kako se je vsa potapljala v zgodnjem jutranjem soncu, ko se je nad Vipavsko dolino še vlekla gosta megla. Sredi strme rebri so obstali k počitku. V resnici jim ni bilo toliko do njega, kakor do tega, da so se žejne oči napile lepote, ki se je razgrinjala pred njimi. Vtisnili so jo vase. Nosili so jo s seboj na dolgih pohodih po tribuških, vojskarskih in cerkljanskih grapah. V duši jim je venomer budila privid tistega velikega dne, ki je bil vreden njihovega trpljenja in žrtev.

Tu je zdaj. Toda ne Tine, ne Peter, ne Ivan in vsi ti borci, ki polegajo tu okoli, ne slišijo glasnega vriska stoti-

sočev, ne borbenih partizanskih pesmi, v katerih odmevata Gorica in Trst.

Ivan je bil najbednejši med njimi. Po tisti bitki, ko so dokončno Gradnikovci in Vojkovi obračunali s Hitlerjevimi krdeli, ki so se zaježila v Trnovsko planoto, so ga prinesli v barako. Težko, stasito telo so položili na nizko posteljo. Krčevito se je zvijalo od bolečine, dokler ni prišla Pavla. Pregledala mu je rano na glavi, jo znova povezala in dala pomirjevalni prasek. Od tistega trenutka dalje je preslonela nad njim vsak prosti hip. Delila je te proste hipe med Ivanom in dvajsetlet-

no brigadno bolničarko Marijo. Gori v vrhnji baraki se je poslavljala od življenja. Oba bi bila rada iztrgala smrti. Vsako uro jo je bolj in bolj glodalo, da ju ne bo pripeljala v svobodo. Pustiti ju bo morala v skalnatih grapah. Nasmeh ji je zamiral na obrazu. Svoboda je bila tudi njej zagrenjena.

Kot majhna deklica si je izbrala ta poklic, še predno je začela hoditi v šolo. »Jaz bom pa dohtleca«, je rekla punčkam, s katerimi se je igrala. Vsaka njena kretanja in beseda je bila izraz notranje sreče in zadovoljstva, občutka gotovosti, ki prihaja od tiste popolne duševne skladnosti s samim seboj in z zunanjim svetom. Črne, iskrive oči so zražale hkratu strogoost in materinsko milino. Skalile so se samo takrat, ko so se srečale s smrtjo, ko je stala nemočna pred njo in je odpovedalo njeno znanje, ter se ji je volja zaman upirala.

»Pridi, Pavla, sem na mojo posteljo prisedelil« jo je vabil Peter. »O Ivanu nam povej. Ničesar o njem ne vemo, ne kje ga je zadelo, ne kako se je zgodilo«.

Šest in štirideset oči se je radovedno uprlo vanjo. Miha iz spodnjega konca barake, katerega so ostali radi dražili, ker je bil, kdo ve zakaj, vedno obrnjen v svoj kot, se je zasukal v drugo smer.

»Danes ponoči ni bil tak, kakor doslej. Nič ni stokal v snu in mirnejši je bil«, je rekel prepričevalno Ivanov so sed. Opazil je otožnost v Pavlinem pogledu. Pregnal bi jo bil rad, zbudil upanje v sebi in tovariših, čeprav je vedel da je varljivo.

Ivanova usoda je težila nad vsemi. Kakor svinec je bila. Polnila jim je dušo z nedopovedljivo bolečino. Zastrupljala jih je. Tam zunaj pa sta bila vse povsod svoboda in radost. Pri njih pa toliko tegobe. Nagrmadila se je za vsa ta leta. Včasih jih je spreletaval občutek, da je ne bo konca. O, če bi se Ivanu obrnilo na bolje, potem bi mahoma posijalo sonce tudi v njihove barake. Svoboda sama bi priromala k

... in klas je zorel...

njim sem od morja preko čavenskih robov in Trnovskega gozda. Stopila bi čez prag in izvabila iz prsi pesem o partizanskem dekletu. Tako pa...

Pavla si je popravila pramen gostih, črnih las, ki ji je silil na oči. Z rokami se je uprla na kolena in sklonila nanje svoj obraz. Ni jih mogla gledati, še manj pa prenesti pogled na Ivana. Življenje je v tem fantu še telo, kri je plala po žilah in ogrevala telo, ki ni čutilo ničesar več.

Poprej bi ne bila mogla govoriti. Potreben mu je bil mir, popoln mir. Mislila sem, da ga vendarle rešim, se je razvozlati v njej. Povedala je tudi tisto, kar bi kdaj poprej obdržala zase. Pred dvemi dnevi se je pričelo vnetje možganske mreže. Vse je izgubljeno. Kolikor takih primerov sem imela, so se končali s smrtjo zaradi vnetja. Za vsakim mi je bilo hudo, za Ivanom mi je stokrat huje. Dogodilo se je tik pred svobodo. Tega si človek nekako ne more odpustiti. Nič nima sam pri tem, vendar mu je tako, kot da je on kriv, da se je njegovo življenje pretrgalo.

Utihnili so in se sklonili nižje. Nihče ne sme videti solz, ki so ji vrele na oči in jih je trudoma zadrževala. Ali naj jo tako gledajo ranjenci? Ali res nima v sebi nobene moči? Ne smela bi dopustiti, da jo je tako prevzelo. Njihova zdravnica je, njihov tovarš, sestra in mati. Opore jim mora dati, ne pa solz in malodušja. Mukoma jih je pogoltnila vase, napela mišice na licih in se ponosno vzravnila.

»Ranjen je bil na vrhu obronkov onkraj Puštal. Gradnikova je na njih tri dni držala položaje, četrti se je morala umakniti. Zagrizli so se v naše hribe, zato da nas uničijo. Mi, ki smo krvaveli štiri leta zanjo, ne bi smeli zdaj osvoboditi lastne zemlje. Primorski bi morali prinesiti svobodo Angleži in Amerikanci, da bi jo istočasno znova zaslužili.

»Kajpak to bi radi«, je posegel Jaka vmes. »Videlj smo jim v njih umazane duše. Vedeli smo, kaj jih tako žene in od kje jemljejo moč. Ob zadnji uri

bi nas radi preliščili. Deset jih je prišlo na enega, toda še nikoli niso odšli s tolikimi izgubami. Dobro smo jih portipali. Lahko mu je tekla beseda. K Pavli je prinesel po vsem telesu rahle praske bakačevih drobcev. Krepka narava in oster zrak sta mu jih hitro celila.

Vsa baraka je zdaj prišla v tisto svojstveno borbeno nastrojenje, ki jo je družilo z edinicami. Prinašalo jim je pozabo vsega, kar jih je tu obkrožalo in jih presajalo med svoje.

»Potem so Gradnikoveci videli, da ne pojde drugače, kakor da se umaknejo«, je nadaljevala Pavla. »Pričakovali so, da jim priskočijo Vojkovci, ko zavrnejo sovražnika na Dolu, na pomoč. Samo Ivanov mitraljez se je še nadalje oglašal in kril njihov umik.

Pogled z razvalin starega Devinskega gradu na novega.

Brez prestanka je pel. Branil je Nemcem da bi zavzeli vzpetino. Hoteli so se prevrniti na drugo stran. Vojkovci so prišli še o pravem času. Oboji so se pognali v breg in jih zapodili v beg. Ivana je moralo nekaj minut poprej zadeti v glavo. Ležal je prevrnjen v stran, roka mu je še počivala na mitraljezu. Bil je v popolni nezvesti. Spčetka so mislili celo, da je tudi on obležal med tistimi štiridesetimi, ki jih je pokosil. Njihova trupla so bila razmetana na vse strani, tam kjer jih je našla Ivanova krogla, ko so se pehali na grič. Če bi se jim posrečilo, bi se borbe zavlekle. Po bitki so Ivana hoteli odnesti na vaško pokopališče. Ko so se ga dotaknili, da bi ga vzdignili so videli, da je še živ. Vsakdo bi mu hotel stisniti roko za tistih štirideset Nemcev, za rešitev brigade, toda njegove roke so omahnile negibne. Ivanova zgodba je bila pri kraju. Pavla bi še posedela pri njih, če ne bi prišel bolničar Stanko in ji povedal, da se je prebudila Marija. Morala je k njej. Ni ji bila več potrebna, a vleklo jo je k njej in sama ni vedela zakaj. Dumdumka jo je zadela v desno ramo in metek ji je šel skozi pljuča. K Pavli so jo prinesli, ko je bila rana že vneta. Zaradi neprestanih borb niso mogli tega storiti takoj. Čim jo je pregledala, je ugotovila, da mora opraviti operacijo, sicer bi prišlo do zastrupljenja. Isto noč ji je odvezala roko prav ob rami. Težko ji je bilo le, da je morala poseči tako visoko in bo dekle izgubo še bolj občutilo. Življenje pa ji ostane. Še bo lahko delala, še bo okušala sladkost dela. Bila si je v svesti, da jo je rešila in bala se je samo, da ji odpovedo pljuča. Na tistem je odganjala to možnost.

Mariji se je rana na rami že pričela celiti, pljuča pa le niso prenesla. Iz barake so jo spravili s posteljo vred na sonce in zrak, da bi laže dihala. Tudi to ni pomagalo. Ležala je vedno bolj bleda, vedno bolj mirna. Kot sve-

ča je ugašala in proti večeru je ugasnila.

Ranjenci spodnje in vrhnje barake so se poznali bolj iz razgovorov. Obiski med njimi so bili zelo redki. Težko so prišli drug k drugemu zaradi strmega, na pol visečega skalnatega terena. Po navadi so prišli tedaj, ko so se poslavljali in odhajali v brigade. Nihče iz spodnje barake ni poznal Marije. Njena usoda jim ni legla na dušo kot jim je Ivanova. Vest o njeni smrti so sprejeli tako, kakor smrt vsakogar, ki je padel na bojišču. Nekaj drugega je bilo tam. Samo tukaj je bilo počasno, moreče umiranje, ki jih je navdajalo z občutkom strašne, nepopravljive krivice.

Pavle tisti večer ni bilo več v barako. Ivanu tako ni mogla pomoči. Urejevala je papirje za odhod v svobodo, za zaključek svojega skoraj dveletnega življenja v globačah Trnovskega gozda. Tako je tešila izgubo Marije. Nekega dne bo vse zamamljeno. Samo sedaj je tako živo in pekoče, da greni človeku še najlepšo pot — pot v svobodo.

Dva dni nato so jo vsi nastopili. Niso vedeli, kaj bi počeli, ko so se poslavljali od barak. Peli bi, a zaradi Ivana niso mogli. Privlekli so se do prvih hiš v Mrzli rupi. Bolničarji so spotoma večkrat počivali pod težkimi nosili in vsi so počivali z njimi. Na cesti so jih čakali avtomobili, da jih odpeljejo v Gorico. Preko ceste so domačini razpeli slavalok v pozdrav ranjencem IX. korpusa, pozdrav zdravniškim Pavli in njenim ljudem, v pozdrav Ivanu. Izdihnil je nekje sredi hriba in se vračal za vedno na rodni, svobodni Kras.

Edina pot je boj ljudstva, brezobziren boj, dokler ne pade poslednja barikada, dokler ni dosežen poslednji cilj! Boj za popolno, socialno in politično osvobojenje.

Ivan Cankar

Zemlja, zemljica mati!

Drago Pahor

Noč se je prelivala v prvo sivino zarje. S tovarišem sva patroljirala mimo cerkve. Tam za obzidjem je pokopališče.

»Počakaj tu, tovariš!«

Prestopil sem prag božje njive, obstal sem ob visoki gomili, ki je vsa pokrita z vencic. Smrečje vencev se suši in igle se osipajo; rože iz barvastelega papirja so v dežju in rosi postale marogaste in razcefrane. Toda zemlja je še sveža, sveža kot globoka rana, ki se nikakor noče zaceliti.

Strmim v zrahljano prst in žalostne misli me prevzamejo: tu, pod to gomilo leži ona, ki te je ljubila, zemljica slovenska! Tri leta je trpela. Razdrli so ji gnezdece družinske sreče in jo pognali po svetlo, ker te ni hotela zatajiti, zaprli so jo v temno ječo, ker ti je ostala zvesta. Njene hrepeneče oči so se že veselile zarje, ki se razliva nad te tam od daljnega vzhoda, njeno srce je trkalo na srca tvojih sinov in hčera, da bomo pripravljeni na svatovski dan tvoje svobode. Tvoji nevredni sinovi pa so jo pobili, iztaknili njene svetle oči, prebodli njeno ljubeče srce. Zakaj nam, zemlja slovenska, odpiraš same grobove? Zakaj nam jemlješ, kar imamo najboljšega? Izkraveli bomo, tvoji sinovi, umrli bomo in ostala boš pusta in prazna...

Odšel sem od ranjene grude, toda mračna misel je šla z menoj.

Zdaniilo se je in s tovarišem sva se vračala. Vso dolgo pot pa mi je bil korak truden, živci izbičani, srce žalostno. Oko mi je obstalo na cerkvi na gričku. Tudi tam, za onim obzidjem je zemlja odprla svoje grudi. Tudi tam je požrla tri naše tovariše. Srce mi je krvavelo od bolečine in prosilo:

»Dovolj je krvi, dovolj trpljenja! Ne odpiraj, zemlja, več svojih grobov!

Mar si nam pisana mati? Ti ni nič do svojih sinov?«

Turobna misel mi je vodila korak, pa sem obstal pred grobom tovarišev: na vsaki gomili šopek zvončkov in vrbovih mačic, ki jih je rodila prva pomlad. Cvetje je bilo sveže, komaj to jutro natrgano. Rahlo se je zasvetilo v duši: Niso še pozabljeni moji tovariši.

Tam za pokopališkim zidom je ležala njiva. Preko nje so stopale tri ženske in orale. Prva je vodila konja, bila je najmlajša, dekle, skoraj še dete. Zlati lasje so ji sijali izpod črne rute. Črna je zakrivala glavo tudi ostalima dvema: starejša, mati, je stopala z upognjeno glavo in hrptom ob plugu z otka v rokah, mlajša pa je krepko pritiskala na ročico, da je oralo globoko rezalo v zemljo in obračalo mastne grude prsti.

»Bog daj srečo!«

»Bog jo daj, tovariš!« so odgovorile v zboru. Obstale so in beseda, od srca izgovorjena, je našla pot k srcu. Kot da smo stari, prav stari znanci in prijatelji, smo odkrili svoje duše. Kaj bi vam pravil, ljudje božji, podrobnosti: tisoč in tisoč je med nami enakih povestil!

Ob zori so prišle na polje. Prej so še natrgale zvončkov in mačic in jih položile na grobove ob cerkvi: ena za sina, druga za moža, tretja za brata. Morda je prav to uro slovensko dekle nekje daleč, daleč na drugem koncu naše zemlje položilo šopek zvončkov na grob, da ne bo osamljen. Potem pa je tudi ta tekla z motiko na njivo, kajti zemlja vabi, vabi...

Srca krvavijo, a pridne roke ne obupujejo: odpirajo grudi naše zemljice za nove setve, da bo vzkliklo novljenje.

Sedaj sem šele opazil na robu njive kopico otrok. Mali rdečelični samosrajčniki so vreščali in se prekopicavali in vse bolesti in strahote naših dni so jim bile tuje. Tudi sončne žarke, ki so zlatili drobne glavice, so moje oči opazile šele tedaj, ko je srce doumelo večno življenje naše zemlje. In škrjanček nad mano je zapel pesem novemu življenju, življenju samosrajčnikov na zuvratu.*

Sklonil sem se k živi meji, natrgal

belih zvončkov in si jih zataknil za kapo. Moje srce pa je pobožno molilo:
»Zemlja, zemljica mati!«

Objavljeno leta 1944 v aprilski številki »Strelica«, glasila Belokraiinskega partizanskega odreda. V svežih grobovih so bili pokopani tovarišica Jožica Venturinijeva, ki so jo belogardisti zaklali 27. marca 1944, in bataljonski komandant Izlok ter partizana Be okra in kega odreda Stankq in J že, ki so padli v borbi z belogardisti istega dne.

* Belokrajski izraz za trato na koncu njive, kjer obračamo plug.

ZAKAJ?

Tako nenadoma odšla si,
ne boš se več vrnila k nam.
Življenje tvoje zdaj na vasi
je našlo mirni svoj pristan.

Spominjam se na tiste dneve,
ko v Trstu skupaj sva hodila
in misli svoje kot galebe
po širnem morju sva podila.

S teboj bi rad še v Ljudskem vrtu
sedel v senci kot tedaj,
ko v najinih kramljanjih često
si spraševala me: Zakaj?

Zakaj je svet tako sebičen
in malo kdo idealist?
Zakaj bi dobri vsi ne bili?
In kdaj bo prišel antikrist?

Pri Svetem Justu s hriba gledam
pristan in mestni direndaj
in tudi sam bi rad odgovor
na nekateri svoj zakaj.

Ivo Marincič

Iz življenja aktivistke

Alma Zalašček Janka

Iz življenja delavke so ti zapiski, zavedne delavke, ki sem imela zato precej viharno življenje, vsaj zadnjih deset let sem.

Izselila sem se iz Trsta pred italijanskim fašizmom nekaj let pred izbruhom druge svetovne vojne. Živela sem z možem bedno življenje v rudarskem mestecu Boru v Srbiji in delila usodo jugoslovanskih delavcev, pod Stojadinovičevim fašističnim režimom stare Jugoslavije ter seveda tudi zatiranja in preganjanja z odgovarjajočo bedo. V blodnji za kruhom in tudi zaradi moževe bolezni sem se preselila v Split, deloma tudi z namenom, da odrineva oba v Spanijo braniti republikanski režim zoper fašizem. Toda policija je odkrila vez, izvršila nekaj aretacij in obtičala sva. Potovala sva zatem z otroki z istim namenom peš na Sušak, in tam nadaljevala bedno življenje. Mnogo tednov smo preživel pod milim nebom.

Življenje na Sušaku oz. točneje v Kostreni — Sv. Barbari ni bilo boljše: beda. Tudi povezava s tajno politično organizacijo še ni bila dobra. Bila je to doba, ko je stara Jugoslavija čisto zaplavala v fašistične vode. Nemški »turisti« so preplavljali deželo s petokolonskimi nalagami. Cutili, slutili smo to vohunsko delo in se grizli, dokler ni prišel dan ljudskega obračuna s Cvetkovičev vladno na beograjskih ulicah.

Po italijanski okupaciji smo se prve mesece povezali, najprej rahlo v »Klubu« od aprila do junija 1941, zatem pa prav trdno v tajnem organizacijskem terenskem delu. Moje stanovanje je postalo skrivališče za tajno tiskarno, »tehniko«, za orožje, za skrivne sestanke. Ze se nas je oprijemala misel na partizanstvo, na gozd.

V tem je izšel proglas KPJ o ilegalnem podtalnem delu. Začelo se je sistematično delo, razdeljeno na ženski del, mladinski, moški, predvsem pa je bilo namenjeno odvajanju ljudi v gozd v partizane in dovajanju pomoči v gozd v denarju in materialu. Prodrli smo s propagando tudi v vojaško posadko alpinov. Na drugi strani pa smo vršili sabotaže na

vojaških objektih, zažgali smo n.pr. vojaške barake v bližini.

Medtem je odšel tudi moj mož v partizane. Hotela sem mu slediti, toda povelje je bilo odločno in jasno: ostati na mestu na terenskem delu, posebno ker je bilo moje stanovanje varno in potrebno zbirališče za sestanke in material.

Medtem je postala borba vse ostrejša, obsežnejša in nevarnejša. V zimi leta 1941-42 se je izvršila že prva krvava ofenziva italijanske vojske proti partizanom v zaledju Reke, v Gorskem Kotaru. Proti pomladi 1942. l. je bilo kompromitirano tudi moje delo in moje stanovanje. Fašistična oblastva so izvohala moje početje in moje stanovanje. Osem dni, od 21. do 28. marca 1942, sem se skrivala po bližnjih vaseh in gozdovih. Glavno vprašanje je bilo, ali naj grem v Trst na ilegalno delo ali v partizane v Gorski Kotar. Prišla je odločitev: za partizane. Toda kako? Imela nisem čevljev in pot v partizane je bila nevarna. Vendar je bilo treba iti.

Do Skrljevega nad Sušakom je šlo vse po sreči. Od tu dalje smo šli z drugo zvezo do Drage. Mimo italijanskega bunkerja smo morali prenesti tovor in orožje, papir, obleko za partizane v vrečah, kakor da je krma za koze. Pot je bila nevarna, zato sta bila vodnika oborožena: eden je imel samokres, drugi bombe.

Na Malem brdu sredi divjega Krasa nismo našli tretje zveze. Tam je izginila tudi vreča materiala. Očitno so bili fašisti zavohali naš bunker. Ob pol treh popoldne sta odšla dva kurirja iskat zvezo. Nekaj kasneje sva slišala s tovarišem v dolini pod nami šest strel in dva razpoka bomb. Mimo sta prišla dva drvarja. Neprevidni tovariš jima je v pogovoru zaupal, da nameravava v partizane. Malo minut po njunem odhodu sva opazila, da je grič obkoljen od vseh strani. Najmanj 65 italijanskih vojakov je sklenilo v bojnem redu obroč in naju odpeljalo proti Dragi. Z neke vzpetine sva videla, da so nesli skozi vas mrtveca in ranjenca.

Vsa vas je bila zbrana v špalirju na obeh straneh ceste, ko so naju, domnevna «bandita», vedli vojaki in fašistični miličniki skozi vas. Ženskam so se bleščale solze v očeh.

«Korajžo!» — sem jim zašepetala mimogrede.

Na Sušak so naju pripeljali na 2 kamionih, na vsakem je bila posadka 30 vojakov s strojnimi puškami. Poveljnik jim je vsakih 5 minut zapovedoval »attenti« za pripravo na streljanje.

V vasi so naju predali karabinerjem, ki so naju takoj zaslišali. Obdolžili so naju, da sva sodelovala pri napadu, kjer je bil ubit neki karabiner.

Zasliševanje na Sušaku je trajalo 14 dni. Pretepanje, električna žica, igle za nohti, grožnja s posilstvom, to so bila sredstva, da bi izsilili kako priznanje. Med zasliševanjem sem prisolila zaušnico izdajalcu, a sem sama obležala onesveščena pod udarci karabinerjev. Zasliševanja so se navadno končala z mojim onesveščenjem. Zahtevala sem, naj me ubijejo, toda prenehajo z mučenjem. Vzdržala sem svojo izmišljeno nedolžno zgodbo.

Na Reki so nas držali tri dni, v Vidmu v pričakovanju procesa pa 7 mesecev.

Od 16. do 18. nov. 1942 se je vršil proces na Sušaku. (Vozili so nas vsak dan z Reke z ogromnim vojaškim spremstvom). Deset so jih obsodili na smrt z ustrelitvijo (na srečo so bili vsi v gozdu), pet so nas obsodili na dosmrtno ječo in pol leta samote, približno ostalih trideset pa na različne zaporne kazni od 20 do 5 let.

Peli smo na procesu, peli, ko so nas prepe-ljavali v zapore.

PO ZAPORIH

Po obsodbi se je začelo drugo razdobje mojega življenja po zaporih. 3 dni smo še živeli na Reki, skoraj 2 meseca pa v Padovi. Bilo je neverjetno umazano. Spale smo natrpane ko sardele na tleh, hrana je bila vodena kot za pse. Osebe jetnišnice, jetniški pazniki in usmiljenke so surovo ravnali z nami. Vsi protesti, vse delegacije, vse ni nič pomagalo. Kljub ločitvi po celicah in večjih sobah smo se «banditke» naših krajev organizirale v en sam borbeni kolektiv. Tik pred skupno gladovno stavko so nas prepeljali v

Firenze, besni zaradi naše enotnosti in borbenosti.

«Nikdar vam ne bo bolje, če boste tako nastopale», so nam grozili.

Naj opomnim še, da smo gladovale že tudi v Vidmu v preiskovalnem zaporu tri dni zaradi slabega ravnanja in zaradi slabe hrane. Kljub jetniškim zidom smo tudi tu uspele organizirati v eno samo borbeno skupnost vse jetnice razen prostitutk. In smo uspele. Zboljšalo se je vse.

V zaporu v Firenzah smo bile nekaj mesecev v enakih prilikah: surovo ravnanje, omejevanje pisanja, slaba hrana. Vendar se nismo dale ukrotiti. Pele smo kljub vsem prepovedim, da smo bile hripave, in se lotile gladovne stavke vse skupaj kljub ločenosti. Ko je prišla medtem nova skupina naših Dalmatink, smo se takoj povezale in so zastavkale z nami. Vsi poskusi jetniškega ravnatelja, da bi jih oddvojili, so bili zaman.

Oslabela sem bila po vsem tem in zbolela. Odvedli so me v okrevališče (infermeria) ter me poskušali pripraviti, da bi sprejela hrano. Ravnatelj in «sestre» so mi grozili s 15 dnevi «samice», z ležanjem na plohu ob kruhu in vodi. Zaman, — tovarišice so pele, razgrajale, razbijale okna in resno grozile, ako se mi kaj zgodi. Sama sem pa odločno zahtevala zboljšanje v vsakem pogledu v vsem zaporu. Grozili so mi, nato so se mi pa spet laskali s prinašanjem dobre hrane, zatem pa spet grozili da nas razdele po vseh zaporih Italije.

Bila sem bolna, šibka, razdražena. Vzkipela sem nad ravnateljem in ga ozmerjala.

«Orco di dio, izginite!» sem kričala nad sestrami ter metala nad njimi vse, kar mi je prišlo pod roko. Sam ravnatelj me je zaprl v celico in mi grozil z novim procesom in premetitvijo v Fossombrone.

Hoteli so oddvojiti od nas starke in mladinke, toda preprečile smo tudi to. Stavka se je nadaljevala ob naši popolni enotnosti. Kaj zato, če me je stalo tri tedne bolezni. Uspele smo popolnoma. Prilike so se zboljšale.

Vendar so prišle sankcije. Prepeljali so nas vse v zapore v Perugia, da ne bi «zastrupile» drugih zaporov. Z njimi je šlo tudi nas pet, ki smo vodile stavko (Nada Lukež s Sušaka in neka Crnogorka s hčerko).

Tu nas je sprejel, nas vodeče, ravnatelj s pridigo in opomini. Nagovor smo zaključile z izjavo, da bomo stavkale tudi tu, če bo treba. In res smo pozneje stavkale vse žene, preko 300. V njihovem imenu smo zahtevale in uspele doseči izboljšanje v maju in juniju 1943.

Tudi v Perugi smo nadaljevale z istim notranjim organizacijskim delom kot prej v Firenzah, Vidmu in drugod. Prirejale smo prave pravcate mitinge, držale tečaje za jezike, politične ure, pisale skeče in dramske poskuse za notranje prireditve. Seveda se je vršilo vse to pod enotnim vodstvom, ki je skrbelo tudi za enakomerno razdelitev sredstev in hrane ter je predvsem vodilo borbo, borbo vsepovsod in neprestano. Uspele smo v vseh krajih navezati stike s političnimi priporniki, z interniranci in s krajevno partijsko organizacijo.

Ravnateljstvo je pritiskalo z vsemi sredstvi; da bi podpisale prošnjo za pomiloščenje, a kljub obljubam takojšnje svobode nismo pristale na to.

V PARTIZANE

Ob kapitulaciji fašistične Italije dne 8. sept. 1943. smo slišale o uporih naših političnih pripornikov v bližnjem zaporu. Pri tem je bil en tovariš ubit, dva pa ranjena. Se istega dne so prišli nemški SS-ovci, zato smo udrle le iz celic, a ne iz zapora. Zbrale smo za vence in se vse kolektivno udeležile pogreba ubitega tovariša.

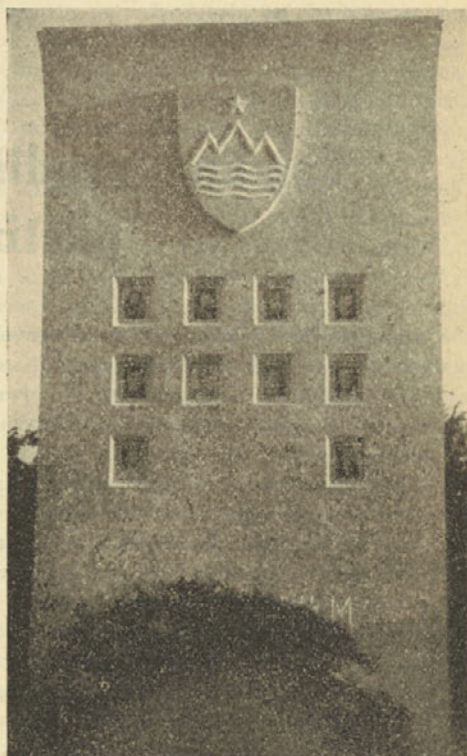
SS-ovci, ki so zasedli mesto in zapor istega dne, so nas zadržali v zaporu. Nekaj mesecev kasneje so nas začeli pošiljati domov. Dne 16. dec. 1943. sem prišla s skupino Tržačank v Trst.

Tu sem se takoj lotila podtalnega aktivističnega dela z zbiranjem hrane za politične jetnike, zatem pa sem vršila opravila centralne mestne kurirke ter bila v stikih z Mezgecem Juretom, Stokom Francem, Spelo, Imrom itd. Toda to je trajalo le malo mesecev. Konec junija ali začetek julija 44. leta sem bila skupaj s svojim stanovanjem že kompromitirana. Istega dne je prišlo na moje stanovanje 15 collotijevcev z nalogo, da me odvedejo v zapor. K sreči sem bila, sluteč nevarnost, že prej odnesla ves propagandni material, denar itd. Vendar je neki collotije-

vec odkril naš letak in ponarejeno osebno izkaznico in le hladnokrvnost in pričevanje mojega otroka me je trenutno rešilo aretacije. A sum je ostal in srečanje z istim collotijevcem naslednjega dne blizu predora pri Goldonijevem trgu in njegovo vohanje je sum le povečalo. Medtem ko sem imela z njim svoj besedni dvoboj, je Spela na dogovorjenem mestu čakala tam blizu s človekom, ki sem ga imela prevzeti od nje. Poskušala sem rešiti nekoga, ki ga je imela policija aretirati, seveda s čisto človeškimi razlogi. S tem sem seveda v fašistu le še povečala sum. Pred novim «rastrellamento» sem mogla le z velikim tveganjem rešiti propagandni material.

Morala sem bežati pred novim zasledovanjem — po nalogu — v Trzič. Tudi tu sem se zadržala le tri tedne. Ze prej so mi postala tla vroča.

Odpoklicali so me k IX. korpusu za obveščevalko na goriškem področju. Nešteto krat sta mi le naključje in hladna kri rešila glavo.

Spomenik padlim borcem v Trebčah, na pokopališču

Nekoč sem prišla v Gorico skozi pet blokov s samokresom, titovko in vpisno knjigo v svežnju. Domobranci so nezaupljivo gledali moje gorske čevlje. Izmišljati si je bilo treba vse mogoče zgodbe, ki naj bi jih prepričale, da sem najmanj nevarna ženska na svetu. Uspela sem priti do zveze na stanovanju tovarišice, kjer so pol ure prej aretirali tovariša — sodelavca. Zadržala sem se pri njej 8 dni s tem, da sem ji prikrivala resnico o nevarnosti. Medtem so »belčki« aretirali še tovarišico, ki mi je bila podobna. Ko sem bila namenjena v Renče, me je na poti skozi St. Peter opazil belogardist. V hipu, ko je mimo privozil vojaški kamijon, sem smuknila, skrita za njim v bližnjo hišo, se zatekla k — hiromantu, ki je slučajno tam delal, in nato še — v stranišče. Od tu sem uspela pobegniti na polje in v svobodo.

Pri Vipavi so me zatekli Nemci z — »rastrellamentom«. Pod robcem sem med usekavanjem pogoltnila partizansko propustnico, napisano na svileni tkanino ter jo srečno odnesla tudi ob tej priliki.

Na jesen 44. leta sem šla za nekaj mesecev na Dolenjsko.

Konec aprila 45. leta sem bila med borbo za Trst zopet v Trstu za zvezo med mestom in poveljstvi na Krasu. Vozila sem se s koleksom skozi Prosek-Kontovel v mesto. Nemci in fašisti so na vsakem prehodu streljali za menoj. Vedno sem srečno prišla nazaj. Nekaj dni pozneje so tudi CLN-ovci streljali v mestu name, deloma tudi v zrak za strah.

Se 1. in 2. maja 45. sem imela več spopadov s posameznimi fašisti ki so zavratno streljali iz hiš. Pri Sv. Jakobu sem z nekim tovarišem z rafalom iz strojnice pregnala fašiste, ki so streljali na pogreb padlega partizana celo s hišne strehe. Pri Sv. Ivanu pa smo v družbi preganjali fašiste, ki so iz umobolnice streljali na naše. Naslednjega dne ponoči pa sem stražila cesto, ki vodi od Katinare k Sv. Jakobu. Po njej so prihajale čete narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije v Trst.

Vojsko - središče primorskega partizanstva

Črt Šinkovec

S preprosto besedo vam bom pripovedoval o vasici, ki leži na 1090 m visoki planoti zapadno od Idrije in ki je v zgodovini naše osvobodilne borbe znana kot središče primorskega partizanstva.

Italijani so polagali veliko važnost na strateške točke in ena takih važnih točk je bilo tudi Vojsko. Tako je nastala nova cesta iz Idrije, izboljšali so cesto, ki vodi v Gorico ter do železnice k Sv. Luciji ob Soči.

Vas je raztresena od Cekovnika na vzhodu pa prav do strmih pobočij Gornje in Spodnje Tribuše na zapadu. Proti severu jo omejuje ozka Kanomeljska dolina, a na jugu meji na široki Trnovski gozd, ki s samotnimi stezami veže »rovte« z Vipavsko dolino. Tod živi dobro ljudstvo, vsi so kot

ena družina. Kurirji so našli pri njem toplega zavetja za odpočitek z daljne poti, bolniki in ranjenci so radi poprosili za »kanček« mleka. Da, da, saj razumejo. Kurirji gredo v tiskarno in to v prvo partizansko tiskarno »Slovenijo«. Ko se bodo vračali, bodo postregli s »Partizanskim dnevnikom«.

1941. Da, hudi in težki so bili ti časi. Jugoslavija je bila poražena. Od upanj in sanj je ostala praznina. »Kdaj bo z nami?« so nas izpraševali ljudje. Mrak jim je že ležal na obrazu. V zvočniku je tulil Hitler. Duce mu je odgovarjal... Zupnik je šel mimo, sklonjen in s težkimi koraki kot pod križem in sam sebi mrmral: »To so današnji bogovi... strašni so njihovi načrti... Bog prizanese našemu ljudstvu!« Toda ljudstvo ni niti poslušalo kaj la-

jajo v svet fašistični bogovi. Zaprto vase je klelo v pesti... Teda je planila vest kakor strela z jasnega: Vojna napoved Rusiji! Evviva l'impero italiano! In psičkom so se dvignili nosovi... Toda kmalu so se povesili. Med ljudstvom se je naglo vest širila... Oči so jim žarele na tajnih pomenkih... Partizani... Tito... To je dajalo čudovito moč in ta moč je povezala vse dobro misleče v Osvobodilno fronto. Sepetanje se je sprevrglo v dejanje. Iz Trnovskega gozda so se vračali delavci z nasmehom: «Partizani pravijo, gozd je naš». Vojkova četa je zapovedala zaporo lesa. Vojko — to ti je junak, kot ga nima Primorska... Milite forestale — domačin je vohunil za partizani v Razorah, a kmalu so mu posvetili. Vojko se je s svojo četo stalno kretal v okolici... Ljudstvo ima zvezo v Vojkom... Začele so se aretacije in odgoni v Coroneo in v Rim...

Borba se je iz dneva v dan ostrila. Fašistična vojska je utrdila vas z bunkerji in jo obdala z boedečo žico... Zadnjo januarsko nedeljo ponoči je bil v Gačniku sestanek vseh terenskih delavcev. Na sestanku so govorili trije govorniki med njimi sam komandant Bračič. Ze naslednji dan so fašisti bežali iz Gačnika, odvrgli orožje in trije so padli. Začeli so se požigi samotnih kmetij: pri Stržnikarju, pri Povletu, na Griču, v Polju ter za Klavžem. V teh dneh je padel v borbi prvi partizan Ludvik Spacapan. Ljudi s požganih kmetij so odgnali v Coroneo.

Na koncu februarja nas je pretresla novica: Vojka ni več. Udarce je bil težji kakor požgane hiše. Ljudstvo je spletlo o njem niz pripovedk... Vojkova smrt je fašiste opogumila postajali so vedno okrutnejši. Tudi partizanski odpor je bil ostrejši. Pregarjanje, glad, mučenje požigi domov. Kakor ljulika med zdravim semenom tako so se tudi med zvestimi našli omahovalci. Aretirali so nekaj deklet. Hudo so jih mučili. Neslednji dan se je spet peljalo 18 kvesturinov skozi Razore... «Ne, ne bodo požigali!» so dejali partizani in jih počakali v zasedi. Do zadnjega so vse uničili. Sledili so strašni dvevi... Na Vidov dan je vojska požigalcev preplavila gorsko planoto. Za njimi je gorelo nad 50 hiš in gospodarskih poslopj. Ljudi so nagnali na pokopališče, da jih postrelijo. Bili so po večini

starci, ženske in otroci... Fantov skoraj ni bilo. Nekaj jih je bilo v zaporih, nekaj v kazenskih bataljonih, a največ pri partizanih. Ljudem na pokopališču je bilo strašno, čakali so na smrt. Toda popoldne so fašisti naredbo spremenili. Nekaj starejših so izpuštili, ostale pa odvedli v Idrjo. Tu so izbrali Naceta Kogoja in njegovo 21 letno hčerko Jelinko, ju strahovito mučili in odpeljali nazaj na Vojsko, kjer so ju pred domačim pragom ustrelili, hišo pa zažgali.

Kam naj spravijo ujete «ribelle», ni bila težka skrb. Zenske v Fraschette Frosinone, od koder so se vrnile šele po razpadu, moške pa v Savono, od koder so jih Nemci premestili v Mauthausen.

Svoboda, katere se je ljudstvo po dolgem trpljenju prisrčno razveselilo, je trajala po razpadu Italije le malo časa. Prvo nedeljo po zlomu goriške fronte so že pridrli švabski tanki. Za prvi pozdrav so v Tribuši na pokopališču ustrelili osem mladih fantov, na Vojskem pa zažgali hišo pri Podčeparju. Poleg mnogih partizanov sta bila žrtvi teh pohodov tudi terenca Janez Rejec in Munde Skvarča, ki so ju ustrelili ne daleč od doma. Toda ta način ubijanja jih ni zadovoljeval. Udarili so tudi iz zraka. Z bombardiranjem so zažgali dve hiši; hiše v bližini so bile močno poškodovane. V jeseni skoraj nenehna sovražna ofenziva. Tudi zima jih ni zadržala. A kljub vsemu so naši izvojevali niz zmag. Baška dolina,... Predmeja,... Črni vrh ni bil več bel... in končno Trnovo... Partizanska vera v svobodo je bila neomajna. Sovražnik je vpadal in se pripravljal na hujšo ofenzivo: uničiti partizansko vojsko. Od vseh strani se je zbirala na Primorskem razbojniška drhal. Ko je sneg skopnel, je okupator začel z napadom. Naša vojska je bila obkoljena, obroč se je stiskal od vseh strani... Ze so se začeli utrjevati v Revenovšu, toda ruski bataljon in udarni bataljon XXXI. divizije, sta jih pgnala v beg. Junaško so se borili tudi Garibaldinci. Osem njihovih mladih fantov je padlo.

Zadnje dni marca je nastala tišina,... bili smo obkoljeni, zadnja rešitev je bil umik v Trnovski gozd. Toda od tod ni bilo več umika. Kam zdaj? Obroč se je ožil, na tisoče po-

besnelih šakalov je stiskalo obroč. 1. aprila 1945. se je začela borba na življenje in smrt, ki je trajala še naslednji dan. S pomočjo »Tivovih avionov« je bil sovražnik premagan. Za slovo je gorelo več kmečkih domov. Na cesti v Idrijo so ustrelili 29 ljudi. V Mrzli rupi so ustrelili domača fanta Naceta in Jožeta,

na Vogalcah Luko in Tomaža, očeta peterih otrok. Povsod mrlič, največ dekleta s pre-rezanimi vratovi...

Komaj je odšla sovražna drhal, smo se začeli zbirati na Vojskem. Prišel je IX. korpus, divizije in brigade. Prestali smo najtežjo prezkusnjo.

Z igralsko skupino IX. korpusa proti Trstu

Danilo Turk-Joco

Po najhujši ofenzivi proti IX. korpusu aprila 1945. s katero so hoteli nacifašisti uničiti partizanske edinice na Primorskem, se je vsak dan jasneje videlo, da ni več daleč čas, ko bomo šli »v dolino«. Poročila o uspehih jugoslovanske armade so se tako hitro menjavala, da skoraj nisi mogel slediti hitremu pohodu naših edinic, ki so osvobajale jugoslovansko zemljo. Radijska poročila o uspehih Rdeče armade so nas propagandiste in vse naše fante navduševala. Ugibali smo in bili skoraj prepričani, da bomo mi na Primorskem zadnji osvobojeni, ker je smer tako jugoslovanskih kot sovjetskih čet bila usmerjena drugam: proti Ljubljani, Dunaju in naprej do Berlina.

Vadili smo, pripravljali programe, ki jih bomo izvajali v naših mestih in vaseh, ki so bila še vedno pod okupatorjevo peto, in dokazali, da partizani nismo banditi, da nismo pozabili na kulturo, da smo se med borbo borili tudi proti nevednosti, nepismenosti in zaostalosti.

Igralska skupina IX. korpusa, znana po vseh gorskih vasicah Primorske, Brd, Benečije, pa tudi Gorenjske, je z marljivostjo v pripravah svojih programov hotela dokazati, da so naše gledališče, naša godba in naš pevski zbor na kulturni višini in da so naši pesniki in skladatelji ustvarjali pod težkimi pogoji borbe nove borbene pesmi, novo borbena partizansko kulturo.

Iznenada, med našimi pripravami, pade v tiho noč komanda: »Pokret proti Trstu!«

Nihče od nas ni pričakoval, da bo to tako kmalu, saj so poročila pravila, da je IX. ar-

mada šele v Dalmaciji, nenadoma pa: »Pokret proti Trstu!« Ko smo ob večerih ugibali, kdo bo prej osvobojen, mi ali Ljubljana, smo bili »Kranjcem« nevoščljivi, misleč, da bodo prej zadihali v svobodi kot mi. Računali smo, da bomo zadnji in da nam bo še trda predla, ker smo tako »izven poti« itd. To iznenadenje, to prijetno iznenadenje nam je poskrbel tovariš Tito z našimi hrabrimi borci IV. armade, ki se niso ustrašili nobenih težav, nobenih žrtev, da so lahko prinesli odrešenje svojim primorskim bratom, ki že četrto stoletja ječe pod fašističnim jarmom.

Nobena pot, noben pokret nam ni bil tako lahak, kot je bila pot, kot je bil pokret na Trst. Čez Trnovski gozd in čez Kozje stene nas je spremljal sneženi metež, na Dolenji Otlici in čez celo Vipavsko dolino do Krasa nas je močil nalive, v Ajdovščini in Vipavi so bili še četniki, a nič nas ni motilo. Pokret proti Trstu je bil polet svobode. Nismo čutili težkih nahrbtnikov niti snega niti dežja. V nenavadno kratkem času smo prišli na začasni cilj, v Koprivo na Krasu, kjer je bil štab IX. korpusa. Sonce je sijalo, v smeri proti Trstu so se oglašali topovi, slišalo se je prasketanje pušk, a nič ni motilo razporeženja članov igralske skupine, ker smo bili vsi prepričani, da bo v kratkem konec vseh težav in borb, da bomo v kratkem na svoji zemlji svoji gospodarji! Nastanili smo se v Skopem in priredili miting v proslavo prvega maja v Koprivi.

Ponoči me pokliče komandant korpusa v štab. Pridem, salutiram, »zdravo!« »zdravo!«

Povelje: »Igralsko skupino in godbo naloži na kamione in takoj v Gorico. XXXI. divizija je danes zvečer zavzela mesto«. — »Razumem!« Pozdrav, na levo krog! Ponoči poiščem kamione, zjutraj ob prvem svitu se naložimo in »pokre«, toda tokrat ne več peš, ampak pokret s kamioni!

V štabu sem tudi izvedel, da je v Vipavski dolini padel v zasedo in podlegel naš dragi tovariš Pešl Rudi, kapelnik godbe.

Pot nas vodi iz Koprive preko Stanjela, Branice, Lož, Vipave, Ajdovščine, Crnič, Sempasa do Gorice. To ni bil partizanski pohod, to je bil triumf zmagovite vojske, ki je vkorakala v svoje vasi in mesta, veličasten sprejem mater, bratov in sestra, z eno besedo najlepši dan v mojem in našem življenju!

Narod se je sprostil, vse je bilo na cesti, iz dimnikov se ni videl dim, od otrok pa do starih mater, vse je hotelo videti svojega partizana, ga pozdraviti, poljubiti, pobožati! Zastave v vsaki vasi, transparenti, tla postлана z rožami, zmagoslavje naše partizanske vojske!

Pred vsako vasico so nas ustavljali in nas niso pustili naprej, dokler ni naš oktet zapel ali naša godba zaigrala partizansko pesem. Nepozaben dan, ko je od Skopega pa do Gorice bila na cesti nepretrgana kolona ljudi vseh starosti in nas navdušeno pozdravljala. Silili so nam kruha, potice in vina, a v naših očeh so bile solze veselja!

V Gorici pri »Rdeči hiši« izstopimo, se postavimo v četverorede z godbo na čelu, takoj za njo pa mi, igralska skupina IX. korpusa! Tako formirani ob zvokih partizanskih koračnic marširamo po glavnih ulicah Gorice. Še švigajo posamezne svinčenke preko Soče, še posamezni ubežniki, četniki in druga svojat skušajo motiti svečane trenutke osvobojenja. A niti izdajniške krogle niti kar koli drugega na svetu ne more zadržati ne nas ne ljudskih množic, ki se z vseh strani sipajo na Travniki, glavni trg Gorice.

Godba igra partizanske pesmi, sledijo pozdravi aktivistov in vojakov in ljudsko veselje; prepevanju množic in navdušenju ni ne konca ne kraja. Opoldan že imamo nov avtobus-rekvirirali smo ga! Vanj spravim vso skupino in ker smo izvedeli, da so naše čete zavzele Tržič, nas ne more nič zadržati, da ne bi šli tudi tja, predstaviti svojo god-

bo in igralsko skupino. Brzostrelke in puške — za vsak primer — skozi okna in hajd v Tržič! Prizori po vseh vaseh, mimo katerih smo se vozili, posebno pa še v Tržiču nam bodo ostali v neizbrisnem spominu. Velikanska množica ljudi na trgu nas je dobesedno prenesla od avtobusa na sredino trga. Spet so naši fantje zapeli, godba je zaigrala, vsak nas je hotel pozdraviti, bili smo rešnična vojska Titova, še dokaj dobro oblečeni, nasmejani in vedrih obrazov. V sprevodu se vrnemo do našega vozila, obkroženi od starcev, delavcev, kmetov, otrok, žena, vsa usta v nasmehu in v očeh solze, solze sreče, ki ti govore o svobodi! — Vozimo se ob morju proti Trstu. Morje! Prišli smo do morja, do našega morja! Okrog 10 ure smo v Trstu. Izstopimo pred postajo, od daleč se še slišijo rafali (sodna palača), postrojimo se spet v četverorede in s paradnim korakom z godbo na čelu krenemo po zapuščenih glavnih ulicah Trsta: via Carducci, Piazza Goldoni, Corso, ob morju do postaje in Piazza Oberdan. Partizanska parada, parada brez gledalcev! Tržačani v sredini mesta, buržuji, se boje na ulico, boje se »banditov« in osvobodilne vojske. A zvoki naše godbe le prihajajo skozi zaprta okna, nekatera se odpirajo in robec nam pomaha v pozdrav, dru-

Ne z zlatimi, s krvavimi črkami je
pisana knjiga slovenske kulture.

Ivan Cankar

ga ostanejo zaprta in nema. Fašistična propaganda nas je slikala kot razcapance, nekulturne divjake in bandite, zaradi tega se nas boje, še več jih je pa takih, ki so zapustili svoja razkošna stanovanja iz strahu pred kaznijo za svoje zločine.

Korakamo po Trstu, partizani iz Trsta, s Krasa, Vipavske doline, iz Benečije, Pivke in Trnovskega gozda, po Trstu in primorskih vaseh in naši koraki oznanjajo svobodo demokratičnemu ljudstvu, zaslužnjemu in izkoriščanemu človeku!

Kaj smo doživljali tiste trenutke, kaj sem doživljal sam, po rodu Tržačan, ko smo s puško v roki korakali po zapuščenih tržaških ulicah, tega ni mogoče popisati, to je treba doživeti, in če si doživel, lahko tudi razumeš!

Slovensko narodno gledališče v Trstu

v sezoni 1947-48

A. Budal

Slovensko narodno gledališče za STO. Modest Sancin v »Skopuhu« ob 25-letnici svoje umetniške delavnosti.

Zavezniki so se v vojni izdatno okoristili z antifašistično borbo slovenskega in italijanskega prebivalstva teh krajev, gledališke dvorane pa so pridržali le sebi in italijanskemu občinstvu. Slovenske zahteve po dvorani, ki naj bi bila le skromno začasno nadomestilo za požgano gledališče v Narodnem domu, so trdovratno odklanjali. V prvi sezoni so smeli Slovenci igrati le osemkrat v dvorani Fenice in trikrat v gledališču Nazionale, v drugi sezoni le dvakrat v gledališču Nazionale, v tretji sezoni niso smeli več igrati v nobeni večji dvorani. V treh sezonah so tuje oblasti zavzele isto protislovensko stališče kakor nekdanji fašisti. Takšno lice ima skupna znaga nad fašizmom v Trstu, ki so ga osvobodile jugoslovanske čete z najizdatnejšim sodelovanjem slovenskih in italijanskih primorskih partizanov.

V takem ozračju deluje Slovensko narodno gledališče v Trstu. Obsojeno je na gostovanja po manjših društvenih odrih. Slovenci, ki tvorijo tretjino tržaškega prebivalstva, so trdno prepričani, da bodo morale tudi take krivice prenehati.

Otvoritvena predstava se je vršila na Opčinah 23. novembra 1947 s ponovitvijo Knitlove drame »Via Mala«. Za prvo premiero se je moralo gledališče zateči h gostoljubnosti jugoslovanske ljudske oblasti v Kopru, na resnično svobodnem Tržaškem ozemlju. 23. decembra 1947 s Cankarjevim »Kraljem na Betajnovi« v režiji Jožeta Babiča. Druga premiera so bile »Primorske zdrahe« C. Goldonija v Ruplovi prireditvi in v režiji Modesta Sancina 28. februarja 1948 na Opčinah, s prodornim uspehom. Kot tretja premiera se je igralo Konstantina Simonova »Rusko vprašanje« 9. aprila 1948 v Skednju, v režiji Milana Košiča. Četrta premiera je bil Molièreov »Skopuh« v režiji Jožeta Babiča v tržaškem Domu pristaniških delavcev 28. maja 1948. Združena je bila s proslavo 25-letnice umetniškega ustvarjanja Modesta Sancina, ki je igral Harpagona. Justo Košuta je režiral peto premiero, Miška Kranjca »Pot do zločina« v Skednju 2. julija 1948. Kot šesta premiera lahko velja Jurčič-Delakov »Deseti brat« v režiji Milana Košiča 10. julija 1948 na Kontovelu, s številnimi prezasedbami. Zadnja predstava v sezoni je bil »Deseti brat« pri Sv. Ivanu 14. julija 1948. Nekajkrat se je ponovila O' Neilova »Ana Christie« iz prejšnje sezone.

Razmere se žal še niso toliko izboljšale, da bi se bilo število premier lahko zvišalo. Število vseh predstav je bilo: 77, število gledalcev: 22.458. »Kralj na Betajnovi« se je uprizoril 13-krat, »Via Mala« 10-krat, »Ana Christie« 13-krat, »Primorske zdrahe« 14-krat, »Rusko vprašanje« 11-krat, »Skopuh« 8-krat, »Pot do zločina« 5-krat, »Deseti brat« 3-krat. Igralo se je v naslednjih krajih: Trst: Dom pristaniških delavcev 4-krat, Trst: ulica Con-

ti 2-krat, Skedenj 11-krat, Sv. Ivan 13-krat, Rocol 2-krat, Opčine 11-krat, Kontovel 11-krat, Prosek 3-krat, Sv. Križ 1-krat, Nabrežina 6-krat, Koper 11-krat, Piran 2-krat. Razen tega so igrali člani gledališča po prosvetnih društvih v »Veseli sceni« v krajih: Sv. Ivan, Nabrežina, Opčine, Rocol, Trst ulica Conti, Konkonek, Boljunec, Lonjer, Ricmanje, Skedenj, Bazovica, Trst Kolonja, Trst Greta, Trst ulica San Vito.

V primeri s prejšnjo sezono se je število krajev zelo skrčilo. Dne 15. septembra je stopila v veljavo mirovna pogodba, meje so se zaprle in odpadli so kraji severno in vzhodno od novih meja. Ostalo je le Tržaško ozemlje s sedanjo cono A in B. Po načelu enakopravnosti tvori vse slovensko ozemlje kulturno enoto in bi morala biti mogoča gostovanja po vsem slovenskem ozemlju, a do zdaj to še ni bilo mogoče. Krivične meje branijo gledališču, da bi vršilo svoje kulturno delo med vsemi tistimi Slovenci, ki po naravi težijo k Trstu.

Tuje oblasti si izmišljajo zmeraj nove sovražne predpise in ukrepe, n. pr. glede kolaudacije dvoran in dovoljenj, samo da bi slovenske predstave ovirale, izrivale in po možnosti onemogočale. Pri »Ruskem vprašanju« in »Poti do zločina« so skušale uvesti celo preventivno cenzuro, ki se ji je uprava gledališča najodločneje uprla, češ da bi to nasprotovalo temeljnim svoboščinam, ki jih tuja oblastva sama razglašajo. Take ovire so v prekritičnem nprotju z jasnimi določbami mirovne pogodbe.

Drugače so ovire, ki izhajajo iz prosvetnih društev. Mnoga društva imajo dobre dramske družine in uprizarjajo svoje igre v svojih dvoranah, ki tedaj niso gledališču na razpolago. Ta nepravilnost je nekaj razveseljivega, ker priča, kako napreduje odrska umetnost po naših društvih tudi po zaslugi gledaliških članov, ki dramskim skupinam požrtvovalno pomagajo. Dobra koordinacija lahko doseže primerno in pravično delitev odrskega dela med društvi in gledališčem.

Večina gledaliških članov je pomagala društvom pri režiranju in igranju. Mnogi so imeli predavanja na terenu, skrbeli so za mladinske predstave, sodelovali so pri proslavah in prireditvah v mestu in okolici z

dramskimi prizori, z recitacijami in s pevskimi točkami. Stalno so sodelovali pri tržaškem radiju, sprva trikrat, nato dvakrat tedensko. Tov. M. Maršič je prirejal lutkovne predstave. Nekaj igralcev je naslovalo po društvih v »Veseli sceni« in pri »Večernih smeha« in širilo igralsko umetnost po manjših odrih, do katerih ni moglo gledališče s svojim repertoarjem. Smisel za odrsko umetnost se je tako razširil, da gledališče ni moglo ugoditi vsem prošnjam in željam, ki so prihajale s terena, zlasti glede predstav na prostem.

V začetku sezone so se začrtale osnovne smernice, da bodi repertoar za članstvo zmogljiv, da je treba vpletati vedre komade poleg resnih, posvečati skrb slovenskim delom, uprizarjati dela naprednih italijanskih avtorjev, dvigati borbeni optimizem, uprizarjati klasična dela in napredna dela zapadnih literatur. Te smernice so se med sezono upoštevale, le primerne napredne italijanskega dela ni bilo mogoče dobiti.

Da bi prišlo gledališče vsaj za silo do prostorov za vaje in upravo, je pokrenila uprava zgraditev primerne paviliona. Gledališki člani so sodelovali s prostovoljnim udarniškim delom. Slovensko-hrvatska prosvetna zveza je obenem vodila akcijo za zgraditev po fašizmu porušenihi zidovi slovenskih

Slov, narodno gledališče za STO. »Skopuha« v proslavo 25-letnice gledališkega ustvarjanja
Modesta Sancina

kulturnih ustanov. Tudi te akcije so se udeleževali gledališki člani.

Zavezniška vojaška uprava je sporočila v začetku februarja gledališki upravi, da spremeni Cinema Moderno pri Sv. Jakobu v dvorano za slovenske predstave in izroči dvorano občini. Gledališka uprava je odgovorila, da bi bila to le delna rešitev in si pridržuje določiti podrobnosti sporazumno s pristojnimi činitelji. Vojaška uprava je dosegla razlastitev Cinema Moderno in dala izvesti nekaj načrtov za prezidavo v skladu z nasveti režiserjev slovenskega gledališča. Načrti in proračuni še niso odobreni.

Slovensko narodno gledališče se je udeleževalo vseh večjih prireditve, obletnic in predstav. Ob sedemdesetletnici Otona Župančiča so poslali člani gledališkega sindikata in uprava pesniku čestitke in darove. Upravnik je imel v Ljubljani pri slavnostni akademiji primeren nagovor. V februarju je bila Prešernova proslava z govorom in predstavo. V istem mesecu se je gledališče udeležilo akcije koordinacijskega odbora za sklad zimske pomoči z izkupičkom ene predstave. V marcu so sodelovali skoraj vsi člani pri prireditvah praznika žena v Pomorski postaji. V aprilu je sodelovalo gledališče z več točkami pri proslavi sedme obletnice Osvobodilne fronte. V maju je bila proslava 25-letnice umetniškega ustvarjanja Modesta Saneja v Domu pristaniških delavcev in v Skednju. V juniju so nastopi-

li skoraj vsi člani s prizorom »V osmici«, s petjem in vsestransko pomočjo pri slavnosti narodnih noš v Lonjerju in na Katinari.

Gledališka šola je trajala od februarja do konca sezone. Poučevalo je pet članov. Tečaje je obiskovalo 11 gojencev. Na koncu sezone je uprizorilo gledališče Jurčičevega »Desetega brata« v Delakovi prireditvi, da pregleda delo igralske šole, katere gojenci so uspešno igrali nekatere vidnejše vloge.

Slovensko narodno gledališče za Svobodno Tržaško ozemlje je bilo v tej sezoni edino stalno gledališče na tem ozemlju. Sovjet-

Ko sem prvokrat slišal očitane: Ne delaš za ljudstvo! — sem bil globoko potr. Moj občutek je bil podoben bridkosti človeka, ki je romal ponoči zaspan in truden; in ko se mu zdi, da že vidi svetlo okno svojega doma, spozna ves prestrašen, da stoji na tistem križpotu, od koder je bil nastopil svoje klaverno romanje.

Ivan Cankar

ška zveza ima nad 700 stalnih gledališč, Jugoslavija jih ima skoraj 50, nova tržaška državnica eno samo — a to mora stalno stremeti za tem, da bo njegov pomen in njegov vpliv v skladu z važnostjo Trsta, ki je drugo največje slovensko kulturno središče. Uveljavljati se mora v plemenitem tekmovanju z drugimi narodi in v bratski povezanosti z njimi za dosego najvišjih človečanskih smotrov. Med temi smotri je umetnostno prikazovanje neprestane borbe človeštva za dosego socialne pravičnosti na prvem mestu. Prednost gre novim graditeljem človeških duš, ki ustvarjajo po umetnostnih načelih socialnega realizma, kakršen se je v zadnjih desetletjih izoblikoval zlasti med slovanskimi narodi.

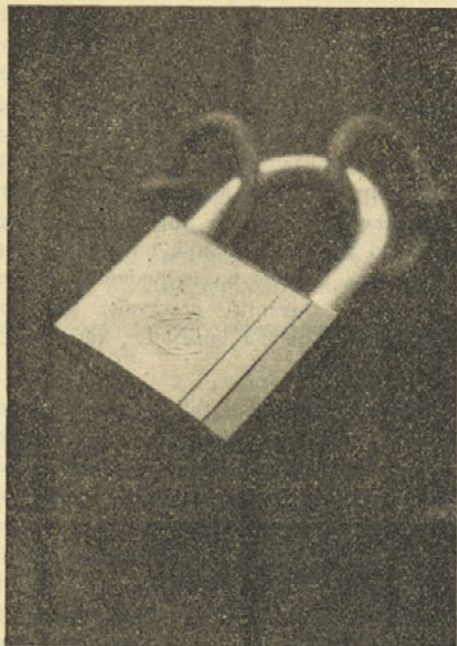
Na Tržaškem ozemlju se je do zdaj le delno izpolnilo veliko geslo iz osvobodilne borbe: »Smrt fašizmu — svobodo narodu!« Vse zdrave ljudske sile morajo sodelovati, da se geslo popolnoma izpolni. Slovensko gledališče se tem ljudskim težnjam ne more odtegovati.

Slov. narodno gledališče za STO. Prizor iz »Primorskih zdruha«

Slovensko šolstvo na STO-ju v l. 1947-48

Drago Pahor

Italijanska reakcionarna učiteljica Cossuta je zaklenila slovensko šolo v Trstu, oktobra 1948.

Več kot leto je preteklo, odkar je stopila v veljavo mirovna pogodba z Italijo, s katero je bilo ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje. Vendar ni ta nova državna tvorba še zaživela svojega samostojnega življenja. Se vedno je naše ozemlje razdeljeno v dva pasova, ki ju upravljata dve različni vojaški upravi: jugoslovanska cono B; angloameriška cono A. To neurejeno stanje se odraža seveda tudi na področju šolstva, kjer ni, kakor tudi na nobenem drugem področju uprave, prišlo niti do najmanjšega kontakta med obema upravama, da o potrebnem sodelovanju niti ne govorimo. Tako se razvija šolstvo v coni B v vse drugačnem vzdušju kakor v coni A. Najotipljivejši dokaz ločene rasti je obstoj dveh slovenskih učiteljskih: enega v Portorožu za istrsko okrožje, enega v Trstu za angloameriški pas STO-ja.

Na ozemlju pod upravo J. A. je uprava šolstva izročena organom tamošnje ljudske obla-

sti. Ze to dejstvo je gotovo poročstvo, da se šolska politika vodi povsem v skladu z interesi ljudstva, da so izločeni vsi tuji vplivi in da ne morejo priti do izraza nikaki šovinistični nagibi, ki bi zanašali nemir med tri narodnosti, živeče na ozemlju istrskega okrožja. Prav na vprašanju šolstva, ki je za vsak narod zibelka omike in svobodnega narodnega razvoja, so se najbolj zaostrovali narodnostni boji tudi na istrski zemlji, kjer je zaradi šovinističnega, nacionalističnega italijanskega pritiska kulturni razvoj tako Slovencev na Koprščini, kakor Hrvatov na Bujšćini zaostal na primitivni stopnji razvoja. Prav iz tega stanja, ki ga je zlasti močno potencirala prav zadnja, to je fašistična doba narodnega zatiranja, izhajajo mnoge objektivne težave, ki jih prosvetna ljudska oblast z nesebičnim sodelovanjem kulturnih delavcev krepko premaguje. Silen razvoj zlasti srednjega šolstva kaže, kako pripada vsak dan bolj preteklosti krilatica o «tužni Istri». Ko je slovensko in hrvatsko ljudstvo istrskega okrožja vzelo usodo svojega šolstva v svoje roke, je brez sence maščevalne revanše, z globoko občuteno demokratičnostjo priznalo svojim italijanskim sodeželanom polno svobodo kulturnega

Vpisovanje v slovensko šolo v ul. S. Frančiška v Trstu, — na ulici pred zaklenjenimi vrati.

**Medja vas, šola, požgana od nacifašistov
dne 16. 8. 1944.**

razvoja. Tako imajo danes Italijani poleg že obstoječih še nove srednje šole, ki jih niti pod Italijo niso imeli. Piran je dobil novo nižjo srednjo šolo in realno gimnazijo, v Izoli so odprli srednjo šolo, v Umagu, Bujah in Novem gradu pa so ustanovili strokovne šole kmetijskega tipa (avviamenti di tipo agrario).

Ljudska oblast v coni B je pričela krepko reševati tudi vprašanje šolskih zgradb. Tako je v zadnjem letu bilo zgrajenih 8 novih šolskih zgradb in sicer v Marezigah, Smarjah, Izoli, Kaštelu, Momjanu, Buženiji, Gamboču

in Murinu. Večja popravila pa so bila izvršena na 13 šolskih stavbah.

V angloameriški coni Tržaškega ozemlja sloni obstoj slovenskih šol le na ukazu ZVU štev. 18 z dne 8. nov. 1947., ki je vendarle nekaj »trdnejši« kot je bilo navadno upravno navodilo, ki ga je ZVU izdala z okrožnico štev. 8 z dne 8. X. 1945. Toda trdnost citiranega ukaza je omajal sam general Airey v svojem poročilu Varnostnemu svetu, v katerem pravi, da je »ločitev med šolami italijanskega jezika in šolami slovenskega jezika, ki temelji na rasnih nagibih (razlogi jezikovnega značaja so le malenkostni, ker govorijo vsi slovenski prebivalci področja italijanski) še vedno vprašanje, katerega je potrebno rešiti«.

Vojaška uprava je zgradila šolski upravni aparat brez ozira na voljo slovenskega ljudstva, ga podredila italijanski upravi in postavila vanj ljudi, predvsem nedomačine, ki so pripravljeni služiti interesom — vojaške uprave. Učiteljstvo ima nesiguren položaj in o namestitvah in odpustih odloča ne šolska, temveč policijska oblast. V taki situaciji je povsem razumljivo, da lahko šovinistični krogi sprožijo besno kampanjo proti slovenskemu šolstvu, katere logična posledica je poizkus, da se slovenskim otrokom zapro šolska vrata pred nosom (vpisovanje za šol. leto 1948-49 se je na šoli v ulici sv. Frančiška vršilo na cesti pred zaprto šolo). Skladno s to kampanjo pa je tudi ravnanje angloameriške šolske uprave, ki naroči poizkusno vpisovanje v dvoletno trgovsko in v srednjo tehnično šolo, torej s tem načelno pristane na ustanovitev teh šol, ko pa poskusno vpisovanje pokaže potrebo omenjenih šol, kratko malo pristanek požre. Brezuspešna je ostala tudi zahteva slovenskih staršev po ustanovitvi slovenskih šol v Miljah, Camporah in pri Svetem Kolombanu.

Koliko je angloameriški prosvetni upravi pri srečju kulturni dvig našega ljudstva, pa kaže dejstvo, da dosledno odklanja vse prošnje za dovoljenje uporabe šolskih prostorov za večerne tečaje, ki imajo edini namen, da mladino, ki je obiskovala le fašistične potujočevalnice, seznanijo поблиže s književno slovensščino.

OTROSKI VRTCI

Otroški vrtci so prav gotovo krvavo potrebni v mestu in predmestjih, kjer je predšolska mladina najbolj izpostavljena moralnim in fizičnim nevarnostim ceste, ko mora delavska mati za zaslužkom. Cetudi se je v preteklem letu vprašanje otroških vrtcev zgabilo nekako z mesta, vendarle niso rešeni najbolj pereči problemi. Starši dveh zasebnih vrtcev (Škorklja in Rocol) že dolgo zaman zahtevajo, da se tudi ta dva vrtca prevzame v vzdrževanje iz javnih sredstev. Prav tako je odprto vprašanje ustanovitve otroških vrtcev pri Sv. Ani, v okolišu šole v ulici Do-

nadoni in na Vrdelci, kjer je moral zasebni vrtec biti ukinjen zaradi popolnoma neprimernih prostorov.

V preteklem šolskem letu je uprava otroških vrtcev pri ZVU prevzela v oskrbo in vzdrževanje zasebne otroške vrtce na Opčinah, v Barkovljah in v Škednju; na novo pa otroške vrtce v Bazovici, Lonjerju, Sv. Križu, Trebčah in pri Sv. Jakobu.

V istrskem okrožju je ostalo število otroških vrtcev neizpremenjeno, medtem ko se je število vpisanih otrok nekoliko skršilo.

Statistično je bilo stanje otroških vrtcev v zadnjih dveh letih naslednje:

	Število vrtcev		Število otrok		Število vrtnaric	
	1946/47	1947/48	1946/47	1947/48	1946/47	1947/48
V coni A:						
Pod upravo otr. vrtcev	9	9	615	374	19	10
„ občinsko upravo		3		222		3
Zasebni		2		124		4
V coni B:						
V koprskem okraju	8	7	281	170	8	7
Na Buišćini (hrv.)		1		21		1
S k u p a j	17	22	896	911	27	25

OSNOVNE ŠOLE

V angloameriški coni Tržaškega ozemlja se je število osnovnih šol v preteklem letu povečalo za 4 nove. Ustanovljene so bile šole v Medji vasi, v Cerovljah in v Slivnem v nabrežinskem okraju ter šola na Pesku, ker je po razmejitvi ostalo gročansko šolsko poslopje izven cone. Z začetkom šol. leta 1947-48

je bila tudi šola v ulici Donadoni, kjer je bil prej samo en razred, razširjena v popolno osnovno šolo.

V koprskem okraju je število šol ostalo neizpremenjeno, medtem ko so na Buišćini ustanovili sedem novih šol (Brdo, Buje, Buture, Dajla, Novi grad, Petrovija in Rodini).

Naslednja statistična tabela omogoča primerjavo med šolskim letom 1946-47 in 1947-48:

	Število šol		Število učencev		Število učiteljev	
	1946/47	1947/48	1946/47	1947/48	1946/47	1947/48
Na Tržaškem	37	41	4206	4165	183	226
V Koprščini	35	35	2655	2591	89	100
Slovenske šole	72	76	6861	6756	272	326
Hrvatske šole na Buišćini	28	35	1103	1426	49	50
Srbska šola v Trstu	1	1	18	22	2	2
S k u p a j	101	112	7982	8204	323	378

Š O L A	Število dijakov		Število profesorjev	
	1946/47	1947/48	1946/47	1947/48
1. Slovenska višja realna gimnazija Trst	133	124	13	10
2. Slovenska nižja gimnazija Trst	614	580	22	35
3. Slovenska trgovska akademija Trst	78	76	12	9
4. Slovensko učiteljske Trst	—	26	—	5
5. Strokovna obrtna šola Trst	68	164	6	10
6. Strokovna trgovska šola Trst	126	175	8	11
7. Strokovno trgovski tečaj Ratinara	41	47	2	3
8. Strokovno obrtni tečaj Nabrežina	21	42	2	4
9. Strokovno trgovski tečaj Opčine	—	10	—	2
10. Strokovno trgovski tečaj Prosek	—	16	—	2
Cona A skupaj	1081	1260	65	91
1. Slovenska gimnazija Koper	163	227	10	12
2. Slovenska gimnazija Portorož	73	93	7	11
3. Učiteljske Portorož	27	41	8	6
4. Slovenska tehnična šola Koper	20	52	6	7
5. Pomorsko trgovska akademija Koper	29	39	9	9
6. Sadjarsko vinarska šola Koper	17	18	5	6
Cona B skupaj	329	470	45	51
Vseh slovenskih dijakov:				
C o n a A	1071	1260	65	91
C o n a B	329	470	45	51
Skupaj	1400	1730	110	142
7. Hrvatska gimnazija Buje	30	89	5	8
S k u p a j slovenskih in hrvatskih	1430	1819	115	150

V Portorožu obstaja tudi gluhonemnica, na kateri je bilo v šol. letu 1946-47 29 gojencev, v šolskem letu 1947-48 pa 32 gojencev. Na šoli so nastavljene štiri strokovne učne moči.

SREDNJE SOLE

Prvotni namen angloameriške VU je bil, da prenese pred uveljavljanjem mirovne po-

godbe slovensko učiteljske iz Gorice v Trst. Protesti goriških Slovencev pa so vendar nekaj zalegli in angloameriška VU je po izvršeni razmejitvi ustanovila z ukazom št. 18 z dne 8. nov. 1947. novo učiteljske v Trstu. K štirim strokovnim šolam, odnosno tečajem (avviamento), ki so pričeli z delom med šolskim letom 1946-47 sta se z začetkom šol. le-

Sola v Mavhinjah, ki so jo 1944 požgali nacisti

ta 1947-48 pridružila dva nova tečaja, in sicer na Proseku in na Opčinah. V dopolnjevanju šolske organizacije smo dobili v šol. letu 1948-49 namesto klasične gimnazije le klasično paralelko na realni gimnaziji, medtem ko smo zopet letos ostali, kot že povedano, opeharjeni za dvoletno trgovsko šolo in za srednjo tehnično šolo.

Število dijakov na srednjih šolah cone A se je nekoliko znižalo (za 19), toda to znižanje je le navidezno, kajti v resnici je porast naših dijakov zelo razveseljiv. Ker v prejšnjem šolskem letu dolgo ni bilo urejeno vprašanje nižjih strokovnih šol (saj je pričel šele v novembru pouk na strokovni šoli na Katinari; v ostalih strokovnih šolah šele junuarja 1947), so starši vpisali mnogo otrok, ki so jih namenili na te šole, v nižjo gimnazijo.

Prav tako nas mora navdajati z optimizmom številni porast dijakov na srednjih šolah Koprščine, kakor tudi na hrvatski gimnaziji v Bujah, kjer se vzgaja prva generacija domače hrvatske inteligence.

Iz skupnega porasta števila srednješolcev na vseh šolah STO-ja (389 dijakov) vidimo, da znaša ta porast v primeri s prejšnjim šolskim letom nekaj nad 27%.

V lanskem koledarju OF sem poročilo zaključil z besedami: «Vendar je naš pogled v bodočnost poln vedrine in optimizma. Naša šola se bo razvijala in razcvitala».

Zgoraj navedene statistike so neovrgljivo potrdilo, da je naš optimizem kljub vsem šolskim letom nekaj nad 27%.

Jaz vem za domovino in mi vsi jo slutimo. Kar so nam siloma vzeli, za kar so nas ogoljufali, bomo dobili povrnjeno in poplačano s stoterimi obrestmi! Naša domovina je boj in prihodnost; ta domovina je vredna najžlahtnejše krvi in najboljšega življenja.

Ivan Cankar

Likovna umetnost na STO-ju v l. 1948

Zorko Jelinčič

Likovna umetnost, slikarstvo in kiparstvo, je gotovo poleg glasbe najstarejša umetnost.

Ce je še danes v precejšnji meri privilegij premožnejših slojev, je vendar treba, da se tudi ljudstvo v okviru možnosti zani- ma zanj.

Trst je po osvobodilni vojni doživel na tem področju neki čuden, prav za prav protisloven razvoj. Cela vrsta umetnostno-razstavnih galerij je propadla. Galerija »Strega« in paviljon v Ljudskem vrtu sta postala — skladišči, Circolo Artistico v ul. Coroneo imajo rekviriran okupacijske čete, »San Giusto« je postal bar, »Michelazzi« in »Corso« se pečata le s prodajo umetno-obrtnih predmetov. Tako prirejata dejansko danes

umetnostne razstave le galeriji »Scorpione« in »Trieste«; ta zadnja pa spet precej neredno razstavlja.

Ako je bil Trst pod Italijo v umetnostnem pogledu provincialno mesto, je postal posebno po zaslugi galerije »Scorpione« tudi mednarodno pomembno.

Zanimivo je, da smo Slovenci v Trstu v sorazmerju z drugimi panogami v umetnosti najbolj zastopani in priznani med italijanskimi someščani. V letu 1948. so naši tržaški umetniki živahno razstavljali doma in v inozemstvu.

V božično-novoletni razstavi so v skupni razstavi 20 tržaških umetnikov v »Skorpijonu« razstavili tudi naši slovenski slikarji Avgust Cernigoj, Robert Hlavaty, Rudolf Saksida, Spacal Lojze ter kipar Marijan Cerne, ki jih prišteva tudi šovinistična kritika med najmočnejše tržaške slikarje.

V mesecu marcu je po večletnem odmoru spet razstavil Avgust Cernigoj v »Skorpijonu« 24 oljnatih slik in gvašev. Naš slikar, — letos je slavil svojo petdesetletnico, — ki je bil v svoji začetni dobi najbolj revolucionaren, »avantgardistični« umetnik v Trstu, se nam je predstavil v mnogo bolj umerjenem načinu slikanja. Če kaže v posameznih interierjih (slike iz notranjščine hiše) še znake umerjenega kubista, je v pokrajinskih slikah v glavnem realist, ki slikanih predmetov ne spreminja po svojih zamislih. Spomladi je po daljšem času nastopil samostojno s krepko razstavo pretežno oljnatih slik in nekaj gvašev Jože Cesar. V jedru je potrdil, kar mu je enodušno priznala tudi šovinistična kritika, krepko umetniško vrednost svojih del in dosledni razvoj v isti smeri impresionističnega realizma. Postal je barvno silovitejši, pač po svojem temperamentu in bolj dognan. Napredek pa je pokazal tudi v kompoziciji. Loteva se najrazličnejših, posebno socialnih snovi, ki mu umerjeno prilagojuje izraz na slikarska sredstva, stopnjuje barvne tone.

V oktobru 1948. so skoraj vsi slovenski umetniki Tržaškega ozemlja skupno razstavili v Kopru ob priliki razstave gospodar-

Avgust Cernigoj, Lastna podoba.

ske delavnosti v muzejski dvorani. Kljub temu da so bili malo prej skoraj vsi oddali večji del svojih umetnin za neko razstavo v inozemstvu, je prireditev lepo uspela. Cesar je razstavil več novih, krepkih stvaritev. Zelo zanimivo je »Delo v kleti«, kjer se zaradi izrazitosti odreka barvni pestrosti in ohranja le osnovne, bistvene tone. S tem dosega značilno monumentalnost.

Cernigoj je pokazal nekaj zanimivih impresionističnih pokrajin z morja in s Krasa, kjer se še bolj oddaljuje od nekdanjega svojega abstraktizma. Poleg oljnatih slik je razstavil še nekaj barvno izredno živih akvarelov.

Hlavaty ostaja sebi zvest s svojimi impresionističnimi akvareli pretežno srebrno stvih tonov, le v socialnih motivih postaja mračnejši.

Po dolgem presledku smo videli spet nekaj dobrih Lukežičevih impresionističnih olj v njemu lastni srebrni sivini pokrajin, zastrtih z mračno liričnostjo.

Saksida je razstavil nekaj oljnatih slik s svojimi sanjskimi prividi, ustvarja joč dosledno z umetniškim programom magičnega realizma, ki ga očitno izvaja zadnja leta s pridom, — četudi je še vedno jasno viden Spacalov vpliv.

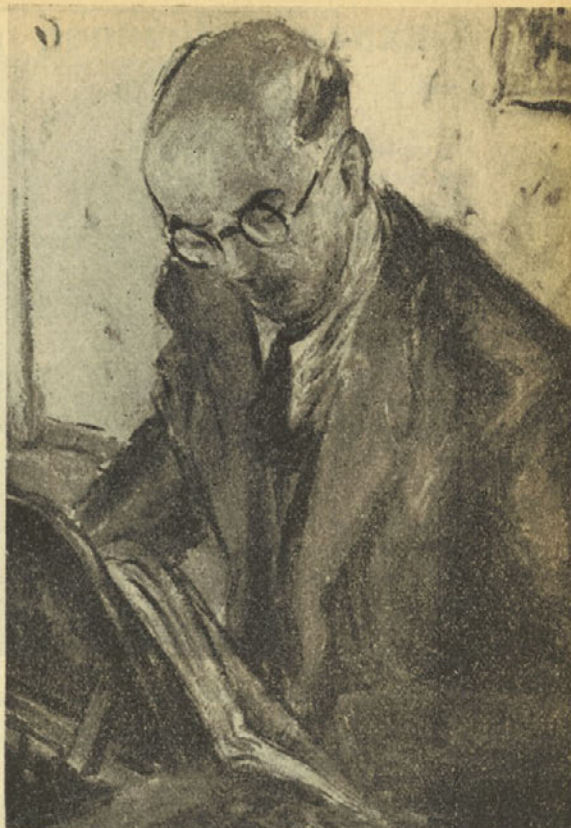
Spacal se je predstavil z zmerno kubističnimi monotipijami, ki so ugajale s svojimi vedrimi, čistimi barvami.

Fonda s svojimi živobarvnimi impresionističnimi pokrajinami ter Vogrič s svojimi risbami tržaški javnosti še nista bila znana.

Bolj znana sta mlada avantgardistična kiparja Cerne in Maovaz, ki sta razstavila vsak po dva dobra kipa.

Ko govorimo o slovenskih slikarjih, ne smemo prezreti niti razstave Pavla Klodiča iz pretekle zime v galeriji »Trieste«. Klodič je najčistejši tržaški marinist, slikar pomorskih pokrajin in ladij, — teh zadnjih s pravo znanstveno sistematičnostjo, kar mu ni šketo v dobro zaradi skoraj naturalističnega verizma. V posameznih delih, posebno v pokrajinah, se bolj sprosti s slikanjem »atmosfera«, razpoloženj, posebno večernih.

Na aprilski »Mednarodni razstavi moderne sodobne grafike« v »Skorpijonu«, kjer so bili najbolj zastopani slovenski in italijanski grafiki, so razstavili svoje grafične moj-

Jože Cesar, Portret skladatelja.

Robert Hlavaty, Ribiški čolni.

Avrelj Lukežič, Iz Žavelj proti Istri.

Avrelj Lukežič, Materinstvo

strovine Slovenci Debenjak Riko, Jakac Božidar, Maleš Miha, Veno Pilon in Sedej Maksim poleg naših zelo krepko zastopanih Tržičanov Cernigoja, Groma in Spacala. Razstava je vzbudila v tržaški javnosti, tudi šovinistični, upravičeno zanimanje in priznanje zaradi svoje umetniške višine.

Se večje zanimanje je vzbudila »Razstava češko-slovaške sodobne grafike«, kjer je razstavilo 30 najboljših češko-slovaških grafikov, članov praškega Združenja čeških grafikov Hollar, ki so razstavili 38 izbranih grafik vseh sodobnih umetniških smeri.

Mesec dni kasneje je bila odprta, isto tako v galeriji »Skorpion«, razstava ilustracije poljske knjige. Tudi ta razstava, sploh prva poljska razstava v Trstu, je bila pravo odkritje visoke umetniške višine poljske grafike v našem mestu. Pokazala je skupno z drugimi slovanskimi in mednarodnimi razstavami, kolikšno kulturno škodo je Trstu prizadejala šovinistična Italija, ki je hotela zabrisati vsako sled slovenske umetnosti v tržaški javnosti ter pretrgati vsak stik z umetnostjo bližnjega in bolj oddaljenega, posebno slovanskega zaledja Trsta.

Slovensko-hrvatska prosvetna zveza

A. Budal

Ker je krivična mirovna pogodba razkosala zapadno slovensko in hrvatsko ozemlje med tri države, se je prejšnja Slovenska prosvetna zveza preobnavala v Slovensko-hrvatsko prosvetno zvezo (SHPZ) za Svobodno Tržaško ozemlje. Njen namen je, da »daje izpodbude in smernice kulturnemu življenju Slovencev in Hrvatov STO-ja, pospešuje in podpira vsestransko delavnost vseh slovenskih in hrvatskih kulturnih, prosvetnih in znanstvenih organizacij ter ustanov STO-ja, koordinira delo med različnimi panogami kulturnega, prosvetnega in znanstvenega življenja Slovencev in Hrvatov STO-ja ter zadevnimi organizacijami in ustanovami, goji in čuva kulturno tradicijo in posebnosti ljudske kulture Slovencev in Hrvatov, prireja kulturne in prosvetne manifestacije in prireditve večjega obsega ali pomena« in skrbi vobče za vse kulturne in prosvetne potrebe Slovencev in Hrvatov na STO-ju.

Kako je SHPZ vršila svojo nalogo v prvem letu svojega obstoja, je najbolj nazorno pokazala predkonferenca za glavno skupščino 22. maja 1948, nato pa glavna skupščina sama 23. maja 1948 v kulturnem krožku »Skamperle« pri Sv. Ivanu v Trstu. Ves pregled njenega dela se je vršil v znamenju trezne kritike in samokritike. Tu je mogoče podati le strnjeno sliko tega velikanskega dela.

Tov. Drago Pahor je omenil na predkonferenci, da ovirajo slovensko kulturno delo predvsem okupacijske oblasti, ki se ravna'o po tujih smernicah. Zelo težko je vprašanje mladine, ki jo je fašizem delno potujčil, tako da se z veliko težavo vrača k svojemu bistvu. Senčna stran je v pasu A slepomišenje z apolitičnostjo šol in društev. V istrskem okrožju pod ljudsko oblastjo ni teh neprilik. Potrebna je večja povezava med Zvezo in društvi. Razmerje med društvi in Slovenskim narodnim g'edališčem se lahko še izboljša. Priporoča se čuvanje narodnih noš. Društva naj pomagajo pri tem, da bodo vsi slovenski otroci lahko hodili v slovenske šole.

V debati se je grajalo lahkomišelnostno pivanje tiste mladine, ki jo je fašizem delno zastrupil in se zato odteguje slovenskemu prosvetnemu okolju. Pri graditvi spomenikov padlim borcem naj se upoštevajo nasveti odseka za znanost in umetnost, da bodo spomeniki primerni in dostojni. Izražale so se želje po pogostejših obiskih delegatov Zveze po društvih. Delegati z Vrdele, od Sv. Ivana in iz Zavelj so tožili, da se tamkajšnja mladina s športom odtujaše svojemu jeziku.

Na glavni skupščini 23. maja 1948 se je pretresalo in kritiziralo v temeljitih poročilih in obširnih debatah velikansko enoletno delo SHPZ, ki ga je mogoče tu le kratko in pregledno predočiti.

Predsednik dr. Vladimir Bartol je poudaril, da se je slovensko, hrvatsko in italijansko kulturno delo vršilo najbolj nemoteno v coni B, pod ljudsko oblastjo, ker uveljavlja FLRJ načelo popolne narodnostne in kulturne enakopravnosti vseh svojih narodov, kakor je to posebno jasno pokazal za italijansko manjšino v Jugoslaviji festival ita-

Albert Sirk, Ribiči.

lijanske kulture v Rovinju v marcu 1948. To žal ne velja za slovensko manjšino v coni A Tržaškega ozemlja, kjer ZVU rada ovira slovensko kulturno delo, krati Slovincem dvorane in jih rada odriva na periferijo. Šolstvo trpi zaradi nezaželenih učiteljev in drugih neprilik. Proti neopravičenim oviram in šikanam je morala zavzeti SHPZ svoje odločno stališče od prvega dne svojega obstoja s protesti, resolucijami, okrožnicami in članki. Zato se naše kulturno in prosvetno življenje ni moglo razvijati tako, kakor bi se bilo lahko, če bi bila obveljala popolna narodna enakopravnost, zajamčena v mirovni pogodbi. Kljub temu so bili uspehi prav znatni. Naša pesem se ni glasila samo v ožjem krogu družtev, temveč je romala z gostovanji po vsem ozemlju in v Jugoslaviji celo do Skoplja med makedonske brate. Predsednik je priporočal vztrajno in podrobno delo, tudi če to ni zvezano z vidnimi in bučnimi manifestacijami in uspehi. Vabil je k takemu delu posebno srednjo generacijo, ki je pod fašizmom najbolj trpela in se ji okvare iz šolskih let najbolj poznajo. Podčrtal je potrebo večje discipline glede predavanj in zaključil: »Fašizem je bil v vojni premagan, toda prav tu na tem ozemlju vidimo, da še ni mrtev. Zato so potrebne: budnost, požrtvovalnost in disciplina. Zavedajmo se, da

živimo na izpostavljeni točki in da smo delec celote slovanstva in vsega naprednega človeštva, ki je na zmagovitem pohodu v borbi s silami teme in propadajočega kapitalističnega reda«.

Tov. Joco je podal tajniško poročilo o 28 sejah glavnega odbora in o podrobnih priporočilih in razpravah, ki so omogočile nepregledno število novih zamisli in izpodbud, n. pr.: množični nastop pevcev SHPZ na prvomajski proslavi 1947 in 1948, množični koncert SHPZ in Centro di Cultura Popolare na Opčinah 12. junija 1947, festival hrvatske kulture v Bujah, praznik slovenske pesmi i. dr. Vršile so se štiri prosvetne konference. Nekaj pomanjkljivosti je bilo v glavnem odboru, v društvih, ustanovah in drugod. Vendar so bili uspehi zadovoljivi, čeprav so tuje oblasti ovirale prost kulturni razvoj in so celo skušale razbijati enotnost s plačanci tujega imperializma.

V debati se je sprejel predlog, da se glavni odbor razširi s člani iz posameznih društev za cono A, v coni B pa se ustanovi podzveza za Slovence na Koprščini po vzorcu hrvatskega potsaveza na Buišćini.

O odseku za znanost in umetnost, o njegovih težavah in uspehih, je poročal tov. dr. Vl. Bartol. Odsek ima pet pododsekov: za glasbo, za znanost in študij, za likovno umetnost, za gledališče, za književnost. Z njim so v tesni zvezi ustanove: Slovensko narodno gledališče, Glasbena šola. Narodna študijska knjižnica. Odsek je obravnaval na 28 sejah nešteta podrobna vprašanja svojega področja. Glasbena šola je pokazala s svojo produkcijo napredek in uspeh, čeprav nima primernih prostorov, dovolj glasbil in učiteljev. Komorni zbor je še majhen, a njegova umetnostna raven je precejšnja. Uveljavlja se vokalni kvintet in razvija se godalni kvartet. Osnovala se je Operna šola. Glasbenemu sosvetu je poverjena koordinacija mnogoličnega glasbenega življenja. Pododsek za književnost je priredil nekaj literarnih večerov in literarnih natečajev. Pododsek za likovno umetnost je pripravljaj razstave in zbiral umetnine za stalno umetnostno galerijo. Pododsek za etnografijo zbira za etnografski muzej. Narodna študijska knjižnica ima le-

Lojze Spacal, Na Krasu

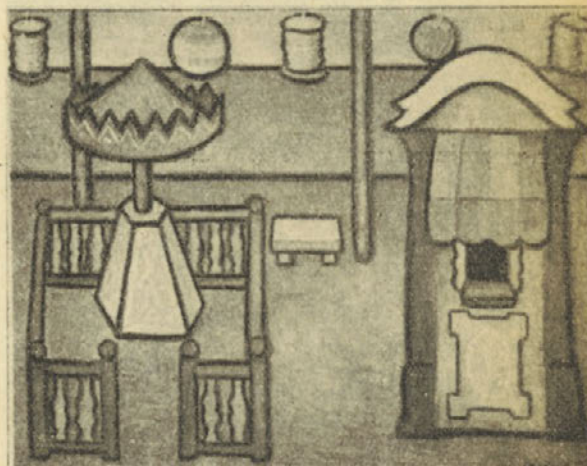
po število knjig, a ZVU je onemogočil, da bi dobila zanje primerne prostore

Sledilo je poročilo o Slovenskem narodnem gledališču. O tem prinaša Koledar poseben članek.

V debati je tov. Drago Fahor najkrepkeje poudaril, da smo Slovenci od Devina do Madžarske enotno združeni v skupnih kulturnih naporih in hočemo tudi ostati ena nedeljiva družina. V začetku svojega poročila o šolskem odseku je dejal: »Četudi poskušajo s potvarjanjem resnice skrivati zgodovinsko dejstvo, da se je slovensko ljudstvo v bojnem zavezništvu z italijanskimi demokratičnimi množicami rešilo s svojimi lastnimi silami in s krvavimi žrtvami iz dolgoletnega suženstva, se vendar ne bo da'a izbrisati iz duše slovenskega človeka samozaveš zmagovalca. Ta samozaveš in narodni ponos, kakor tudi globoko prepričanje o naših človečanskih pravicah, so tiste sile, ki nas vodijo in nas bodo vedno vodile skozi vse preizkušnje, ki nas še čakajo v borbi proti temnim imperialističnim silam.« Zato SHPZ budno spremlja razvoj slovenskega šolstva, opozarja javnost na vse, kar je v škodo naše pravilne duhovne rasti, vodi borbo za izboljšanje šolskih prilik, pomaga staršem in učencem preko težkoč, ki nastopajo kot posledica dolgoletnega raznarodovanja in zatiranja. V mestu in mešanih krajih je treba privedi vse slovenske otroke v slovensko šolo. Slovenci so sami vzdrževali šest otroških vrtcev. V Trstu in okolici je bilo 35 večernih tečajev. Odsek je oskrboval knjižnicam roditeljskih svetov »Cicibana« in »Pionirka«. Organiziral je tečaje za pomožne vrtnarice, knjigovodski tečaj in tečaj za žensko obrt. Priredil je razstavo ročnih del in poslal na svetovno žensko razstavo v Pariz večje število vezenin. Zbira statistične podatke o vsem šolstvu, zahteva slovenski razred za defektno deco, odbija z vsemi sredstvi napade na naše šolstvo. V debati je pripomnil tov. Carič, da ima v coni B vsaka narodnost primerno število svojih šol, vendar se kot posledica fašističnega potujčevanja še dogaja, da zahajajo nekateri hrvaški otroci v italijansko šolo; tu bi morala pomagati prosvetna društva.

Tov. M. Presl je poročal o delu odseka za ljudsko prosveto. Odsek skrbi za organizacijo in delo prosvetnih društev, oskrbuje njih knjižnice s knjigami, razmnožuje note in muzikalije, pripravlja besedilo in gradivo za dramske in druge kulturne prireditve. Težko se čuti pomanjkanje prostorov in ponekod tudi sposobnih ljudi. Največja ovira so tuja oblastva, ki skušajo ovirati ali celo onemogočiti delo prosvetnih društev. Odsek vključuje 53 prosvetnih društev z 9172 člani v coni A, 31 društev na Koprščini in 26 na Buiščini. Izdelal je minimalni 8-mesečni načrt za dobo od 1. 9. 1947 do 30. 4. 1948, ki se je dobro obnesel. Prosvetne konference so bile v Trstu, Nabrežini, na Opčinah in v Domju. Odsek je organiziral široko akcijo »Za zgraditev novih zidov na slovenskem kulturnem pogorišču« in več proslav po terenu: proslavo OF, Gregorčičevo, Prešernovo, Kosovelovo, Cankarjevo, Župančičevo proslavo, proslavo bazoviških žrtev, partizanski teden itd.

Skrbel je za kulturno-prosvetna predavanja, ki jih je bilo 171. Organiziral je knjižno razstavo v 31 krajih s 24.000 knjigami. V mešanih krajih so bili razstavljeni tudi italijanski prevodi iz slovanskih slovstev. Knjižnic je 50 z nad 12.000 knjigami. Literarni večeri so bili na Opčinah, v Nabrežini, Boljuncu, Kopru in Trstu. Celo take prireditve je skušala ZVU ovirati. Dramskih skupin je 31; odlikujejo se zlasti Opčine,

Rudolf Saksida, Cirkus.

Rocol, Prosek, Kontovel, Sv. Križ i. dr. Pionirske gledališke skupine dobro napredujejo.

Na STO-ju deluje 64 pevskih zborov z 2300 pevci in pevkami. Cuti se pomanjkanje pevovodij. Zbori so bili po večini precej delavni. Nekateri so priredili gostovanja po Jugoslaviji. Godb na pihala je bilo 14, tamburaških zborov 5, plesni orkestri 3. Razmnožilo se je 96 pesni v 32.000 izvodih in natisni o nekaj zbirk. Izhajati je začel Glasbeni vestnik.

Poročilo koordinacijskega odbora za Koper je dopolnilo prejšnja poročila. Ljudstvo si je zadalo nalogo: »V vsako slovensko vas prosvetno društvo«. Odpravljajo se ostanki analfabetizma. Izobraževalni tečajji so bili v 35 krajih, zlasti v prej zanemarjenem obalnem pasu. Predavanj je bilo 132, samostojnih kulturnih prireditev 55. Izobraževal-

no delo silno trpi zaradi pomanjkanja prostorov. Ljudsko izobraževalno delo postaja množično.

Poročilo tov. Serga Ljuba o Bujšćini kaže posledice nekdanjega avstrijskega, nato pa nečloveškega italijanskega zatiranja. Zmaga je prinesla Hrvatom popolno enakopravnost z Italijani. Potsavez šteje 26 društev z 2490 člani. Izobraževalnih tečajev je bilo 42. Po društvenih knjižnicah je 2500 knjig, a čita se veliko premalo. Predavanj je bilo 350, prireditev 110. Narodno zavest je silno poživil uspeli festival hrvatske kulture v Bujah od 5. do 12. novembra 1947 s 15.000 udeleženci. Na Bujšćini je 35 osnovnih šol in nižja hrvatska gimnazija.

Tov. D. Hreščak je poročal o Odboru za zgraditev novih zidov na slovenskem kulturnem pogorišču. Razposlala se je spomenica za nabiranje darov, ki se natekajo polagoma, kakor izkazuje seznam v dnevnem časopisu. Nabiranje vodijo prosvetna društva s tričlanskim odborom. Društva, ki si sama gradijo domove, predložijo Zvezi svoj gradbeni načrt. Sklene se, da se odbor za zgraditev novih zidov registrira kot javno-pravno telo.

Po pregledu vsega dela so bile volitve novega, razširjenega glavnega odbora. Izvoljeni so bili: dr. H'avaty, Robert, predsednik, podpredsedniki prof. Mišurac Rihard, Piščanc Anton, prof. Budal Andrej, tajnik Pahor Drago, namestnik tajnika Presl Miro, blagajnik Maver Danilo; odborniki: Bidovec Stane, Turk Danilo, Rioza Ivan, Hrovatin Lucija, Husu Marija, Gruden Anton, Grgič Rafael, Sluga Karlo, Zerjal Rudi, Vesel Gorazd, Smodlak Aleksandra, Bržan Josip, Marion Sikst; načelniki odsekov: za znanost in umetnost prof. Ravbar Miroslav, za ljudsko prosveto Majnik Marija, za šolstvo Čok Tončka, nadzorni odbor: Je'inčič Zorko, predsednik, Kozlovič Oktavijan, Bole Stanko, Bidovec Ivan, Sabadin Jožip; razsodišče: dr. Rapotec Vinko; predsednik, Božič Anton, Gombač Franc, Grižonič Jože, dr. Jože Dekleva.

Ob zaključku občnega zbora je bila soglasno sprejeta resolucija, ki najodločneje obsoja dosedanje sovražno stališče tujih oblastev do slovenskega kulturnega življenja in zahteva popolno priznanje vseh ti-

Jože Cesar, Branjevka.

stih kulturnih pravic in svoboščin, ki so tržaškim Slovincem zajamčene po mirovni pogodbi.

Delegati so obsodili novo nasilje nad slovenskim ljudstvom v Italiji, izvršeno s krivično obsodbo slovenskega pisatelja Damira Feigla.

Po obnem zboru nadaljuje SHPZ svoje delo v začrtanem pravcu. Dne 30. maja se je vršil tabor OF v Mavhinjah s sodelovanjem prosvetnih društev. Dne 13. junija 1948 je bil velik praznik narodnih noš v Lonjerju in na Katinari. V juliju je bila slovesna proslava petdesetletnice prosvetnega društva v Padričah.

Dne 29. avgusta 1948 je slavilo Prosvetno društvo «Valentin Vodnik» v Dolini svojo sedemdesetletnico in znova dvignilo zastavo, ki je morala biti v dobi zatiranja skrita. Na velikem ljudskem slavlju so nastopili pevski zbori iz Doline, Boljunca, Boršta, Kolonkova, Sv. Jakoba, Sv. Justa, Sv. Ivana in Skednja. V imenu SHPZ je govoril njen predsednik tov. dr. Robert Hlavaty, za Centro di Cultura Popolare pa prof. Oskar Ferlan, ki je skušal svečanost skaliti z neprimernimi izvajanjem.

Kakor druga leta se je udeležila SHPZ bazoviških slavnosti, ki so trajale od 4. do 6. septembra 1948, skupno z drugimi antifašističnimi organizacijami. Njeni govorniki so poudarjali, da visoki smotri bazoviških junakov še zmeraj niso doseženi posebno zato, ker tuje oblasti kršijo mirovno pogodbo in ne priznavajo Slovincem na STO-ju tiste enakopravnosti, ki jim je v mirovni pogodbi zajamčena.

Dne 12. septembra 1948 se je vršila pri Sv. Ivanu konferenca SHPZ, na kateri je tajnik tov. Drago Pahor očrtal nevarnosti zaradi spora v tržaškem demokratičnem taboru. Po temeljiti in vsestranski debati, ki so se je udeležili številni delegati, je bila sprejeta in objavljena sledeča izjava:

«V trenutku nevarnosti za enotnost slovenskega prebivalstva Tržaškega ozemlja, ki je nastala s sporom v tržaškem demokratičnem taboru, podaja prosvetni aktiv SHPZ sledečo izjavo:

1. SHPZ bo kot usmerjevalka prosvetne in kulturne dejavnosti slovenskega prebivalstva

na Tržaškem ozemlju nadaljevala svojo dosedanje pot, ki so si jo začrtala naša prosvetna društva takoj po osvoboditvi izpod fašizma in ki jo je v mnogih izjavah in resolucijah pokazala SPZ in SHPZ.

2. Politični spor, ki nima primere v naši zgodovini, ne sme zavirati in rušiti prosvetnega in kulturnega udejstvovanja slovenskega ljudstva na Tržaškem ozemlju.

3. Ker naša kultura ni apolitična, mora biti trdno povezana z naprednim slovansko italijanskim demokratičnim gibanjem. Našo ljudsko kulturo mora slejkoprej poživljati in voditi duh narodnoosvobodilne borbe in Osvobodilne fronte, osnovne politične organizacije slovenskega ljudstva na Tržaškem ozemlju.

4. Iz tega nujno izvira zahteva, da bodi slovenska kultura na tem ozemlju tesno povezana z napredno kulturo svojega naroda.

5. V tem času moramo še posebej pokazati na nevarnost, da bi utegnili bivši kolaboracionisti izkoristiti našo slabost ter se vrniti v prosvetna društva. Zato morajo biti vse demokratične sile budno na straži ter odbiti naskok imperializma in njegovih pomagačev.

V nadaljnjem razvoju spora je vidaljevska OF odobrila in objavila resolucijo, ki je napovedovala, da se hoče ta skupina nasilno polastiti SHPZ. Glavni odbor SHPZ je sklepal o nastalem položaju in izdal naslednji poziv:

Občni zbor SHPZ.

«Glavni odbor SHPZ je na seji 5. oktobra 1948 preučil položaj v zvezi z resolucijo vidalijske OF, ki se dotika tudi slovenskega prosvetnega delovanja.

Po nastanku spora je SHPZ — v želji ohraniti nemoteno delo prosvetnih društev in ustanov in v prepričanju, da se politični spor more rešiti v političnih organizacijah samih — poslala okrožnico vsem prosvetnim društvom in ustanovam z naročilom, da preprečijo razdiralno delo na prosvetnem področju.

To stališče glavnega odbora je potrdil tudi plenum slovenskih in hrvatskih prosvetnih društev in ustanov dne 12. septembra.

Kljub dobri volji glavnega odbora in vseh organov SHPZ so se množili primeri, da je neka skupina izigrala dobro znano stališče SHPZ in da je mnogo prireditev, pri katerih so sodelovala prosvetna društva, izrabljala v razdiralne namene.

Višek teh razbijaških poizkusov pomeni

resolucija vidalijske OF, ki se hoče nasilno polastiti SHPZ.

Glavni odbor SHPZ obsoja razdiralno početje organizacij in posameznikov, ki brezvestno rušijo našo kulturno zgradbo; s tem bi hoteli razdreti tisto organsko kulturno povezanost slovenskega in hrvatskega naroda z njunima matičnima narodoma v svobodni domovini ter oropati naše ljudstvo ene glavnih pridobitev krvave narodnoosvobodilne vojne, na katere tradicijah se njegova kulturna rast razvija; s tem samo škodijo napredku slovenskega ljudstva na Tržaškem ozemlju in koristijo imperializmu in njegovim pomagačem.

Pozivamo vse Slovence in Hrvate, da nadaljujejo dosedanje smer prosvetnega delovanja, ki mora sloneti na kulturni enotnosti z matičnim narodom, ki svobodno gradi napredno kulturo in koraka v socializem.

SHPZ skrbno čuva nad tem, da se v pozivu izražene smernice uveljavijo.

Slovenske knjižne izdaje in periodični tisk v letu 1947-48

A. Budal

Kadarkoli pišemo ali govorimo o kateremkoli vprašanju, ki se tiče današnje nesvobodne zapadne Slovenije, t. j. Slovencev na Svobodnem Tržaškem ozemlju in v Italiji, ne smemo nikoli pozabiti, da so bili v njej najvišji smotri druge svetovne vojne, osvobojeenje zatiranih narodov, iztrebljenje fašizma in uveljavljanje osnovnih človečanskih pravic, grdo izdani in se še zmeraj vsak dan grdo izdajajo. Samo v tej Sloveniji Slovenci ne uživajo nobene enakopravnosti, njih jezikovne pravice se neprestano gazijo, določbe mirovne pogodbe, ki so jo podpisale vse prizadete države, tudi Amerika, Anglija in Italija, se brezobzirno kršijo, kakor v zasmeh nesvobodnih Slovencev, ki se sklicujejo nanje. Na papirju je vse priznано in podpisano, mirovna pogodba, tržaški statut in nova italijanska ustava priznavajo Slovincem vse narodne pravice,

v resnici pa so Slovenci od vsega tega skoraj tako daleč, kakor so bili prej pod fašizmom, če odštejemo nekaj nepopolnega šolstva in nekaj preganjanega tiska.

V tej luči je treba gledati knjižne izdaje in periodični tisk teh Slovencev. Če pomislimo, da je Trst po številu prebivalstva drugo slovensko mesto brž za Ljubljano in da je bila Gorica pred fašizmom važno slovensko kulturno središče, kjer je izhajalo precejšnje število slovenskih knjig in listov, se ob današnji publicistični suši vprašujemo: »Takšni so torej sadovi zapadne demokracije? Tako na zapadna Slovenija pod tujim gospodvom duševno hira?«

KNJIZNE IZDAJE

Po uveljavljanju krivične mirovne pogodbe se je večina primorskih Slovencev združila z Ljudsko republiko Slovenijo. Ozem-

lje tržaških in goriških slovenskih založb se je skrčilo. To je posebno prizadelo glavno založniško podjetje, Gregorčičevo založbo. Vendar je ta izdala tudi zadnje leto običajne tri knjige. Najvažnejša je »Koledar Osvobodilne fronte za Svobodno Tržaško ozemlje — 1948«, nekakšna glavna knjiga slovenskih domov na slovenskem zapadu, z mnogovrstno leposlovno, kulturno, zgodovinsko in strokovno vsebino, zbirališče tržaških, goriških in drugih slovenskih kulturnih delavcev in strokovnih peres. A. Cernigoj je dal knjigi novo, preprosto in lično opremo. Kot izvirna povest je izšla knjiga Francea Bevka »Morje luči«, ponatis nekdanje lepe in že redke povesti »V mestu gorijo luči«, s preglednim uvodom A. Budala o knjižnem delu najplodovitejšega primorskega pisatelja in borca za svobodo in z obilnim slovarčkom manj znanih besed. Kot mladinska knjiga je izšel Vladimirja Mazačeka »Murek« v prevodu A. Budala, vesela in zaostna doživetja mačjega paglavčka, in s slikami Roberta Hlavatyja.

Založništvo »Primorski dnevnik« v Trstu je izdalo kot prvi zvezek Ljudske knjižnice Lazarja Lagina »Oklopnico Anuško« v prevodu Ivana Marlinčiča, kot drugi zvezek pa Aleksandra Becka »Volokolamsko cesto« v prevodu Vladimirja Bartoa. Knjiga sodi med najnazornejše slike iz veličastne sovjetske domovinske vojne zoper nacističnega zmaja, ki je z jeklenim in ognjenim gobcem že ovohaval Moskvo.

Slovensko-hrvatska prosvetna zveza je izdala »Narodne pesmi za sopran in alto«, ki jih je uredil U. Vrabec, in »Slovenske vesele narodne pesmi za moški zbor«, oboje v žepni obliki, da zadosti najnujnejšim potrebam prosvetnih društev in širšega pojčega občinstva.

V samozaložbi je izšel v Trstu Antona Novačana »Peti evangelij«, obširen epskolirski izliv kot »kos življenja, morda celo slovenskega«, delo pesnika, ko ebajočega med domom in tujim vrtincem.

Dr. Metod Turnšek je izdal v samozaložbi v Trstu slavnostni album »Slovenija« v primerni opremi.

Tiskarsko podjetje L. Lukežič je nadaljevalo v Gorici izdajanje »Nove Talije«, izšli so zvezki 44—47; Reimmichl-Premrl »Snu-

bač v pasti«, »Pogodba«, »Učinkovito zdravilo« in Fr. Premrl »Kdo je gospodar v hiši?« Izdalo je tretji, izpopolnjeni natis dr. Josipa Nemca »Grammatica della lingua slovena« in »Kmetijski stenski koledar 1948«

V samozaložbi je izdal v Gorici Veenceslav Sejavec zbirko večinoma duhovnih pesmi »Režnji oblaki« kot nadaljevanje svojih pesmi iz l. 1934, prav tako dr. Josip Tulnabožni »Sopek cvetlični«. Katoliška knjigar- na v Gorici je založila stenski koledar 1948.

Prosvetni urad Zavezniške vojaške uprave v Trstu je izdal »Slovensko slovnico« za srednje šole dr. Toneta Kacina in Martina Jevnikarja, »Zemljepisni atlas« Visintina in Velikonje za srednje šole in posebej atlas za osnovne šole in ponatisnil nekaj računice in beril.

PERIODICNI TISK

Med periodičnimi izdajami zavzema važno mesto kulturna revija »Razgledi«, ki jo izdaja Založništvo tržaškega tiska. Če sta izhajala prvi in drugi letnik precej neredno in z velikimi zamudami, ker je bil glavni urednik preobložen s posli, zlasti v letu mirovne konference, je dosegel tretji letnik v nekaj mesecih redno izhajanje. Dasi obeta uredništvo ob začetku tretjega letnika: »Program bo isti kot doslej: gojitev naše lepe besede in obramba naših narod-

1. maj 1948. v Trstu. Pevski zbori SHPZ na Stadionu.

nih in demokratičnih pravic v duhu, ki nas je vodil v osvobodilnem boju», je vendar razlika med prvima dvema in tretjim letnikom precej občutna. Zdaj se posveča večja skrb leposlovju s tržaških tal in perečim političnim, gospodarskim in kulturnim vprašanjem Tržaškega ozemlja. Z odkrito, pošteno besedo se list bori za mir in pravico o visoki človečanski in kulturni

ravni najboljših duhov, ki so zapadnim demokratom in neofašistom v najtežjih trenutkih kazali mirno in zavestno neizkrivljeno zrcalo njihove krivične verolomnosti. Zdaj ima list tudi umetniške priloge.

»Ljudski tednik« s satirično »Kraško burjo« vrši kot družinski list podobno nalogo za najširše sloje, pojasnjuje zgovorno dnevna vprašanja, podaia dobre razglede po slo-

Praznik narodnih noš v Lonjerju 13. jun.

vanskem svetu, po umetnosti in prosveti, po tehniki in iznajdbah, upošteva kmetijstvo in gospodinjstvo, goji novečo in roman, ilustracije in šport. Rad bi bil vsem vse in čisto se mu to posreči, kajti njegovi uredniki vedo vse — ali skoraj vse.

»Glas mladih« s pionirskim glasilom »Mihec in Jakec« skrbi za vse mladinske potrebe najmlajših in odraslih v borbi za mir in lepšo bodočnost, za obnovo, napredek in bratstvo. Vsaka nova številka je polna novih misli in slik in bogati z njimi našo mladino.

Stirinajstnevnik »Delavska in kmečka enotnost« usmerja najširše množice, obdeluje sindikalna, družbena in strokovna vprašanja in opravlja pomembno kulturno nalogo. Stirinajstnevnik »Gospodarstvo« pretresa svetovna, evropska in prav posebej tržaška gospodarska vprašanja in išče najprimernejšo rešitev. »Glasbeni vestnik« izhaja po potrebi in gradi v svoji stroki na starih in novih izkušnjah.

Akadska revija »Jadrane« ima svojo posebno smer. Vatikanski krogi so izdajali do avgusta 1948 »Teden«. V podobnem duhu izhaja goriški mladinski »Pastirček«, ki bi rad izpodrival »Cicibana«.

V političnem časopisju se uveljavlja »Primorski dnevnik« kot glasilo Osvobodilne fronte za Svobodno tržaško ozemlje z nepopustljivo borbo zoper družbene, narodne in kulturne krivice, ki se neoprestano godijo protifašističnemu prebivalstvu. Ta borba se je tako zaostila, da so mu oblasti zameri-

le njegovo odkrito, moško kritiko in samokritiko in so ga skušale gmotno streti s pravilčno visoko sodno globo skoraj treh milijonov lir. Toda množice so se navdušeno zavzele za svoje glasilo in onemogočile tuje nakane. Kot slovenski list so ga ogrožali tudi ideološki »tovariši« in neprijatelji, ki so šli po novi poti.

Podobno se je godilo tedniku »Soča« na Goriškem. List je glasilo Demokratične fronte Slovencev v Italiji. Sovražni krogi so našuntali tujim vplivom podlegajoče Slovence, naj tožijo list zaradi njegovega poročanja o jugoslovanskih razpravah zoper narodne izdajalce. Urednik »Soče«, sedemdesetletni pisatelj Damir Feigel, je bil obsojen na milijonsko globo in eno leto zapora. Tako so postali tudi slovenski uredniki končno milijonarji. Take pravde ostanejo v slovenski zgodovini kot neizbrisna neofašistična sramota.

Iz popolnega neumevanja vse slovenske in slovanske zgodovine poganja skoraj vse, kar pišeta tržaški in goriški tednik »Demokracija« in goriški katoliški tednik »Slovenski Primorec«. Ob jezikovnih vprašanjih ubere ta včasih kakšno pravo struno, podlegata pa zmeraj znova čisto tujim, neslovenskim in neslovenskim ideologijam.

Slovenski tisk ima na Tržaškem in Goriškem svoje zelo zanimive in silno poučne usode. Kar ga je res slovenskega, vrši svojo nalogo in svojo borbo častno, dobro, stalno in — uspešno.

Slovensko slovstvo v preteklem letu

Lino Legiša

Po poletju 1947 smo dobili precejšnje število knjig, večjih in pomembnejših novosti pa ni bilo ravno preveč. Oton Zupančič, ki je priznan kot prvi živeči pesnik, je januarja 1948 slavil svojo sedemdesetletnico. Za to priliko mu je Društvo slovenskih književnikov izdalo knjigo Veš. poet. Naslov je po pesmi, ki jo je Zupančič že v prvih časih partizanskega boja poslal v hribe in v kateri

je povedal, da pesnik v najtežjih časih svojega naroda ne more stati ob strani, ampak da mu mora zapeti pesem, ki bo podžigala proti tujcu na naši zemlji. V knjigi so zbrane pesmi, s katerimi je Zupančič spremljal naše trpljenje, boj in osvoboditev, še več pa je člankov, ki jih je napisal ob dogajanju po vojski, ko je slo bodisi za vprašanje Primorske in posebej Trsta, Koroške,

bodisi dela za obnovo, mladine ali slovenskega jezika. Pesnik Anton Vodnik je izdal svojo četrto zbirko Srebrni rog. To so silno rahle pesmi, lahno tekoče in kristalne. Življenje je v njih privzdignjeno, presejano, zato človeka dvigajo v lepoto in ga očiščujejo. Njegov pogled je za marsikoga odmaknjen, v resnici pogreša večkrat življenjske pretresljivosti. V novjših pesmih pa je bliže stvarnosti, še posebej v nekaterih podobah iz zadnje vojske, kjer je trpljenje in smrt naših ljudi poveljučano lepo. Bogomil Fatur, rojen na notranjskem Premu, je zbral svoje pesmi izpred vojske in jim dodal nove v Knjigi lirike. Starejše pesmi so zanimive in kažejo precejšnjo spretnost. Od najmlajših je prinesla nekaj svežega Ada Skerl. Njene pesmi so lepe, neposredne ljubezenske izpovedi in nekatere so morale nalleti na splošno priznanje. Tudi Ivo Minatti ima v zbirki S poti tople in kdaj prijetno otožne, čustvene pesmi, ki so mu nastajale v partizanih. Te čase opeva v svojih Pesmih tudi Vida Brest. Pisateljica Milena Mohorič pa je v knjigi Samotni breg objavila pesmi žene in matere, ki jo odtrgajo od otroka in ki trpi z drugimi v taborišču na Rabu.

Pisatelj Miško Kranjec, ki se je uveljavil že pred vojsko, je zbral svoje novele in jih izdal v knjigah Majhne so te stvari in Pomlad. To so njegove najboljše stvari. Z njimi je toplo pesniško, realistično, pa vendar zraven z neko mero sanjivosti odkril lepoto svojega Prekmurja. V raznih zgodbah je opisal življenje malih ljudi, ki sanjajo o sreči in ljubezni, pa se morajo boriti s trdim življenjem, hoditi na delo daleč od doizšel njegov roman Fara sv. Ivana. Tu je izšel njegov roman Fara sv. Ivana. Tu je opisal življenje v Slovenskih goricah tik pred vojsko, ko pričakujejo nekateri rešitve od Hitlerja, medtem ko se drugi zavzemajo za novi svet. Predvsem je v delu prikazana družba izobražencev na deželi. Juš Kozak je na novo izdal roman Sentpeter, sliko nekdanjega še kmečkega in obrtniškega ljubljanskega predmestja, zraven pa knjigo Lesena žlica. To so spomini na italijansko okupacijo, na ljubljanske ječe in življenje v internaciji. Oživljene so nekatere zanimive postave, na primer Aleš Stanovnik, voditelj krščanskih socialistov, ki je

moral pasti kot talec. Filip Kalan, s prvim imenom Kumbatovič, je objavil novelo Otrok, ki jo je zdaj predelal in dopolnil. Kalan piše spretno in lepo, zanimivo je napisana tudi ta zgodba pisarniške uradnice, študenta pisatelja in njunega nezakonskega otroka. Veliko je zgodb, ki obravnavajo čas okupacije in partizanskega bojevanja. V knjigi Iz partizanskih let, ki jo je uredil Josip Vidmar, je zbranih nekaj boljših stvari, na priliko novele Cirila Kosmača, Miška Kranjca, Karla Grabeljska. O teh časih govorijo knjige kakor Mule Toneta Seliškarja, Partizanske zgodbe Franceta Kosmača, zbornik Partizanska leta, druga knjiga, ki je izšla v Prešernovi knjižnici, in druge. Zelo zanimivo delo je biografski roman Pogine naj pes, ki ga je napisal Anton Slodnjak. To sta dve knjigi, ki obravnavata življenje enega naših največjih mož, pesnika, pisatelja, kritika in voditelja Franceta Levstika. Delo je nekaj vmes med pripovedništvom in zgodovino, odkriva pa poleg glavne osebe celo vrsto znanih postav iz naše preteklosti in ni čuda, da je bilo tako kmalu razprodano. Bralci so si iz dela veliko laže ustvarili sliko o življenju večjih in manjših mož, ki so se zapisali v našo zgodovino, kakor pa bi si mogli iz raznih še nepopolnih zgodovinskih razprav. Pisatelj Makso Snuderl je v knjigi Od polnoči do polnoči izdal novele, ki so bile napisane že prejšnje čase, in jim dodal nekatere, ki obravnavajo partizanska leta. Omeniti moramo še nekaj mladinskih del. Tako bi bilo Petelinje pero, kjer je Venčeslav Winkler posrečeno obdelal snov iz kmečkih uperov, že omenjene Seliškarjeve Mule, Jožeta Pahorja Otrok črnega rodu ali Bevkov Tonček, v katerem je prikazano življenje naših otrok v fašistovski šoli na Primorskem. Bevk je poleg tega izdal knjigo Novele, v kateri so zbrane nekatere njegove boljše stvari, napisane že pred vojsko.

Mitja Vošnjak, mlajši pisatelj, je v delu Velika matura obdelal študentovsko življenje na ptujski gimnaziji v času pred zadnjo vojsko. Prikazano je, kako se mladi ljudje postavljajo nasproti perečim vprašanjem tega časa in kako prebijejo veliko preizkušnjo.

Dramska dela so bolj redka. Miško Kranjec je po svojih novelah napisal igro Pot do zločina. Pri kritiki ni našla milosti, pač

pa pri širšem občinstvu. Precej je uspel Ivan Potrč z igrami, ki prikazujejo podeželske socialne in politične razmere v zadnjih letih. Nekaj iger je napisal plodoviti Anton Ingolič, poskusil se je tudi mladi France Kosmač. Precej spretno, toda neživljenjsko delo je Stvar Jurija Trajbasa, ki ga je napisal Vitomil Zupan. Življenje na mladinski progi pa sta vzela za snov Dušan Zeljeznov in Herbert Gruen, oba iz vrst najmlajših, v skupnem delu Mladost pod soncem.

Treba je omeniti še nekatere izdaje starejših pisateljev, na primer Izbrane novele Milana Puglja, ki jih je uredil France Koblar, zraven pa vrsto knjig iz zbirke Zbra-

na dela slovenskih pesnikov in pisateljev, kjer so izšli po en zvezek Gregorčiča, Levstika in Kersnika in dva Jurčiča, medtem ko je izšlo v šolski in poljudni izdaji Klasje še več takih del, tako Cankarjev Hlapec Jernej, Zupančičeve pesmi, nekaj Kersnika, Stritarja in drugih. Poleg osrednje slovstvene revije Novi svet, ki izhaja zdaj pod uredništvom Ferda Kozaka in to bolj redno, je v Mariboru začela izhajati revija Nova obzorja. Nadaljuje torej predvojna mariborska Obzorja. Dolgo napovedana Slavistična revija je tudi že zunaj in bo ustregla tistim, ki si želijo razprav iz področja slovenske literarne zgodovine in jezika.

Kaj je kultura? Literatura, umetnost, znanost — to je le zunanji izraz, je le dokument narodove kulture. Naša slovenska kultura je rezultat vsega našega duševnega in materialnega dela od začetka zavednega narodovega življenja do danes. — Zgodovina narodove kulture in zgodovina naroda samega, je zgodovina njegovega političnega, družbenega in gospodarskega razvoja.

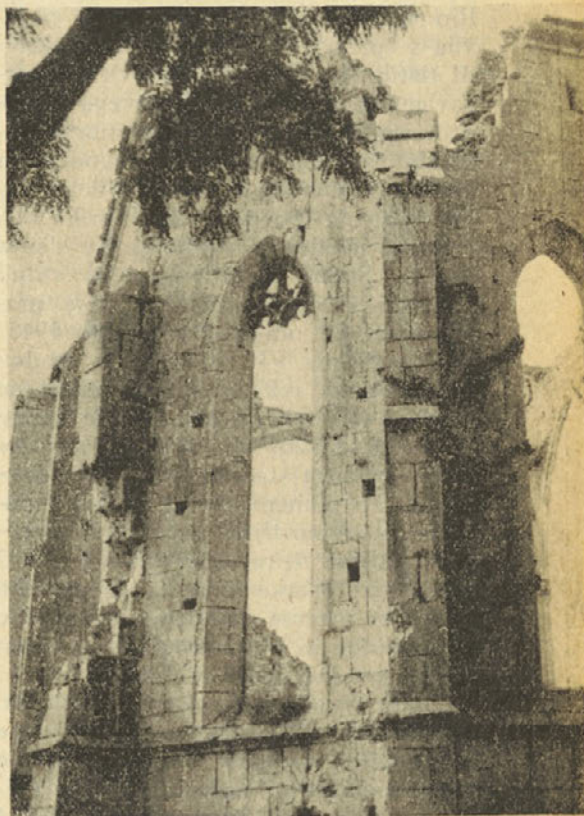

Nobeno delo, ki ga je izvršil človek v prilog svobode, torej v prilog kulture, ne izgine za vekomaj, ne ogenj ga ne more za vekomaj pokončati, ne meč!

Iz ponižanja, iz h'apčevstva, iz sramote in bede se bo vzdignil naš narod v novo, svetlo življenje, očiščen in pomlajen.

Ivan Cankar

Razvalina stare umetniške cerkve v Stivanu pri Devinu. Italijanski šovinizem je ni dal obnoviti, da ne bi pričala o srednjeevropski umetnosti pri nas

Enakopravnost na STO-ju

Dr. Vinko Rapotec

Čudna usoda je doletela novo državico, ki jo je ustanovila mirovna pogodba z Italijo, da je bila po osvoboditvi in na dan ratifikacije te pogodbe dne 15. sept. 1948. razdeljena na dva dela, na jugoslovansko cono B in britansko-ameriško cono A. Uprava je na obeh ozemljih potekala popolnoma ločeno. V obeh conah živijo Slovani in Italijani. Za obe coni je nastopil problem ureditve pravičnega sožitja narodov na ozemlju, za katero je mirovna konferenca v mirovni pogodbi z Italijo sklenila stalni statut in ga objavila v prilogi VI. Res se je po krivdi tistih, ki niso z ustanovitvijo države, ki je bila plod težkega kompromisa, mislili resno, neprimerno zavlekla izvedba mirovne pogodbe in statuta. Guverner bi moral biti po duhu mirovne pogodbe čl. I pril. VII. čimprej uveden v funkcijo. Še danes ga ni. Stalni statut sicer ni stopil v celoti v veljavo, akoravno je pravomočen že od 15. septembra 1948., toda v prilogi VII. z Italijo je predviden začasni režim, dokler statut ne stopi v veljavo. Po členu 2. je začasni režim dolžan uporabljati tiste določbe stalnega statuta, ki se dajo uporabiti. To pomeni, da ni za kako določbo nepremostljive ovire. Kar ni nepremostljiva ovira za eno cono, ni niti za drugo. Nikake ovire ni za uporabo čl. 4. ki urejuje temeljne svoboščine državljanov in čl. 7. statuta, ki striktno določa uradne jezike v državi.

Čl. 4. določa, da so vse narodnosti popolnoma enakopravne, da ne sme biti nihče v uživanju temeljnih pravic oškodovan zaradi narodnosti. Obe vojni upravi upravljata svoji coni že 14 mesecev po ratifikaciji mirovne pogodbe in nastopu začasnega režima. Katera cona je zadovoljila v tem oziru boljše svoje prebivalce?

Oglejmo si prilike v jugoslovanski coni. Po osvoboditvi je tedanje pover-

jenišтво v Ajdovščini izdalo odredbo dne 14. XII. 1945., s katero so se razveljavili vsi odloki upravnih oblasti, s katerimi so se spremenili priimki prebivalstva na tem ozemlju. Vendar lahko zaprosijo prizadeti za dovoljenje, da rabijo tudi priimke, ki so jim jih dale prejšnje italijanske upravne oblasti, ki so vzele Slovanom priimke in celo imena.

Odlok o uradnih jezikih v jugoslovanski coni je izdal istrski okrožni ljudski odbor na temelju zakonitih pooblastil in po odobritvi VUJA dne 14. 9. 1947. Kot uradni jeziki na tem področju so se določili: italijanski, slovenski in hrvaški jezik.

Izrecno se je priznala enakopravnost vseh treh jezikov. Ta odlok je le uzakonil že obstoječo prakso. Izvaja se v celoti in dosledno do vseh skrajnosti. Vsi javni napisi so dvojezični oz. trojezični. Vsi uradi občujejo s strankami v njihovem jeziku in izdajajo odločbe v jeziku stranke. Ako sta stranki različne narodnosti, vodi sodišče razpravo v jeziku obtoženca v kazenskih stvareh in v jeziku toženca v civilnih. Vse štampljke, vse tiskovine, vsi formularji, vsi javni oglasi so trojezični. V okvirju okraja se uporablja dvojezičnost. Vsekakor je vedno uporabljana italijanščina. Trojezičnost je uveljavljena izrecno v odloku o ustanovitvi Uradnega lista istrskega okrožnega ljudskega odbora z dne 3. 8. 1947. Vsa tri besedila Uradnega lista veljajo za avtentična. V čl. 18. Poslovnika istrskega okrožnega ljudskega odbora in njegovega izvršilnega odbora je določeno, da sme govoriti vsak odbornik v svojem materinem jeziku in da se mu ostali govori prevedejo na njegov jezik. Zaradi upoštevanja jezikovnih pravic ni bilo pri uradih jugoslovanske cone do sedaj nikake pri-
tožbe.

ŠOLSTVO V JUGOSLOVANSKI CONI

Zlasti se pa spoštuje pravica jezika v italijanskih šolah. Italijansko šolstvo upravljajo Italijani sami. Italijan je načelnik avtonomnega prosvetnega oddelka. Prosvetni oddelek predlaga imenovanja, izdeluje učne načrte in izbira učne knjige. Vse italijansko šolstvo je ostalo in ostal je v celoti italijanski šolski sistem, samo da se omogoči italijanskim učencem študij na italijanskih visokih šolah, ki so čez stvarne potrebe stroge glede priznavanja jugoslovanskih šolskih izpričeval. Ker je v jugoslovanskem šolstvu velik poudarek na realnih predmetih, je ta koncesija humanističnega značaja za italijanske šole znatna. Vse italijanske učne knjige se še nadalje uporabljajo in se nabavljajo v Trstu. Italijanske šolske oblasti občujejo z upravnimi oblastmi izključno italijansko in vse rešitve prejema v italijanskem jeziku. Javni dokumenti so izdani v vseh treh jezikih.

Enako je urejeno hrvatsko šolstvo.

Tudi glede šolstva ni bilo nikakih pritožb.

SODSTVO

Italijani so tudi v sodstvu popolnoma enakopravni s Slovenci in Hrvati po jeziku in udeležbi. Pri vseh ljudskih sodiščih cone je sodnikov-porotnikov: 34 Slovencev, 43 Italijanov in 22 Hrvatov.

LJUDSKA OBLAST

Italijani so zastopani v okrožnem ljudskem odboru, ki šteje 60 članov, s 26 člani in Hrvati s 13. Izvršilni odbor se sestoji iz 7 Italijanov, 2 Hrvatov in 4 Slovencev. Okrajni ljudski odbor v Kopru se sestoji iz 44 Slovencev in 42 Italijanov. Izvršilni odbor se sestoji iz 6 Slovencev in 5 Italijanov.

Okrajni ljudski odbor v Bujah se sestoji iz 24 Hrvatov in 17 Italijanov. Izvršilni odbor sestavlja 9 Hrvatov in 8 Italijanov. Enako sodelujejo Italijani tudi v vseh krajevnih ljudskih odborih. Vse odborneke izvoli ljudstvo.

Povsem drugačna je usoda

Slovencev v anglo-ameriški coni

Tu je nastala sprememba samo v šolstvu. Italijanski predfašistični in fašistični šolski sistem je bil do Slovencev tako očitno krivičen, da so napravili znatno remeduro celo Nemci po 8. sept. 1943. Zavezniška vojna uprava je odprla slovenske šole v tej coni z upravnim navodilom št. 8 z dne 8. 10. 1945. Slovensko šolstvo pa je bilo urejeno z ukazom štev. 18 z dne 8. XI. 47. Učni jezik je sicer slovenski, toda sistem je docela italijanski. Slovenska javnost nima možnosti vplivati na šolstvo, ker ni udeležena pri upravi. Vsa uprava je italijanska. Slovenci so ostali na istem, kakor so bili leta 1940. Nikakor ne upravičuje ZVU odklonilno stališče Slovencev glede udeležbe pri upravi leta 1945. Neštetokrat so Slovenci po ratifikaciji mirovne pogodbe izrazili pripravljenost sodelovanja. Enakopravnost bi se vseeno morala upoštevati. Ta se ni nikdar upoštevala niti glede imenovanja uradništva. Vse uradništvo — razen v šolstvu — je italijansko, ki ignorira v celoti jezikovne pravice Slovencev. Slovenske vloge se niti ne sprejemajo. Pri sodišču zahtevajo celo prevod teksta slovenskega pisma, ko se registrira. Vse je ostalo pri stari nestrpnosti navadi tukajšnjih Italijanov iz časov fašizma in pred fašizmom. Imena čistih slovenskih vasi, ki pomenijo tudi spake brez vsakega zgodovinskega temelja, so samo italijanska. Zlasti na železnici. Ravno-pravnost Slovencev je globoko zapanja. V smislu mirovne pogodbe pa bi se moral slovenski jezik kot priznani uradni jezik videti na vseh javnih napisih, iz vseh uradnih odlukov in tiskovin; moral bi se spoštovati pri vseh javnih ustanovah in uradih, zlasti na sodiščih. Nestrpnost gre tako daleč, da se ne morejo vršiti v mestu niti slovenske gledališke predstave, ker se napeteži zaradi njih razburjajo.

Tudi ukaz o načinu spremembe priimkov, ki ga je izdala ZVU, ne zadovoljuje. Na šovinističnih tleh ima ve-

lik pomen pritisk italijanskega sloja, ki ima vso oblast v rokah. Ljudem, ki se po njihovem pojmu izpostavljajo nacionalno, grozi resna materialna škoda. Avtomatični popravek, kakor ga predvideva uredba jugoslovanske cone, je pravilnejši. Jasno je, da je narodna enakopravnost odlično rešena v jugoslovanski coni in skoraj v celoti čaka na rešitev v anglo-ameriški. Pri tem je treba pomisliti, da so bile kulturne potrebe Italijanov v celoti zadovoljene že za časa Avstrije, da so se fantastično razširile zlasti pod fašizmom, dočim so bili Slovenci zapostavljeni že v stari monarhiji. Tržaški magistrat in deželni odbor sta se fanatično upirala vsaki kulturni drobtinici v korist Slovencev. Fašizem je vse še potenciral z odredbami in terorjem. Slovenci v tej coni so bili v času zavezniške okupacije in ob nastopu provizornega režima po ratifikaciji mirov-

ne pogodbe v položaju človeka, ki je lačen in žejen pravice in enakopravnosti, v gospodarskem in kulturnem oziru. Dolžnost oblasti bi bila ne samo, da mu to pravico prizna, ampak da mu z reparacijami na materialnem in kulturnem polju ustvari temelje, ki bi ga usposobili, da se v mirovni pogodbi priznane pravice v polni meri tudi posluži. Slovincem ne zadostuje toleranca oblasti glede njihovih kulturnih pravic. Dolgotrajno in temeljito opustošenje njihovih kulturnih dobrin jim nalaga dolžnost, da se borijo za obnovo posledic in za nadomestitev. Vloga je temeljito različna od vloge Italijanov na tem ozemlju. Velik dolg bremenj vojno upravo anglo-ameriške cone za dosedanje delo glede temeljnih pravic enakopravnosti slovenskega naroda v tej coni.

Permanentni statut in njegov duh se še nista niti načela.

Gospodarstvo in finance anglo-ameriškega pasu STO-ja v l. 1947-48

Dr. Lojze Bercé

Kakor ima po navadnem koledarju vsako leto svojega vladarja, ki se izbira med sedmerimi zvezdami in v tem letu odločuje o dežju, nevihtah, toči in lepem vremenu, tako je gospodarsko in finančno leto 1948. imelo svojega letnega vladarja, ki je usmerjal gospodarsko in finančno politiko angloameriške VU na STO-ju.

Ta vladar je bil predlog Združenih ameriških držav, V. Britanije in Francije, naj se STO zopet priključi k Italiji. O politični strani in političnih namenih in posledicah tega koraka, ki je iznenadil ne samo Tržačane, temveč tudi svetovno javno mnenje in pretresel z muko grajeno mirovno stavbo, je bilo dovolj napisanega v listih vseh barv in jezikov. Kakor so bile politične posledice težke za STO — saj je ta predlog preprečil

dejansko izgraditev STO-ja na temeljih lastnih zakonov, ki bi bili izraz resnične ljudske volje — tako so bile tudi posledice na gospodarskem in finančnem področju neizbežne. Po političnih smotrih se danes usmerja tudi gospodarstvo.

Finančni sporazumi med ZVU in italijansko vlado so bili sicer sklenjeni nekaj dni poprej (9. marca), kakor je bil objavljen omenjeni trostranski predlog (20. marca), vendar ne more biti dvoma o vzročni povezanosti obeh činov.

Glede trostranskega predloga politiki, diplomati in novinarji lahko svobodno razpravljajo, ali je to bil volilni manever Anglosaksoncev ali angleška diverzija za obrambo kolonij; s tem nočemo trditi, da se bodo dali politični sledovi (predvsem popol-

na dezorientacija duhov in vzgon tržaškega iredentizma, kmalu zabrisati, ko se bo STO dejansko konstituiralo. Toda neprimerno teže bo zaceliti rane, ki so jih zadali tržaškemu gospodarstvu gospodarsko-finančni sporazumi, sklenjeni v Rimu marca meseca.

HUDE POSLEDICE RIMSKIH SPORAZUMOV

Do sklenitve marčnih sporazumov je angloameriška VU vodila gospodarstvo in finance na STO-ju po svoji praktični uvidevnosti. Zakonsko ogrodje je sicer ostalo italijansko, toda predstavljalo je nekakšen tehnični okvir v rokah angloameriške VU. Italija je bila v smislu določb premirja (8. sept. 1943) dolžna financirati ZVU. Tu je treba takoj poudariti, da ni to predstavljalo zanj posebnega bremena, če pomislimo, da je izgubila vojno in da je bilo po njeni krivdi uničeno vse tržaško gospodarstvo; da je ostalo na mestu v glavnem vse njeno uradništvo in da so od njenih kreditov imela koristi tudi njena državna podjetja (ladjedelnice, glavne plovne družbe, železarna, banke itd.), ki si jih je Italija prilastila za časa italijanske zasedbe; da so nekatere ladje (»Saturnia« in »Vulcania«) lastnina tržaških družb, plule in še danes plovejo za račun italijanske državne družbe »Finmare« oziroma »Italia«, in končno, da je z močne baze, ki jo je predstavljalo tržaško pristanišče, zgrajeno z delom in kapitalom naporov tržaškega zaledja, lahko 25 let vodila politiko italijanskega gospodarskega in političnega prodiranja v Podonavje. (Glej samo italijansko-avstrijski in italijansko-madžarski sporazum iz l. 1934., tako imenovane rimske sporazume, nakup večine delnic družbe »Južne železnice« in velikega dela delnic avstrijske plovne družbe »Donauschiffahrtsgesellschaft«).

V smislu mirovne pogodbe (čl. 11. listine o začasnem režimu) ni sicer Italija dolžna financirati STO-ja oziroma ZVU tudi po uveljavljanju pogodbe, pač pa mu dobavljati devize in potrebna denarna sredstva, dokler se na ozemlju ne uvede ločen denarni režim in bo lira zakonito denarno sredstvo. Mirovna pogodba je računala, da bo od dneva, ko se uveljavi mirovna pogodba (dejansko 15. septembra 1947) do dneva, ko si bo STO dalo lastno valuto (v smislu čl. 30. tržaškega statuta), potekel določen čas, ki bo

potreben za ureditev finančnega stanja. Tako je mednarodna finančna komisija, ki je v januarju in februarju 1947 leta po nalogu sveta zunanjih ministrov preučila tržaške finance, bila mnenja, da mora vlada (vladni svet) STO-ja prej zagotoviti ravnovesje državnim financam, preden bo uvedla novo valuto. Od tod tudi obveza Italije, da bo za ta čas STO-ju dobavljala potrebna »denarna sredstva«. Omenjeni člen 11. predvideva za izpolnitev te italijanske obveze sklenitev posebnega sporazuma med vlado STO-ja in Italijo. Ne začasna listina ne ostali del mirovne pogodbe oziroma tržaškega statuta ne pooblašča nikogar, niti same vlade STO-ja niti guvernerja, da brez Varnostnega sveta sklene mednarodno pogodbo, kakršen je rimski sporazum o financiranju ZVU od strani italijanske vlade.

V zameno za obvezo, da bo STO-ju dobavljala valute in še nadalje financirala ZVU, je Italija v rimskih sporazumih dobila silne koncesije: Trst in ves angloameriški pas sta bila vključena v italijanski gospodarski sistem. Gospodarstvo in finance upravlja angloameriška VU sicer še vedno ločeno in formalno zadevajo koncesije predvsem zunanjo trgovino STO-ja. Toda jasno je, da ima tisti, ki ima oblast nad zunanjo trgovino tako majhnega in od zunanjih stikov tako odvisnega ozemlja, kakor je prav angloameriški pas, dejansko v svojih rokah ključ do vsega gospodarstva. Za zunanjo trgovino STO-ja veljajo iste določbe kakor za zunanjo trgovino Italije, italijanski minister za zunanjo trgovino odloča po Italijanski gospodarski delegaciji v Trstu, kaj in koliko Trst lahko uvozi in izvozi, s tem da odmerja tako imenovane kontingente (količino) blaga, ki se lahko uvozi in izvozi. Primer posebnega odposlanca italijanskega ministra za zunanjo trgovino, ki se je na uradni seji Tržaške trgovinske zbornice »posvetoval« s predstavniki tržaškega gospodarstva, dokazuje, da se rimska vlada ne plaši pred neposrednimi posegi. Z izvršnim sporazumom (15. aprila), ki dopolnjuje marčne sporazume, je italijanska vlada dosegla stanje, ki se po črki mednarodnih sporazumov ni dalo niti naslutiti:

Med STO in Italijo ni več carinske meje; STO tvori carinsko unijo z Italijo; italijanska vlada je obvestila vse državne podpisnice trgovinskih sporazumov z njo, da veljajo sklenjene mednarodne pogodbe tudi za STO. Angloameriška VU se je v rimskih sporazumih obvezala, da ne bo zaključila nobene trgovinske pogodbe z drugimi državami, ne da bi prej o tem obvestila rimsko vlado.

Po vsem tem je razumljivo, zakaj ni ZVU sklenila trgovinske pogodbe z Jugoslavijo, ki je februarja ponudila trgovinsko ~~zavezo~~ njavo v višini 15 milijard; saj pravi general Airey v svojem poročilu Varnostnemu svetu, da proučujeta vladi ZDA in V. Britanije zadevne jugoslovanske predloge »v duhu rimskih sporazumov«.

Sklenitev rimskih sporazumov pomeni prelom v razvoju zunanje trgovine STO-ja, ki je kazal na postopno osamosvojitev. Ker rimski sporazumi dovoljujejo zunanjo trgovino samo v okviru italijanskih kontingentov — z izjemo povsem krajevnega obmejnega prometa, ki mu je bil določen poseben račun pri podružnici Italijanske banke v Trstu v korist podružnice Jugoslovanske izvozne banke — so se pri podružnici Italijanske banke morali zapreti vsi neodvisni kompenzacijski računi, v katerih se je zrcalila trgovina med STO-jem in Jugoslavijo. V smislu sporazuma z dne 15. aprila se je namreč morala tudi trgovina med STO-jem in Jugoslavijo vtesniti v okvir trgovinskih mednarodnih pogodb z Italijo, v tem primeru trgovinske pogodbe med Jugoslavijo in Italijo. Prilagoditev tržškega gospodarstva rimskim sporazumom je zahtevala še drugo žrtev. Trgovina med obema pasovoma STO-ja se je morala skržiti na nekaj milijonov lir mesečno; tako si Trst ne more nabavljati hrane na istrskem področju STO-ja, ki mu je bilo po namenih tvorcev STO-ja dođano kot prehranbeni vir, temveč mora kupovati živila na oddaljenem italijanskem trgu po višjih cenah.

Italiji je dana možnost; da vpliva posredno na sestavo tržškega državnega proračuna; saj pravi člen 3. drugega marčnega sporazuma — tedaj so bili v Rimu sklenjeni

trije sporazumi — da se bosta poveljništvo anglo-ameriške cone in italijanska vlada sporazumela glede vsote, ki jo bo italijanska vlada stavila na razpolago ZVU vsakih 6 mesecev, in sicer na podlagi proračuna, ki ga bodo sestavili uradniki italijanskega zakladnega ministrstva in poveljništva anglo-ameriškega pasu. Očividno gre za proračun vsote, ki naj jo Italija izroči, vendar bodo gotovo pri teh pogajanjih italijanski uradniki dobili vpogled v tržške finance. (Ce ne bi prišlo do sporazuma, bosta odločali vladi Velike Britanije in ZDA).

Odgovor tržškega tiska, ki govori v ime nu političnih in gospodarskih skupin, ki hočejo ohraniti gospodarsko in politično neodvisnost STO-ja, je pokazala, da se je večina tržškega ljudstva čutila prizadeto po rimskih sporazumih v svojih osnovnih pravicah, ki so zajamčene v mirovni pogodbi z Italijo. STO je svobodna država in njena neodvisnost je omejena samo, v kolikor je podrejena nadzorstvu Varnostnega sveta OZN, ki je mednarodna organizacija. Ta je po členu 2. stalnega statuta STO-ja dolžan zajamčiti njegovo teritorialno celoto. Država, ki se mora glede svoje zunanje trgovine pokoriti tuji vladi, je dejansko že izgubila svojo neodvisnost. Poskus tržškega nacionalističnega tiska (n.pr. «Voce Libera» l.XI.1948), da ovrže sklicevanje na tržški statut z navajanjem, da Varnostni svet statuta še ni uveljavil, predstavlja navaden sofizem: saj je vsakomur jasno, da «zaupna vlada» ameriške VU, katere povsem začasna oblast izvira iz same mirovne pogodbe z Italijo (čl. 1. priloga VII.), ne sme vladati proti osnovnim določbam tržškega statuta, to je nekakšne ustavne listine, ki daje življenje STO-ju in tvori organsko celoto z vsemi določbami mirovne pogodbe z Italijo glede STO-ja.

Člen 24. (točka 4.) pravi, da niso gospodarska združitve ali vezi izključne narave s kakršno koli državo združljive z določbami statuta STO-ja. Poleg tega zahteva člen 30., da mora imeti STO lasten denar. Res je, mirovna pogodba ne predvideva primera da bi STO ostal toliko časa brez guvernerja in lastne vlade po njenem uveljavljanju, res je tudi, da je Italija v smislu člena 11. pril. VII. dolžna dobavljati Trstu samo devize in

valutna sredstva ne pa kriti primanjkljaj STO-ja. Toda angloameriška VU bi bila lahko poiskala denar za kritje res utemeljenega primanjkljaja na primer pri nekem mednarodnem denarnem zavodu (Mednarodnem denarnem skladu ali Mednarodni banki), ne pa pri državi, naslednici Benetk, ki je vselej stremela za tem, da zatre gospodarsko avtonomijo Trsta; saj je videla in vidi še danes v njem nevarnega tekmeča svojih pristanišč.

Poleg tega je ZVU v rimskih sporazumih sprejela obvezo, da bo vprašanje odškodnine Italiji za financiranje STO-ja predmet razgovorov dokončne vlade STO-ja.

Za malenkostno ceno (primanjkljaj STO-ja, ki ga je treba pokriti za drugo polletje 1948 znaša 9.928.396.335 lir), od katere pojde več milijard v korist podjetjem na STO-ju, ki so še vedno lastnina italijanske države, je Italija dobila v svoje roke nadzorstvo nad zunanjo trgovino Trsta. (Celo morebitna naročila tujih držav Trstu, n.pr. gradnja ladij itd., se po sporazumu z dne 15. aprila morajo izvršiti po italijanskih določbah; samo minister za zunanjo trgovino lahko dovoli izjemo). Primanjkljaj, ki ga bo morala Italija kriti, bo čedalje manjši, ker se po poročilih poveljnika angloameriških sil gen. Aireya Varnostnemu svetu državne finance STO-ja boljšajo. Redni primanjkljaj — brez izrednih stroškov za javna dela, vojno odškodnino, itd. ter za posojila — znaša v drugem polletju 1. 1948 1.249.889.335 lir.

Finančni sporazum, ki je bil sklenjen med angloameriško VU in italijansko vlado v Trstu 22. sept. 1948, se oslanja na marčne sporazume in jih izpopolnjuje. Italija se je obvezala, da bo angloameriški VU dobavila 9.928.396.335 lir za kritje rednega in izrednega primanjkljaja v drugem polletju 1948. (redni primanjkljaj 1.259.889.335, izredni 5.700.000.000 lir, potrebni kapital v obtoku, določen za posojila 2.968.507.000 lir) in 6 milijonov dolarjev (ali ustrežajočo vsoto v funtih) za čas enega leta, začnši s 1. julijem 1948, in sicer kot devize, ki jih je dolžna dobavljati Trstu v smislu listine o začasnem režimu. Z druge strani so tržaški izvozniki dolžni odstopiti del svojih deviz italijanskemu deviznemu uradu v smislu italijanskih določb. Poleg tega mora ZVU po-

prej ponuditi naročila italijanskim tvrdkam, kakor jih plasira v inozemstvu. ZVU bo po tem sporazumu porabila okoli 3 milijarde (2.968 milijonov lir), ki jih bo od italijanske vlade prejela kot kapital v obtoku, za obnovo in vzdrževanje ladjedelniške industrije, ki je v Trstu do danes še po večini v rokah italijanske države (družbe IRI).

PROTESTI JUGOSLOVANSKE VLADE

Po gospodarski politiki ZVU, kakršno označujejo marčni in aprilski sporazumi med ZVU in italijansko vlado, se je čutila prizadeta Jugoslavija; saj je jugoslovanski VU poverjena uprava istrskega področja STO-ja, ki je po sklenitvi teh sporazumov gospodarsko popolnoma ločeno od tržaškega; z druge strani pa ogrožajo rimski sporazumi koristi same Jugoslavije, ki jih deloma priznava tudi mirovna pogodba z Italijo. Jugoslavija je kot neposredni sosed v tržaškem zaledju predvsem zainteresirana na ohranitvi trgovinske svobode in svobodnega dostopa v tržaško pristanišče. Znano je, da je sedanja rešitev tržaškega vprašanja bila dosežena z veliko muko kot kompromis, na katerega je Jugoslavija pristala s težkim srcem. Vidi se, da se Jugoslavija ne bo nikdar sprijaznila s priključitvijo Trsta «de facto» k Italiji in se zaradi tega tudi ne more zadovoljiti z diplomatskimi izjavami italijanskega zunanjega ministra. (Sforza je 15. okt. izjavil v senatu, da bo Trst v primeru, da postane ita-

Tržaški velesejem v Trstu 1948.

lijanski, obenem tudi svobodno in gostoljubno središče za vse gospodarske, industrijske in pomorske potrebe predvsem za sosedne države, kakor Jugoslavijo in tudi za vsako drugo državo, ki ima interes gospodarsko uporabljati to pristanišče).

S tem si seveda nočemo prisvajati vloge nezmotljivih razlagalcev javnih jugoslovanskih protestov pri Varnostnem svetu (28. julija in 23. septembra) proti gospodarski politiki ZVU, ki jo jugoslovanski notí označujeta kot kršitev mirovne pogodbe. O prvem protestu je Varnostni svet že razpravljaj in ga kljub podpori Sovjetske zveze in značilni abstinenci mnogih drugih članov odbil.

Z drugo noto očita jugoslovanska vlada ZVU, da je s finančnimi sporazumi z rimsko vlado — v notí je razčlenjen zlasti sporazum z dne 22. septembra — prekršila določbo mirovne pogodbe o enotnosti in neodvisnosti STO-ja. STO sme v smislu stalnega statuta sklepati mednarodne pogodbe — dokler se ne izbere ljudsko predstavništvo — samo s privolitvijo Varnostnega sveta. Tako se dokončno uničuje enotnost STO-ja; kajti angloameriška cona je nasproti inozemstvu prevzela obveznosti, ki jih prebivalstvo druge cone noče. Nota opozarja tudi, da je ZVU ravnala proti duhu deklaracije sveta zunanjih ministrov v Moskvi z dne 22. aprila 1947, ki je bila torej izdana skupno s predstavniki vlad ZDA in Velike Britanije in ki pravi med drugim:

«Sklepi o problemih proračuna, plačilne bilance, denarja, carin, kakor tudi o drugih gospodarskih vprašanjih, ki zadevajo Svobodno tržaško ozemlje in so bili preučeni v poročilu komisije, spadajo v pristojnost guvernerja Trsta, vladnega sveta in ljudske skupščine STO-ja v skladu z ustreznimi členi stalnega statuta STO-ja. Do uveljavitve stalnega statuta spada sklep o vseh problemih v pristojnost guvernerja in vladnega sveta v skladu z ustreznimi členi listine o začasnem režimu na STO-ju. Sklep o teh problemih mora upoštevati potrebo po zagotovitvi gospodarske neodvisnosti STO-ja v skladu z zgoraj omenjenimi določbami, zlasti pa tistimi v točki 4. člena 24. stalnega statuta».

V notí se je jugoslovanska vlada dotaknila tudi vprašanja, ki posebno žuli Tržačane in ki ga je treba nujno rešiti, da bi se tržaško gospodarstvo lahko osamosvojilo. ZVU naj poskrbi, da se smislu mirovne pogodbe (člen 1. X. priloge) izroči STO-ju italijansko državno in napoldržavno premoženje na STO-in, predvsem podjetja Instituta za industrijsko obnovo (IRI, kakor ladjedelnice Združenih jadranskih ladjedelnic CRDA, železarna Ilva, Tržaški arzenal, plovna družba Tržaški Lloyd, podružnice italijanskih bank, Banca Commerciale Italiana, Credito Italiano in Banco di Roma, nadalje družba za vzdrževanje telefonske mreže Telve, Forestale Triestina, radiska družba Eiar. To ogromno premoženje še vedno upravlja italijanska država po IRI-ju in protipravno odvzema dohodke STO-ju. ZVU naj takoj prevzame upravo tega premoženja in izkoriščanje dohodkov iz njega naj se poveri mešani komisiji obeh vojaških uprav STO-ja. Jugoslovanska vlada zahteva, naj Varnostni svet razveljavi sklep ZVU o pristopu angloameriškega pasu STO-ja k Marshallovemu načrtu in finančne sporazume z Italijo.

Državne finance STO-ja

O stanju državnih financ STO-ja ni tržaška javnost dovolj obveščena, ker ne objavlja ZVU podrobnih proračunov in obračunov. Le iz treh poročil, ki jih je general Airey kot poveljnik angloameriških zasedbenih čet poslal Varnostnemu svetu (za razdobje od 15. septembra do 31. decembra 1947, od 1. jan. do 31. marca in od 1. aprila do 30. junija 1948) in iz finančnih sporazumov ZVU z italijansko vlado lahko sklepamo, da se finance STO-ja boljšajo in da je njihov razvoj popolnoma ovrgel trditve italijanskih iredentistov, da bi se STO ne moglo finančno vzdrževati.

Proračun za razdobje 15.IX.1947 do 31.III. 1948 je predvideval 15 milijard primanjkljaja, obračun pa je pokazal samo 10,711 milijonov primanjkljaja. Proračun je predvideval:

dohodkov	3 milijarde
rednih izdatkov	10 milijard
izrednih izdatkov	8 milijard
primanjkljaja	15 milijard

Obračun za ta čas pa je pokazal, da so bili dohodki večji in izdatki manjši. Bilo je:

dohodkov	4.824 milijonov
izdatkov	15.535 milijonov
primanjkljaja	10.711 milijonov

Vsaj za las podrobnejši so podatki o proračunu za razdobje I.VII. - 31.XII.1948:

a) redni izdatki	8.259.889.335 lir
b) redni dohodki	7.000.000.000 »
c) redni primanjkljaj	1.259.889.335 »
d) izredni izdatki	5.700.000.000 »
e) kapital v obtoku	2.968.50.7000 »
f) skupne potrebe	9.928.396.335 »

Proračun za prvo polletje obstanka STO-ja (15.IX.1947 - 31.III.1948) je predvideval 15 milijard rednega primanjkljaja (razlike med rednimi dohodki in rednimi izdatki), medtem ko predvideva proračun za drugo polletje leta 1948. samo 1.259.889.335 lir rednega primanjkljaja. Izredni izdatki in izredni primanjkljaji so pač izredni in bodo prej ali slej izginili. Žal, da ni ZVU doslej objavila podrobnejših podatkov o uporabi izrednih izdatkov, potem bi šele lahko sodili, ali so bili izredni izdatki res nujni. Postavka skupnih potreb (9.928 milijonov lir), ki jih bo italijanska vlada krila v drugem polletju 1948, ne predstavlja pravega primanjkljaja; saj vključujejo te n.p.r. tudi postavko 2.969 milijonov lir, namenjenih za posojila tržaški industriji, ki jih bodo podjetja morala vrniti.

Spričo tako skromnih podatkov, ki se dajejo zbrati iz raznih uradnih virov, javnost nima vpogleda v vodstvo državnih financ. Ze iz vsakodnevnega stika z raznimi javnimi uradi vidiš, da so uradi prenatrpani in da se danes vzdržujejo še takšne ustanove, ki jih je postavil italijanski birokratizem, deloma zato, da zaposli svoje ljudi. deloma da bi čim prej koloniziral obmejno deželo in obvladal nemirne tujerodce. Tako je bila mednarodna finančna komisija, ki je po nalogu Sveta zunanjih ministrov v začetku leta 1947 preučila finance STO-ja mnenja, da se lahko odpusti 30-40% uradništva, ne da bi delo v uradnih zaradi tega trpelo. Po uradni statistiki je bilo n.p.r. na železnicah STO-ja, ki merijo vsega 94.491 m — od tega je v eksploataciji samo 91.425 m — 30. junija 1948 zaposlenih še vedno 3.160 železničarjev, ki so skoraj vsi doma iz Italije. Iz Rima je

bilo dano navodilo: Ostanite na mestu. Pač iz političnih razlogov.

Jasno je torej, da bi se dali tudi pri rednih izdatkih prihraniti milijoni z racionalnejšo izvedbo javnih del pa tudi pri izrednih izdatkih. Javnosti tudi ni znano merilo, po katerem se podeljujejo posojila industriji. Z varčevanjem in pametnim gospodarstvom bi se prav kmalu doseglo ravnotežje v proračunu in ne bi bilo potrebno zadolževati se nasproti tujcu, ki bi rad po ovinkih zagospodaril na naši zemlji.

Ponovna uvedba davka na žganjekuho na zahtevo italijanske vlade je po tolikih drugih podobnih primerih zopet zbudila splošno pozornost na finančno politiko in posebej na sistem obdavčevanja, o katerem so že mnogi mislili, da je za vedno pokopan. Kdo bi bil mislil, da segajo rimski sporazumi tako daleč in da imajo takšno moč, da lahko poženejo vrsto carinikov in tudi policijskih stražnikov stikat za žganjarskimi kotli po zapuščenih bajtah, medtem ko se po mestih z davčnimi prestopki in z raznimi podobnimi manipulacijami odtrgujejo državi milijoni in milijoni. Pač tipičen primer, da italijanski davčni sistem, ki je prikrojen koristim italijanskega velekapitala in ki je poleg tega silno kompliciran, ni za naše kraje.

Uporaba kreditov Marshallovega načrta

Valutna in trgovinska povezanost z Italijo, ki je bila utemeljena v znanih sporazumih med ZVU in rimsko vlado, se odraža tudi pri izvajanju Marshallovega načrta na STO-ju. Obvestilo informacijskega urada ZVU o sprejemu STO-ja v Organizacijo za gospodarsko sodelovanje v Evropi (s sedežem v Parizu), ki je izvršni organ ERP (European Recovery Program = Marshallov načrt), pravi, da sta ZVU in italijanska vlada ob tej priliki — sprejem se je izvršil 14. oktobra — «vnovič potrdili politiko tesnega in stalnega posvetovanja glede vprašanj vzajemnih koristi na gospodarskem področju». Nakazila iz Marshallovega sklada upravlja ZVU ločeno, in to pod nadzorstvom posebne ameriške misije (Economic Cooperation Administration) ki ji je bil postavljen na čelo Robert Gallo-

way iz ameriških poslovnih krogov v Memphisu.

Iz kreditov Marshallovega načrta bo angloameriški pas STO-ja prejel v finančnem letu I.VII.1948 - 30.VI.1949 18 milijonov dolarjev. Kakor v ostalih »Marshallovih« državah se bo tudi v Trstu ustanovil izkupička za blago, ki bo prihajalo v tem okviru v Trst, poseben sklad za gospodarsko obnovo Trsta. Iz tega sklada bo v teku tega poslovnega leta nakazano 3,1 milijarde lir za gradnjo 6 ladij in 2,3 milijarde lir za izvršitev nekaterih javnih del, kakor za gradnjo industrijskega pristanišča v Zavrčju in za obnovo pristaniških naprav v Trstu. Iz drugih skladov bo ZVU dala posojilo 200 milijonov lir srednji in mali industriji ter obrtnikom. ZVU je doslej iz drugih virov odobrila posojila v znesku nad 2,5 milijarde lir, in sicer 805 milijonov za obnovitev ladjedelnic, 275 milijonov za obnovo podjetij, ki popravljajo ladje, 300 milijonov za oljarno, 130 mil. za pomožno (mehanično) ladjedelniško industrijo, 360 mil. za obnovo ribiških ladij, 700 milijonov za razvoj industrije za izdelavo živilskih konzerv.

Ameriški publicisti in državniki niti ne prikrivajo, da je bil Marshallov načrt zamišljen kot orodje ameriške zunanje politike. Marshallov načrt torej utrjuje pot ZDA v Evropo. Kdor hoče razumeti namene Marshallovega načrta v Trstu, mora torej preučiti smotre zunanje politike ZDA na tem važnem sektorju, kjer se stikata področji Vzhoda in Zapada — ako sprejmemo delitve držav v bloke, ki je danes v modi.

Poleg pogojev, ki jih postavljajo smernice ameriške zunanje politike pri izvajanju Marshallovega načrta, so še pogoji gospodarske in finančne narave, ki so se jih nekatere države, kakor Anglija, Francija, Svica in Belgija močno otepale. Med temi je n.p.r. zahteva, da se posli dajo v izvršitev zasebnim podjetjem in da se sploh podpre razvoj kapitalističnega gospodarstva proti socialističnemu. Zavarovati je treba koristi ameriške industrije in omogočiti investicije ameriškega kapitala v Marshallovih državah pod istimi ugodnostmi, ki jih uživata domači kapital in domači podjetnik. Od tod tudi upiranje omenjenih zapadnih držav, ki imajo same dovolj razvito industrijo.

Tržaški primer je edinstven, ker sama vlada ZDA že itak soodločuje pri upravi STO-ja; kot močnejši partner ne samo soodločuje, temveč tudi odloča. Ze dosedanji razvoj gospodarske politike ZVU, posebno v zvezi z Marshallovo akcijo, se da razbrati stremljenje, da se ohrani dosedanji gospodarski sestav na Tržaškem nedotaknjen, še več, da se poddržavljena podjetja čim prej vrnejo v zasebne roke. To priložnost seveda spretno izrabljata italijanska država in italijanski kapital. Prva, da bi rešila državna in poldržavna podjetja (ladjedelnice, železarno in plovne družbe), ki bi morala po mirovni pogodbi pripasti državi STO-ja, in sicer s tajnim prenosom podjetij v roke italijanskega zasebnega kapitala, drugi pa ne samo zato, da ohrani svoje dosedanje postojanke na Tržaškem, temveč da jih še razširi.

Financiranje iz Marshallovega sklada starih podjetij, ki so v rokah italijanske države, deloma tudi italijanskega kapitala, brez potrebne rezerve, s katero naj bi se zavarovale koristi STO-ja in vseh delovnih razredov, je značilno za to ameriško politiko. Pač pa postavlja poslanik ERP Harriman zahtevo, da se delo v industrijskih podjetjih povsem racionira, kar ima za posledico odpuščanje delavcev in nameščencev; tem obljublajo namestitve pri javnih delih.

Vse poti peljejo v zaledje

Rimski sporazumi in pristop angloameriškega pasu k ERP so dovedli v gospodarski politiki ZVU do naslonitve tržaškega gospodarstva na Zapad in ga odtujili vzhodnim državam ter s tem tudi skoraj vsemu Podonavju. Pri najboljši volji ne bo mogoče zapadnim silam najti Trstu nadomestila za izgubo zaledja, ako mislijo po tej poti naprej. Če tržaško pristanišče ne odpre na stečaj svojih vrat državam tržaškega zaledja, potem je Trst kot pomorsko središče več ali manj likvidiran. Morje mu ostane lahko samo kot prevozna pot za surovine za njegovo industrijo, za izvoz njegovih pridelkov še komaj, kajti angleška in ameriška, pa tudi nemška in italijanska industrija bosta bili tržaško na Bližnjem in Daljnem vzhodu na vsej črti.

Gen. Gaither je svoji izjavi New-York Times-u (meseca maja) označil Avstrijo in južno Nemčijo kot področje udejstvovanja tržaškega pristanišča. Glede na to, da je bil promet Trsta z južno Nemčijo (Bavarsko) prav pičel, je jasno, da bi bilo to področje za Trst pretesno. Z druge strani se italijanska pristanišča kakor Benetke in Genova trudijo, da bi izpodrinila Trst tudi na tem področju. Zve proti koncu oktobra 1947. je italijanski gospodarski list »Commercio 24 ore« objavil, da je Avstrijska plovna družba ustanovila v Genovi agencijo, ki naj bi uvedla pomorske zveze med italijanskimi pristanišči in Ameriko s pomočjo ladij pod avstrijsko zastavo. Avstrijski promet z zapadnimi čezmorskimi deželami naj bi se razvil čez Genovo (po suhem na črti Dunaj — Innsbruck — Genova), z Bližnjim in Daljnim vzhodom pa čez Trst in Benetke.

Med tem časom je bila (7. junija 1948) ustanovljena na Dunaju *Avstrijsko-tržaška plovna družba* v skromnem obsegu: z dvema popravljenima ladjama (s tonažo po 1.000 ton) bo vozila med Trstom, Pirejem in Aleksandrijo. Kot ustanovitelja sta prispevali tržaška družba »Bratje Kozulič«, ki jo vodi Josip Kozulič, in dunajska »Triester Freierger — Genossenschaft«. Po napovedi bodo ladje pričele voziti šele spomladi leta 1949.

Med raznimi poskusi, da se Trst zopet poveže s svojim nekdanjim zaledjem, je treba omeniti pot posebnega predstavnika ZVU v Bern z namenom, da bi se okrepile trgovinske in prometne zveze s Svico, zlasti pa delo mednarodnih železniških konferenc v Pragi (oktobra 1947) in v Trstu (10.—14. avgusta 1948) za uvedbo neposredne železniške tarife v tranzitnem prometu med Čehoslovaško, Avstrijo in Trstom po jugoslovanskih progah. Konferenca v Trstu je popolnoma uspela in 15. septembra so začeli voziti po bohinjski progi prvi tovorni vlaki po znižani tarifi; dosežen je bil tudi sporazum glede tranzitnega prometa na južni železnici (St. Ilj — Ljubljana — Trst). Tako bo obnovljen tranzitni promet na dveh najvažnejših progah, ki vodita iz zaledja v Trst; tržaško pristanišče ne bo več odvisno samo od ene (pontebške) proge, na kateri se čuti konkurenca Benetk. Na tržaški konferenci je bilo načeto tudi vprašanje direktne tarife Madžarska —

Trst čez jugoslovansko ozemlje, ki pa še ni bilo rešeno v podrobnostih. K pospešitvi prometa s Trstom bodo pripomogle tudi vpeljane avtomobilske tovorne zveze Trsta z Avstrijo in Čehoslovaško.

RAZVOJ TRŽASKEGA PROMETA

V letu 1948. je promet v Trstu napredoval in je v prvih devetih mesecih dosegel skupno 2.432.439 ton (po morju 1.202.680 in po železnici 1.219.759 ton); v letu 1947 je znašal v tem času 1.896.499 ton. V vsem letu 1947. je znašal 3.656.347, v letu 1946. pa 2.452.704. Za primerjavo navajamo promet iz leta 1913: 6.147.275 ton (po železnici 2.697.546 in po morju 3.449.729).

Po vsem tem bi bil današnji promet v Trstu glede na povojne čase še nekako zadovoljiv. V resnici pa nam razčlenba pokaže, da je treba velik del tržaškega prometa pripisati Post-UNRRA-i in ERP (leta 1947 je odpadlo 24,68% tržaškega prometa na ZDA, leta 1938 komaj 8,06%). V prvih devetih mesecih leta 1948. je bilo izkrcano 1.070.648 ton blaga, vkrcanega pa samo 132.032 ton; uvaža se predvsem žito za Avstrijo in prehrano Trsta (375.674 ton), nadalje premog (192.517) in še drugo blago na račun ameriške pomoči. To pa ni trgovina, temveč samo kratkotrajni tranzit.

Zel. promet v prvih 7 mesec.	1948	1947
STO	53.799	—
Italija	56.255	178.252
Jugoslavija	43.182	135.690
Avstrija	623.675	294.775
Čehoslovaška	123.571	122.131
Madžarska	9.064	27.040
Svica	2.087	1.462
Ortale države	3.876	1.357
Skupaj	915.509	760.198

Tako velik promet z Avstrijo gre na račun ameriške pomoči. Promet z Jugoslavijo je vsekakor živahnejši kakor pred vojno. Promet z Italijo nazaduje kljub temu, da ni bilo STO gospodarsko ločeno od Italije, in da tvori z njo carinsko unijo, da ima tudi isto valuto in da je italijanski kapital (začebni in državni) še vedno gospodar tržaške industrije, veletrgovine, plovnihi podjetij in bankarstva. Naslednji pregled nam kaže delež posa-

meznih držav pri železniškem prometu s Trstom v letih 1947 in 1938:

Država	1947	1938
Italija	1.971.023	2.396.295
Čehoslovaška	1.166.246	2.528.213
Jugoslavija	1.097.357	590.668
Avstrija	278.830	1.601.460
Madžarska	17.289	991.394
Svica	9.466	1.973
Nemčija	6.795	419.403

SLOVENSKO GOSPODARSTVO V

DUSECEM OZRACJU

Povezava tržaškega gospodarstva z italijanskim in vključitev STO-ja v Marshallov načrt, ki bo pripomogla k utrditvi italijanskih industrijskih podjetij in podkrepila italijanske nacionalistične težnje pod geslom »Proč od Vzhoda!«, sta poslabšala ozračje, v katerem se z velikimi težavami obnavlja slovensko gospodarstvo v Trstu. V bistvu rine to na plan skozi skorjo fašističnih zakonov, ki še veljajo glede izdaje obrtnih dovoljenj itd. Slovenci ne dobijo dovoljenja za ustanovitev novih denarnih zavodov, z druge strani pa jim nista bili vrnjeni ne Tržaška posojilnica in hranilnica, ki jo je z vsem lepim premoženjem po fašističnim ukazu prevzela mestna Cassa di Risparmio, ne Trgovska obrtna zadruga.

Ustanovitev količaja važnega slovenskega podjetja izzove ogenj v hiši tržaškega nacionalističnega tiska, kakor da nimajo Slovenci pravice do kruha in kakor da niso v Trstu nikdar nič imeli. Tako je tudi nekemu ameriškiemu novinarju ušla z določene strani prišepnjena trditev, da Slovenci v Trstu zavidajo Italijanom, če nosijo lepšo kravato! »Pozabi!« je seveda napisati, da smo Slovenci v Trstu imeli že močnejše in celo močnejše denarne zavode kakor sami Italijani (Jadranska banka), ki so pri italijanskih iredentistih vzbujali takšen strah, da se je županu Pitaccu zdelo potrebno o tem poročati samemu predsedniku italijanske vlade.

Za ozračje, v katerem vstaja slovensko gospodarstvo, je značilna prepoved delovanja Zavodu za uvoz in izvoz (UIVOD), prav tako tudi dejstvo, da nekaj vročih mladeničev lahko nemoteno razbije vsako izložbo z dvojezičnim napisom v mestu.

Slovenski trgovci, obrtniki in drugi pridobitniki so se organizirali v Slovenskem gospodarskem združenju, ki se bori za priznanje svojih članov v javnih gospodarskih ustanovah in objavlja v listu »Gospodarstvo« svoji »Vestnik«. Kakor v Trstu pri izvajanju njegove posredniške vloge med Vzhodom in Zápdom mečejo polena pod noge, in to kljub vsem priporočilom tvorcev Marshallovega načrta, da je potrebna čim živahnejša izmenjava blaga med Západom in Vzhodom, tako ovirajo dosledno tudi predstavniki slovenskega gospodarstva, da bi v trgovini z neposrednim zaledjem odigrali vlogo, ki jim pripada po naravi in njihovih organizatorskih sposobnostih. Ni čudno, da je v takšnem »tržaškem« ozračju, ki je vse prej kakor domače tržaško, prišel predlog gospodarstvenika dr. Balinta o potrebi konkretne opreme Trsta za posredniško vlogo med Vzhodom in Západom (ustanovitve kompenzacijske zbornice in denarnega zavoda za financiranje trgovine med vzhodnimi državami in západom — da je ta predlog prišel na dnevni red Tržaške trgovinske zbornice šele v začetku oktobra. Gre za predlog, ki ga je dr. Balint iznesel v milanskem listu »Il Sole« že 28. maja.

Uspeh Tržaškega sejma ni bil niti letos z vidika pospešitve trgovine z zaledjem in čezmorskimi deželami zadovoljiv; razen Jugoslavije se med deželami zaledja v bistvu ni udeležila sejma niti ena država; čezmorske dežele pa sploh niso bile zastopane.

LUKA BREZ LASTNIH LADIJ

Kakšno pomorsko središče naj bo Trst brez lastnega ladjevja? Mar naj se izpremeni v kolonialno lukó, v kateri bodo pristajale ladje »Tržaškega Lloyd«, ki so zdaj registrirane v Genovi in ki vozijo po večini med italijanskimi lukami in čezmorskimi deželami, ali pa ladje švedske družbe »Svenska Orient Line«, ki vozijo na Bližnji vzhod (v Pirej, Solun, Carigrad) in vzdržujejo kombinirano službo s Srednjim in Daljnim vzhodom? (Do Port Saida vozijo ladje te družbe, tu pa prevzamejo tovore večinoma hoandske družbe). Tržaški Lloyd, ki se je z ameriškiimi ladjami »Liberty« precej opomogel, vodi še vedno »Finmare«, italijanska državna

družba, čeprav pripada po mirovni pogodbi STO-ju; na račun Lloyda bodo zgradili nekaj ladij iz Marshallovega skada.

Bistvena črta gospodarskega razvoja anglo-ameriškega pasu STO-ja v teku leta 1948 je, da se vse gospodarstvo odmika od gospodarske in finančne neodvisnosti, ki bi morala biti celotno po formalnih določbah mirovne pogodbe smoter gospodarske in finančne politike odgovornih uprav. Trst se čedalje bolj pogreza v gospodarsko odvisnost od Italije

in se z različnimi pomočmi, z nekakšnim umetnim dihanjem vzdržuje pri življenju. Tržaško gospodarstvo se ne razvija iz lastnih sil, iz lastne industrije, lastnega pomorstva in lastne tranzitne trgovine, je tečno povezanost s svojim naravnim za'edjem, ob katerem se je Trst dvignil in brez katerega je obsojen na večno hiranje. Tako zgublja Trst v objemu italijanskega gospodarstva svoj »raison d'être«, smisel svojega obstanka kot pomorsko in industrijsko središče za Podonavje in Balkan.

Uspehi jugoslovanske petletke

Dr. Dragotin Skrinjar

Nasprotniki nove Jugoslavije tekmujejo med seboj, kdo bi jo bolj očrnil, kdo bi bolj omajal zaupanje vanjo, posebno pri Slovencih in Hrvatih izven države, ki vidijo v Jugoslaviji svojo domovino in tudi svojo glavno zaščitnico. Za tako nečedno početje najdemo primero samo v blatenju Sovjetske zveze, ki se vleče že od njenega rojstva sem kljub vsem dokazom o njenem velikanskem napredku. Če pridejo našim nasprotnikom prav vse tiste težave, na katere naletava Jugoslavija pri socialistični gospodarski izgradnji, nas ne sme čuditi. Zato pišejo pogosto o teh težkočah, ne najdemo pa v njihovem časopisju podatkov ali pohvale za napredek, ki ga je delovno ljudstvo Jugoslavije v izvajanju petletnega plana že doseglo, in o izgledih za nadaljnji dvig v bodočnosti.

Na ozkem prostoru, ki nam je odmerjen, bomo skušali podati površno sliko o uspehih, ki so bili že doseženi in ki se bodo dosegli ali presegli do konca 1948. Skušali pa bomo pojasniti tudi nekaj tistih težkoč, ki nudijo sovražnikom nove Jugoslavije gradivo za gonjo proti njej.

Položaj pred narodnoosvobodilno vojno

Pred vojno je bila Jugoslavija pretežno poljedelska država. Domača industrija ni skoro v nobeni panogi zadoščala za kritje potrošnih potreb v državi. Zato je industrijske proizvode uvažala iz drugih držav, v za-

meno pa izvažala les, živino, žito in dragocene zaklade svojih rudnikov, n. pr. baker, svinec, železo, boksit, ki bi jih mogla, če bi imela lastno industrijo, z uspehom predelovati sama. Prav tako je morala uvažati iz inozemstva razne surovine, ki jih je rabila za svojo sicer skromno industrijo, ki bi jih mogla proizvajati doma, a jih ni proizvajala.

Struktura jugoslovanske zunanje trgovine pred vojno nam dovolj zgovorno priča o tem za državo škodljivem in spričo njenega naravnega bogastva tudi nenormalnem gospodarskem ustroju, ki je Jugoslavijo spravljajl vrhu tega v gospodarsko in politično odvisnost od kapitalističnega sveta. Tako je v letih 1925—1939 odpadlo od celotnega jugoslovanskega uvoznega povprečja nad polovico, namreč 57,5 odst. na polne izdelke, 35 odst. pa na surovine in polizdelke, ki jih je rabila domača industrija. Od navedenih 57,5 odst. polnih izdelkov je šlo samo 10 odst. za stroje, naprave in prevozna sredstva, 42,5 odst. pa na proizvode za neposredno potrošnjo prebivalstva. To se pravi, da je šlo nad dve petini jugoslovanskega izvoznega blaga za nakup takega blaga, ki ga je potrebovalo prebivalstvo za svojo neposredno potrošnjo.

Razumljivo in nujno je bilo, da je ljudska oblast takoj v začetku posvetila največjo pozornost izgradnji domače industrije, ki je jamstvo za gospodarsko osamosvojitev države. Zato je tudi dala v petletnem planu naj-

večji poudarek industrijskemu dvigu, ki naj bi bil posebno močan zlasti v prvih dveh letih 1947—1948. Vzporedno, čeprav v nekaterih panogah z znatno manjšim tempom, naj bi napredovale tudi druge gospodarske panoge.

Uspehi v industrijski proizvodnji

Ze v prvem letu, ko je bil plan ne samo izpolnjen, temveč v večini strok tudi preko-račen, so bili v razmerju z letom 1939. dose-ženi znatni uspehi. Tako je znašala proiz-vodnja premoga v letu 1947. 153 odst. pro-izvodnje iz leta 1932 (leta 1939 nekaj nad 6 milijonov, 1947. pa nad 9 milijonov ton). Prav tako je bila ob koncu leta 1947. prese-žena predvojna proizvodnja električne ener-gije za 32 odst., jekla tudi za 32 odst., cemen-ta za 86 odst., stekla za 91 odst., sladkorja za 41 odst., rezanega gradbenega lesa za 40 odst. itd.

Ti uspehi in uspehi na drugih področjih industrijske dejavnosti so omogočili, da pro-izvaja Jugoslavija danes vrsto predmetov, ki se prej v državi niso proizvajali, temveč so se morali uvažati iz inozemstva. Poleg raznovrstnih strojev in proizvodov, ki se ra-bijo v industriji in pri prometnih napravah, naj naštejemo brikete, asfalt, lahki in rudar-ski bencin, avtomobilski pribor, žerjave in dvigala razne vrste (tudi hišna), motorna kolesa, kirurške instrumente, kinoprojektor-je, letalske svečice in razne elektrotehnič-ne predmete. Čeprav zmogljivost teh tovarn še ni dovolj velika, da bi zadoščala vsem do-mačim potrebam, je velik uspeh že v tem, da so začeli te predmete proizvajati doma.

Napredek v letu 1948. je bil še znatno večji. Saj so dosegli letos v industrijski in rudarski proizvodnji nad 70 odst. zmogljivo-sti, ki jo predvideva plan za konec leta 1951. To se pravi, da proizvajajo sedaj na primer v premogovni industriji letno nad 11,5 mi-lijonov ton premoga, v črni metalurgiji (že-lezo, jeklo) okrog 2,5 milijonov ton napram 1,15 milijonov v letu 1939. Poudariti pa mo-ramo, da so nekatere industrijske in rudar-ske panoge daleč presegle navedeno pov-prečje 70 odst. celokupnega petletnega pla-na; tako je n. pr. v lesni industriji petletni plan celo že prekoračen. Za planom pa so

nekoliko zaostale druge panoge, kakor n. pr. proizvodnja nafte. Vendar so za leto 1949. predvideni ukrepi, ki bodo zagotovili drža-vi za leto 1950. zadostno lastno proizvodnjo nafte; domača industrija bo namreč izdela-la sama zadosti vrtnih naprav, s katerih nabavljanjem v inozemstvu je imela težko-če.

Po proizvodnem planu za leto 1948. bi mo-rala doseči proizvodnja premoga 73,5 odst. ali skoro tri četrtine proizvodnje, ki je do-ločena za leto 1951, proizvodnja jekla pa 64,1 odst. V primeri z letom 1939 pa mora oblačilna industrija proizvesti letos nad 102 odst., obutvena pa nad 97 odst.

Zunanja trgovina

Ker je bilo za dosego takih uspehov v in-dustriji neobhodno potrebno, da se nabavijo v inozemstvu stroji in industrijske naprave, ki jih Jugoslavija še ne proizvaja, se mora nova usmeritev gospodarske politike nujno odražati tudi v strukturi jugoslovanske zu-nanje trgovine. Zato je v letu 1947. odpadlo od celotnega jugoslovanskega uvoza 57,8 odst. na surovine in sredstva, ki jih potre-buje domača proizvodnja, 19,4 odst. na sred-stva za kapitalno izgradnjo ter 14,9 odst. na industrijske in druge opreme. Na uvoz iz-delanega potrošnega blaga je moglo odpasti samo 7,9 odst. uvoza in so pri tem upoštevali samo izdelke za posebne namene in bla-go za potrebe ljudskih množic in za uravno-vešenje bilance kupne moči med industrijo in vasjo. Pičel odstotek uvoza izdelanega potrošnega blaga nam pojasnjuje, zakaj je v Jugoslaviji pomanjkanje raznih predme-tov. Toda z dvigom industrijske proizvod-nje v lastni državi bo to pomanjkanje od-pravljeno, obenem pa prihranjene drage de-vize za nakup takega blaga v inozemstvu.

Zaradi izpremembe strukture proizvodnje se je izpremenila v primeri s predvojno tu-di struktura izvoza. Tako je prispeval k ju-goslovanskemu izvozu v letu 1947. poljedel-sko - prehranjevalni sektor 34,4 odst, živina 5,9 odst., les 21,6 odst., industrijski sektor 11,5 odst., rudarski sektor in topilnice pa 26,6 odst. Izvoz je bil v prvem polletju 1948. 3,31 krat večji kakor v istem obdobju leta 1947.

Uspehi v kmetijstvu in drugih področjih

V izvajanju plana niso zaostajale niti druge gospodarske panoge. Tako je bil v prvem polletju 1948. izpolnjen plan v prometu (železnice, pomorstvo, rečna plovba, prevoz blaga in potnikov) s 108,7 odst.; to se pravi, da je bil prekoračen za 8,7 odst. V gradbeništvu je bil izpolnjen z 95,1 odst., v gozdarstvu in lesni proizvodnji z 80,4 odst., seIVENEM planu s 100,4 odst.

V izgradnji kmetijstva petletni plan ne predvideva tako visokega porasta kakor v industrijskem sektorju. Tako je za konec leta 1951 predvideno, da bo znašala letna proizvodnja pšenice eno četrtno več, kakor je znašala po desetletnem povprečju pred vojno, proizvodnja krompirja pa 72 odst.; pač pa je predviden znatno večji porast v proizvodnji industrijskih rastlin.

V letu 1947 je bilo doseženih šele 88 odst. kmetijske predvojne proizvodnje in 60,5 odst. zmogljivosti, ki jo predvideva plan za leto 1951. V tekočem letu bo pa predvojna proizvodnja prekoračena za nad 3 odst. in doseženih 71 odst. zmogljivosti, ki je predvidena za konec petletke. Na količino proizvodnje je vplivala seveda tudi slaba letina, ki je več let zaporedoma prizadela Jugoslavijo in druge države.

Nesorazmerno naraščanje kmetijske proizvodnje z naraščanjem potrošnih potreb, ki so bile nujne spričo dviganja števila industrijskega delavstva in mestnega prebivalstva, je seveda vplivalo na preskrbo, zlasti še zato, ker je bila Jugoslavija prisiljena izvažati žito in meso za stroje. Tako je izvozila leta 1947. skupaj 2898 vagonov pšenice na Češkoslovaško in na Poljsko, leta 1948. pa 4832 vagonov pšenice samo na Poljsko. Koruze je izvozila leta 1947 skupaj 4825 vagonov, leta 1948. do nove letine pa celo 29217 vagonov. Po zagotovilih vlade pa izvoza belega žita v letu 1949. ne bo več, izvoz mesa se bo znatno zmanjšal.

Izpreminja se vse gospodarsko življenje nove Jugoslavije

Predaleč bi nas vodilo, če bi hoteli s številkami dokazovati uspehe na drugih področjih gospodarske dejavnosti v financah in trgovini, gradbi stanovanj, prosveti in

socialnem skrbstvu. Pustimo številke ob strani in si oglejmo le še nekaj »otipljivih«, vidnih dokazov velikanskega gospodarskega napredka, ki ga je dosegla požrtvovalnost in vztrajnost delovnega ljudstva v Jugoslaviji.

Industrija. Ze leta 1947. je bila dograjena v Železniku pri Beogradu ogromna tovarna težkih orodnih strojev, ki bo eno največjih industrijskih podjetij v Jugoslaviji. V Ljubljani se gradi veliko strojnoindustrijsko podjetje »Litostroja«, čigar tigar varna je začela obratovati že v septembru 1947; na Vrhniki obratuje nova tovarna usnja, v Novem mestu nova tekstilna tovarna, na Tezmem pri Mariboru nova tovarna tovornih avtomobilov. V Rakovici pri Beogradu je velika tovarna motorjev, ki izdeluje tudi tovarne avtomobile. Blizu Vinkovcev, v Županji, se je že vključila v proizvodnjo nova tovarna sladkorja, ki je največja na Balkanu. V Zenici v Bosni nastaja velik kombinat železarske industrije. V Zagrebu se je iz majhne delavnice razvila tovarna »Rade Končar« v kombinat elektrostrojne industrije; v Mostarju so začeli graditi tovarno aluminija, v Splitu tovarno gume itd. itd.

Železnice. V prvih dveh letih petletke 1947—1948 bo skupno dograjenih 558 km novih železnic. Ze lani je bila dograjena normalnotirna proga Samac—Sarajevo, ki povezuje bogate bosenske premogovnike in druge rudnike z ostalim omrežjem, letos pa proga Nikšić—Titograd, ki veže Crno goro s severom. V LR Sloveniji je bila izročena prometu novozgrajena proga Borovnica—Pregerje, gradi se pa proga Sežana—Dutovlje. Med drugimi važnimi železnicami v državi, ki so pred dograditvijo, je tudi proga Bihać—Knin, ki veže severozapadno Bosno in osrednjo Hrvatsko z Dalmacijo. Stevilnih železniških mostov, ki so bili med vojno porušeni in sedaj obnovljeni ali nano-vo zgrajeni, niti ne omenjamo.

Ceste. V Sloveniji je bil moderniziran znaten trakt ceste Ljubljana—Postojna, modernizira se cesta iz Ljubljane proti Celju. Gradi se tudi moderna avtomobilska cesta Beograd—Zagreb in je bil znaten del že izročen prometu.

Elektrarne. Kjer so tovarne, ne sme prmanjkovati električnega toka. Zato se gradijo po vsej državi sporedno z industrijo tudi ve-

like vodne in kalorične centrale. Dograjena je v glavnem hidrocentrala na Mariborskem otoku, ki bo po končni izgradnji druga največja v Jugoslaviji in bo imela 54.000 kW, letos v septembru je bil izročen v promet prvi izmed treh njenih agregatov. Generator, ki tehta 230 ton in ima v premeru 10 m, je bil ves zgrajen v Jugoslaviji. Poleg centrale na Mariborskem otoku se gradi še 22 drugih elektrarn, med njimi dve na Savi pri Mostah in pri Medvodah na Gorenjskem, izven Slovenije pa ena v Vinodolu nad Crikvenico, ena pri Dubrovniku, dalje več central v Bosni in Hercegovini, ki bodo izkoriščale vodno silo Drine, Vrbasa, Neretve, Rame, Plive in Sane. V Srbiji se gradi več hidrocentral na zapadni Moravi, na Vlaseničkem blatu pri Leskovcu in na Timoku, v Makedoniji pa na Peristeru blizu Bitolja.

Kmetijstvo. Če bi hoteli govoriti o kmetijstvu podrobneje, bi morali navajati zopet številke o številu in opravljenem delu strojnih in traktorskih postaj, o uspehih semenske službe, zgradnji številnih žitnih skladišč, o naglo rastoči proizvodnji kmetijskih strojev in orodja, umetnih gnojil in sredstev zoper živalske in rastlinske škodljivce. Govoriti bi morali tudi o rasti in uspehih državnih kmetijskih posestev. Zato omenjamo samo tri velike melioracijske načrte, katerih izvedba je pridržana naslednjim letom petletke. To so: zgradnja prekopa Donava—Ti-

sa, ki ne bo samo velik plovni objekt, ampak bo obenem služil tudi osuševanju poplavam podvrženih kmetijskih področij in namakanju zemlje, ker je izpostavljena suši. Drugi načrt je osušitev Lonjskega polja na Hrvatskem, ki bo lahko dalo v proizvodnji žita več pšenice, kakor ves obvezni odkup vse LR Hrvatske. Tretji načrt je pa osušitev Skadrskega jezera, ki bo omogočila Crni gori proizvodnjo najfinejših vrst bombaža.

Primorska in Istra

Velikega napredka v okviru petletke sta v veliki meri deležni tudi Slovensko Primorje in Istra. Naj omenimo samo silni zagon, s katerim se je pričela gradnja Nove Gorice, kjer bodo po nekaj letih stale tovarne za pohištvo, velika tekstilna tovarna in tovarna za predelavo sadja. V Pulju bo zgrajena velika tovarna stekla, tako zelo porušena Reka je obnovljena, osrednja Istra bo povezana z raškim premogovnikom in z Reko z železnico, ki se sedaj trasira.

Ker bodo končni podatki o uspehih petletke v letu 1948 objavljeni šele ob novem letu, smo dali površen pregled dosedanjih stvaritev in obenem smo pokazali sliko velike delavnosti, v katero se je vključilo vse delovno ljudstvo Jugoslavije, kjer ni brezposelnosti in ki daje svoj doprinos na poti v socializem.

Kmetijstvo v Istrskem okrožju STO-ja

Dr. Fran Jurišević

Razstava gospodarske delavnosti v Kopru nam je podala jasno sliko našega kmetijstva, te glavne gospodarske panoge v istrskem okrožju.

V času razstave se je vršil kongres kmetijskih strokovnjakov in kmetov praktikov iz vsega okrožja. Preden začnemo obravnavati glavne kmetijske panoge, moramo v glavnih potezih pojasniti gospodarski položaj našega kmeta v preteklosti, bistvene karakteristike našega kmetijstva ter naše perspektive za bodoče delo.

Naše kmetijstvo v preteklosti

Naše kmetijstvo je bilo v zadnjem stoletju, posebno pa pod fašistično Italijo, zelo zanemarjeno. Namesto da bi se bila vodila zdrava gospodarska politika, odgovarjajoča podnebnim, talnim in tržnim razmeram, so se delali razni poskusi, ki so odgovarjali le avtarkičnemu, imperialističnemu namenu. Zaradi omejenega prostora se ne moremo spuščati v podrobna izvajanja. Omenili bomo le bistvene stvari. Italija je n. pr. tudi pri nas uvajala »žitno bitko« (battaglia del

grano). Poskušali so povsod pridelati čim več žita ne glede na to, ali ta kultura odgovarja omenjenim zahtevam.

Glavne panoge našega kmetijstva so vinogradništvo, sadjarstvo in vrtnarstvo, ravno te pa so bile prizadete zaradi močne konkurence italijanskih proizvodov. Italija je predvsem ščitila svoje stare pokrajine, za »nove pokrajine« pa se je malo brigala. Lahko rečemo, da je celotna gospodarska politika fašističnega režima slonela na načelu izžemanja revnega kmeta. Čeravno smo v bližini velikega konsumnega centra Trsta in ima naše kmetijstvo vse možnosti močnega razvoja, so bile zveze z notranjostjo ozemlja zelo slabe. Naše vasi niso dobile niti električne razsvetljave in — kar je še huje — niti vodovoda. Oblastniki so skrbeli le za glavne centre »italianissime« dežele.

Karakteristika kmetijstva istrskega okrožja

V poljedelskem pogledu istrsko okrožje ne predstavlja istovrstne celine. Tu je dosti rodovitne zemlje (posebno obalni pas), z druge strani pa imamo precej zemljišča suhe — siromašne narave (kraški predeli Bujšćine in hriboviti del flišne narave).

Glavni negativni činitelj, ki omejuje našo proizvodnjo je — suša. Vendar pa moramo omeniti, da niso vse kmetijske panoge in kulture enako prizadete (vinska trta, sadje, krmilne rastline).

Druga karakteristika našega kmetijstva je ta, da kmetje obdelujejo zemljo še vedno na primitiven način. Mehanizacija kmetijstva je še v povojih. To pomanjkljivost pa bomo odpravili z organizacijo poljedelskih traktorskih postaj na zadružni podlagi.

Tretja negativna karakteristika našega kmetijstva je, da so naša zemljišča posestva preveč razkosana na ogromno število malih parcel, kar zelo ovira obdelavo zemlje in s tem v zvezi napredek v kmetijstvu. Temu zlu se bomo izognili s komasacijo zemljišč, t. j. s povezavo zemlje v večje komplekse na podlagi kmetijskih obdelovalnih zadrug. Vzrokov v tem pogledu nam ne manjka. Najbolj tipičen primer ene od teh zadrug je Kmet. obdelovalna zadruga v Pučah.

Končna ovira razvoju kmetijstva je pomanjkljivost statističnih podatkov. Naši kmetje še vedno ne zaupajo oblasti, kadar

od njih zahteva podatke o površini zemlje, proizvodnji, številu živine itd. Tako ne moremo dobiti jasne slike našega gospodarstva. Ne moremo sklepati solidnih pogodb s tržišči in ne moremo preskrbeti kmetu industrijske proizvode.

Perspektive za bodoče delo

Naše ozemlje je v poljedelskem pogledu ozemlje nasprotij. Podnebne, talne in tržne razmere nam narekujejo, da pri bodoči načrtni preusmeritvi kmetijstva polagamo več važnosti na nekatere določene panoge, druge pa so manj važne ali celo odvečne. Naše kmetijstvo, čeravno je ponekod (obalni pas) intenzivnega značaja, še ni pravilno usmerjeno. Vsak dela po svoje in pri tem delu ne upošteva omenjenih činiteljev. Omenili smo že, da je glavna ovira za razvoj našega kmetijstva — suša, vendar se ta da zelo ublažiti z racionalno obdelavo zemlje, s setvijo zoper sušo odpornih rastlin, z gnojenjem s hlevskim gnojem itd. Vrtnarstvo n. pr. potrebuje velike količine hlevskega gnoja. Temu »kralju« gnojil pa še ne posvečamo prave pozornosti. Nimamo še urejenih gnojničnih jam, ne poznamo še »kompostov« in zelenega podorjanja. Naši kmetje sejejo premalo krmilnih rastlin, posebno pa stročnic, ki razen tega, da obogatijo zemljo s »humusom«, preskrbijo bodočim rastlinam velike količine dragocene hranilne snovi — dušika, ki ga te rastline črpajo iz zraka. Zlvinoreja je tesno povezana s poljedelstvom ravno glede postranskega proizvoda in to je hlevski gnoj, brez katerega ni napredka v kmetijstvu. Zato bo bodoči razvoj našega poljedelstva tesno povezan z razvojem živinoreje. Kmetijske rastline, katere pridelujemo, ne sledijo pravemu plodoredu (kolo-barjenje), zato so zemljišča zelo izčrpana. Ta izčrpanost pa se ne da popraviti samo z umetnimi gnojili, kakor si mislijo nekateri naši kmetje. Od umetnih gnojil nam največ primanjkuje dušičnih hitro delujočih gnojil, posebno pa amon-sulfata. To je inozemski uvozni proizvod in zato je zelo težko priti do njega. Nadomestimo pa ga lahko večidel z zrelim »kompostom«, kateremu smo dodali 5—10 odst. apnenega dušika.

P Reidimo po vrstnem redu na glavne kmetijske panoge:

Od vseh kmetijskih panog ima pri nas najboljše pogoje za obstoj in razvoj — vinogradništvo. Istrska vina so znana in upoštevana. Omenili smo že zapreke za razvoj našega vinogradništva. Konkurenca italijanskih vin na naših tržiščih je imela težke gospodarske posledice za deželo, kjer je vinogradništvo osnova celotnemu gospodarskemu sistemu. Danes so drugačne razmere. Naše vinogradništvo ima velike možnosti razvoja — seveda pod določenimi pogoji. Istro so strokovnjaki uvrstili med pokrajine, ki so zelo ugodne za proizvodnjo kakovostnih vin. Do teh pa lahko pridemo le z uvajanjem odgovarjajočih vrst vinske trte, s tipizacijo vin in z modernizacijo našega kletarstva. Istrski kmet je dober vinogradnik, a slab kletar. Kleti so zanemarjene, z druge strani pa se ne uporabljajo tehnični pripomočki, ki izboljšajo vina. Do tipičnih — kakovostnih vin pa bomo prišli tedaj, ko se bodo kmetje povezali v vinogradniške zadrage.

Druga zapreka razvoju našega vinogradništva je pomanjkanje delovne sile in primitiven način obdelave vinogradov. Pri mehanizaciji so se odlično izkazali majhni stroji za kultivacijo zemlje »Freze«, ki pridejo v poštev v vrtnarstvu.

O važnosti hlevskega gnoja je bilo že govora.

Pogled na Izolo s tovarne Arrigioni.

Po napadu ameriške trsne uši so poskusi dokazali, da našin razmeram najbolj odgovarjajo sledeče ameriške podlage: Kober 5BB, Berlandieri Riparia 420 A in Rupestris du lot. Priporočljive pa so sledeče vrste grozdja: od belih vin: **moškat**, znano kvalitno vino, posebno priporočljivo za nekatere predele Bujščine; od ostalih vrst so upoštewane: **borgonja**, **malvazija** in **malaga**. Od črnih vin je znan istrski **refošk**, ki se prideluje na prav isti trti kot kraški teran. Zelo upoštewane vrste so še: **kabernet**, **marzemín** in **barzemín**. Kot namizno grozdje se priporočajo: **regína**, **hamburški moškat**, **izabela** in **malaga**.

Sadjarstvo

Istrsko okrožje je izrazito sadjarska dežela. Posebno je cenjeno istrsko zgodnje sadje. Seveda so tudi v sadjarstvu velike pomanjkljivosti. Sadno drevje se ne sadi pravilno in ko se enkrat posadi, se kmet zanj prav malo zanima. Bolezni in sadni škodljivci uničijo letno ponekod več kot polovico pridelka. Proti boleznim in škodljivcem moramo pravočasno nastopiti in to ne posamično, temveč skupno in organizirano. Za to pa je potrebna organizacija — sadjarske zadrage. Pri obiranju sadja moramo paziti, da se takoj loči sadje za izvoz od industrijskega. Moramo imeti na umu, da se tržišča težko pridobijo, lahko pa se zgubijo za vedno, če ne pazimo pri oddaji na selekcijo in ambalažo.

Vrste sadja: Crešnje so znane po evropskih tržiščih, gojiti pa moramo le odgovarjajoče vrste in to predvsem: zgodnjo gorisko, tarcentanko in kratkopeceinoto.

Breskve: Veliko nasadov tega dragoceneega sadja nam je v zadnjih letih uničila bolezen »kodravost« (Exoascus deformans). To bolezen uničimo s pravočasnim škropljenjem z modro galico. Znane vrste so: Mayfleur, Ansdem, Halle, Sudhaben in Elberta.

Hruške: Tudi hruške so zelo podvržene boleznim in sadnim škodljivcem. Škropil imamo na razpolago, le dela se moramo oprijeti. Posebno je priporočljiva vzgoja hrušk po sistemu »navpičnih kordonov«. Podlaga naj bo kutina. Priporočljive in udomačene vrste

so sledeče: maslenka Hardy, viljamovka, maslenka, Clairegeau (Kleržo), vojvodinja Anžulenska, pastorjevka (Kurato), Esperenova bergamotka, fermentinka in zinska dekanka

Smokve: Naše podnebje in tla so ugodna za gojenje smokey. Uporabimo jih za izvoz ali predelavo v marmelado. Znale so vrste: mujezana, črnica, mateloni in škofjoti.

Jabolka: sadna razstava nam je dokazala, da so posebno nekateri predeli Bujsčine zelo ugodni za gojitev jabolk. Odločiti pa se bomo morali le za vrste, ki najbolj odgovarjajo zahtevam tržišč. To pomeni, da bomo morali tudi mi rajonizirati to proizvodnjo. To velja tudi za ostalo sadje.

Oljke: Istra je na splošno znana kot dežela oljk. Temu drevju moramo v bodočnosti posvetiti posebno pažnjo, ker nam bo še vedno primanjkovalo masločob. Istrsko olje prihaja razen za prehrano v poštev v konzervni industriji. Velik mráz leta 1929, 1931 in 1946 je uničil večino naših oljčnih nasadov. Izkazalo pa se je, da niso vse vrste enako podvržene mrazu. Posebno odporna se je izkazala — belica, zato bomo pri bodočih nasadih in cepljenju upoštevati le to vrsto.

Od ostalega sadja pridejo v poštev še orehi in lešniki.

Vrtnarstvo

Istrske povrtnine so znane na zunanjih in notranjih tržiščih. Imamo pa vse pogoje za zvišanje proizvodnje in za plasiranje pridelkov po tržiščih. Glede pomanjkljivosti v delu veljajo tudi za vrtnarstvo omenjena pravila. Od povrtnin pride v poštev predvsem naš **zgodnji krompir**. Krompir je ravno zaradi svoje zgodnosti (pridelki pridejo na tržišče že prve dni maja) zelo važen proizvod v kmetijstvu. Za krompirjem pride takoj **grah**. Najbolj znana zgodnja vrsta graha je »express«, nato pa »senator« (Verdon) in mali **provencijalec** (piccolo provenzale). Od drugih povrtnin izvažamo velike količine **paradižnika**. Za izvoz je najbolj priporočljiva okrogla in gladka vrsta (Tonda liscia), za industrijo pa »Ravena«. Paradižnik moramo že takoj pri obiranju sortirati in ločiti industrijsko blago od izvoznega. Znana je **koprška špinača**. Razlikujemo zimsko in poletno. Znale vrste so: Julijana, matador in Viktorija. Fižol sejemo večinoma za stročje. Manj donosna je gojitev fižola za zrnje. Za

obmorski pas, dolino reke Mirne, Rižane in Dragonje je zelo priporočljiva saditev **čebule**. Čebula se lahko proda v večjih količinah ravno zaradi svoje zgodnosti (obira se že v mesecu juniju). Opustiti moramo razmnoževanje s čebulčki. Najbolje je, da sejemo čebulo avgusta in že oktobra presadimo sadike. Tako izkoristimo zemljišče v času, ko ne gojimo drugih kultur razen žitaric.

Poljedelstvo

Od glavnih poljedelskih rastlin pridejo v poštev predvsem pšenica in koruza. **Pšenica** zelo dobro obrodi v bujskem okraju, v dolini reke Mirne in deloma v obalnem pasu ter na izsušenem zemljišču. Opustiti bomo morali setev pšenice v nekaterih višjih predelih Kopršćine. Pšenico pa moramo sejati vedno le s sejalnico, ker prihranimo tako dosti semena. Pšenico, sejano v vrste, lahko obdelujemo kot okopavino in tako laže uničujemo plevel, ki črpa zemlji vlogo in hranilne snovi. Da se izognemo škodljivemu vplivu suše, moramo sejati le zgodnje vrste in te so »mentana« in »virgilio«.

Koruzi: pride po količini pridelka za pšenico. Uporabljamo jo za prehrano revnejših slojev prebivalstva ter živine. V bodočnosti bomo morali vrste križati tako, da bomo prišli do tako zvane »heterozne« koruze, ki da pod enakimi pogoji vsaj za 20 odst. več pridelka. Kot strniščni posevek sejemo koruzo »činkvanti«, katera pride v poštev tudi kot krmilna rastlina (pitnik).

Solska ladja »Višiča« slovenske pomorske

Velik pomen imajo pri nas tako zване krmilne rastline. S setvijo teh pridemo na najbolj cenen način do velike količine sočne krme, katere nam navadno primanjkuje. Od krmilnih rastlin pridejo v poštev predvsem **krmilna pesa**, repa, mešanice rži, ovsa in stročnic, posebno pa detelja in lucerna. Ne moremo si misliti naprednega kmetijstva brez setve detelje in lucerne. Te nam ne daje samo zdrave in sočne krme, temveč tudi obogatijo zemljišče z dušikom. Na vsakem kosu zemlje bodo morale priti v določenem času za eno ali več let (stročnice, detelja ali lucerna).

Zivinoreja

Omenili smo, da je živinoreja steber naprednemu kmetijstvu. Intenzivna obdelava zemlje v obalnem pasu in izčrpanost zemlje povsod v okrožju nam nalagata dolžnost, da dvignemo številčno in kakovostno našo živinorejo. Bližina velikega konsumnega centra Trsta, ki konsumira letno v normalnih časih do 500 hl mleka, nam nalaga, da usmerimo našo živinorejo v proizvodnjo mleka. V koprskem okraju je že uvedena dobra mlečna švicarska pasma, medtem ko se v Buiščini le deloma vzgaja podolska pasma. Da bi nadomestili podolsko govejo živino s švicarsko pasmo, je potrebno pristopiti k traktorski obdelavi zemlje in to je v Buiščini mogoče. V ta namen se je že uredila traktorska brigada v dolini reke Mirne. Traktorske brigade bodo že v teku prihodnjega leta delale tudi v Ankaranu in drugih važnih središčih.

Našo živino moramo pa tudi kakovostno izboljšati z uvozom čisto pasemskih bikov, s strogo selekcijo in kontrolo bikov. Zdravstveno stanje živine pa bomo izboljšali z ureditvijo veterinarske ambulante, kjer bo pregledana vsa živina. Tudi glede odkupa mleka in oddaje bomo morali pristopiti k drugemu sistemu. Prvi začetek je ureditev mlekarne v Izoli.

Glavna ovira napredku goveje živine je pomanjkanje krme. Do večjih količin krme bomo prišli z melioracijo travnikov in pašnikov, s setvijo krmilnih rastlin in z zeleno insilažo krme.

Svinjereja

V zelo slabem položaju smo glede vzreje prašičev. Letno moramo uvažati več tisoč prašičev. Da se v bodoče izognemo temu pe-

rečemu vprašanju, bomo morali pristopiti k domači vzreji prašičev. Letos bomo uvozili 300 plemenskih svinj in 10 plemenskih mrjascev. Pri prehrani prašičev bomo izkoristili še doslej neizkoriščene odpadke naše industrije (ribji odpadki, odpadki pri predelavi paradižnika).

Perutninarstvo

Bližina močnih konsumnih središč nam narekuje, da tudi vzgoji perutnine posvetimo več pozornosti. Vprašanje prehrane perutnine ne dela posebnih težav, vendar bomo tudi v tem pogledu morali storiti korak naprej. Sejati bomo morali deteljo inkarnatko in korenje ter izkoristiti razne še doslej neizkoriščene odpadke. Selekcionirati bomo morali našo dobro nésnico istrsko kokoš in za izboljšanje pasme uporabiti štajerske peteline. Proizvodnjo jajc bomo morali tako usmeriti, da bomo imeli v zimskem času čim več jajc. To bomo dosegli, če bomo pri valjenju uporabili umetne valilnice in purane.

Cebelarstvo in svilogojstvo

sta med tistimi važnimi panogami dve panogi, katerim doslej še nismo posvetili posebne važnosti. Svilogojstvo je bilo pred leti pri nas zelo razvito ter je bilo donosen vir narodnih dohodkov. Zaradi nizkih cen pod Italijo (konkurenca umetne svile) se je svilogojstvo pri nas popolnoma opustilo. Pristopiti bomo morali ponovno k delu. Sušilnico in druge naprave imamo v Umagu in tudi sedanje cene so za plasiranje teh proizvodov zelo ugodne.

Gozdarstvo

»Gozd naj bo zaščitnik našega kmetijstva«, je geslo, pod katerim bomo v bodočnosti usmerjali naše gozdarstvo. Predvsem bomo morali pristopiti k pogozdovanju kraških goličav, imeti pa bomo morali na umu tudi dejstvo, da s pogozdovanjem zaščitimo zemljo pred izpiranjem, z druge strani pa s pogozditvijo večjih kompleksov zemlje vplivamo na podnebne razmere okoliša. Škodljivi vpliv suše, tega važnega činitelja v naši proizvodnji, se da ublažiti ravno s pogozdovanjem. Pri pogozdovanju moramo upoštevati še dva činitelja: zasaditev primernih krajev s tako zvanimi »zaščitnimi pasovi« ublažuje škodljivi vpliv vetrov — za naše razmere burje. S pogozdovanjem hribovja nad dolinami rek Mirne, Dragonje in Rižane bi se

dal v veliki meri regulirati odtok vode deževnice, ki spomladi in jeseni večkrat naplavlja plodne doline v veliko škodo našega gospodarstva.

Pri pogozdovanju pridejo pri nas v poštev predvsem iglavci in to beli (jeruzalemski) in črni bor. Dobra vrsta je tudi horizontalna cipresa in cedra deodara, od listovcev pa ko-

privovec (*Celtis australis*), topol, javor in jesen.

Gozdarska konferenca je dokazala, da je gozdarsko vprašanje pri nas na deželi precej pereče. Ljudstvo se zaveda pomena gozdov v našem gospodarstvu in zato smo prepričani, da se bo v kratkem času našla tudi njegova rešitev.

Slovanski svet po drugi svetovni vojni

Vasilij Melik

Glavni naval nemških in drugih fašističnih tolp v drugi svetovni vojni je veljal slovanskim narodom. Toda v tej veliki borbi ni zmaga: napadalni fašizem, ampak Slovani, ki so se borili za svoj obstanek in za svojo svobodo. Zas'uga za to pripada predvsem Sovjetski zvezi, ki je zase in za ves svet branila pridobitve Oktobrske revolucije in s svojo zmago, ki so jo mnogokje označevali kot »čudežno«, dosegla našijajnejše potrdilo pravilnosti svojega družbenega ustroja in svoje politike. Za slovanske narode izven Sovjetske zveze je bila borba proti okupatorju združena z borbo za novo, boljšo bodočnost, za zmago nad kapitalizmom in izkoriščanjem, nad protiljudskimi režimi v službi tujine, za resnično svobodo, za ljudsko oblast, za napredno demokracijo. Tudi ta zmaga je bila v polni meri dosežena. Medtem ko je bila pred vojno od petih slovanskih držav le ena res demokratična (Sovjetska zveza) in je v eni (Češkoslovaški) vladala tako imenovana zapadna demokracija, v ostalih treh (Poljski, Jugoslaviji, Bolgariji) pa nedemokratični, protiljudski režimi, je danes napredna demokracija na oblasti v vseh petih. Notranja in zunanja podoba slovanskega sveta se je temeljito spremenila. Vedno bolj se krepita prijateljstvo in tesno sodelovanje med slovanskimi državami. Sklenjene so bile številne medsebojne politične, gospodarske in kulturne pogodbe. Slovanski narodi stoje trdno na braniku miru in resnične demokracije. Tu ni niti govora o kakem »slovanem bloku«, kakor si ga je izmislila imperialistična reakcija, ki bi rada zasejala razdor med slovanskimi na-

rodi in jim potem diktirala svojo voljo. Neslovanske napredne demokratične države korakajo v isti vrsti s slovanskimi državami; naj za primer navedemo samo jugoslovanske sosede novo Albanijo, novo Romunijo in novo Madžarsko. Novo slovansko gibanje je različno od vseh preteklih. Njegovo bistvo je predvsem v tem, da je miroljubno, antifašistično in globoko demokratično, da je resnično ljudsko gibanje, ki združuje milijone Slovanov v slovanskih in drugih deželah sveta — kakor ga je označil predsednik Vseslovanskega komiteja Božidar Maslarić.

1) SOVJETSKA ZVEZA. Sovjetska zveza je merila pred vojno 21.592.000 km² in štela 17. 1. 1939 170.467.186 prebivalcev. Ob velikih zmagah sovjetskega orožja in sovjetske politike je naraslo to ozemlje v letih 1939—1945 za 692.000 km² s 23 in pol milijona prebivalcev. Te pridobitve so na prejšnji Evropi od severa proti jugu: Od Finske je dobila Sovjetska zveza ob miru leta 1940 ozemlje, potrebno za varnost Leningrada in Murmanska, ob premirju leta 1944 pa pokrajino Pečenge (Petsamo) na skrajnem severu, ki jo je bila SZ prostovoljno odstopila Finski po prvi svetovni vojni. S pogodbo 3. 2. 1947 je prešel v SZ majhen kos finskega ozemlja na področju hidroelektrarne Janiskoski in jeza Niskakoski na reki Paatso-Ioki. Ba'tiške države Estonska, Latvija in Litva so zaprosile leta 1940. za sprejem v SZ, potem ko je bilo v njih ljudstvo prevzelo vladno v svoje roke. Te države je bila po prvi svetovni vojni odtrgala mednarodna imperialistična reakcija proti željam

prebivalstva od sovjetske oblasti in ustvarila v njih buržoazne republike. Litvi je bilo po zmagovitem koncu vojne s fašistično Nemčijo vrnjeno ozemlje Klaipėde (Memel), ki se ga je bil polastil Hitler leta 1939. Ruski sovjetski federativni socialistični republiki (RSFSR) pa je bilo priključena približno ena tretjina bivše Vzhodne Prusije s Koenigsbergom, nekdanjo prestolnico pruskih vladarjev, čigar pristanišče, ki preko zime ne zamrzne, je za SZ precejšnje važnosti. V spomin na M.I. Kačarina, enega prvih in najodličnejših voditeljev sovjetske države in Komunistične partije, dolgoletnega predsednika Prezidija Vrhovnega sovjeta ZSSR, je bil leta 1946. Koenigsberg preimenoval v Kaliningrad. Tudi drugi kraji so dobili nova sovjetska imena in tisoči ruskih družin so se že naselili in se še naseljujejo na tem ozemlju. Zapadne beloruske in ukrajinske pokrajine, ki so bile tvorile ozemlje reakcionarne panske Poljske, so se združile leta 1939. s SZ. Zakarpatska Ukrajina, v predvojni Češkoslovaški imenovana Podkarpatska Rusija, ki je pred prvo svetovno vojno dolga stoletja pripadala zemljam ogrske krone, potem pa je prišla kot avtonomna edinica v sklop Češkoslovaške, se je leta 1945. v skladu z željami svojega prebivalstva in na podlagi prijateljskega sporazuma obeh držav znova združila s svojo davno domovino Ukrajino. Romunija je leta 1940. vrnila SZ Besarabijo, ki jo je bila nasilno anektirala po prvi svetovni vojni, pa odstopila severno Bukovino, naseljeno z ukrajin-

skim prebivalstvom. V Aziji je še med vojno (1944) zaprosila za sprejem v SZ Tuvinška ljudska republika, dežela med Mongolijo in Sibirijo (po nekdanjem ruskem nazivu Urianhaj), v kateri je bilo ljudstvo že leta 1921. doseglo zmago v borbi za ljudsko oblast in svobodo ter ustanovilo svojo ljudsko republiko. Zmaga nad fašistično Japonsko je vrnila SZ davne ruske zemlje Južni Sahalin in Kurilske otoke. Tudi na Južni Saha in prihajajo zdaj v velikem številu naseljenci z vseh strani SZ. Končno je treba omeniti še pogodbo med Afganistanom in SZ (1946), po kateri je Afganistan prepustil SZ področje Kuška, ki ga je bila SZ prostovoljno odstopila leta 1921. Danes meri SZ 22.284.000 km² in obsega polovico Evrope ter tretjino Azije pa eno šestino vse naseljene suhe zemlje. Na tem velikanskem ozemlju živi danes nad 200 milijonov ljudi. Na vsem svetu ima samo Kitajska in Indija več prebivalstva. Število zveznih republik, ki sestavljajo SZ, je ob naštetih spremembah naraslo od 11 (leta 1939.) na današnjih 16. Nove so, po vrstnem redu sprejema: Karelo-Finska, Moldavska (obe prej avtonomni SSR, zdaj močno povečani z ozemljem, ki sta ga odstopili Finska in Romunija), Litovska, Latvijska in Estonska. Naj tu podamo pregled vseh zveznih republik (prebivalstvo je podano po stanju l. 1939., ker se po vojni novo štetje še ni vršilo, toda z upoštevanjem ozemeljskih sprememb; številke torej kažejo, koliko ljudi je živelo v današnjih mejah leta 1939):

preb. površina v milij. v tis. km² glavno mesto

1 Ruska SFSR	110,2	16.942	Moskva
2 Ukrajinska SSR	40,6	587	Kijev
3 Beloruska SSR	9,4	208	Minsk
4 Uzbeška SSR	6,3	411	Taškent
5 Kazahska SSR	6,1	2.737	Alma-Ata
6 Gruzinska SSR	3,6	74	Tbilisi (Tiflis)
7 Azerbajdžanska SSR	3,2	86	Baku
8 Litovska SSR	3,0	65	Vilnius (Vilno)
9 Moldavska SSR	2,4	34	Kišinjev
10 Latvijska SSR	2,0	65	Riga
11 Kirgiška SSR	1,5	201	Frunze
12 Tadžiška SSR	1,5	142	Stalinabad
13 Armenska SSR	1,3	30	Erevan
14 Turkmenska SSR	1,3	485	Ašhabad
15 Estonska SSR	1,1	46	Tallin (Reval)
16 Karelo-Finska SSR	0,5	192	Petrozavodsk

ZSSR je mnogonarodna država, v njej živi malo manj kot 180 različnih narodov, ki so med seboj popolnoma enakopravni in prav zato tako globoko predani in zvesti svoji sovjetski domovini. Seveda je tako sožitje mogoče le ob socialističnem družbenem ustroju in ob tako odlični leninsko-stalinski narodnostni politiki. Slovani predstavljajo približno tri četrtine vsega prebivalstva SZ, torej nekako 150 milijonov ljudi. Od teh je Rusov nekaj nad 100 milijonov, nad polovico prebivalstva vse Zveze. Ukrajincev malo manj kot 40 milijonov in Belorusov približno 10 milijonov. Vsi ti trije narodi so si po izvoru, jeziku, kulturi in načinu življenja silno blizu. Ukrajinec razume Rus in Rus Ukrajinca brez vsake težave, še manj pa je razlike med Rusom in Belorusom. Ruska država je že stara politična tvorba, Ukrajinci in Belorusi pa so prišli do lastne države — sovjetske socialistične republike — šele po veliki Oktobrski revoluciji, ki je razbila okove carskega narodnostnega zatiranja, in šele v obdobju druge svetovne vojne do popolnega zedinjenja vsega svojega narodnostnega ozemlja v okviru SZ.

Govoriti o bogastvu in gospodarstvu SZ v tako kratkem pregledu bi bilo nesmiselno; o tem pišejo cele knjige. Ta prostrana zemlja, v kateri so domala vsi rudniki kar si jih moremo misliti, in vse kulturne rastline, razen onih, ki potrebujejo prav izrazito tropskega podnebja, je bila v carski dobi silno slabo raziskana in izkoriščana. Uvažali so to, kar bi bili lahko celo izvažali. Po Oktobrski revoluciji se je dvignila SZ (posebno v dobi stalinskih petletk) iz zastarele agrarne države s slabo razvito industrijo v državo z mogočno težko industrijo (produkcija industrije je bila leta 1941. 13-krat večja kot leta 1913.) in najnaprednejšim mehaniziranim kmetijstvom s podlago v kolhoznom gospodarstvu. Sovjetski geologi odkrivajo po načrtnem iskanju vedno nova zemeljska bogastva. Za časa vojne so dobili novo veljavno vzhodni in jugovzhodni predeli države (n. pr. Ural, Sibirija, Kazahstan): sem je bila evakuirana industrija iz bojnih pokrajin, tu se je silno povečala produkcija (samo Ural je n. pr. začel proizvajati več aluminija kot prej vsa Zveza), tu so začela rasti številna mogočna nova

mesta. Že za časa vojne se je pričelo obnavljanje gospodarstva v predelih, ki so bili pod nemško okupacijo in kjer so bili Nemci povzročili strahotno razdejanje. Marca 1946. je bila sprejeta nova, četrta stalinska petletka (1946—50), katere namen je, obnoviti pokrajine, ki so v vojni trpele, doseči predvojno raven industrije in poljedelstva ter jo nato v veliki meri preseči. Najvažnejši pogoj za hiter dvig vsega narodnega gospodarstva je obnova in razvoj težke industrije in železniškega prometa.

Iz povojnega političnega življenja moramo omeniti še dvoje volitev — najprej 10. 2. 1946 v Vrhovni sovjet ZSSR, nato pa februarja 1947 v Vrhovne soviete po posameznih SSR. V istem času, ko je v Združenih državah prišlo na volišče manj od polovice volilcev, je v SZ glasovalo nad 99 odst. vseh volilnih upravičencev za blok komunistov in nepartičev.

2) **POLJSKA.** Po prvi svetovni vojni je bila obnovljena samostojna poljska država. Oblast v njej je dobila v roke klika Pilsudskega, ki je od prvega trenutka pa do konca vodila sovražno politiko zoper SZ. Hotela je pridružiti Poljski kar največ ukrajinškega in beloruskega ozemlja, kjer so imeli poljski magnati velike posesti. Ob težavah, ki jih je tedaj imela mlada sovjetska država, se ji je posrečilo, da je v miru v Rigi (1921.) dobila zapadnoukrajinske in zapadnobeloruske pokrajine. Tako je merila Poljska do druge svetovne vojne 388.634 km² s 34.800.000 prebivalci. Toda skoraj polovica tega ozemlja, ves vzhodni del, je bila naseleljena z nepoljskim prebivalstvom, ki ga je vlada neprestano narodnostno zatirala. Na drugi strani pa na zapadu niso bili vsi Poljaki vključeni v poljsko državo: nad en milijon jih je živel v območju nemške države (največ v Sleziji in južnem delu Vzhodne Prusije). Med vojno se je začela graditi nova, boljša bodočnost poljskega naroda. Medtem ko je emigrantska vlada v Londonu nadaljevala s staro protisovjetsko politiko, so se v domovini združile demokratične organizacije — predvsem: poljska delavska (komunistična) partija, poljska socialistična stranka, ljudska stranka in demokratična stranka, — ki so se borile proti fašističnim okupatorjem, in ustvarile Narodni svet

(Krajowa Rada Narodowa) z nekako isto funkcijo, kakor jo je imel pri nas v Jugoslaviji AVNOJ, in Komitet narodne osvoboditve, ki se je potem pretvoril v začasno poljsko vlado. Ljudstvo je prevzelo oblast v svoje roke. S SZ je bila sklenjena prijateljska in zavezniška pogodba in nato na podlagi narodnostne meje (opira se na Curzonovo črto) pogodba o novi sovjetsko-poljski meji. Tako je odstopila Poljska SZ 180.000 km² z 11.900.000 prebivalci. Povečala pa se je na zapadu s starodavno poljsko zemljo, ozemljem do Odra in Nise (bivše Svobodno mesto Gdansk, dve tretjini bivše Vzhodne Prusije, Pomorje, Slezija in Lubuska zemlja), ki ga je berlinska konferenca Velikih treh postavila pod upravo Poljske in obenem določila, naj se nemško prebivalstvo s tega ozemlja preseli. Tako je dobila Poljska novih 102.000 km² ozemlja, na katerem je živelo pred vojno 8.000.000 ljudi. Namesto prejšnjega ozkega dostopa do morja je dobila zdaj Poljska 500 km obale (prej 65 km); prejšnjemu edinemu pristanišču Gdinski sta se pridružili novi veliki luki Szečin (Stettin) in Gdansk. Središče Poljske se je pomaknilo za skoraj 200 km proti zapadu. Z vsem poletom, kakor so ga zmožne le države z ljudsko oblastjo, se je lotila Poljska reševanja velikih nalog, ki so jo čakale po vojni: obnove gospodarstva, ki so mu bili nemški okupatorji prizadela strahotno škodo, obnove razrušenih mest in vasi — pomislimo samo na razdejanje Varšave — naseljevanja novih zapadnih pokrajin in izseljevanja Nemcev (v kolikor niso že sami prej odšli). Število Nemcev v vrnjenih ali Zapadnih pokrajinah (Ziemie odzyskane), kakor imenujejo Poljaki svojo novo ozemlje, je ob novem letu 1947. že padlo pod pol milijona, obenem pa se je število Poljakov dvignilo na 4.650.000. Od teh jih je nekaj čez eno petino, en milijon, že prej živelo na teh tleh, ostali pa so se nanovo naselili: to so repatriiranci z ozemlja, ki je pripadlo SZ, vojni begunci in deportiranci, ki so se vrnili v domovino reemigranti iz raznih evropskih držav (med njimi 15.000 Poljakov iz Bosne, kjer jih je bila pred 75 leti naselila avstrijska vlada), predvsem pa preseljenci s starega poljskega ozemlja. Mesta, ki so bila ob koncu vojne skoraj popolnoma

opustela, so že polna poljskega prebivalstva: tako je bilo na primer ob prevzemu oblasti v poljske roke avgusta 1945. v Szečinu celih 600 Poljakov — ob novem letu 1947. jih je bilo že 112.000. Zaradi pridruženja Zapadnih pokrajin, kjer je precejšnje število industrijskih podjetij, je postala Poljska bolj industrijska država, kakor je bila pred vojno. Glavno poljsko bogastvo je premog (predvsem v Gornji Sleziji), ki tvori tudi skoraj dve tretjini vsega poljskega izvoza.

Med najpomembnejše ukrepe nove demokratske poljske vlade spadata nacionalizacija velike in srednje industrije in agrarna reforma. Vprašanje zemlje je vedno spadalo med najtežje probleme Poljske: dasi je kmetstvo prebivalstvo tvorilo dve tretjini vsega prebivalstva, je bila skoraj polovica zemlje v rokah veleposestnikov. Delovno ljudstvo je zdaj dobilo zemljo v svojo last, veleposestvo je likvidirano. Dvakrat po vojni je stopilo poljsko ljudstvo na volišče in najprej v referendumu, nato pa v volitvah v ustavodajno skupščino (januarja 1947) izrazilo zaupanje Bloku demokratskih strank, ki je dobil 80 odst. oddanih glasov. Tako je današnja Poljska močna, trdna in enotna; postala je res narodna poljska država, saj tvorijo Poljaki v njej 98 odst. prebivalstva. Vse narodnostno poljsko ozemlje je združeno v poljski državi; meje tega ozemlja se krijejo z državnimi mejami; kot edino nerešeno vprašanje omenimo tešinsko ozemlje (1270 km² s 300.000 prebivalci), ki je po prvi svetovni vojni pripadlo Češkoslovaški, pa ga kot poljsko zemljo zahteva Poljska zase. Vprašanje bo, kakor je bilo sklenjeno, ob podpisu poljsko-češkoslovaške zavezniške in prijateljske pogodbe, prijateljsko in sporazumno rešeno v teku dveh let. Nova Poljska meri v celoti 311.000 km². Meje države se skoraj da krijejo z mejami porečij Visle in Odra, ki je postala zdaj znova druga nacionalna poljska reka. Na tem ozemlju je živelo 14. 2. 1946, ko se je vršilo prvo povojno štetje, 23.929.757 ljudi; vendar lahko rečemo, da je ta številka že precej zastarela, saj je odtodaj bilo izseljenih še precej Nemcev in se je priselilo mnogo Poljakov iz SZ in z zapada, pa odselilo mnogo Ukrajincev, Belorusov in Litovcev v SZ. Rekli bi lahko, da je zdaj število pre-

bivalcev nekoliko nižje; toda to znižanje gre le na račun izseljenih Poljakov, število in odstotek Poljakov pa se je zvišal. V mestih je živelo leta 1946 31. na deželi pa 69 odst. prebivalcev.

Kot napredna demokratična država je tudi Poljska mogla začeti z načrtnim gospodarstvom: sprejet je bil triletni plan (za leta 1947–49), ki predvideva dvig življenjske ravni delavcev v primeri s predvojnimi, gospodarsko združenje starega in novega poljskega ozemlja, zvišanje deleža industrije v celotnem gospodarstvu, popolno zaposlitev mestnega prebivalstva in odpravo prenaseljenosti vasi.

3) ČESKOSLOVAŠKA. Čekoslovaška je merila pred vojno 140.508 km² in štela leta 1930. 14.004.179 prebivalcev, med katerimi pa je bilo le približno 9.700.000, torej dve tretjini, Čehov in Slovakov; 3.300.000 je bilo Nemcev, 500.000 pa Madžarov. Velikost države se je zdaj spremenila z odstopom Zakarpatske Ukrajine Sovjetski zvezi, pa z neznatno spremembo madžarsko-čekoslovaške meje v čekoslovaško korist (pri vasi pri Bratislavi). Ni še rešeno vprašanje končne meje z Avstrijo in Nemčijo — Čekoslovaška zahteva neznatne mejne korekture, pa tudi s Poljsko se bodo mejna vprašanja še uredila, kakor smo že omenili. Čekoslovaška vlada je sklenila izseliti iz države Nemce in Madžare razen tistih, ki so bili med vojno protifašistično usmerjeni. Nemci so razen majhnega ostanka že izseljeni; januarja 1947. jih je bilo na Čekoslovaškem samo še okrog 250.000. Od teh jih nekako 100.000 še čaka na izselitev, drugi pa bodo lahko ostali: to so aktivni medvojni antifasisti, specialisti izrednih kvalifikacij, možje oziroma žene Čehov in Čehinj, starci in podobno. Madžarov je bilo v začetku 1947 še 20.000. Spomadi 1947 je bil sklenjen med madžarsko in čekoslovaško vlado sporazum o zamenjavi prebivalstva; Slovaki, ki jih živi na Madžarskem okrog 300.000, naj se preselijo v domovino. Madžari pa naj gredo iz Slovaške. Aprila 1947 so se že pričeli transporti v obe smeri. V čeških obmejnih pokrajinah (bivši Sudeti) se je obenem z izselitvijo Nemcev pričelo naseljevanje Čehov; ob osvoboditvi jih je bilo tod 575.000, avgusta 1947. pa že nad

2.350.000. Večinoma so to naseljenci iz notranjosti dežele, nekaj pa je tudi vrnivših se emigrantov iz tujine. Kmalu bo na vsem obmejnem ozemlju dosežena po načrtu predvidena poseljenost. Današnja Čekoslovaška meri približno 128.000 km² in šteje 12.300.000 prebivalcev (ob novem letu 1947). Padec v številu prebivalcev je predvsem posledica preselitve Nemcev in Madžarov; češko in slovaško prebivalstvo le od leta 1930 napredovalo: zdaj ga je 11.650.000, torej okrog 95 odst. vsega prebivalstva. Čehov bo okrog 8 in pol milijona, Slovakov nekaj nad 3 milijone.

Čekoslovaška je razvita industrijsko-agrarna država. V mestih je živelo leta 1930 48 odst. ljudi. S svojo industrijo je zavzemala Čekoslovaška že pred vojno eno prvih mest za glavnimi velesilami. Razvita je tako težka (rudarska, posebno premogovna industrija, metalurgija, gradnja strojev) kakor lahka industrija (tekstilna, sladkorna, steklarna, usnjarsko-čevljarstva). Precejšnja je razlika med zapadnim delom države, Češko, Moravsko in Šlezijo, kjer prevladuje vsa važnejša industrija, ter vzhodnim, Slovaško, ki je pretežno poljedelska.

Med vojno je čekoslovaška emigrantska vlada s predsednikom Benešem na čelu vodila pozitivno politiko ter se — v nasprotju z emigrantskimi vladam Poljske in Jugoslavije — ni odtujevala težnjam češkega in slovaškega ljudstva po preosnovi republike na napredni demokratični podlagi. Preko Moskve se je vrnila v domovino in v Košicah je bila sestavljena prva domača vlada, vlada Nacionalne fronte Čehov in Slovakov, ki jo sestavljajo vse demokratične češke in slovaške stranke. Reakcionarne stranke, ki so sodelovale z Nemci, so bile prepovedane, med njimi predvsem agrarna stranka, katere voditelji so imeli v prvi republiki važna vodilna mesta. Na volitvah 1946 je doživela Nacionalna fronta veliko zmago. Se posebej pa je zmagala Komunistična partija, ki je postala najmočnejša stranka v parlamentu in ki ji zato od 2. julija 1946 dalje pripada tudi predsedstvo vlade (Klement Gottwald). Vlada Nacionalne fronte je izvedla nacionalizacijo industrije in demokratično agrarno reformo, kar je imelo silno pozitiven vpliv na obnovo

gospodarstva. Češkoslovaški izvoz je zelo velik, v mnogih panogah industrije je dosežena predvojna produkcija. Tudi Češkoslovaška je uvedla načrtno gospodarstvo: 1. januarja 1947 je stopil v veljavo dvoleten plan (1947—1948), ki predvideva do konca 1948. dvig produkcije za 10 odst. v primeri z letom 1937. Njegov namen je hiter razvoj težke industrije, popo'na obnova poljedelstva in lahke industrije, pa še posebej industrializacija Slovaške, gospodarsko najbolj zaostalega dela države.

4) **BOLGARIJA.** Bolgarija je po obsegu in prebivalstvu najmanjša slovanska država. Pred vojno je merila 103.300 km² s 6.078.000 prebivalci. Leta 1940. ji je Romunija vrnila Južno Dobrudžo, bolgarsko deželo, ki jo je bila od nje odtrgala leta 1913., ob drugi balkanski vojni. Mirovna pogodba je potrdila meje iz leta 1940. Pravičnim bolgarskim zahtevam glede Zapadne Trakije, ki je bila po prvi svetovni vojni pripadla Grčiji, pa ni bilo ugodeno. Tako torej meri današnja Bolgarija 111.000 km² in ima po štetju 31. 12. 1946. 7.020.863 prebiva'cev, med katerimi je nekaj manj kot 90 odst. Bolgarov. Razen Bolgarov živi v Bolgariji od slovanskih narodov še del Makedoncev (200.000 ob Strumi in Strumici; Pirinska Makedonija).

Vse do leta 1944. je gospodovala v Bolgariji fašistična diktatura, ki je sodelovala s silami osi. Bolgarsko ljudstvo se je vedno borilo proti takemu režimu (leta 1923. se je vzdignilo v znameniti septembrski vstaji, ki pa je bila krvavo zatrta) in ga je končno moglo vreči septembra 1944., ko so sovjetske čete po zmagovitem pohodu prišle do bolgarske meje ter napovedale fašistični bolgarski vladi vojno. 9. 9. 1944. je prevzela oblast Domovinska fronta (Otečestven front), v kateri so se združile napredne bolgarske stranke, na čelu z Delavsko (komunistično) partijo. Nova vlada je napovedala Nemčiji vojno in je aktivno sodelovala v vojni do končne zmage. Trikrat je bolgarsko ljudstvo dokazalo svojo privrženost novi ljudski vladi: najprej v volitvah v sobranje 1. 1945., potem na plebiscitu za republiko 8. 9. 1946 — nakar je bila Bolgarija 16.

9. 1946 proglašena za ljudsko republiko — in končno v volitvah v veliko narodno sobranje 27. 10. 1946. Pri teh volitvah je dobila Komunistična partija 59 odst. vseh oddanih glasov, nakar je sestavil novo v'ado. prav tako iz vseh strank Domovinske fronte, Georgi Dimitrov, ustanovitelj, inspirator in voditelj Domovinske fronte, veliki borec proti fašizmu. Izvedene so bile važne demokratske reforme: najvažnejša - agrarna reforma, izvedena po načelu »zemlja mora pripadati onemu, ki jo obdeluje«. Država ima zdaj v svojih rokah transport glavni del kreditno-bančnega sistema, predelovanje tobaka (ki predstavlja glavno izvozno blago), in trgovino z njim. Zemeljski zakladi so nacionalizirani. Industrija, zunanja i notranja trgovina so pod kontrolo in vodstvom ljudskih oblasti. Sicer pa obstajajo v Bolgariji (kot v Jugoslaviji) trije sektorji gospodarstva: državni, zadružni in privatni. Tudi Bolgarija je sprejela in začela izvajati svoj plan, ki je, kot na Češkoslovaškem, dveleten (1947—48). Njegova glavna naloga je: premagati gospodarske težave, ki so nastale zaradi nemške okupacije in vojne, doseči in preseči predvojno raven proizvodnje in izboljšati materialni življenjski položaj prebivalstva. Zidane bodo nove tovarne, elektrarne in rudniki. Danes je Bolgarija še izrazito poljedelska država; na deželi živi 76 odst. prebivalstva.

5) **LUŽICANI.** Izven meja svobodnih slovanskih držav živijo danes na strnjenem narodnostnem ozemlju še Slovenci v delu Primorja in na Koroškem, Makedonci v Grčiji in Lužiški Srbi, ki so še edini nesvobodni slovanski narod. Njih usoda še ni odločena: določila jo bo mirovna pogodba z Nemčijo. Organizacija Domovina, ki vodi Lužičane in jih zastopa pred svetom, je marca 1947. naslovila na konferenco zunanjih ministrov memorandum, v katerem je zahtevala, da se Lužica politično oddeli od Nemčije, proglašati za nevtravno ozemlje ter dodeli pod kontrolo ene ali več slovanskih držav ter dobi statut, za katerega bi jamčile sile-podpisnice mirovne pogodbe. Lužiško ozemlje, na katero se nanaša ta memorandum, meri

okrog 8.800 km² in je imelo leta 1939 okrog 998.000 prebivalcev. Ker so se v zadnjem času prav tu v velikem številu naselili Sudetski Nemci in Nemci z zdaj poljske zemlje, je prebivalstvo naraslo skoraj na 1.200.000. Koliko je med temi Lužičanov, je težko reči. Po njih lastni cenitvi pripada lužiškosrbski narodnosti okrog pol milijona ljudi, torej preko polovice vsega domačega prebivalstva. Med njimi pa bo kakih 200.000 res narodno zavednih in lastni jezik govorečih Lužičanov. Stetja, ki so jih izvajali Nemci, so bila, všteti šteti leta 1946, vodena krivično in ne dajejo prave številke. Lužičani imajo dva književna jezika: gornjelužiškega in dolnjelužiškega, ki sta si seveda med seboj zelo podobna. V vsakem govoru približno polovica prebivalstva.

6) SLOVANSKI NARODI PO STEVILU PREBIVALSTVA.

Rusi	100.000.000	
Ukrajinci	40.000.000	vzhodnoslovanska
Belorusi	10.000.000	skupina: 150.000.000
Poljaki	23.000.000	
Cehi	8.500.000	
Slovaki	3.000.000	zapadnoslovanska
Lužičani	200.000	skupina: 35.000.000

Bolgari	6.300.000	južnoslovanska
Srbi	6.200.000	skupina: 20.000.000
Hrvati	3.650.000	(je šteti še 780.000 bosanskih muslimanov, ki niso prišteti niti Hrvatom niti Srbom)
Slovenci	1.700.000	
Makedonci	1.250.000	
Crnogorci	370.000	

Upoštevali smo le prebivalstvo posameznih narodov na njih narodnostnem ozemlju, brez izseljencev, ki so raztreseni po vsem svetu in jih nikakor ni malo. Po tem našem računu je Slovanov na sklenjenem narodnostnem ozemlju slovanskih narodov nekaj nad 200 milijonov.

7) VOJNE IZGUBE SLOVANSKIH DRŽAV v borbi z nemškim fašizmom in njegovimi evropskimi zavezniki:

Sovjetska zveza	7.000.000
Poljska	6.000.000
Jugoslavija	1.700.000
Ceškoslovaška	250.000
Bolgarija	40.000

Izgube vseh ostalih zavezniških držav skupaj znašajo približno tri milijone.

Prirodna bogastva Sovjetske zveze

N. N. Mihajlov

Zemlja ZSSR je skrajno raznovrstna: obsega mrzle tundre in vroče subtropske pokrajine, neskončne stepe in goste gozdove. Po značaju rastlinstva in zemlje lahko ZSSR razdelimo v več pasov.

TUNDRA

Na kopnem vzdolž obale Severnega Ledenege morja, od Belega morja do Beringovega zaliva je pas tundre. Tundra obsega okrog 14 odst. ozemlja ZSSR.

Zima je v tundri dolga in ostra, mraz traja približno devet mesecev. Polarna noč, ko sonce ne vzide in razsvetljujejo nebo le žar-

ki svetlega in raznobarvnega polarnega sija, traja dolgo. Poletja so kratka in mrzla, nebo je oblačno in pogosto je pokrajina zavita v meglo. Zemlja se v kratkem poletju odtali le zelo plitvo. Lesa skoraj ni, na šotnem in močvirnatem zemljišču rastejo le neke vrste jagod, mah in lišaji. Neka vrsta lišaja je severnemu jelenu poglavitna hrana.

Najvažnejša žival za človeka v tundri je irvas. Domačini jezdijo na irvasu, hranijo se z njegovim mesom, pijejo njegovo mleko, se oblačijo z njegovo kožo in z njo pokrivajo tudi svoje prenosljive hišice.

V tundri žive polarna lisica, leming in neka vrsta divje race, ob morju pa beli medved. Poleti prilete v tundro jate vodnih ptic, divjih gosi, rac in labodov.

V dobi sovjetske oblasti so zrasle v Arktiku znanstvene postaje, nove stavbe, pristanišča in mesta; kultura severnih narodov se je zelo dvignila. Sever je zahteval zelenjave in mleka. Dovažanje teh predmetov na skrajni sever je bilo zelo drago; morali so več sto kilometrov daleč voziti velikansko količino vode v obliki zelenjave, saj je v zelenjavi in v krompirju $\frac{3}{4}$ vode. Poizkusi, ki so jih napravili v najtežjih polarnih razmerah, so pokazali, da je poljedelstvo nad polarnim krogom mogoče. S polja so odstranjevali kamenje, izsušili so močvirja, zemljišča pa pognojili. Določili so izbrane vrste semenja, ki naglo dozore in so odporne zoper mraz. Na mnogih krajih sovjetskega polarnega kroga rastejo sedaj krompir, korenje, repa, redkvice in trava za prehrano živine.

Na jugu prehaja tundra postopoma v gozd.

GOZDNI PAS

Gozdni pas se razteza preko vse Sovjetske zveze — od Baltiškega morja do Kamčatke. Obsega polovico ozemlja ZSSR. Računajo, da znaša 610 milijonov ha.

Sovjetski les se odlikuje po kakovosti in na svetovnem tržišču ga visoko cenijo. Pod mrzlim severnim nebom raste les sicer počasneje, a je močan, gostih obročev in prožen. Sovjetski gozdovi dajejo odlično borovino za jambore, znamenito cedro, odličen

hrast, znamenit trepetlikin les za vžigalice, macesen, nenadomestljiv les za podvodne naprave, karelsko brezo — za različne rezbarije.

Južna meja gozdnega pasu teče približno prek mest Kijeva, Rjazana, Kazana, Tjumenja in Tomska. Moskva leži na jugu gozdnega pasu. Večji, severni del gozdnega pasu je skoraj ves pokrit s črnim gozdom (tajga).

TAJGA

V evropskem delu ZSSR raste v tajgi bor in jelka, v Sibiriji pa večinoma macesen, pa tudi pinija, jelka in cedra. V manjšem, južnem delu gozdnega pasu raste mešan gozd, kjer je med iglastim drevjem tudi listnat gozd: hrast, lipa, beli brest, klen in jesen.

Zemlja je v gozdnem pasu podzolasta¹ in ima v primerjavi z černozemskim² zemljiščem majhen odstotek humusa. Pri pravilnem kolobarjenju in gnojenju lahko tudi na podzolistem zemljišču dosežejo obilno žetev. V podzolistem gozdnem pasu sejejo sedaj mnogo pšenice, medtem ko so prej sejali tu le rž in oves. Gozdno področje ima tudi svoje prednosti: tu ni suše in žetev je stalna.

V gozdnem pasu je precej močvirja. V dobi sovjetske oblasti so izsušili več močvirja kot v vsej prejšnji zgodovini Rusije.

Značilne živali za tajgo so: sivi medved, volk, lisica, azjec, veverica, jelen, loaptar in druge. Vzhodni, najmanj naseljeni del gozdnega pasu je glavno področje za pridobivanje krzna. Sibirski tajga daje vsemu svetu znano pepelnatosivo bleščečo veveričjo kožo, temnorumeno, kakor svila mehko kožo sobola (sibirske lisice), hermelinovo kožo, svetlordečo kožo lisice »ognjeveke«, lepo kožo blede in srebraste lisice.

V gozdnem pasu žive ptice: tetrevi, jerebice, detli, sove, divje gosi, divje race in mnoge druge.

Značilni so mešani gozdovi južnega dela Daljnega vzhoda. Tu je tako imenovana težko dostopna »usurijska tajga«. Najrazličnejše listnato drevje tvori gosto šumo, tu so

¹Podzol — sivkasto bela zemlja, ki ima v sebi neznatno količino soli in je zato malo rodovitna.

²Černozem — črnica.

1. maj v Trstu. — Nastop telovadcev ZDTV.

pomešani brest, gaber, hrast, jesen, klen, mandžurski oreh, beli amurski bezeg, amurska lipa, bela, rumena in črna breza, mandžurska jablana, usurijska hruška in rdeče drevo »tis«. Podnožje drevja je obraslo z grmovjem. Tu je precej redkih rastlin: baržunasto drevo s plutasto skorjo in lepim lesom, Smitova breza, ki je pri zvijanju odpornejša od litega železa, aralija, grmičasta rastlina z velikanskim perjastim listjem. Iz teh tako mešanih drevesnih krošenj se dviga kvišku veličastna vrsta korejskih cedar, nenavadno lepih in močnih dreves: nekatera cedrina drevesa zrastejo tako visoko, kakor sega desetnadstropna hiša; eno tako drevo lahko daje do 100 kg orehov. Po drevesu se vijejo divja vinska trta, limonka in aktinidija, ki je debela do 1 cm. Trava zraste zelo na gosto, je visoka in različna, nekateri cveti imajo do 25 cm v prerezu.

Značilno je tudi živalstvo usurijske tajge. Tu srečuje severni jelen divjega prašiča, s obol živi skupno s tigrom, usurijski tiger ni nič manjši od indijskega, dolg pa po dva metra.

GOZDNATA STEPA

V gozdnati stepi rastejo hrastovi gozdovi. Stepa in gozdnata stepa obsegata približno 12 odst. ozemlja ZSSR. Stepni pas se razprostira od zahoda proti vzhodu kot nepretrgan pas od Karpatov do Altaja. Zemlja je v stepnem pasu in v pasu gozdnate stepe izredno rodovitna. Tu je »črnozemu«. Površina črnice v ZSSR je največja te vrste zemlje na svetu. Razteza se v nepretrganem pasu na 5000 km. Ta črnica je glavna pšenična žitnica Sovjetske zveze. Črnica ima v sebi veliko množino humusa. V stepi ni nič gozdov; drevje raste le tu in tam, ob rekah in ozkih pasovih. V stepi živijo glodalci: voluhar, polh, poljska miš, dipus (zajec, ki živi v zemlji) in druge. Ptice pa: drozg, prepelica, siva jerebica, orel, jastreb, čaplja in druge. Vzhodno za Uralom pa je še veliko nedotaknjene rodovitne stepne zemlje. To obdelujejo in jo vedno bolj spreminjajo v obdelovalno zemljo.

Od zahoda proti vzhodu, približno od spodnjega toka Volge do jezera Balkaj, in od severa proti jugu leži

PAS POLPUŠCAV IN PUŠCAV

V teh polpuščavah je rastlinstvo zaradi suhega podnebja vedno bolj redko in majhno. Polpuščave imajo mnogo soli. Se južneje so puščave, ki obsegajo dokaj velike površine zemlje. Največja peščena puščava je Karakum. V puščavah živi mnogo plazilcev: kač, kuščarjev in želv. Vidiš tudi precej antilop in divjih oslov. V grmovju ob rekah žive divji prašiči, fazani, pa tudi tiger. Poleti je v puščavah velika pripeka in pesek se tako ogreje, da moreš v njem speči jajce. Dežja sploh ni. Puščavske rastline so se prilagodile preobilni toploti in pomanjkanju vlage. Trave niso goste in grmičevje ima globoke korenine, da lahko črpa vodo iz globljih zemeljskih plasti. Rastlinsko listje je zelo drobno in izhlapeva le malo vlage. Puščava je polna golega, zrnatega peska, vendar je večidel obrasla s suhimi rastlinami, ki dajejo ovcam in kamelam dobro hrano. Poljedelskega gospodarstva brez namakanja je po puščavah zelo malo. Skoraj vse poljedelstvo sloni na namakanju. Kanalizirane oaze, ki so goste naseljene in polne življenja, se razprostirajo vzdolž rek, ki se spuščajo s planin osrednje Azije in spreminjajo puščave v bujne vrtove in pašnike. V tem pasu se murva popolnoma razvije v dveh, treh letih. Bombažna rastlina daje najbolj obilen sad. Sadje — jabolka, hruške, marelice in grozdje je v teh krajih polno sladkobe.

Pod sovjetsko vlado sta prešli zemlja in voda v ljudsko last. Začeli so graditi velike

Smučarski raj v Črnem vrhu nad Idrijo.

naprave za namakanje. V letih 1939—1940 so v Serganski dolini, glavni oazi sovjetske osrednje Azije, zgradili uzbeški in tadžiški kolhozniki v neverjetno kratkem času velik Ferganski prekop. To je eden največjih prekopov za namakanje na svetu; dolg je nad 300 km. in je znatno povečal namakano površino.

Na skrajnem jugu so:

SUBTROPSE POKRAJINE

Razlikujejo se od drugih pasov v tem, da niso strnjene, marveč so relativno majhne in razdeljene na posamezne dele. V Zakavkazju, ob črnomoški obali in deloma tudi ob kaspiski obali leže »morski subtropski pasovi«. Če zapade kdaj pa kdaj sneg, takoj skopni. Mnogo rastlin cvete vso zimo. V decembru cveto vijolice in veronike, v januarju lešniki, ob koncu februarja breskve, v začetku marca mandeljni. Drevesa so od vznožja pa do vrha ovita z bršljanom. V enem do dveh letih zraste na zapuščenem polju gozd do 6 metrov visoko. Ob morski obali, v parkih, med rastočimi drevoredi magnolij in oleandrov so zgradili domove počitka. Obilna toplota in vlaga ter rodovitna rdečkasta prst dajeta dragocene subtropske in celo neke vrste tropske rastline. Tu rasto pomaranče, ki dajejo na leto po 7000 sadežev na enem drevesu. Sedaj rastejo v Zakavkazju na velikih površinah čaj, pomaranče, limone in mandeljni, les tunga, ki daje dragoceno tehnično olje, plutovo drevo, bambus in mnoge druge rastline, ki so bile presajene v Sovjetsko zvezo iz raznih južnih pokrajin.

V dolini reke Kure, v Azerbejdžanu in v nekaterih dolinah na jugu Tadžikistana in Turkmenije so »suhi subtropski pasovi«. Zime so tu skoraj brez mraza, poletja pa

Nogometna tekma med Ljub. Ponziane in Hajdukom 1. 1948. v Trstu.

brez dežja. Polja namakajo umetno. Tu rasto smokva, mandeljni, kavčukovo drevo, oljka, skoraj povsod na jugovzhodu ZSSR pa prav tako bombaževci, sadje in riž. V Tadžikistanu uspešno gojijo sladkorni trs.

Telesna vzgoja v preteklem letu

Janko Pertot

Sport in telesna vzgoja je kos socialne in poitične vzgoje.

T. G. Masaryk

Kljub vsem oviram se Zveza društev za telesno vzgojo v Trstu (ZDTV) dobro razvija. Zaradi mnogovrstnosti udejstvovanja na polju telesne vzgoje se je delo razdelilo na po-

samezne odseke ali sekcije; teh je 18: 1. za splošno vadbo, 2. za nogomet, 3. za košarko, 4. za lahko atletiko, 5. za kolesarstvo, 6. za plavanje, 7. za težko atletiko, 8. za boks, 9. za balincaje, 10. za hokej in drsanje, 11. za odbojko, 12. za zimske športe, 13. za veslanje, 14. za lov, 15. za mizni tenis, 16. za aeromodelarstvo, 17. za šah in 18. sodniški odsek.

TELOVADNI ODSEK

S stališča pravilne telesne vzgoje je najvažnejši odsek za splošno vadbo, ki je pa bolj znan pod imenom telovadni odsek. V Jugoslaviji so zato ustanovili v okrilju fizkulture zveze Jugoslavije (FISAJ) samostojno Telovadno zvezo in na ustanovnem obnem zboru je tajnik FISAJ-a podčrtal pomen te odločitve z besedami: «Telovadna zveza pomeni najtrdnjšo osnovo Fizkulture zveze Jugoslavije». Se bolj so poudarili važnost splošne telesne vzgoje v Češkoslovaški republiki, kjer so združili vse organizacije za telesno vzgojo in šport pod okriljem Češkoslovaške sokolske zveze — COS (Československa obec sokolska).

Pri nas ta odsek še ni dobil stalne organizacijske oblike, ker nam za to manjkajo še nekateri pogoji: dobri vaditelji, primerni prostori za vadbo in dobri organizatorji na terenu. Po časovnem redu smo imeli sledeče prireditve:

V septembru 1947 sta se udeležili moška in ženska vrsta tekem za balkansko prvenstvo v orodni telovadbi, kjer so tekmovala še Albanija, Bolgarska, Jugoslavija, Madžarska in Rumunija.

V oktobru je bila v Skednju prva tekma v orodni telovadbi za posameznike; udeležili so se je v prvi vrsti telovadci, ki so tekmovali za balkansko prvenstvo.

V novembru so tekmovali v Kopru v orodni telovadbi vrste iz posameznih društev; prvi sta bili moška in ženska vrsta iz Skednja. Začeli so se tudi vaditeljski tečaji za prvomajske vaje.

V zimskih mesecih je bilo delo osredotočeno v glavnem okoli priprav za letne nastope. Nekatera društva so imela redno telovadbo. Povabili smo madžarske mednarodne telovadce, da bi nastopili v Trstu, a smo nastop morali odpovedati, ker nismo mogli dobiti od odločujočih oblasti primerne dvorane.

Tretji prvomajski nastop je uspel zelo dobro. Kljub temu, da ni smelo sodelovati ozemlje pod jugoslovansko upravo, da je bilo vreme neugodno in da so se nam postavljale na pot še druge ovire, je nastopalo skoraj štiri tisoč telovadcev. Gledalci, ki so Stadion popolnoma zasedli, so se zlili z nastopajočimi telovadci v celoto, da si čutil, da

smo vsi eno. Zdelo se je, da je bila ta osredotočena želja in volja, da bi nastop čim lepše uspel, tako močna, da je sonce predrla neprijazne oblake v trenutku, ko so se najmlajši v teku razlili po telovadišču in ga napolnili. Sonce, ki je še bolj podčrtalo pestre telovadne obleke, je posušilo premočene telovadce, kakor bi hotelo poudariti: «Kdor vztraja, ta bo uspel». Kdo je bil najboljši? Težko je povedati; celoten vtis nam pa dobro označuje odobravanje enega izmed gledalcev, člana barkovljanske godbe: «Bolj sem zadovoljen, da sem videl nastop, kakor če bi mi dal kdo 10.000 lir». Pri nastopu je sodelovala na orodju vrsta čeških Sokolov, v mimohodu pa italijanska in češkoslovaška nogometna četa in okoli 500 športnikov naše Zveze v pestrih krojih z društvenimi zastavami. Da podčrtamo trdno voljo za uspeh skupine naših najmlajših, pionirjev iz Medje vasi pri Nabrežini, ki so prišli peš na nastop v Trst, ko jim je policija prepovedala nadaljevanje poti z vlakom.

Istra je slavila 1. maj v Kopru, kjer je nastopilo skoraj tri tisoč telovadcev. Njim vreme ni bilo tako dobrohotno. Dovolilo jim je vaje in mimohod, nastop so pa morali izvesti le v omejenem številu.

Izmed okrajnih nastopov je uspel najbolje nastop v Miljah, na katerem je sodelovalo 700 telovadcev. Oopenski okraj je imel svoj nastop v Trebčah, drugi okraji se pa do danes — 25. septembra — še niso zganili.

Mračni Kras bdi nad Trstom. V ozadju Nanoš.

Največja letošnja telovadna prireditev na svetu je bil XI. Vsesokolski zlet v Pragi. Trajal je tri tedne in je v tem času nastopilo okoli pol milijona telovadcev, od najmlajših do najstarejših. Našo Zvezo je na tem zletu zastopalo 126 telovadcev, ki so s svojim nastopom na največjem stadionu na svetu sicer skromno, a zelo dostojno predstavljali Tržaško ozemlje. Tržaška zastava je zaplapolala v srcu Evrope pred stotisoči, ki so se od vseh strani zgrnili na telovadne slavnosti, ki jim ni enakih na svetu.

Tržaško zastavo so telovadci uveljavili tudi v Bologni na športnih slavnostih Italijanske zveze za ljudski šport (Unione italiana sport popolare - UISP) od 15. do 19. septembra. Nastopali so z istimi vajami kakor v Pragi in želi splošno priznanje in občudovanje. Za zasluge so hvaležni telovadci prekrstili glavna vaditelja: Vando v Radeckega, Ivana pa v Mesarja.

Naslednje panoge telesne vzgoje imajo za glavno vzgojno sredstvo tekme in jih označujemo navadno z imenom športi.

NOGOMET

Ta odsek ima redno vpisanih poldrug tisoč igralcev. Za pokrajinsko prvenstvo je tekmovalo 16 skupin, med katerimi je bila najboljša ona iz Skednja. Tehnični odbor je ta odsek razdelil v tri cone: Trst s 14 društvi (prvak Omsa), Milje z 8 društv (prvak Alma Vivoda iz Milj) in Istra, (prvak Parti-

zan iz Kopra), ki ima 13 čet. Za prvenstvo po conah je torej tekmovalo 35 skupin.

V tem letu se je ustanovilo tudi 14 mladinskih čet, ki so imele med seboj 15 tekem. Imeli smo tudi 2 dijaški skupini.

Ljubitelji Ponziane so igrali v Jugoslovanskem prvenstvu in so si v borbi z 10 jugoslovanskimi društvi priborili 7. mesto.

Bile so še tekme za pokal Zvesti Vatovec, za prvenstvo Tržaškega ozemlja, (zmagovalec Skedenj), za prvenstvo v I. kategoriji (zmagovalec Sv. Ivan) in še več drugih. Za tako razgibano tekmovalje smo čutili, da nam močno primanjkuje nogometnih igrišč, posebno v Trstu samem.

KOSARKA

Tudi košarka je pri nas zelo priljubljena in se je udeleževalo tekem 16 moških in 11 ženskih skupin. Seveda je bilo število onih, ki so gojili to lepo igro, mnogo večje. Tekmovali so za prvenstvo Tržaškega ozemlja in za poletni pokal. Na Balkanskih igrah v Sofiji je zastopala Zvezo 1 moška in 1 ženska vrsta.

LAHKA ATLETIKA

Odsek za lahko atletiko je poslal na tekme Balkanskih iger v Bukarešto 15 udeležencev. Za prvenstvo Tržaškega ozemlja se je borilo 200 tekmovalcev. Najbolj se je gojil tek; imeli so 12 tekov čez drn in strn (kros - cross country), več tekov na dolge proge in vztrajnostnih pohodov. Na prvomajskem nastopu so tekmovali v hitrem teku. Pri vsej svoji delavnosti si odsek ni mogel pridobiti pravice, da bi dobil Stadion na razpolago za stalno vadbo. Vadijo lahko samo dvakrat na teden.

KOLESARSTVO

Ta odsek je imel v tem letu 30 tekem, med temi tudi mladinske. Balkanskih iger se je udeležilo 7 tekmovalcev. V celoti je gojilo kolesarstvo 14 društev. Na Balkanskih igrah v Budimpešti je prišla vsa skupina sedmih tekmovalcev istočasno na cilj in so si skupno delili VI. mesto. 2. maja je sekcija organizirala mednarodno dirko za pokal lista Lavoratore. Prvi je privozil na cilj Molinari, drugi Momo, oba člana UISP iz Turina, tre-

Pogled na Glinščico, tržaško Svico.

tji je bil naš član Bartoli. Sodelovali smo tudi v dirki okrog Hrvatske in Slovenije, kjer je bil Bartoli četrti, Rebula pa šesti. Udeležil smo se tudi kolesarske dirke okoli Romagne, v kateri je bil Čok trinajsti. Prvak Tržaškega ozemlja je Sosič Rudi, ki je zmagal v treh tekmah za prvenstvo STO-ja.

ODBOJKA

Vadi se v 12 društvih. Ker je igra lepa in zahteva malo priprav in malo prostora, bi se lahko udomačila povsod. Bile so razne tekme za pokal ZDTV, za moško prvenstvo STO-ja, tri skupine so tekmovali na nastopu openskega okraja v Trebčah. Najboljša se je udeležila Balkanskih iger v Sofiji, kjer je zmagala Češkoslovaška. Naši tekmovalci niso mogli prehaliti Cehov; njih igra jim je bila kakor razodetje, nekaj nedosegljivega. Upajmo, da jim to ne bo vželo poguma, ampak dalo novih pobud za vztrajno vadbo.

BOKS

To panogo goji 6 društev. V Kopru je tekmovalo 16 novincev. V sklopu prvomajskih proslav so se naši pomerili z italijansko skupino Lazio in so zmagali s 5:3. V maju je priredila Delavska športna zveza (USO) tekmovalenjske 12 atletične. Najboljši so šli v Zagreb, kjer so se pomerili z jugoslovanskimi boksačji.

TEZKA ATLETIKA

Ta odsek je gojil v glavnem rokoborbo in sicer v 7 društvih. V septembru 1947 se je borilo 9 naših v Sofiji za balkansko prvenstvo. V marcu 1948 so tekmovali z Zagrebom in mariborskim Železničarjem Na Balkanskih igrah v juniju 1948 so dosegli lepe uspehe: Nacmias je bil tretji, Ruan pa četrti.

PLAVANJE

Ker imamo morje pred nosom, bi si kdo mislil, da ima ta odsek največ izgledov za uspešno delo. A ni tako, ker so najprimernejša mesta za vadbo vsa zasedena, tako da so se morali naši plačati zateči v kontoveljski portič v Cedazu. Tam so priredili 3 tekme, pri Sv. Nikolaju je pa morala tekma odpasti za radi slabega vremena. Udeleženci so bili iz

treh društev. Ker nimamo v Trstu na razpolago zimskega bazena, se plavanje goji samo v toplejšem letnem času.

VESLANJE

Tudi v tej panogi so sodelovala samo tri društva. O priliki mladinskega festivala sta tekmovala Trst in Izola in je Izola zmagala ter se nato udeležila svetovnega mladinskega festivala v Pragi. V letu 1948 pa so se udeležili naši z dvema čolnoma mednarodnih tekem v Beogradu. Moštvo Cola (Ilva) je doseglo I. mesto v drugi kategoriji, Piran pa IV. v prvi kategoriji.

ZIMSKI SPORTI

Odsek je organiziral patrolne tekme v Bohinjski Bistrici in izvedel smučarske tekme za prvenstvo Tržaškega ozemlja na Crnem vrhu. Stirje beli vlaki so odpeljali naše smučarje v Jugoslavijo: na Bled, v Bohinjsko Bistrico in Planico; največ izletov je bilo usmerjenih na Crni vrh. Nekaj članov tega odseka je sodelovalo tudi na jugoslovanskih smučarskih tekmah. Kot pripravo na to delovanje je odsek izvedel v jeseni smučarsko telovadbo.

BALINCANJE

Ali bi verjeli, da je to eden izmed najbolje organiziranih odsekov? Balincarji so organizirani v 44 društvih, ki so razdeljena v tri

Pogled z Učke na Istro in na Kvarnerske otoke.

zone: tržaško, kraško in istrsko. Tekem za Cebulčev pokal se je udeleževalo 603 tekmovalcev. Borili so se še za pokal Julijskih partizanov, za Mahnetov pokal, za pomladanskega in poletnega in še za pokal prvega maja. Imeli so kraški in istrski turnir, letos v juniju pa tekme za prvenstvo Tržaškega ozemlja. V septembru so se zopet prvi sestali in določili razpored za nadaljnje delo.

HOKEJ IN DRSANJE

Odsek je še mlad in nima za seboj nobenih prireditev. Ta šport se goji v sedmih društvi in ima težave z vadbenimi prostori. Ker pa ima vodstvo odseka dobro voljo, bo uspelo.

LOVCI

Tudi ti imajo svojo sekcijo, ki ima dve skupini: Lovsko združenje Tržaškega ozemlja in Lovsko družino Buje. Nočemo razkrihati njihovih križev in težav, sami pa tudi ne govore radi o svojih uspehih; povemo pa to, da imajo 843 vpisanih članov.

MIZNI TENIS

Odsek se je ustanovil v 1947. letu in ima svoje igralne skupine v sedmih društvi. Imeli so do sedaj tri pokalne tekme.

AEROMODELERSTVO

Tu se stikata šport in tehnika, tu prehaja šport v pravo ročno delo in zadobi s tem še

večjo vzgojno vrednost. Ta odsek se je rodil pri Sv. Ivanu, kjer ima med mladino nekaj vnetih sodelavcev. Njihove izdelke ste videli razstavljene na mladinski razstavi in priredili so tudi zanimive tekme v Cedazu. Imajo še več modelov v delu in lepe načrte, tako da nam bodo pokazali še marsikaj zanimivega.

SAH

V Zvezi imamo tudi poseben odsek za šah, ki je štel 8 skupin in je izvedel 11 turnirjev. Sahisti so molčeči ljudje in nam o svojem delovanju niso izdali več kot toliko.

Morda je kdo preštel navedene odseke in si mislil: »Kaj pa dela sodniški odsek?« Ta pa sodeluje pri tekmah. Kjer so tekme, tam mora biti tudi razsodnik, ki nadzoruje, da se tekme vršijo po pravilih. Zdi se vam, da je velik gospod, je pa včasih velik revež, posebno kadar imajo tekmovalci o svojih zmog-

Ljudstvo si bo pisalo sodbo samo, ne bo mu je pisal ne frak ne talar.

Ivan Cankar

nostih previsoko mnenje in mislijo, da lahko tekmujejo brez predhodne temeljite vadbe. Zato vsa čast osemnajstemu odseku!

Iz tega pregleda vidite, da je delo ZDTV (Zveze društev za telesno vzgojo) zelo mnogovrstno. V njenih vrstah se shaja mladina s starejšimi, Italijani s Slovenci in Hrvati. Telesna vzgoja in šport jih združujeta v prijateljskem tekmovanju. Vsak si lahko izbere odsek, ki najbolj odgovarja njegovim zmoglostim in značaju.

Ko mladina zapusti šolo, se navadno konča zakonjena vzgoja in to nalogo prevzame družba. Zato je važno, kakšno družbo si mladina izbere in v kakšni smeri se vzgoja nadaljuje. Važno je tudi, da je ta vzgoja za telesni in s tem tudi za duševni razvoj primerna. Ustanovitelji Zveze so si določili nalogo, da zbirajo mladino in jo usmerjajo s pomočjo telesne vzgoje k zdravemu življenju. Zveza vrši svojo nalogo tu z večjim, tam z manjšim uspehom, tu in tam mora napraviti tudi kak kompromis proti svojemu prepričanju — računati mora pač z danimi razmerami — a vendar stalno napreduje.

Tržaška koča na Doliču pod Triglavom.

Naše planinstvo in Planinsko društvo v Trstu v letu 1947-48

Zorko Jelinčič

Naše planinstvo v Trstu je v preteklem letu napredovalo, polagoma in s težkim trdom, vendar je šlo. Ta razvojna počasnost dokazuje med drugim predvsem, kako globoko je fašistična doba pokvarila našo mladino, ono mladino, ki je v njegovi strupeni sredini doraščala v svoji mladosti in bi morala biti sedaj na višku svoje življenjske in ustvarjalne sile. Kaže tudi, kako malo so se v bistvu spremenile družbene, ekonomske in kulturne prilike v Trstu fašistične dobe v primeri s sedanjimi pod anglo-ameriško vojaško upravo.

Napredovalo ni mnogo, vsaj v tem smislu, da bi se večje množice udeleževale izletanja v planine in jih spoznavale. Ako se je na poedinih področjih izpopolnilo, se gospodarske prilike niso izboljšale in so ostale ena najvažnejših ovir za udeleževanje širokih množic pri planinstvu, — to toliko bolj, ker je Trst precej oddaljen od planin.

Sicer povprečen Tržačan rad hodi v prirodo oz. se še rajši vozi, lepo udobno in brez truda s ciljem v gostilni ali vsaj pri dobri in obilni «merendi». Zato so bili množični zbori po bližnjih kraških vaseh običajno zelo dobro obiskovani. Toda pravi planinski izleti ne tako. Mladina se pa še vedno zanima najraje za nogomet in druge športne panoge.

Glavna planinska delavnost je bila še vedno izletništvo in pozimi smučanje. V pomladanskih in v jesenskih časih smo lazili na kraške vrhove od Slavnika, Učke, do Snežnika, Trstlja, Nanosa, Cavana — Kuclja, Lokev — Zelenega roba, v Sempolajsko jamo, na Vremščico, do Brd — Korade, Porezna nad Cerknem in do Višarj — Lovca nad Trbižem.

V poletnih mesecih pa smo izletali v naše divne Julijske planine, na Crno prst, Krn, dvakrat na Triglav in istočasno na sosednje vrhove Razora, Kanjavca, na Montaž.

Gornjo Soško dolino, ki je najbližje planinsko zaledje Trsta, je zapustila fašistična Italija v planinskem pogledu zelo zanemareno, kar se je v pretekli vojni vihrji še poslabšalo. Skoraj vse planinske kočice so bile požgane ali izropane. Naše Planinsko društvo je skupno s Planinsko zvezo Slovenije in s posebno skrbjo Planinskega in alpinističnega društva v Gorjah poskrbelo za obnovo kočice na Doliču, ki je najvažnejša postajanka za dostop na Triglav s primorske strani. Slovesno jo je odprlo prometu dne 15. avg. 1948. ob prisotnosti zastopnikov Planinarskega saveza Jugoslavije, Planinske zveze Slovenije, planinskih in alpinističnih društev iz Gorenjskega in iz Primorja, da se je s tem simbolno pokazala povezanost slovenskega-jugoslovanskega planinstva s planinstvom Trsta na skupni najvažnejši planinski točki, na Triglavu. To dejansko povezanost s svojim prirodnim planinskim zaledjem in planinstvom svojega matičnega naroda je Planinsko društvo v Trstu pokazalo ob vsaki priliki, saj se je smatralo vedno, vsaj dejansko, če ne formalno-pravno, za njegov sestavni del. Ude-

Vrh Triglava.

ležilo se je ustanovne skupščine Planinske zveze Slovenije v Ljubljani dne 18. jan. 1948 in je bil njegov zastopnik tudi izvoljen kot dejanski član glavnega odbora. Udeleževalo se je vseh važnejših posvetovanj, kjer se je sklepalo o planinskem delu in sodelovanju na skupnem planinskem področju. Bilo je pri odprtju planinskega doma na Komni, pri posvetovanjih za obnovo gornjesoških planinskih postojank v Novi Gorici. Prirejal je skupne množične izlete na pr. na Kucelj skupaj s PAD iz Ajdovščine, Vipave, Postojne, Rihemberga in Idrije, — na Crno prst skupno s PAD iz Bohinja itd. Po tej svoji planinsko zemljepisni povezanosti in po tej zvezi s planinstvom matičnega naroda je bilo povsem naravno, da se je udeležilo s svojim zastopnikom tudi ustanovne skupščine Planinarskega saveza Jugoslavije v Beogradu dne 18. julija 1948.

Za gorniško, alpinsko usposabljanje je naše Planinsko društvo prirejal jesenske in pomladanske plezalne vaje, ki pa niso uspevale kdo ve kako zaradi nezadostnega zanimanja mladine. V septembru-oktobru 1948. je poslalo svojega člana L. Zivca na 14-dnevni plezalni organizacijski tečaj, ki ga je preredila Planinska zveza Slovenije v Vratih za vzgojo mladih plezalnih voditeljev.

Za vežbanje je priredila poskus skupnega plezanja s 4 navezami preko severne Triglavске stene skupaj z najboljšimi plezalci PZS

po najdaljši nemški smeri s 3 navezami in po še težji gorenjski smeri z 1 navezo, ki jo je vodil naš član Saša Blažina dne 27. junija 1948, v času, ko je posebno sveži sneg še oviral plezanje v gornjem delu stene.

Zimskemu športu pretekla zima ni bila prevec naklonjena. Sneg je padal kaksno, tako da se je smučarska sezija začela prav za prav šele proti koncu januarja in niti ni bila stalna. Vendar so precej uspeli prirejeni smučarski izleti. Skupaj z drugimi smučarskimi skupinami so se organizirali smučarski vlaki s stotinami udeležencev za Novo leto 1948 na Bled-Pokljuko, nekaj kasneje v Bohinj in zaključno v Planico, ki je najbolje uspel. Enkrat pa je vlak prispel le do vrh Vrdelce, a se je moral vrniti zaradi snežnih zametov in okvar na železniškem električnem vodu. Dobro so uspeli izleti na smučišča v Črnem vrhu nad Idrijo, na Cabranske police na Snežniku, v Zabnice v Kanalski dolini, dvakrat v Sappado v Karniji ter v Neveo-Kanin. Vršilo se je nekaj smučarskih tekem za tržaško prvenstvo, kjer so se letos prvič uveljavili, posebno v Črnem vrhu, tekmovalci našega Planinskega društva.

Kakor prejšnje leto s planinskim letovanjem v srednji Soški dolini, tedaj še B. con, je priredilo Planinsko društvo tudi letos letovanje za člane in prijatelje v Bovcu od 24. julija do 28. septembra t.l. Po nekaj desetih letoviščarjev, tudi iz skromnejših socialnih slojev je moglo uživati teden za tednom zdravje in planinsko lepoto prikupnega soškega trga, ki je že več desetletij pravo planinsko letovišče za Trst.

K zaključku naj opomnim še planinsko prosvetno delo, ki smo ga vršili s širjenjem planinskih revij «Gore in ljudje» ter obnovljenega «Planinskega vestnika» s preko 50 naročniki ter z nekaterimi predavanji s predvajanjem skioptičnih slik.

Pravi «utile cum dulci» je predstavljalo kajpada zdaj že udomačeno planinsko rajanje pri Sv. Ivanu, ki naj pomore tudi drušvenim financam. (Letos se je vršilo sredi prave dolinske pobočnji).

Pogled s sten Višnje gore (Viša. Jof Fuart)
v Zapadnih Julijcih na Triglav.

IGO GRUDEN

je umrl 29. novembra 1948. Življenjska pot ga je vodila iz Nabrežine, kjer se je rodil 18. aprila 1893, v šole v Trst, v Gorico, na Dunaj, v Gradec in v Prago. Po svetovni vojni se je naselil v Ljubljani, a je moral od tu v najtežjih dneh naše zgodovine romati v pregnanstvo — v fašistična koncentracijska taborišča. Svojemu narodu je dal mnogo pesmi, za nas pa so posebno važne tiste, ki jih obsegata zbirki »Primorske pesmi« (1920) in »V pregnanstvo« (1945).

Primorski Slovenci ga bomo ohranili v trajnem spominu!

Nekateri božični, novoletni, velikonočni običaji v Beneški Sloveniji

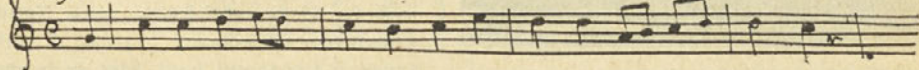
Rihard Orel

Kakor povsod drugod so tudi v Beneški Sloveniji gospodinje že nekaj dni pred božičnimi prazniki zaposlene s čiščenjem in pospravljanjem. Pomagajo jim domača dekleta. Posebno »čendirje« (kotlički za vodo) se morajo svetiti kakor pozlačeni. Otroci so že pripravili mah za jaslice in tudi božična

jelka je že v hiši. Nanjo bodo obesili slaščice, ki sta jih kupila nuna in nunac (boter in botra).

Dan pred božičem napravi gospodinja dobro »gubacanje« in ga zavije v testo ter napravi štruklje. Z njimi obdaruje otroke in »koledarje«, t. j. kolednike, ki pridejo voščit

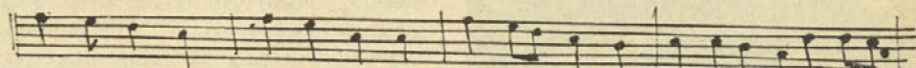
Mogočno

mf Te dan je vsega ve-se-lja De-vi-ca je ro-di-la

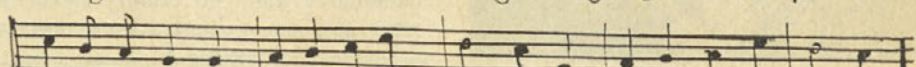
te-ga Si-na božje-ga, De-vi-ca je o-sta-la na-še-

ga O-dre-še-ni-ka, stvarni-ka ne-be-ške-ga in an-gel-

ske-ga • kralja Kdo je sli-šal glah te glas: De-vi-ca je ro-

di la Boga. Je čuda preve-li-ka, je čuda preve-li-ka.

Ràvenca v Reziji (Prato di Resia).

Hoja (Hoia slava) nad Tarčentom.

Ovčjaves (Valbruna) — Zajezero v Kanalski dolini

novo leto. Ker se štruklji sami »spuzajo« po grlu, jim privijo stari ljudje »puzaci«.

Med polnočnico je v cerkvi »ufar«: verniki gredo okoli oltarja in položijo na oltar večji ali manjši dar v denarju. Za to priložnost se posebno dekleta prav skrbno oblečejo, pa tudi fantje se radi pobahajo z novo obleko. Okoli oltarja pa gre staro in mlado, kajti brez »ufra« ni božiča za Beneškega Slovence. Med »ufrom« pojo kjer je duhovnik Slovenec, starodavno božično pesem »Te dan je vsega veseja«.

Na drugi sv. večer, to je na večer pred novim letom, se zbero fantje na dogovorjenem mestu in gredo nato po »koledo«. Na čelu gruče nosi fant na okrašenem drogu razsvetljeno zvezdo in zvonček, ki naznanja vaščanom njihov prihod. V vsaki hiši zapojo staro »koledarsko« pesem o Kristusovem rojstvu. Dekleta jim natresejo v pripravljeno vrečo orehov, jabolk itd., gospodar pa jim ponudi kozarec vina, nato nadaljujejo pot po vasi, dokler ne obredejo zadnje hiše.

Na tretji sv. večer, t. j. pred sv. tremi kralji, zažigajo Beneški Slovenci na gričih velike kresove.

Na velikonočno soboto odpno Beneški Slovenci verigo nad ognjiščem, na katero obešajo kotle, ter jo operejo, celo po cesti jo viečejo, da se sveti kakor nova. Najlepše se praznujejo velikonočni prazniki v cerkvi sv. Ivana v Landarski jami, kjer je ta dan tudi cerkveni shod. V Platiščih pa je navada, da spečejo cerkveni ključarji za vsako družino v vasi po hlebec kruha, katerega velikost se ravna po številu članov posamezne družine. Ta kruh dobe družine po blagoslovu na veliko soboto, jedo ga pa šele na velikonočno nedeljo zjutraj. Ko se na veliko soboto zopet oglasijo zvonovi, si ljudje umijejo obraz. Na veliki četrtek pa vržejo otroci po »gloriji« kamenček preko rame, da se ne bi poleteli med pašo približale kače niti njim niti živini.

Na praznik sv. Ivana denejo v Platiščih na globok krožnik nekoliko zemlje, nanjo pa posujejo pest pšeničnih zrn. Krožnik nato odnesejo v klet. Po osmih dnevih prinese hišni gospodar krožnik spet v hišo. Ako so pšenična zrna vzknila in je na koncu bilke kapljica rose, je to znamenje, da bo letina dobra in obratno.

Potrebno za kmetovalce

SEJMI IN ŽIVINSKI TRGI

NA STO-JU:

10. januarja, Skofije
28. januarja, Buje
3. februarja, Grožnjan
10. februarja, Skofije
25. februarja, Buje
10. marca, Skofije
25. marca, Buje
10. aprila, Skofije
16. aprila, Koper
24. aprila, Smarje
29. aprila, Buje
10. maja, Skofije
23. maja, Umag
27. maja, Buje
10. junija, Skofije
22. junija, Grožnjan
24. junija, Buje
10. julija, Skofije
29. julija, Buje

10. avgusta, Izola
10. avgusta, Skofije
16. avgusta, Brtonigla
Crni vrh (Vrtenelj)
26. avgusta, Buje
28. avgusta, Novi grad
8. septembra, Smarje
10. septembra, Skofije
21. septembra, Grljan
30. septembra, Buje
10. oktobra, Skofije
8. oktobra, Buje
4. novembra, Marezige
10. novembra, Skofije
11. novembra, Momjan
11. novembra, Prosek
25. novembra, Buje
10. decembra, Skofije
30. decembra, Buje

V GORICI

Letni sejmi:

16. marca, na dan sv. Hilarija
24. avgusta, na dan sv. Jerneja.

Ce pade sv. Hlarij ali sv. Jernej na nedeljo, se vrši sejem dan pozneje, na poneдельник.

29. septembra, na dan sv. Mihaela

30. novembra, na dan sv. Andreja

Oba sejma se vršita v ponedeljek po sv. Mihaelu in po sv. Andreju.

Mesečni sejmi:

Vsak drugi in zadnji četrtek v mesecu.

Koliko umetnih gnojil trosimo rastlinam v kg na vsakih 100 m²

R A S T L I N A	Apneni dušik	Čilski soliter	Amonijev sulfat	Superfosfat	Tomaževa žlindra	40% kaljeva sol	Žveplano listi kalij	Mešana gnojila			Gnojiti z hlevskim gnojem
								Mitrofoskal			
								I	II	II	
Pšenica, rž	2	1,5	1,5	3	5	1,5	—	—	—	4	ne
Ječmen	1,5	1	—	2,5	—	1,5	—	—	5	—	ne
Oves	1,5	—	1,5	2	—	—	—	—	—	—	ne
Koruza	2,5	—	—	3	—	2	—	—	5	—	dobro
Krompir	2	—	—	3	—	1,5	2,5	—	5	—	dobro
Pesa, repa	3	1,5	2	3	—	2	2	5	—	—	treba
Zelje	3	2,5	—	—	3	3	—	8	—	—	treba
Ajda	—	—	—	3,5	—	1,5	—	—	—	4	ne
Čebula	5	4	—	3	—	3	3	8	—	—	ne
Paradižnik	4	3	—	3	—	3	3	8	—	—	dobro
Detelja	—	—	—	3	4	2	—	—	—	—	ne
Travniki	2	—	—	3	5	2	—	—	2	—	treba
Odras. sadno drevje	0,5	—	—	1	1-1,5	0,5	—	—	1,5	—	treba
Trta	2	—	—	3	4	3	2	6	—	—	treba

Navedene količine so povprečne, ker ni mogoče navesti točno količino. Odvisna je od kvalitete zemlje, nje «stare moči», kar pomeni, kdaj in s kako količino gnojil, posebno

hlevskega gnoja, je bila pognojena. Za zemljo, ki je bila pred kratkim pognojena s hlevskim gnojem, zadostuje polovica te množine za zelo izčrpano zemljo pa je treba večjih mno-

žin umetnih gnojil. Ne smemo iti mimo dejstva, da večini naših zemljišč primanjkuje apna. To so tako zvana «kisla zemljišča». Tem zemljiščem moramo dodati vsakih 5 let več količine apna ali apnenega materia-

la (pesek, alpor, gips). Thomasova žlindra, superfosfat in nitrofoskali delujejo več let. O mešanju umetnih gnojil glej posebno razpredelnico.

Tabela o mešanju glavnih umetnih gnojil

G N O J I L A	Hlevski gnoj kompost gnojlica	SUPERFOSFAT	Tomaževa žlindra	Norveški-čilski soliter	Amonijev sulfat	Apneni dušik (kalcijev cianamid)	Kalijeva sol žvepleno-kisli kalij	Apno - pepel, lapor
1. Hlevski gnoj, kompost, gnojlica	O	MV	NE	MT	MV	NE	MV	NE
2. Superfosfat	MV	O	NE	MT	MV	NE	MV	NE
3. Tomaževa žlindra	NE	NE	O	MV	NE	MV	MT	MV
4. Norveški in čilski soliter	MT	MT	MV	O	MV	MV	MV	MV
5. Amonijev sulfat	MV	MV	NE	MV	O	NE	MV	NE
6. Apneni dušik (kalcijev cianamid)	NE	NE	MT	MV	NE	O	MT	MV
7. Kalijeva sol-žvepleno-kisli kalij	MV	MV	MT	MV	MV	MT	O	MT
8. Apno-pepel-lapor	NE	NE	MV	MV	NE	MV	MT	O

Kako se uporablja tabela:

Poišči v navpični vrsti gnojilo, ki ga hočeš mešati z drugim gnojilom, katero dobiš v vodoravni vrsti. V pravokotniku, kjer se obe vrsti križata, dobiš pojasnilo, če se gnojilo lahko meša ali ne.

Pomen znakov: MV = gnojila lahko vedno mešaš, MT = gnojila lahko mešaš le tik pred trosenjem, NE = gnojila ne smeš v nobenem slučaju mešati (trositi moraš vsako za sebe). O = isto gnojilo.

KATERE ŽIVINSKE NALEZLJIVE BOLEZNI MORAMO TAKOJ PRIJAVITI OBLASTEM OZIROMA VETERINARSKEMU ODESKU

Bolezni kopitarjev: vranini prisad, smrkavost, nalezljiva malokrvnost konj, garje, sramna kuga (durina), mehurčasti izpuščaj.

Bolezni goveje živine: slinavka in parkljevka, vranični prisad, šuštavec (šumeči prisad) mehurčasti izpuščaj, tuberkuloza, goveja in pljučna kuga.

Bolezni ovac: slinavka in parkljevka, garje, ovčje osepnice.

Bolezni koz: garje.

Bolezni prašičev: rdečica, svinjska kuga, nalezljiva ohromelost svinj, steklina pri vseh vrstah domače živine, tudi pri psih, mačkah in perutnini.

Bolezni perutnine: perutninska kolera, kokošja kuga.

Bolezni čebelarne zalege in čebel: pohlevna in huda gniloba ali kuga čebelarne zalege, nose-matoza in pršičavost (grinjavost — akaroza) odraslih čebel.

KOLIKO LET SO MOSKE ZIVALI UPORABNE ZA PLEME?

Bik	1½ do 6 let.
Oven	1½ do 6 let.
Zrebec	3 do 12 let.
Petelin	1½ do 6 let.

DONOSNOST DEBELIH PRASIČEV

100 KG. ZIVE TEZE:

	žive teže
Mesa	40 — 50 kg.
slanine	20 — 30 »
sala	8 — 9 »
krvi	3 — 4 »
jetra, srce, pljuča, jezik	3 »

PRIPUST, BREJOST IN UPORABNOST ZA PLEME DOMACIH ŽIVALI

Vrsta živali	Prvič pripustimo v starosti mesec.	Brejost traja povprečno	Uporabnost za pleme let.
Krave	18	285	10 — 15
Kobila	24	335	15 — 25
Oslica	30	360	20 — 30
Svinja	9 — 10	116	5 — 7
Ovca	10 — 18	150	7 — 12
Koza	10 — 18	150	7 — 12
Zajka	7 — 10	30	2 — 3
Psica	8 — 9	63	8 — 10
Mačka	7 — 12	60	8 — 10

DONOSNOST ZAKLANE ŽIVALI V ODSTOTKIH ŽIVE TEŽE:

Mršave krave	40 — 45%
Mršavi voli	42 — 46%
Srednje krmljene krave	44 — 48%
Mlade pitane krave	57%
Srednje krmljeni biki	45 — 53%
Dobro pitani biki	58 — 60%
Slabo krmljena teleta	51%
Srednje krmljena teleta	58%
Dobro krmljena teleta	60 — 64%

NEKAJ PODATKOV IZ ŽIVLJENJA ČEBEL

Močna družina v času rojenja ima:

Matico	1
Trotov	2.000 — 5.000
Delavk	30.000 — 60.000
Matičnih celic	1 — 10

V enem letu pridela dobra družina:

Medu	10 — 20 kg
Voska prib.	0.30 kg

V dobrih letih nabere močen panj do 3 kg. medu na dan.

Družina uporabi za prezgimljenje 10—15 kg medu.

Sebelni roj tehta 1 — 3 kg

Čebele uporabijo 10 kg. medu in 1 kg cvetnega prahu za pridelek 1 kg. voska (zato umni čebelar dodaja panjem umetno satovje).

KOLIKO TEHTA LITER SLEDECIH SNOVI?

Večkrat so naši kmetovalci v škripcih, ker njmajo pri roki tehtnice (vage). Pomagajo si lahko s posodo, za katero znajo, koliko litrov vsebuje in če se ob enem poslužijo spodaj navedenih podatkov:

	1 liter tehta kilogramov
Pšenica	0.70 — 0.80
Rž	0.66 — 0.78
Ječmen	0.58 — 0.64
Oves	0.40 — 0.50
Fižol	0.84 — 0.88
Grah	0.78 — 0.82
Koruza	0.70 — 0.80
Krompir	0.63 — 0.68
Krmska pesa	0.63 — 0.68
Repa	0.55 — 0.66
Sladkorna pesa	0.60 — 0.70
Režnji pese, suhi	0.32 — 0.33
Travniško seno (prešano)	0.09 — 0.10
Slama	0.05 — 0.06
Slama prešana	0.20 — 0.30
Cilski soliter	1.20
Apneni dušik	0.90 — 1.00
Tomaževa zlindra	2.10 — 2.20
Zreli hlevski gnoj (1 m ³ tehta)	720 — 840

KAZALO

Program Osvobodilne fronte slovenskega naroda za Tržaško ozemlje	17	Crtomir Sinkovec, Vojsko — središče primorskega partizanstva	78
Organizacijska načela Osvobodilne fronte	20	Danilo Turk-Joco, Z igralsko skupino IX. korpusa proti Trstu	80
Miroslav Ravbar, Pred sto leti je umrl Franè Prešeren	23	Andrej Budal, Slovensko narodno gledališče v Trstu v sezoni 1947—48	82
Branko Babič, Politični pogled na leto 1948	25	Drago Pahor, Slovensko šolstvo v l. 1947—48	85
Julij Beltram, Vitalnost ljudske oblasti	33	Zorko Jelinčič, Likovna umetnost na STO-ju v l. 1948	90
Jože Vižinski, Slovenska manjšina v Italiji v novem obdobju	36	Andrej Budal, Delovanje Slovensko-hrvatske prosvetne zveze	93
Francè Bevk, Smrt v internaciji	42	Andrej Budal, Slovenske knjižne izdaje in periodični tisk	98
Crtomir Sinkovec, Melanholijska	45	Lino Legiša, Slovensko slovstvo v preteklem letu	101
Vladimir Bartol, Literarni večer na Krasu	46	Dr. Vinko Rapotec, Enakopravnost na STO-ju	104
Miroslav Ravbar, Ob tridesetletnici smrti Ivana Cankarja	48	Dr. Lojze Bercè, Gospodarstvo in finance anglo-ameriškega pasu STO-ja v l. 1947—48	106
Ivo Marinčič, Naročilo mladini	52	Dr. Dragotin Skrinjar, Uspehi jugoslovanske petletke	115
Andrej Budal, Sredi miru	53	Dr. Fran Juriševič, Kmetijstvo v Istrskem okrožju STO-ja	118
Crtomir Sinkovec, Vprašanje	55	Vasilij Melik, Slovanski svet po drugi svetovni vojni	123
Zora Košutova-Jugova, Skorja kruha	56	N. N. Mihajlov, Prirodna bogastva v Sovjetske zveze	129
Crtomir Sinkovec, Zimska romanca	58	Janko Pertot, Telesna vzgoja v preteklem letu	132
Rado Pregarc, Miče Muštačon in skrito orožje	59	Zorko Jelinčič, Naše planinstvo in Planinsko društvo v Trstu	137
Ivo Marinčič, Sinčku za god	61	Osmrtnica Igu Grudnu	139
Andrej Budal, Damir Feigel — sedemdesetletnik	62	Rihard Orel, Nekateri božični, novoletni, velikonočni običaji v Beneški Sloveniji	139
Damir Feigel, Volitve v goriški mestni svet	64	Potrebno za kmetovalca	141
Danilo Lokar, Petdesetletnik	65		
Jože Pahor, Izobčenec	66		
M. B., Na Krasu	68		
Mara Samsa, Njihova pot v svobodo	69		
Drago Pahor, Zemlja, zemljica mati	73		
Ivo Marinčič, Zakaj	74		
Alma Zalašček-Janka, Iz življenja aktivistke	75		

FRANJO RUPENA & CI

d. z o. z.

Trst, Ulica Udine šte. 15

Telefon 86-48

Trgovina na debelo z vsakovrstnim lesom,
premogom, ogljem in drvi za kurjavo

ZALOGA VINA

AVTOPREVOZNIŠTVO

ZADRUŽNI KONZORCIJ TRGOVCEV Z ŽIVILI ZA TRST IN OKOLICO

prodaja po svojih članih raznovrstna
živila po ugodnih cenah - Postrežba točna

Obiščite nas!

Obiščite nas!

Trst, Ulica Valdirivo 3 - Telefon 50-34

V Vašem interesu je, da postanete član konzorcija!

A. PERTOT

VELIKA
IZBIRA
KROJAŠKEGA
PRIBORA

TRST - UL. GINNASTICA 22

BUFET

TOMAŽIČ

Trst

Ul. Cassa di Risparmio

KRAŠKI TERAN, PRISTEN VIPAVEC
IN NAJBOLJŠI PRIGRIZEK.
POSTREŽBA TOČNA

Trst, Ulica Vasari 10

Trgovina Trevisan

*Preden nabavite čev-
lje, si vedno oglejte
našo izložbo ženskih,
moških in otroških
čevljev po zelo
nizkih cenah.*

Trst, Ulica Vasari 10

TRANSALPINA

Mirko Pirec

Trst, Ul. Sette fontane 3

Trgovina gojzerjev in nizkih
športnih čevljev domače izdelave

Krojaška delavnica

LADO IN JULIJ PREMUR

vas točno postreže

Cene ugodne!

Cene ugodne!

Trst, Ul. Ginnastica 35

"Centralsped"

TRŽAŠKA ŠPEDICIJSKA DRUŽBA Z O. Z.

Centrala: Trst, Viale Miramare 3 - Telefon 32-08

Podružnice : Milan, Benetke, Rim

Uze za kmetijstvo na drobno in debelo !

KMETIJSKA NABAVNA IN PRODAJNA ZADRUGA

Z O. J. V TRSTU

Urad in skladišče: Ulica Ugo Foscolo št. 1 — Telefon 94-386

Prodajalna v Trstu • Ulica S. Mercadante 4 — Telefon 88-19

Prodajalna v Miljah , Ulica Mazzini 1

Cene ugodne • • Kakovost zjamčena

GREGORČIČEVA ZALOŽBA V TRSTU

(NASLEDNICA GORIŠKE MATICE)

je edina slovenska knjižna založba
na STO-ju

Trst, Ulica dei Porta 16

Ima v zalogi vsa izdanja od leta 1924
dalje (razen nekaterih knjig, ki so pošle)
iz založbe „Goriške matice“ do njenega
zatrja, ter iz lastne založbe od 1945 dalje.

P R I T V R D K I

Ivan Kerže

NASLEDNIK!

lahko nabavite po zmernih
cenah vse kuhinjske potreb-
ščine, porcelan, pribor, pred-
mete za darila, krogle za
balincanje itd.

TRST, TRG S. GIOVANNI 1

IZDAVNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA

Tiska: časopise, knjige, publikacije,
tiskovine vseh vrst itd.
eno in večbarvno - stereotipija, stavni stroji,
lastna knjigoveznica in cinkografija

TRST - Ulica S. Francesco št. 20 - Telefon št. 29-477
NAJEMNIK „ZALOŽNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA“ „D. Z. O. Z.“

Gregorčičeva založba v Trstu

naslednica Goriške matice

je izdala v letu 1948 sledeče knjige:

KOLEDAR Osvobodilne fronte slovenskega naroda za Tržaško ozemlje, za l. 1949. — Str. 144, 250.— L.

Boris Pahor, MOJ TRŽAŠKI NASLOV. Str. 176.— 350.— L in 400.— L na boljšem papirju. Prva knjiga mladega tržaškega pisatelja, ki ga je kritika že takoj zelo ugodno sprejela

Francè Bevk, Morje luči. — Str. 122., 150.— L. Ima tudi obširno uvodno besedo o delu in književnem pomenu našega pisatelja in borca za primorsko svobodo — Franceta Bevka.

V zalogi so še sledeče knjige:

<i>Mazalek-Budal, Murek.</i> Z ilustracijami R. Hlavatyja	130.— L	<i>Feigel, Čudežno oko</i>	35.— L
<i>Hudales, Triglavov polet</i>	40.— L	<i>Supervitalin</i>	40.— L
<i>Bevk, Kaplan Martin Čeder-</i>
<i>mac</i> vez. 120.— broš. 95.— L		<i>Okoli sveta</i>	30.— L
<i>Tako je bilo trpljenje.</i> —		<i>Reimont, Pravica</i>	35.— L
<i>Napisala primorska šolska</i>
<i>mladina</i>	55.— L	<i>Slavec, Med srci in zemljo</i>	35.— L
<i>Vinkler, Mladec Dragožit</i>
. vez. 75.— broš. 45.— L		<i>Ušaj, Kmečko branje</i>	40.— L
<i>Pucova, Svet brez sovraštva</i>	25.— L	<i>Furlan, Danska in Danci</i>	35.— L
<i>Bevk, Med dvema vojnama</i>
. vez. 130.— broš. 100.— L		<i>Trnovec, Žarki in življenje</i>	35.— L
<i>Feigel, Nekaj ruskih humoresk</i> 30.— L		<i>Z orodjem v rokah</i>	35.— L
<i>Pahor, Matija Gorjan</i>		<i>Budal, Na konju</i>	40.— L
vez. 280.— broš. 250.— L		<i>Vremec, Le hrepenenje</i>	40.— L
<i>Megličeva, Naši malčki</i>	90.— L	<i>Vrbanjakov, Prirodni pojavi</i>
in človeški izumi	35.— L
<i>Iz založništva Goriške matice</i>
<i>so še sledeče knjige:</i>		<i>Pravljice iz tujih logov</i>	30.— L
<i>Bevk: Vedomec</i>	50.— L	<i>Po svetu naokrog</i>	30.— L
<i>Kmetavzar</i>	30.— L	<i>Slike iz prirode</i>	40.— L
<i>Pesterna, mladinska</i>	30.— L	<i>Šlibarjev, Osončje in osvetje</i>	50.— L
<i>Umirajoči bog Triglav</i>	50.— L	<i>Dr. Potrata, Zdravje iz rastlin</i> 50.— L	
<i>Črni bratje in sestre</i>	40.— L	<i>Plemič, Po krono, dekle in vino</i> 30.— L	
<i>Dedič</i>	30.— L	<i>Godvin, Naseljenci in divjaki</i> 35.— L	
		<i>Bevk, Poljski pripovedniki</i>	30.— L

Trst K

[Signature]

KOLEDAR Osvob

1949

050 92(450 361 Trst)

019499635

INSTRUMENTAL
KNJIZNICA TRST

COBISS